

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANA BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ABDULLAH İLÂHÎ'NİN NECÂTU'L-ERVÂH
MİN DENESİ'L-EŞBÂH ADLI ESERİ (METİN-
İNCELEME)**

İpek ŞENGÜL

2501150162

TEZ DANIŞMANI

Dr. Öğr. Üyesi Kadir TURGUT

İstanbul 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : IPEK ŞENGÜL Numarası : 2501150162
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI / FARS DİLİ VE EDEBİYATI/YÜKSEK LİSANS Danışmanı : DR. ÖĞR. ÜYESİ KADİR TURGUT
Tez Savunma Tarihi : 13.09.2019 Saati : 15:00
Tez Başlığı : " Abdullah İlâhî'nin Necâtu'l-Ervâh Min Denisi'l-Eşbâh Adlı Eseri (Metin-İnceleme) "

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. ALİ GÜZELYÜZ		Kabul
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ KADİR TURGUT		Kabul
3- DR. ÖĞR. ÜYESİ ERCAN ALKAN		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. MEHMET ATALAY		
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ TURGAY ŞAFAK		

ÖZ

ABDULLAH İLÂHÎ'NİN NECÂTU'L-ERVÂH MİN DENESİ'L-EŞBÂH ADLI ESERİ

(METİN- İNCELEME)

İPEK ŞENGÜL

Abdullah İlâhî, XV. yüzyılda yaşamış önemli bir mutasavvıf ve şairdir. Tasavvufun bu dönemdeki etkin rolü Abdullah İlâhî'yi ve yazdığı eserlerin içeriğini geniş ölçüde etkilemiştir. Gençlik yıllarında tefsir, hadis, fıkıh ilimlerini tahsil ettikten sonra tasavvuf ilmine olan sevgisi, onu çeşitli yerlere seyahat etmeye ve dönemin büyük âlimleri ile görüşmeye sevk etmiştir. Bu seyahatleri ve ilme olan merakı neticesinde Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere üç farklı dilde pek çok eser kaleme almıştır. Bu çalışmanın konusu ise Abdullah İlâhî'nin hem Farsça hem de Arapça olarak kaleme aldığı *Necâtu'l-ervâh min Denesi'l-eşbâh* adlı eseridir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Abdullah İlâhî ve hayatı üzerinde durulmuş; ikinci bölümde *Necâtu'l-ervâh'in* nüshaları ve onların şekil özellikleri, dil ve üslûbu ve içerdiği konular incelenmiş; üçüncü bölümde ise *Necâtu'l-ervâh'in* tespit edilen nüshaları ile oluşturulan tenkitli metni verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Abdullah İlâhî, tasavvuf, Fars edebiyatı, *Necâtu'l-ervâh*, metin tenkidi.

ABSTRACT

ABDULLAH ILAHI'S WORK NAMED NECATU'L-ERVAH MIN DENESI'L-ESHBAH (TEXT-ANALYSIS)

IPEK SENGUL

Abdullah Ilahi who lived in the 15th century is an important Sufi and poet. The active role of Sufism in this period has greatly influenced Abdullah Ilahi and the contents of his works. In his youth, he collected tafsir, hadith and fiqh sciences. His love for the science of Sufism led him to travel to various places and to meet with great scholars of the time. As a result of his travels and curiosity, he wrote many books. Some of these works are Arabic, some of them are Persian and some of them are Turkish. The subject of this study is *Necatu'l-ervah min denesi'l-eshbah* which was written both in Persian and Arabic by Abdullah Ilahi.

The study consists of three parts. In the first chapter, Abdullah Ilahi and his life are emphasized. In the second chapter, the copy and shape features of *Necatu'l-ervah*, the language and style, and the subjects it contains were examined. In the third chapter, the critical text of *Necatu'l-ervah* was given.

Keywords: Abdullah Ilahi, Sufism, Persian literature, *Necatu'l-ervah*, critical text.

ÖNSÖZ

Bu çalışma Abdullah İlahî'nin “*Necâtu'l-ervâh min Denesi'l-eşbâh*” adlı dili Farsça-Arapça olan eserinin tenkitli metnini (metin-inceleme) ve metin içeriğini esas almaktadır. Abdullah İlahî; Fatih ve II. Bayezid dönemlerinde yaşamış, yaşadığı dönemde ilmî faaliyetleri ile etkili olmuş bir mutasavvıf, aynı zamanda şairdir. Yakın çevresi ve devlet adamları üzerinde etkili olan Abdullah İlahî, Nakşîbendiliğin Batı Anadolu ve Rumeli’de yayılmasında büyük rol oynamıştır.

İlmî faaliyetleri ile yaşadığı dönemde pek çok mürid yetiştiren ve pek çok eser telif eden Abdullah İlahî'nin hayatı ve eserlerini konu alan pek çok çalışma yapılmıştır. Birincil kaynaklarda çocukluğu ve ailesi hakkında çok fazla bilgi bulunmasa da gençlik yıllarında tahsil ettiği ilimler, ilim için yaptığı seyahatler, tanıştığı ve kendilerinden istifade ettiği dönem âlimleri hakkında bolca bilgi bulunmaktadır. Abdullah İlahî'nin bu kaynaklarda zikredilen eser isimleri farklılık göstermektedir. Kimi kaynaklar ona ait pek çok eserin adını zikrederken kimi kaynaklar ise iki veya üç eserinden bahsetmektedir. Abdullah İlahî'nin birincil kaynaklarda adı geçen eserleri “Abdullah İlahî'nin Eserleri” bahsinde tablo olarak verilmiştir. Ona nispet edilen veya onun olduğu kesin gibi gözüken bu eserler, müstakil bir araştırma konusu olarak ele alınabilir.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Abdullah İlahî'nin hayatı üzerinde durulmuştur. Kaynaklarda hayatı hakkında verilen bilgiler doğrultusunda Abdullah İlahî'nin yaşadığı dönemdeki etkisi, tasavvufun onun zihin dünyası ve yaşantısı üzerindeki etkileri açıklanmıştır. Abdullah İlahî'nin bu etkisi yalnızca yakın çevresi ile sınırlı kalmamış, ilmî faaliyetleri devlet büyüklerinin de kendisine teveccüh göstermesine sebep olmuştur. Yine Abdullah İlahî'nin eserleri, bu eserlerin dilleri, içerikleri ve ona aidiyeti kesin olmayan eserler birinci bölümde üzerinde durulan konulardır.

İkinci bölümde Abdullah İlahî'nin *Necâtu'l-ervâh min Denesi'l-eşbâh* adlı eseri, eser hakkında bilgiler, eserin dil ve sanat özellikleri, eserde yer alan ayet, hadis ve manzum iktibaslar ve eserde adı geçen özel isimler belirtildikten sonra eserin kısaca özeti verilmiştir. Özette Abdullah İlahî'nin velâyet, temkîn, müşâhede, mücâhede,

mürîd ve mürşid, cem', murâkabe, uzlet, namaz, oruç ve daha pek çok tasavvufî ve dînî literatüre dâir kavram ve unsurları ele alışı üzerinde durulmuştur. Bu eserin beş nüshası tespit edilmiştir. Bu nüshaların hangi kütüphanelerde olduğu ve nüshalar için kullanılan rumuz bilgileri de bu bölümde verilen bilgiler arasındadır.

Üçüncü bölümde ise eserin nüsha bilgileri, metin tenkidinde takip edilen yol, nüshaların tespiti ve farkların işlenmesinde takip edilen yol ve tenkitli metinde uygulanan imla özellikleri ele alındıktan sonra *Necâtu'l-ervâh*'ın tenkitli metni verilmiştir. Tenkitli metin, mevcut beş nüshadan oluşturulan muhtemel şecere ve bu muhtemel şecere üzerinden elde edilen bilgiler doğrultusunda üç nüsha üzerinden yapılmıştır. Tenkitli metin oluştururken nüshalarda yer alan mensur ve manzum tüm ibareler dikkate alınmış ve nüshalar arasında görülen bütün farklılıklar dipnotta gösterilmiştir.

Sonuç kısmında bu çalışmanın bölümlerinde verilen bilgiler değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler ışığında ise mutasavvıf aynı zamanda bir şair olan Abdullah İlahî'nin ilmî birikimi, üslûbu, devam ettiricisi olduğu Nakşîbendiyye geleneğine katkıları ve *Necâtu'l-ervâh*'ın Fars edebiyatı ve tasavvuf literatüründeki yeri değerlendirilmiştir.

Bu tezin hazırlanması ve nüshaların tespiti aşamasında Süleymaniye Kütüphanesi'nden, Manisa İl Halk Kütüphanesi'nden, Millet Kütüphanesi'nden ve Atatürk Kitaplığı'ndan istifade edilmiştir.

Gerek konu seçiminde gerek tezin hazırlanması aşamasında kıymetli yardımlarını ve zamanlarını esirgemeyen saygıdeğer hocam Dr. Öğr. Üyesi Kadir TURGUT'a ve yine tezin çeşitli aşamalarında kendisinden istifade ettiğim Prof. Dr. Ali GÜZELYÜZ, Dr. Öğr. Üyesi Ercan ALKAN, Dr. Öğr. Üyesi Nurgül KARAYAZI'ya, Öğr. Üyesi Nesrin GEZİCİ'ye, Öğr. Üyesi Samir Antifah'a, Öğr. Üyesi Rıdvan Shahrour'a, Arş. Gör. Kübra Betül BAYDAR'a, Uzm. Yard. Hüseyin ÖRS'e ve her zaman yanımda olan kıymetli aileme teşekkürü bir borç bilirim.

İpek ŞENGÜL

İstanbul, 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

ABDULLAH İLÂHÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Abdullah İlâhî'nin Hayatı.....	6
1.2. Eserleri.....	10
1.2.1. Keşfu'l-varidât li-Tâlibi'l-kemâlât ve Gâyetihi'd-derecât.....	11
1.2.2. Zâdu'l-muş tâkîn	12
1.2.3. Mesleku't-tâlibîn ve'l-Vâsılîn	12
1.2.4. Menâzilu'l-kulûb	13
1.2.5. Usûl-i Vusûl-i İlâhiyye	13
1.2.6. Necâtu'l-ervâh min Denesi'l-eşbâh.....	13

2. BÖLÜM

NECÂTU'L-ERVÂH MİN DENESİ'L-EŞBÂH ADLI ESERİN İNCELEMESİ

2.1. Eser Hakkında Bilgiler	14
2.2. Eserin Dil Özellikleri	15
2.2.1. Farsça Kısımların Dil Özellikleri	15
2.2.2. Arapça Kısımların Dil Özellikleri	16
2.3. Sanat Özellikleri.....	16
2.3.1. Vezinler	16
2.3.2. Edebî Sanatlar.....	17
2.3.2.1. Teşbîh Sanatı	17
2.3.2.2. Tezâd Sanatı	18
2.3.2.3. Telmîh Sanatı	19
2.3.2.4. Hüsn-i Ta'lîl	20

2.3.2.5. Nidâ Sanatı	21
2.3.2.6. İktibâs Sanatı	21
2.3.2.7. Kinâye Sanatı	22
2.3.2.8. Mecâz-ı Mürsel Sanatı.....	22
2.3.2.9. Tecrîd Sanatı.....	23
2.3.2.10. İstifhâm Sanatı.....	24
2.4. İktibaslar	24
2.5. Özel İsimler	65
2.5.1. Kişi adları	65
2.5.2. Eser adları.....	66
2.5.3. Yer adları.....	67
2.6. Eserin İçeriği ve Hülâsası.....	67
2.6.1. Ehl-i Tasavvufun Tanımı ve Özellikleri.....	68
2.6.2. Allah'ın Esmâ ve Sıfatları ile Kadîm Oluşu ve Fenâ Bahsi	70
2.6.3. Ehlullâh'ın Yollarının Çeşitleri ve Melâmetîlik Hakkında	71
2.6.4. Veli ve Özellikleri	72
2.6.5. Temkîn Mertebesi.....	73
2.6.6. Müşâhede ve Mücâhede Hakkında.....	73
2.6.7. Mürîd Kimdir?.....	74
2.6.8. Namaz ve Oruç Hakkında	74
2.6.9. Tevhîd Hakkında	75
2.6.10. Cem' Hakkında.....	77
2.6.11. Abdullah İlahî'nin Nefsin ve Şeytan'ın Tuzağına	78
Düşmemek İçin Tavsiyeleri.....	78
2.6.12. Havâtırın Çeşitleri	78
2.6.13. Zikir Hakkında	79
2.6.14. Murâkabe Hakkında	80
2.6.15. Kâmil ve Mükemmil Mürşid Hakkında.....	81
2.6.16. Fakr Hakkında	82
2.6.17. Tevekkül Hakkında	83
2.6.18. Temizlik Hakkında	84
2.6.19. İhlâs Hakkında.....	85
2.6.20. Velâyet.....	85
2.6.21. Hakîkî İslâm	86

2.6.22. Kerâmet	86
2.6.23. Vecd.....	86
2.6.24. Sâlih Amel ve Takva	87
2.6.25. Dünya Ehlinin Özellikleri Hakkında	88
2.6.26. Mizan Hakkında	88
2.6.27. Enbiyâ ve Sıddıkların Yolu	89
2.6.28. Ubûdiyyet	89
2.6.29. İlim Hakkında.....	90
2.6.30. Âlim Hakkında	90
2.6.31. Uzlet-Temkîn ve Telvîn	91

3. BÖLÜM

NECÂTU'L-ERVÂH MİN DENESİ'L-EŞBÂH'IN TENKİTLİ METNİ

3.1. Necâtu'l-ervâh'ın Yazma Nüshaları	93
3.1.1. Manisa İl Halk Kütüphanesi.....	93
3.1.2. Atatürk Kitaplığı	93
3.1.3. Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa Koleksiyonu.....	94
3.1.4. Süleymaniye Hasım Paşa Koleksiyonu.....	94
3.1.5. Millet Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu	94
3.2. Metin Tenkidinde Takip Edilen Yol	95
3.2.1. Nüshaların Tespiti ve Farkların İşlenmesinde Takip Edilen Yol	95
3.2.2. Tenkitli Metinde Uygulanan İmla Kuralları.....	96
3.3. Necâtu'l-ervâh'ın Tenkitli Metni	98
SONUÇ	333
KAYNAKÇA	336
EKLER.....	341
M Nüshası 2b-3a sayfaları.....	341
M Nüshası 81b-82a sayfaları.....	342
AE Nüshası 1b-2a sayfaları	343
AE Nüshası 101b-102a sayfaları	344
P Nüshası 72b-73a sayfaları	345
P Nüshası 117b-118a sayfaları	346

KISALTMALAR LİSTESİ

SBE: Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ktp: Kütüphane

m: Mükerrer

y.y: Yer yok

thk: tahkik

ed: editör

t.y: tarih yok

nr: numara

vr: varak

a.g.m.: adı geçen müellif

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı

DİA: Diyanet İslam Ansiklopedisi

a.g.e.: adı geçen eser

çvr: çeviren

şrh.: şerh

trc.: tercüme

GİRİŞ

Bu bölümde öncelikle Abdullah İlahî'nin etkin olduğu döneme gelinceye kadar Nakşibendiyye tarikatının tarihsel süreç içerisinde oluşumu, coğrafik yayılışı hakkında Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi "Nakşibendiyye"¹ maddesinden istifade edilerek kısaca bilgi verilecek, ardından Abdullah İlahî'nin bu süreçteki yeri ve kaynaklarda Abdullah İlahî'nin bu sürece olan etkisinin ele alınış biçimi ve Türkiye'de Abdullah İlahî ile ilgili yapılan çalışmalar değerlendirilecektir.

Nakşibendiyye tarikatı, İslam dünyasında Kâdiriyye'den sonra en yaygın tarikattır. Ana vatanı Orta Asya'dır. İslam dünyasının hemen her bölgesinde etkili olan Nakşibendiyye; Arap Yarımadası, Mağrib ve Sahra Altı Afrika'sında etkin olamamıştır. Nakşibendiyye tarikatının silsilesi bazı kaynaklarda Hâce Yûsuf el-Hemedânî, bazı kaynaklarda ise Yûsuf el-Hemedânî'nin halîfesi Abdulhâlık Gucdüvânî'ye dayandırılmaktadır. Bahâeddin Nakşibend'in halîfeleri Mâverâünnehir'in Farsça konuşan halklarına mensuptur. Ancak bunun yanında "Türk şeyhleri" diye bilinen Yesevî meşâyihî ile de irtibât halinde olmuşlardır. Bu da Nakşibendiliğin Farsça konuşan halkların yanı sıra Türkler arasında da yaygınlık kazanmasında ve nüfûzunun giderek artmasında etkili olmuştur.

Ubeydullâh Ahrâr, Muhammed Pârsâ ve Abdurrahmân-ı Câmî Nakşibendiyye'nin ilk dönem halîfelerindedir. Bunlar daha sonra teşekkül edecek olan, tarikatın Müceddidiyye kolundan farklı olarak İbnu'l-Arabî'nin vahdet-i vücûd görüşünü benimsemişlerdir. Nitekim Nakşibendiyye'ye dair şeyhe bağlılık, bir şeyhin denetimi altında olmak gibi esaslar Bahâeddin Nakşibend'den sonra Ubeydullâh Ahrâr, Ahmed-i Sirhindî ve Hâlid el-Bağdâdî tarafından korunmuş ve tarikatın merkezî doktrini haline getirilmiştir.

---

¹ Hamid Algar, "Nakşibendiyye," **DİA**, C. 32, İstanbul, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2006, s. 335-338.

Bahâeddin Nakşîbend'in Nakşibendiyye tarîkatinin yayılmasında etkili olan üç halîfesi; Muhammed Pârsâ, Alâeddin Attâr ve Ya'kûb-ı Çerhî'dir. Muhammed Pârsâ'nın beş mürîdi vardır ve hiçbiri halîfe bırakmamıştır. Alâeddin Attâr tarîkat içerisinde mürîdleri terbiye etmesi ile ön plana çıkmıştır. Nakşibendiyye; Alâeddin Attâr'ın mürîdleri arasında ön plana çıkan, Nizâmeddin Hâmuş'un halîfesi Sa'deddin Kaşgârî vasıtasıyla Herat'a gelmiştir. Böylece Nakşibendiyye ilk defa Orta Asya sınırları dışına çıkmıştır.

Mevlânâ Ya'kub-ı Çerhî (ö. 851/1447), Bahâeddin Nakşîbend'in üçüncü önemli halîfesi olup 781/1380 yılında Buhâra'ya gelmiş ve Bahâeddin Nakşîbend'e burada intisâp etmiştir. Ya'kûb-ı Çerhî, mânevî terbiyesini Alâeddin Attâr'dan almıştır. Nakşibendiyye silsilesinde Bahâeddin Nakşîbend'den sonra en önemli kişi olan Ubeydullah Ahrâr (ö. 921/1515), Ya'kûb-ı Çerhî'nin mürîdidir. Ubeydullah Ahrâr ile birlikte Nakşibendiyye tarîkatı Orta Asya'nın doğu, batı ve güneyinde nüfûzunu arttırmıştır.

Ubeydullah Ahrâr'dan sonra Nakşibendiyye, Orta Asya'da Mevlânâ Muhammed Kâdî'nin iki önemli halîfesinden biri olan Hâcegî Ahmed el-Kâsânî ile devam etmiştir. Kâsânî kolu ile tarihsel süreç içerisinde tarîkatın âdâb ve erkânında bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Bunun yanında Ubeydullah Ahrâr'dan gelen diğer kollarda Nakşibendiyye geleneği eski özelliklerini taşıyacak biçimde sürdürülmüştür. İran coğrafyasında Seyyid Ali Kürdî (ö. 925/1519), tarîkatın bölgede yayılması için çaba sarf etse de Safevîler'in baskıcı döneminde Tebrîz'de idam edilmiştir.

Ubeydullah Ahrâr'ın bir diğer halîfesi olan Abdullâh İlâhî (ö. 896/1491) Ahrâriyye'yi dolayısıyla Nakşibendiliği Anadolu'ya getirmiştir. Ahrâriyye'nin Anadolu'ya gelmesi; Anadolu'yu, Orta Asya'dan sonra Nakşibendiyye'nin ikinci büyük merkezi haline getirmiştir.

Yukarıda Nakşibendiyye'nin tarihsel süreç içerisinde Abdullah İlâhî'den önceki durumu ve kimlerin vasıtasıyla nerelere ulaştığı hakkında bilgi verilmiştir. Şimdi ise Abdullah İlâhî'nin bu süreçteki yeri ve bu sürecin kaynaklarda ele alınış şekli üzerinde durulacaktır.

Yaşadığı dönemde gerçekleştirmiş olduğu irşâd faaliyetleri neticesinde şöhret bulan Abdullah İlahî hakkında pek çok eserde bilgi bulunmaktadır. Ondan bahseden ilk kaynaklar arasında *Nefehâtu'l-üns Tercemesi*, *Tezkire-i Latîfî*, *Tâcu't-tevârih*, *Şakâik-i Nu'mâniyye*, *Hediyyetü'l-ârifin* ve daha yakın dönemde yazılan *Osmanlı Müellifleri* yer almaktadır.

İsmi geçen kaynaklar arasında en geniş bilgi veren eser, *Nefehâtu'l-üns Tercemesi*'dir. Abdurrahman-ı Câmî tarafından yazılan *Nefehâtu'l-üns*, Lâmiî Çelebî tarafından tercüme ve şerh edilmiştir. Lâmiî Çelebî ise Abdullah İlahî'nin en tanınmış halîfesi Emîr Ahmed Buhârî'nin (ö. 922/1516) yetiştirdiği en önemli halîfelerinden biridir. Bu da *Nefehâtu'l-üns Tercemesi*'nde Abdullah İlahî hakkında verilen bilgileri dikkate değer kılmaktadır.

Lâmiî Çelebî Abdullah İlahî'nin hayatı, ilmî seyahatleri, eserleri, ilim tahsil ettiği hocaları ve halîfeleri hakkında detaylı bilgi vermiştir.¹ Eser bu yönüyle kendisinden sonra yazılan eserlere kaynaklık teşkil etmiştir. Nitekim daha sonra yazılan kaynaklar incelendiğinde; bu kaynaklarda verilen bilgilerin, *Nefehâtu'l-üns Tercemesi*'nde yer alan bilgilerle aşağı yukarı aynı olduğu görülmektedir. Bu bilgiler arasında farklılık teşkil eden nokta Abdullah İlahî'ye nispet edilen eserlerdir. Bu konu hakkında detaylı bilgi ve bu bilgiler hakkında değerlendirmeler “Abdullah İlahî'nin Eserleri” başlığında verilmiştir.

Nakşibendilik ile ilgili yapılan hemen her çalışmada Abdullah İlahî'nin ismine rastlamak kaçınılmazdır. Bunun sebebi Nakşibendiliğin Anadolu'ya gelip yayılmasında Abdullah İlahî'nin önemli bir rolünün olmasıdır.

Kasım Kurfalı, *Nakşibendiliğin Kuruluşu ve Yayılışı*² adlı doktora çalışmasında Abdullah İlahî ve yaşadığı dönemden bahsetmektedir. Bu bölüm makale olarak “*Molla*

---

¹ Abdurrahman Câmî, **Evliya Menkıbeleri [Nefahâtu'l-üns]**, Ed. Süleyman Uludağ, Mustafa Kara, Trc-şrh. Lâmiî Çelebî, İstanbul, Pinhan Yayınları, 2011, s. 548-552.

² Kasım Kurfalı, “Nakşibendiliğin Kuruluşu ve Yayılışı”, **Türkiyât Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi**, Tez nr: 337.

*İlâhî ve Kendisinden Sonraki Nakşibendiye Muhîti*¹ adıyla yeniden yayımlanmıştır. Yine Abdullah İlâhî'nin hayatı ve tasavvufî görüşleri, *Molla Abdullah İlâhî ve Tasavvuf Anlayışı*² başlığıyla yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır.

Abdullah İlâhî'nin *Keşfu'l-vâridât*³ ve *Mesleku't-tâlibîn ve'l-vâsılîn*⁴ adlı eserleri de yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır.

Yakın dönemde yazılan ve Abdullah İlâhî'nin hayatı, eserleri ve Nakşibendiye tarîkati açısından sahip olduğu önemi anlatan en detaylı çalışma, Abdurrezzak Tek tarafından kaleme alınan *Nakşîliğin Osmanlı Topraklarına Gelişi Molla Abdullah İlâhî*⁵ adlı eserdir. Abdurrezzak Tek bu çalışmasında, Abdullah İlâhî'nin hayatı hakkında bilgi vermekle birlikte ona ait *Meslekü't-tâlibîn ve'l-Vâsılîn*, *Zâdü'l-müşâtâkin* ve *Usûl-i vusûl-i İlâhiyye* adlı üç Türkçe eserin edisyon-kritiği yapılmış metnine de yer vermiştir. Çalışmanın “Abdullah İlâhî'nin Eserleri” başlığı altında bu eserler hakkında detaylı bilgi verilecektir.

Necdet Tosun, *Bahâeddin Nakşibend Hayatı, Görüşleri, Tarîkatı* adlı eserinde Abdullah İlâhî hakkında bilgi vermektedir.⁶ Yine Türkiye Diyânet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nin “Nakşibendiye” maddesinde, Nakşibendiliğin tarihsel süreç içerisinde oluşumu ve yayıldığı coğrafi sınırlar detaylı olarak verildikten sonra bu tarîkatin Anadolu'ya gelmesi ve burada yayılması konusunda Abdullah İlâhî'den⁷

---

¹ Kasım Kurfalı “Abdullah İlâhî ve Kendisinden Sonraki Nakşibendî Muhîti”, **İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, İstanbul, II, 1948, s: 3-4.

² Yusuf Günhan, “Molla Abdullah İlâhî ve Tasavvuf Anlayışı”, **Ankara Üniversitesi SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 1997.

³ Ekrem Demirli, “Abdullah İlâhî'nin Keşfu'l-Vâridât Adlı Eserinin Tahkîki”, **Marmara Üniversitesi SBE.**, 1995; Kasım Koç, “Abdullah İlâhî'nin Hayatı, Eserleri, Keşfu'l-Varidat'ın Tahlîli ve Fikirleri”, **Uludağ Üniversitesi SBE.**, 1995.

⁴ Yunus Nadi Özçelik, “Abdullah İlâhî ve Meslekü't-Tâlibîn ve'l-Vâsılîn”, **Gazi Üniversitesi SBE.**, 1990; Ali Biçer, “Abdullah-ı İlâhî ve Meslekü't-talibin ve'l-vasilin”, **Marmara Üniversitesi SBE.**, 1996.

⁵ Abdurrezzak Tek, **Nakşîliğin Osmanlı topraklarına gelişi: Molla Abdullah İlâhî**, Bursa, Emin Yayınları, 2012.

⁶ Necdet Tosun, **Bahâeddîn Nakşibend Hayatı, Görüşleri, Tarîkatı**, İstanbul, İnsan Yayınları, 2002, s. 269-278.

⁷ Algar, “Nakşibendiye”, s. 337-338.

bahsedilmiştir. Ayrıca ansiklopedide “*Abdullah İlâhî*”¹ künyeli özel bir madde de yer almaktadır.

Yukarıda verilen tüm bilgiler, Abdullah İlâhî hakkında ilim dünyasında dikkate değer bir ilmî birikim ortaya konulduğunu göstermektedir. Nitekim tasavvuf düşüncesinin önemli bir yere sahip olduğu Anadolu’da; Abdullah İlâhî’nin de bu gelenekten beslenip yine bu geleneği devam ettirici mahiyette eserler ortaya koyması onu önemli kılmıştır. Bunun neticesinde de gerek hayatı gerekse yazmış olduğu eserlerin bazıları incelenmiş ve ilim dünyasına kazandırılmıştır. Ona nispet edilen ancak ona aidiyeti kesin olmayan diğer eserlerin de incelenmesi, Abdullah İlâhî’nin fikir dünyasını anlamaya ve ilim dünyasına katkı sunacaktır.

---

¹ Mustafa Kara - Hamid Algar, “Abdullah-ı İlâhî,” **DİA**, C. 1, İstanbul, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1988, s. 110-112.

1. BÖLÜM

ABDULLAH İLÂHÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Abdullah İlâhî'nin Hayatı

Abdullah İlâhî, kendisini *Necâtu'l-ervâh min Denesi'l-eşbâh* adlı eserinde “el-abdu'd-daîf el-müftekir bi-keremi'l-latîf Abdullah Simâvî el-ma'rûf bi-İlâhî”¹ olarak yine *Meslekü't-tâlibîn ve'l-vâsilîn* adlı eserinde “ed'afü'd-düefâ, hâdimü'l-fukarâ, celîsü'l-gurebâ, enîsü'l-budalâ Abdullah el-meşhûr bi-İlâhî”² olarak tanıtır. İlk kaynaklar kendisinden “Şeyh İlâhî kaddesallâhu Te'âlâ rûhahu adı Abdullah'dur”³, “Şeyh Abdullah İlâhî”⁴, “es-Simâvî er-Rûmî eş-şehîr bi'l-İlâhî”⁵ şeklinde bahsetmektedir.

“*Mecmûa-i latîf cemî' fî ğarâibi'n-nevâdir-i kesîre ve acâib-i latîfe*”de yer alan bir risâlede Abdullah İlâhî'den şöyle bahsedilmektedir:

“Vilâyet-i Anadolu'da livâ-i Germiyâne tâbi' Simâv demek ile ma'rûf nâhiyedendir. Makbûl-i dergâh-i İlâh ism-i şerîfleri Abdullah'dır. Tarîk-i Nakşîbendî'nin şeyh-i kebîrî ve Hazret-i Emîr Buhârî'nin pîridir. Rivâyet ederler ki

---

¹ Abdullah İlâhî, *Necâtu'l-ervâh min Denesi'l-eşbâh*, Manisa İl Halk Kütüphanesi, nr: 1179, vr. 3a.

² a.g.m., *Meslekü't-tâlibîn ve'l-Vâsilîn*, Manisa İl Halk Ktp., nr. 1540, vr. 3a.

³ Câmî, *Evliya Menkıbeleri [Nefahâtü'l-üns]*, s. 548.

⁴ Latîfî, *Latîfî Tezkiresi*, Ed. Mustafa İsen, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1990, s. 56.

⁵ İsmail b. Muhammed Bağdâdî, *Hediyetü'l-ârifîn Esmâi'l-müellifîn ve Âsâri'l-musannifîn*, Beyrut, Dâru İhyâi't-turâsi'l-arabiyyi, 1951, C. 1, s. 470.

zamân-ı cevânîde İstanbul'da şüğl ederken hâtırlarına seyr-i vilâyet-i Acem sevdası düşüb Horasan'a çıkdıkda Mevlânâ Tûsî yanında ulûm-ı zâhiriyyeye meşğûl iken bir hâlet-i acîb gelub âteş-i şevk cezbeden harâret ğalebe eder. İnâyet-i ezeli rehber u hâdî olub hemîn bî-ihyâr durub evvel oradan Buhârâ'ya gider. Onda Hâce Bahâüddîn Nakşîbendî'nin mezâr-ı şerîfine müteveccih olub ol hazretin rûhânîlerinden yetmişlerdir. Tafsîl bu icmâle sığmaz ve ba'dehu bu tarîkde meşâyih-ı kirâmdan nice şeyh-i kirâm ile ve Hazret-i Şeyh Câmî ile buluşub yine diyâr-ı Rûm'a avdet ettiler ve mahrûse-i İstanbul'da Emîr Buhârî hazretlerini hilâfete kâ'im makâm idub kenduler bir sebeble Rum eline gittiler. Mezâr-ı şerîfleri Vardar Yenicesi nâm kasabadır. Ulu ziyâretgâh ve halka hâcetgâh olmuştur. Hicretin sekiz yüz doksan altı senede dünyadan âhirete irtihâl ve ûlâdan uhrâyâ intikâl etmişlerdir. Kümmel-i meşâyihdan ve cümle berâzihtandır. Âdâb-ı sulûkda *Zâdu'l-muşâtâkîn* ve *Necâtu'l-ervâh* tesmiye olunur risâlesi vardır."¹

Hicrî 1186 tarihinde kaleme alınan bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Abdullah İlâhî, Germiyan'ın [Kütahya] Simâv olarak bilinen nahiyesinden olduğu için kendisine "Simâvî" mahlası verilmiştir. Yine *Zâdu'l-muşâtâkîn* adlı eserinde, kendisinden "İlâhî" mahlaslı olarak bahsetmektedir.² İlk kaynaklarda doğum tarihi, ailesi ve yaşamış olduğu çevre ile ilgili pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Kaynaklar doğum yerinin *Necâtu'l-ervâh* adlı eserinde bulunan:

در تکلف شد الهی را مقام اندر سماو

گرچه خود را از تکلف دور کرد از دیرگاه³

beytine dayanarak Simâv'a bağlı Tekellüf olduğunu belirtirler.⁴ Bursalı Mehmet Tâhir, Abdullah İlâhî'nin ilim maksadıyla Buhârâ'ya kadar gittiğini, zâhirî ilimleri

¹ **Mecmûa-i Latîf Cemî' fî Ğarâibi'n-nevâdir-i Kesîre ve Acâib-i Latîfe**, Süleymaniye Ktp., Mihrişâh Sultan, nr: 202, vr. 8b-9a.

² Abdullah İlâhî, **Zâdu'l-muşâtâkîn**, Süleymaniye Ktp., Kemankeş, nr. 206, vr. 5b.

³ Abdullah İlâhî, **Necâtu'l-ervâh min Denesi'l-eşbâh**, Millet Ktp., Ali Emiri, 121, vr. 2a.

⁴ Aşık Çelebi, **Meşa'irü's-şu'arâ**, Ed. Filiz Kılıç, İstanbul, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2010, C.1, s. 285.

Mevlânâ Tûsî'den (ö. 887/1482), bâtinî ilimleri ise Ubeydullah Ahrar (ö. 895/1490) hazretlerinden tahsil ettiğini¹ ifade etmektedir. Zahirî ilimlerden olan hadis, fıkıh, kelâm ve batîni ilimlerden olan tasavvuf ilmini gençlik yıllarında tahsil ettikten sonra İstanbul'da Zeyrek Medresesi'ne gitmiştir. Abdullah İlâhî, burada Mevlânâ Ali et-Tûsî'den ilim tahsil etmiştir. 857/1453 yılında İstanbul'a gelen Mevlânâ Ali et-Tûsî² Hocazâde ile Fâtih'in isteği üzerine *Tehâfutu'l-felâsife* adlı esere benzer bir eser yazmışlardır. Fâtih'in Hocazâde'nin eserini beğenmesi üzerine Mevlânâ et-Tûsî, İstanbul'dan ayrılmıştır. Abdullah İlâhî, diyâr-ı Acem'de Kirman'da Mevlânâ Ali et-Tusi ile görüşmüş onun yanında zahirî ilimlerle meşgul olmuştur. Acem bölgesinde iken *Necâtu'l-kulûb li-tâlibi'l-matlûb* ile *Usûl-i vusûl-i İlâhiyye* adlı Farsça eserlerini yazmıştır. Burada kemâlât-ı insâniyete dair malumat edinmiş, yaşadığı birtakım manevî sıkıntılar neticesinde tüm kitaplarını ortadan kaldırmak istemiştir. Kitaplarını yakmak ya da suya atmak fikirleri arasında tereddüt ettiğinde o dönemde yaşayan fakirlerden biri kendisine bu kitapları satmasını ve parasını ihtiyaç sahiplerine vermesini tavsiye etmiştir.³

Abdullah İlâhî, daha sonra Semerkand'a gidip orada Ubeydullah Semerkandî'nin hizmetine girmiştir. Burada hocasının gözetiminde tasavvufi terbiyesini tamamlayarak icâzet almıştır.

Oradan Buhârâ'ya gitmiş, Bahâeddîn Nakşibendî (ö. 791/1391) hazretlerinin kabrini ziyaret etmiştir. Bu ziyareti neticesinde Üveysî-meşrebe sahip bir sûfî olarak tanınmıştır.

Tekrar Semerkand'a dönen Abdullah İlâhî, burada bir müddet kaldıktan sonra hocasının tavsiyesi üzerine diyâr-ı Rum'a gitmiştir. Bu seyahati esnasında Herat'a uğramış ve Şeyh Abdurrahman Câmî ve bazı Horasan şeyhleri ile görüşmüş, onlarla

---

¹ Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1333, C. 1, s. 91; Ali Rıza Karabulut, **Mu'cemu'l-mahtûtâtî'l-mevcûdeti fi Mektebâti İstanbul**, t.y., C. 2, s. 676.

² Bağdâdî, **Hediyetü'l-ârifin**, C. 1, s. 56.

³ İsmâuddin b. Mustafa Taşköprüzâde, **eş-Şakâiku'n-nu'mâniyye fi Ulemâi'd-devlet-i Osmâniyye**, İstanbul, Menşûrât-ı Câmiet-i İstanbul, 1405, s. 249–250.

sohbette bulunmuştur. Tebriz'e gelip Mevlânâ Tusî ile yine görüştüktan sonra Halife olarak şeyhinin işaretiyle memleketi Simav'a geri dönmüştür.¹ Burada uzun süre kalmayıp Rum diyarına bağlı Vardar kasabasına gitmiştir.²

Kalabalıkların kendisi ve müridleri için faydalı olmadığını düşünerek Evrenoszâde'nin daveti üzerine 895/1490 yılında Vardar Yenicesi'ne gelen Molla İlâhî, burada Evrenoszâde'nin yaptırdığı hangâha yerleşmiştir. İrşad ve telif faaliyetlerine burada devam etmiş ve *Zâdü'l-müşâkîn* adlı eserini yazmıştır. Hicrî 896/1491 senesinde Vardar Yenicesi'nde vefat etmiş ve burada defnedilmiştir. Kabri duaların icabet olunduğu, münacaat ehlinin ziyaret ettiği bir yer olmuştur. Vefatına şu beyitle tarih düşülmüştür:

Garîk-i rahmet-i Hak şod ez ân rû

Şodeş tarih "rahmet ber İlâhî"³

Abdullah İlâhî, Anadolu'da telif etmiş olduğu eser ve sohbetleriyle sadece Nakşibendilik⁴ için değil, tasavvuf düşüncesi ve tarikatler tarihi açısından da önemli

---

¹ Taşköprüzâde, **eş-Şakâik**, s. 250. Simav'da hizmetlerine devam ederken Fatih Sultan Mehmed kendisini İstanbul'a davet etmiştir. Ancak Molla İlâhî bu teklifi kaynaklarda gelen farklı bilgilere göre ya reddetmiş ya da ertelemiştir. Bu konunun kaynaklardaki bilgiler ışığında sebeplerinin değerlendirilmesi için bkz; Mustafa Kara, "Molla İlâhî'ye Dair," **Osmanlı Araştırmaları VII–VIII**, 1988, s. 366–368; Kurfalı Kasım, "Molla İlâhî ve Kendisinden Sonraki Nakşibendiyye Muhiti" **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi III**, 1948, s. 132–133.

² a.g.m., **eş-Şakâik**, 250. Mustafa Kara bu bilgiler ışığında Molla İlâhî'nin muhtemel güzetgâhının şöyle olduğunu belirtmiştir; Gidiş: İstanbul, Sivas, Erzurum, Tebriz, Hemedan, Rey, Nişabur, Merv, Buhara, Semerkant; Dönüş: Semerkant, Buhara, Merv, Tûs, Nişabur, Rey, Hemedan, Kirmanşah, Bağdat, Halep, Antakya, Konya, Simav. Bkz: Tek, **Nakşîliğin Osmanlı topraklarına gelişi**, s. 365–366.

³ Câmî, **Evliya Menkıbeleri [Nefahâtü'l-üns]**, 550.

⁴ Fuat Köprülü, Nakşibendiliğin Batı Türkleri arasında yayılmasının Şeyh İlâhî-i Simâvî'den sonra IX. Asrın 2. Yarisında, daha doğrusu X. Asırda olduğunu aktarmıştır. Bkz: Fuad Köprülü, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2012, s. 253. Nakşîliğin büyük çapta Anadolu'da yayılması II. Bayezid zamanında olmuştur. Abdullah İlâhî'nin ise bunda rolü büyüktür. Yusuf Küçükdağ, **Türk Tasavvuf Araştırmaları**, Konya, Çizgi Kitabevi, 2005, VIII, 512, s. 362.

bir yere sahiptir.¹ Özellikle Anadolu ve Rumeli bölgesinde vahdet-i vücûd düşüncesinin yayılmasında tesiri büyük olmuştur. Molla İlâhî, pek çok mürid ve halife yetiştirmiştir.² Vefatından sonra Seyyid Ahmed Buhârî³ onun halifesi olmuş ve Nakşibendiliğin Molla İlâhî'den sonra devam ettiricisi olmuştur.⁴ Mürid ve halifeleri hakkında şunlar söylenebilir: “erek Anadolu’da gerekse Rumeli’de pek çok mürid yetiştiren ve onların tasavvufî terbiye almalarına öncülük eden Abdullah İlâhî’nin kaynaklarda adı zikredilen müridleri Emir Ahmed Buhârî, Âbid Çelebî, Muslihuddin Tavîl, Lütfullah Üskübî ve Bedreddin Baba’dır. Özellikle Emir Ahmed Buhârî, Nakşîliğin yayılmasında ve Molla İlâhî ile oluşan silsilenin devam etmesinde öncülük etmiştir. Emir Ahmed el-Buhârî’nin İstanbul’un Fatih semtinde kurduğu tekke halifeleri Lâmiî Çelebî, Mahmud Çelebî, Pîr Halîfe-i Hamîdî ve Hakîm Çelebî ile devam etmiştir.”⁵

1.2. Eserleri

Abdullah İlâhî, yaşadığı dönemde çevresindekilere tasavvufun farklı konularını anlatmak amacıyla farklı dillerde eserler kaleme almıştır.⁶ Bu eserlerin bir kısmı Arapça, bir kısmı Farsça, bir kısmı ise Türkçe yazılmıştır. Molla İlâhî, yazmış olduğu bu eserlerde “*halvet, uzlet, biat, zikir, murâkabe, riyâzet, mürid ve mürşid adabı*” gibi pek çok tasavvufî kavram ve meseleyi detaylı bir şekilde ele almıştır.

¹ Kara - Algar, “Abdullah-ı İlâhî,” C. 1, s. 111.

² Mustafa Kara ve Abdurrezzak Tek yaptıkları çalışmalarda Abdullah İlâhî’nin muhîti, meslektaşları ve müridleri hakkında detaylı bilgi vermiştir. Bkz: Kara, **Molla İlâhî’ye Dair**, s. 370–373; Tek, **Nakşîliğin Osmanlı Topraklarına Gelişi**, s. 37–45.

³ Seyyid Ahmed el-Buhârî meşhur İlâhî-i Sîmâvî’nin dergahında odunculuk ederdi. Bkz: Câmî, **Evliya Menkıbeleri [Nefahâtü’l-üns]**, s. 553.; Köprülü, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, s. 253.

⁴ Taşköprüzâde, **eş-Şakâik**, s. 254; Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, s. 91; Gulamali Aryâ, “Abdullah İlâhî,” **Dâiretü’l-meârif-i Bozorg-i İslâmî**, Tahran, t.y., C. 10, s. 109.

⁵ Kara - Algar, “Abdullah-ı İlâhî,” C.1, s. 111.

⁶ Bursalı Mehmet Tahir Molla İlâhî’ye ait eserlerin isimlerini vermiş ancak haklarında detaylı bilgi vermemiştir. Bkz; Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, C. 1, s. 91–92.

Keşfu'l-vâridât başta olmak üzere *Mesleku't-tâlibîn ve'l-vâsilîn*, *Zâdu'l-muştâkîn*, *Necâtu'l-ervâh min Denesi'l-eşbâh*, *Menâzilu'l-kulûb*, *Usûl-i vusûl-i İlâhiyye* ve *Necâtu'l-kulûb* adlı eserler Molla İlâhî'ye aidiyeti kesin olan eserlerdir.¹ Bu eserler dışında, İlâhî mahlasını kullanan pek çok müellif bulunduğundan Molla İlâhî'ye atfedilen ancak ona aidiyeti kesin olmayan çok sayıda eser kütüphane kayıtlarında bulunmaktadır.

Abdullah İlâhî hakkında bilgi veren kaynaklarda eserleri konusunda şunlar söylenebilir:

Abdullah İlâhî'nin Kaynaklarda Adı Geçen Eserleri	Nefhâtu' l-üns Tercemesi	Şakâik-i Nu' manîye	Keşfu' z-zunûn	Hediyyetu' l-ârifîn	Osmanlı Müellifleri
Zâdu'l-muştâkîn	+	-	+	+	+
Mesleku't-tâlibîn	+	-	+	+	+
Menâzilu'l-kulûb	-	-	-	-	-
Usûl-i Vusûl	-	-	-	-	-
Necâtu'l-ervâh	+	-	+	+	+

1.2.1. Keşfu'l-varidât li-Tâlibi'l-kemâlât ve Gâyetihi'd-derecât

Bu eser, Bedreddin Simâvî'nin *Vâridât*'na yazdığı bir şerhtir.² Eserin dili Arapçadır. *Vâridât*'ta Farsça olarak yalnızca bir cümle yer almaktadır. Ancak Abdullah İlâhî'nin bu esere yazdığı şerh Arapça ve Farsçadır. Şerh yapılırken

¹ Latîfî Molla İlâhî'nin yalnızca **Zâdu'l-muştâkîn** ve **Necâtu'l-ervâh** adlı eserlerini zikretmiştir. Bkz; Latîfî, **Latîfî Tezkiresi**, s. 57.

² Bağdâdî, **Hediyyetu'l-ârifîn**, C. 1, s. 470.

Ferîdüddin Attar, Mevlânâ ve İbnü'l-Arabî'den istifâde edilmiştir.¹ Eserin 890/1485 tarihinde istinsâh edilmiş bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir.² Eser yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır.³

1.2.2. Zâdu'l-muštâkîn

Molla İlâhî, bu eserini vefatından kısa bir süre önce Vardar kasabasında iken 895/1490 yılında kaleme almıştır. Eserin dili Türkçedir. Eser tasavvufî konuları ihtiva etmektedir. “*İnsanın hakîkati, tezkiye, ubudiyet, mücâhede, riyâzet, seyr u sulûk, nefis, kalp, muhabbetullah, hâl, makâm, mürid ve şeyh âdâbı*” gibi tasavvufî konular belli bir plan dâhilinde ele alınmamış olup bu konular daha ziyade konuşma üslubuyla yazılmıştır. Eserin son bölümünde başta “*tasavvuf, tecellî, yakaza, ubûdiyet, es-sivâ, hüviyyet, er-rü'yet, en-na't, es-sıfat, kadem, el-kürsî*” olmak üzere ıstılâhât-ı sûfiyeden yüz altmış üç terim açıklanmıştır.⁴ Bu eser Molla İlâhî'ye ait *Mesleku't-tâlibîn ve'l-vâsılîn*⁵ ve *Usûl-i vusûl-i İlâhiyye*⁶ adlı eserlerle birlikte Abdurrezzak Tek tarafından tenkitli metin oluşturularak yayımlanmıştır.⁷

1.2.3. Mesleku't-tâlibîn ve'l-Vâsılîn

Molla İlâhî, bu eserini Anadolu'da yazmıştır. Eserin dili Türkçedir. Eserinin girişinde belirttiğine göre Acem diyarında *Necâtu'l-kulûb li-Tâlibi'l-matlûb* adlı eserini Arapça ve Farsça kaleme almıştır. Ancak Anadolu'daki talebeleri bu her iki dile tam olarak vakıf olmadıkları için bu kitabını Türkçe yazmıştır.⁸

¹ Kara - Algar, “Abdullah-ı İlâhî,” C. 1, s. 111.

² Bkz; Süleymaniye Ktp., Nâfiz Paşa, nr. 1235.

³ Bkz: Demirli, “Abdullah İlâhî'nin Keşfu'l-Vâridât Adlı Eserinin Tahkîki”, 1995; Koç, “Abdullah İlâhî'nin Hayatı, Eserleri, Keşfu'l-Varidat'ın Tahlîli ve Fikirleri”, 1995.

⁴ **Zâdu'l-muštâkîn**, vr. 230a-236b.

⁵ Tek, **Nakşiliğin Osmanlı Topraklarına Gelişi**, s. 151–282.

⁶ Tek, **a.g.e.**, s. 519–618.

⁷ Tek, **a.g.e.**, s. 283–518.

⁸ **Mesleku't-tâlibîn**, vr. 3a-3b.

Abdurrezzak Tek'in yapmış olduğu çalışmaya göre eser genel başlıkları ile on iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde seyr u sulûklarını ilâhî cezbe sonucu yalnız tamamlamaya çalışanların durumları açıklanmıştır.¹ Sonraki dokuz bölümde halvet ve erbaîn hakkında bilgi verilmektedir.² Son iki bölümde ise mürid ve mürşid âdâbı ile mürşid-i kâmilin özellikleri açıklanmaktadır.³

1.2.4. Menâzilu'l-kulûb

Eser, Rûzbihân Baklî'nin (ö. 606/1209) *Risâle-i Kuds* adlı eserine şerh olarak yazılmıştır. Eserin dili Farsçadır. Molla İlâhî, bu eserinde de yine tasavvufun pek çok konusuna yer vermiştir. Müşâhede, mükâşefe ve dereceleri, varlık ve mertebeleri, havâtır, tecellî-yi ef'âl, tecellî-yi sıfât, tecellî-yi zât, mükâşefe, bekâ, fenâ, kalp ve özellikler bu konulardan bazılarıdır.⁴ Bu eser, Muhammed Takî Dânişpijûh tarafından *Rûzbihânnâme* içinde neşredilmiştir.⁵

1.2.5. Usûl-i Vusûl-i İlâhiyye

Eser, tasavvufun marifet boyutunu ve tarikat âdâbını ele almaktadır.⁶ Eserin dili Türkçedir. Müellifin adı eserde geçmemektedir. Ancak *Mesleku't-tâlibîn*'de geçen ve müellifin kendisinin yazdığı beyitlerin bu eserde yer alması eserin müellife aidiyetini kesinleştirmektedir.⁷

1.2.6. Necâtu'l-ervâh min Denesi'l-eşbâh

Çalışmanın inceleme bölümünde Molla İlâhî'nin bu eseri detaylı olarak ele alınacaktır. Bu sebeple burada yalnızca ismi verilmiştir.

---

¹ a.g.e., vr. 11b-25b.

² a.g.e., vr. 25b-69b.

³ a.g.e., vr. 70a-90a.

⁴ Tek, **Nakşiliğin Osmanlı Topraklarına Gelişi**, s. 32.

⁵ Abdullah İlâhî, "Menâzilü'l-kulûb," in **Rûzbihânnâme**, Ed. Muhammed Takî Dânişpijûh, Şiraz, 1347, s. 387-421.

⁶ Tek, a.g.e., s. 33.

⁷ Bkz; **Mesleku't-tâlibîn**, vr. 4a.

Yukarıda hakkında bilgi verilen kitapların dışında Molla İlâhî'ye aidiyetinin kesin olmadığı belirtilerek ona nispet edilen başka eserler de vardır.¹

2. BÖLÜM

NECÂTU'L-ERVÂH MİN DENESİ'L-EŞBÂH ADLI ESERİN İNCELEMESİ

2.1. Eser Hakkında Bilgiler

Bu eserin Molla İlâhî'ye ait olduğu, kendisinin eserin başındaki “صرفت الهمّة إلى كتاب آخر موسم بنجاة الأرواح من دنس الأشباح وهو للعبد الضعيف المفتقر بكرم اللطيف عبد الله سيمائي المعروف بالهي”² ifadelerinden anlaşılmaktadır. Bu ifadeye göre Molla İlâhî, *Necâtu'l-ervâh min Denesi'l-eşbâh* adlı başka bir eseri yazmaya gayret etmiş ve kendisini “Allah'ın keremine muhtaç fakir kul”³ olarak tanıtmıştır. Müellifin kullandığı “başka” ifadesi, *Necâtu'l-ervâh*'tan önce başka eserlerin de yazılmış olduğuna işaret etmektedir. Eserin dili çoğunlukla Farsçadır. Ancak müellif bazı yerlerde Arapça ibare ve açıklamalara da yer vermiş, bunu da eserin başında belirtmiştir.⁴ Molla İlâhî bu eserinde; Allah'ın tevfik etmesi ile ehl-i keşf, ehl-i zevk, ehl-i vecd ve ehl-i şevkin kelamını, makâmları, ariflerin kalplerini vech-i a'zama

¹ Detaylı bilgi için bkz: Tek, **a.g.e.**, s. 34–37; Kara, “Molla İlâhî'ye Dair,” s. 375–377.

² **Necâtu'l-ervah**, vr. 2b-3a.

³ **a.g.e.**, vr. 3a.

⁴ **a.g.e.**, vr. 3a

cezbetme yolunu ve vâsıl olanların makâmalarını beyan edeceğini belirtmiştir. Bu eserin ele aldığı meseleler, çalışmanın “Eserin İçeriği ve Hülâsası” başlığı altında detaylı olarak ayrıca incelenecektir.

Necâtu'l-ervâh'ın beş nüshası tespit edilmiştir. Bu nüshalar içerisinde yalnızca Süleymaniye Kütüphanesi Hasım Paşa koleksiyonunda bulunan nüshada istinsah tarihi h. 1309 olarak belirtilmiştir. Diğer nüshalarda istinsah tarihleri mevcut olmadığından hangi nüshanın daha eski olduğu tespit edilememiştir.

Millet Kütüphanesi Ali Emîrî, nr. 121, Manisa İl Halk Ktp, nr. 1179, Atatürk Kitaplığı OE, nr. 1608 ve Süleymaniye Ktp. Hasım Paşa, nr. 58'deki nüshaların sonunda yer alan ve risâlenin yazıldığı tarihe işaret eden “گفتار الهی را از هجرت گفتار الهی را از هجرت” beyitten¹ eserin 883/1478 yılında kaleme alındığı söylenebilir.

2.2. Eserin Dil Özellikleri

2.2.1. Farsça Kısımların Dil Özellikleri

Farsça ve Arapça dillerinde yazılan *Necâtu'l-ervâh*'ta Farsça metinlerde şu dil özelliklerine rastlanmaktadır:

- a. Muzâri-i istimrârîde "می" yerine "همی" kullanılması

اگر مفلس بود زاهد ریا و زرق و سالوش همی خواهد که بفروشد بیاران در خروش آمد

همی آییم دم دم همچو اکنون بهر پرده چو مار از پوست بیرون

- b. Mâzî-yi mutlak çekiminde fiil gövdesinin önüne "ب" eki getirilmesi

شیخ واعظ هر چه گفت او را بکرد تا بیاید پیش دولت اهل درد

¹ Millet Ktp., Ali Emîrî, nr. 121, vr. 101b; Manisa İl Halk Ktp, nr. 1179, vr. 81b; Atatürk Kitaplığı, OE, nr. 1608 vr. 102a; Süleymaniye Ktp. Hasım Paşa, nr. 58, vr. 45a.

...چون به عین الیقین بیدند از شواهد عالم صغری و کبری فانی شوند...

c. "به" anlamında "با" kullanılması

...به طلب دنیا به جان و دل مشغول شوند...

d. "را" anlamında "به" kullanılması

۴ در تکلف شد الهی را مقام اندر سماو از تکلف گرچه خود را دور کرد از دیرکار

...و عجایب این طور را نهایت نیست...

e. Bitişik fiillerde muzârî-i istimrârî ekinin fiilden önce getirilmesi

...به طبع هر جایی می در آویزد در عین تفرقه بود...

...مکان خلاص یافته‌اند به دید بصیرت می در یابند...

2.2.2. Arapça Kısımların Dil Özellikleri

Arapça dil kaidelerine göre tespit edilen hatalı ifadelerin manaya uygun kullanımı tenkitli metinde dipnotta verilmiştir. Bu hatalı ifadelerin, müellifin zihninde olan mı yoksa kalem sürçmesi mi olduğu tespit edilemeyeceğinden ve de bu hataların bazılarında nüsha farkı bulunmadığından yazıldıkları şekilde bırakılmıştır. Arapça metinlerde gerekli görülen yerlerde yapılan eklemeler ise köşeli parantez içine alınmıştır.

2.3. Sanat Özellikleri

2.3.1. Vezinler

Necâtu'l-ervâh'ta Abdullah İlâhî'ye ait şiirlerin vezinleri ve beyit numaraları şu şekildedir:

1. رمل: 5, 46, 50, 66, 67, 115, 162, 168, 169, 171, 172, 210, 213, 247, 248, 255, 256, 291, 301, 302, 303, 306, 335, 336, 389, 440, 487.

2. فاعلاتن فاعلاتن فاعلن: رمل: 11, 12, 15, 25, 26, 30, 34, 68, 78, 91, 118, 119, 159, 160, 161, 173, 175, 198, 199, 200, 201, 223, 286, 297, 355, 383, 384, 398, 403, 547-812, 815-883.
3. مفاعيلن مفاعيلن مفاعيلن مفاعيلن: هزج: 23, 51, 55, 59, 61, 62, 65, 136, 174, 178, 182, 186, 187, 190, 192, 202, 229, 241, 259, 271, 318, 319, 347, 348, 349, 402, 460.
4. مفعول فاعلات مفاعيل فاعلن: مضارع: 84, 153, 170, 215, 216, 224, 252, 261, 270, 298, 307, 308, 309, 373, 374, 453, 454, 461, 462.
5. مفاعيلن مفاعيلن مفعولن: هزج: 286, 813, 814, 884-893.
6. مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن: مضارع: 270, 357, 358.
7. مفعول مفاعيلن مفعول مفاعيلن: هزج: 382.
8. متقارب: مفعولن مفعولن مفعولن مفعولن: 86.

2.3.2. Edebî Sanatlar

2.3.2.1. Teşbîh Sanatı

Teşbîh sanatı, aralarında çeşitli yönlerden benzerlik bulunan iki varlıktan zayıf olanın güçlü olana benzetilmesi ile olur.¹ Teşbîh sanatının dört unsuru vardır. Bunlar; benzeyen, kendisine benzetilen, benzetme yönü ve benzetme edatıdır. Teşbih sanatının mezkur unsurlarına göre aşağıdaki dizelerde geçen teşbih sanatları şu şekilde unsurlarına ayrılabilir:

"دل او سر چشمه‌ی حکمت شود" [M 62a]

(Onun gönlü hikmetin kaynağı olur)

Benzeyen: دل او

Kendisine benzetilen: سر چشمه‌ی حکمت

¹ M. Kaya Bilgegil, **Edebiyat Bilgi ve Teorileri-Belagat**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1980, s. 134; İsa Kocakaplan, **Açıklamalı Edebî Sanatlar**, İstanbul, Türk Edebiyat Vakfı, 2005, s. 163.

Burada teşbîh sanatının unsurlarından olan benzetme yönü ve benzetme edatı kullanılmamıştır.

"سخن او چون آبِ حیات، دل‌های مرده را زنده گرداند." [M 62a]

(Onun sözü âb-ı hayat gibi ölü kalpleri canlandırır.)

Benzeyen: سخن او

Kendisine benzetilen: آبِ حیات

Benzetme yönü: زنده گرداند

Benzetme edatı: چون

Görüldüğü üzere burada ehlullâhın sohbetine katılan kimsenin sözleri ölü kalplere can vermesi özelliği ile âb-ı hayata benzetilmiştir.

"درد او کبریتِ احمر شد بجان" [M 74a]

(Onun derdi câna kibrit-i ahmer olmuştur)

Benzeyen: درد او

Kendisine benzetilen: کبریتِ احمر

Bu teşbîh çeşidinde benzetme yönü ve benzetme edatı kullanılmamıştır.

2.3.2.2. Tezâd Sanatı

Tezad sanatı, aralarındaki bir ilgiden dolayı iki zıt kavramı aynı konu etrafında bir ifadede toplamaktır.¹

"یادِ وصلش درد و هم درمان بود" [M 72b]

(Vuslatının yâdı derd hem de dermândır)

¹ Bilgegil, a.g.e., s. 184; Kocakaplan, a.g.e., s. 188.

"تاریکی دنبال روشن می رود" [M 73b]

(*Karanlık aydınlığın peşinde gitmekte*)

"هر که در ظاهر بماند باطن نیافت" [M 74a]

(*Zâhirde kalan kişi bātına ulaşamaz*)

Yukarıdaki dizelerde görüldüğü üzere "dert-derman", "karanlık-aydınlık" ve "zâhir-bâtın" kelimeleri belli bir anlam doğrultusunda bir araya gelmiş ve zıt anlamları ifade eden kelimelerdir.

2.3.2.3. Telmîh Sanatı

Telmîh sanatı; şairin manzum veya mensûr metinlerde okuyucuya, heyecanı neticesinde hatırladığı olay veya kişileri sunmasıdır.¹ Ancak telmîh edilen olayın en azından aydınlar tarafından bilinmesi gerekir.

دل ز شوقش هر زمان افزون شده

بهر لیلی هر زمان مجنون شده [M 72b]

Bu dizelerde Leyla ile Mecnûn aşkına,

"در محبت ذاتی خود را چون آتش می بیند و همه انوار را در نور احدیت مضمحل و ناپیدا

می بیند و "أنا النار" و "أنا الحق" گفتن گیرد." [M 68a]

Burada Hallâc-ı Mansûr'un ilâhî tecelli neticesinde terennüm ettiği "Ene'l-Hak" sözüne,

"تا توانی حمل بر صلاح کن و از خامی خود دان در طریق. یا سرش را بپرس از

ایشان یا از صاحب دل که مقبول ایشان است و قصه‌ی خضر و موسی علیهما الصلاة والسلام

یاد آر تا بی مغز نمایی." [M 36b]

Burada ise Hızır (a.s)'ın Hz. Musa'yı çeşitli imtihanlardan geçirdiği ve ona mürid olduğu Hz. Musa ile Hızır (a.s) kıssasına telmîh vardır.

¹ Kocakaplan, a.g.e., s. 150.

2.3.2.4. Hüsn-i Ta'lîl

Hüsn-i ta'lîl, ifadeye güzellik vermek amacıyla bir husûsun gerçek sebebine aykırı olarak o husûsu başka şâirâne bir sebebe dayandıran sanattır.¹

چونکه کردی کعبه‌ی دل را طواف

[M 73a] قبله دیدی شش جهت را نه خلاف

(Gönül Kabe'sini tavaf ettiğinde, altı ciheti de kible olarak görürsün)

Burada altı yönün kible olarak görülmesi şair tarafından, gönül Kabe'sinin tavaf edilmesi sebebine bağlanmıştır.

از اوج جان چو ذاتِ قدیمش کند طلوع

[M 22a] آتش زند الهی درین دیرِ محدثات

(Cânın en uç noktasından zât-ı kadîmi doğduğu zaman, İlahî bu muhdesât ibâdetgâhında ateş vurulur)

Burada muhdesât ibâdetgâhında ateş vurulmasının sebebi, zât-ı kadîmin cânın uç noktasından tulu' etmesi sebebine dayandırılmıştır.

ز موج بحرِ لاهوتش همیشه خوفِ غرقم بود

[M 27a] الهی را خودش کرده ز غواصان این دریا

(Bahr-i Lâhut denizinin dalgasından daima gark olma korkum var, İlahî'yi kendisi bu deryânın gavvâslarından yapmıştır)

Burada korkunun sebebi lâhut bahrinin dalgasına bağlanmıştır.

¹ Bilgegil, a.g.e., s. 212; Kocakaplan, a.g.e., s. 47.

2.3.2.5. Nidâ Sanatı

Nidâ sanatı, şairin kendisini etkileyen olay, durum veya kişi karşısında duygu ve heyecanının o durum veya kişiye hitap etmesi olarak tezâhür ettiği sanattır.¹

[M 73b] "گفت شیخا من ترا زن مرد تویی"

(Dedi; ey şeyh ben senin için kadın, adam sensin)

[M 74a] "غرق وحدت گر نگر دی ای فلان"

(Vahdete gark olmadın ise ey fılan)

[M 74a] "یک نفس کز تو جدایم ای نگار"

(Yek nefes senden cüdâyım ey nigâr)

Yukarıdaki dizelerde "شیخا", "ای فلان", ve "ای نگار" kelimelerinde nidâ sanatı görülmektedir.

2.3.2.6. İktibâs Sanatı

İktibâs sanatı, şairin manzûm veya mensûr metinlerde manayı kuvvetlendirmek için ayet veya hadis kullanması ile olur.²

[M 74b] "یوم تَبِیضِ وَجْهِهِ وَصَفِ اَوْ"

Bu dizede Kur'ân-ı Kerîm ayetinden (3/106) iktibasta bulunulmuştur.

[M 9a] "جانِ قَرَبَتِ دَیْدِه رَا چُون نَحْنُ اقْرَبُ رُو نَمُود"

Bu dizede Kur'ân-ı Kerîm ayetinden (50/16) iktibâsta bulunulmuştur.

[M 78b] "فَاتَّقُوا اللّٰهَ یَا اَوْلِیَ الْاَلْبَابِ دَان"

Bu dizede Kur'ân-ı Kerîm ayetinden (5/100) iktibâsta bulunulmuştur.

¹ Kocakaplan, **a.g.e.**, s. 115.

² Bilgegil, **a.g.e.**, s. 268; Kocakaplan, **a.g.e.**, s. 60.

2.3.2.7. Kinâye Sanatı

Kinâye sanatı, gerçek ve mecâzî anlamı olan bir kelimenin mecâzî anlamı kastedilerek kullanılması ile olur.¹

"زاهدان را گفت و گوی جنت است" [M 78b]

(*Zâhidlerin söyleşileri cennettir*)

"واصلان گم گشته‌اند از بوی دوست" [M 79a]

(*Vâsıl olanlar dostun kokusundan kaybolmuşlardır*)

"واصلان را جست و جو هم پوستست" [M 79a]

(*Vâsıl olanlara sorup soruşturma da posttur*)

Yukarıdaki dizelerde "جنت", "بوی" ve "پوست" kelimeleri asıl anlamları da dizelere uygun düşmekle beraber mecâzî anlamlarda kullanılmışlardır.

2.3.2.8. Mecâz-ı Mürsel Sanatı

Mecâz-ı mürsel, şairin bir kelime veya kelime grubunu gerçek anlamı dışında kelimeye mecâzî bir anlam yüklemesi ile olur.²

هر که کرده خدمتِ پیرِ مغانِ این دیر

زود شوید لوحِ دل را هر نفس از نقشِ غیر [M 20a]

(*Kim bu deyrin pîr-i mugânına hizmet ederse; gönlin levhasını her nefeste gayrın nakşından çabuk yıkar.*)

کرد بندِ بندگی بر گردنش

رفت ازو با فضلِ حق ما و منش [M 15b]

(*Kulluk ipini boynuna dolayınca, ondan Allah'ın fazlı ile nefsi arzuları gider*)

¹ Kocakaplan, **a.g.e.**, s. 92.

² Kocakaplan, **a.g.e.**, s. 102.

سر تا قدم الهی ما دیده شد تمام

چونکه بدوخت چشم دلش از تعلقات [M 32b]

(Baştan ayağa İlâhî'miz görünür oldu; zira gönül gözünü mâsivâdan uzak tuttu.)

Yukarıdaki dizelerde "لوح", "بند" ve "چشم" kelimeleri gerçek anlamları ile değil mecâzî anlamda kullanılmışlardır.

2.3.2.9. Tecrîd Sanatı

Tecrîd sanatının pek çok şekli vardır. Burada üzerinde durulan tecrîd sanatı, şâirin şiirinde nefsinin veya gönlünü başka bir şahısmış gibi değerlendirerek ona hitap etmesiyle meydana gelir.¹

گر بقا بعد از فنا هر دم رسد بر جان و دل

تشنه لب گردد الهی گویدش هل من مزید [M 58a]

(Fenâdan sonra bekâ cân ve gönle her dem ulaştığında; susuz dudak olur İlâhî “başka yok mu” der)

ترحم کن الهی بنده‌ی تست

میان بندگان افکنده‌ی تست [M 81b]

(Merhamet et, İlâhî senin kulundur; kullar arasında senin zelîlidir)

در تکلف شد الهی را مقام اندر سماو

از تکلف گرچه خود را دور کرد از دیرکار [M 3a]

(Tekellüf oldu makâm İlâhî'ye Simâv'da; zorluktan, gerçi öteden beri kendini zorluktan uzak tutmuştur.)

Yukarıdaki dizelerde Abdullah İlâhî şâirâne bir üslûb ile kendisinden “İlâhî” olarak bahsederek tecrîd sanatını kullanmıştır.

¹ Bilgegil, a.g.e., s. 251.

2.3.2.10. İstifhâm Sanatı

İstifhâm sanatı, şairin cevap alma kaygısı duymadan cevabını bildiği bir konuyu soru şeklinde şiirinde sunmasıdır.¹

چونکه كندی جوی خود تا بحر بی پایان او

بعد از آن دریا روان شد جو و جو جویان كجاست [M 63a]

(*Bahr-i bî-pâyânına ulaşana kadar kendi nehrini kazarsan, ondan sonra deniz revân olur ve nehirler nerededir?*)

این چه حسن و قامت و رفتار و ناز

یک نظر گر تو بینی جان بباز [M 73a]

(*Bu ne hüsn, kâmet, tavır ve nâz; tek bakış eğer baksan cân uçar*)

هستی خود تا نسوزی ای پسر

کی شوی تو از فقیران با خبر [M 81a]

(*Kendi varlığını yakmayana kadar ey oğul, nasıl fakirlerden haberdar olacaksın?*)

Yukarıdaki dizelerde "كجا", "چه" ve "کی" soru edatları ile soru cümlesi haline getirilen ifadeler aslında şair tarafından cevap alma kaygısı ile yazılmamış, edebî bir kaygı güdülerek kullanılmıştır.

2.4. İktibaslar

Geçtiği Yer	Kaynak	Ayet
M 3a	Kur'ân-ı Kerîm 5/54.	يُجِبُّهُمْ وَيُجِيبُوهُمْ
M 3a	Kur'ân-ı Kerîm 21/101.	سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنَىٰ
M 3a	Kur'ân-ı Kerîm 48/26.	وَأَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوَىٰ
M 4a	Kur'ân-ı Kerîm 31/18	إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ
M 5a	Kur'ân-ı Kerîm 2/115.	فَأَيُّمًا تُولُوا فَنَمَّ وَجْهُ اللَّهِ
M 6a	Kur'ân-ı Kerîm 9/108.	فِيهِ رَجَالٌ بُجْبُونَ أَنْ يَنْظُرُوا

¹ Kocakaplan, a.g.e., s. 81.

M 6b	Kur'ân-1 Kerîm 10/62	أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ
M 6b	Kur'ân-1 Kerîm 24/37.	رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ
M 6b	Kur'ân-1 Kerîm 12/53	إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ
M 7a	Kur'ân-1 Kerîm 79/40-41.	وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ
M 8a	Kur'ân-1 Kerîm 38/76.	وَإِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِي إِلَى يَوْمِ الدِّينِ
M 9a	Kur'ân-1 Kerîm 50/16.	وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ
M 9a	Kur'ân-1 Kerîm 95/5.	ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ
M 9b	Kur'ân-1 Kerîm 59/19	نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ
M 9b	Kur'ân-1 Kerîm 25/20.	لِيَأْكُلُوا مِنَ الطَّعَامِ وَيَمْشُوا فِي الْأَسْوَاقِ
M 9b	Kur'ân-1 Kerîm 13/11	إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ
M 10a	Kur'ân-1 Kerîm 51/50	فَوَيَّرُوا إِلَى اللَّهِ
M 10a	Kur'ân-1 Kerîm 3/74.	يَخْتَصِمُ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ
M 10b	Kur'ân-1 Kerîm 14/7.	لَئِن شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ
M 11b	Kur'ân-1 Kerîm 24/37	رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ
M 12b	Kur'ân-1 Kerîm 11/112.	فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ
M 13a	Kur'ân-1 Kerîm 37/61.	لِيَمِثِلَ هَذَا فَلَيعْمَلِ الْعَامِلُونَ
M 13mb	Kur'ân-1 Kerîm 3/14.	رُزِقَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ
M 17a	Kur'ân-1 Kerîm 45/12-13	اللَّهُ الَّذِي سَخَّرَ لَكُمْ الْبَحْرَ لِيَتَجَرَّيَ الْفُلُكُ فِيهِ بِأَمْرِهِ وَلِيَتَّبِعُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ وَسَخَّرَ لَكُمْ مَاءَ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَاءَ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِنْهُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُتَّقُونَ
M 17a	Kur'ân-1 Kerîm 61/2.	تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ
M 17a	Kur'ân-1 Kerîm 61/3.	كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ
M 17b	Kur'ân-1 Kerîm 24/35.	نُورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ
M 18a	Kur'ân-1 Kerîm 10/62.	أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ
M 18a	Kur'ân-1 Kerîm 6/16	وَذَلِكَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ
M 19b	Kur'ân-1 Kerîm 9/20	الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ
M 19b	Kur'ân-1 Kerîm 3/92.	لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّىٰ تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ
M 20b	Kur'ân-1 Kerîm 24/46.	وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ
M 20b	Kur'ân-1 Kerîm 15/99.	وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ
M 21b	Kur'ân-1 Kerîm 40/16.	لِمَنْ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ
M 22b	Kur'ân-1 Kerîm 62/4.	ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ
M 23a	Kur'ân-1 Kerîm 3/18.	شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ
M 24a	Kur'ân-1 Kerîm 27/62	أَمَّنْ يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ
M 25a	Kur'ân-1 Kerîm 5/15-16.	قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ وَيُخْرِجُهُم مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

M 25b	Kur'ân-1 Kerîm 55/26	كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ
M 25b	Kur'ân-1 Kerîm 28/88.	كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ
M 26a	Kur'ân-1 Kerîm 3/64.	قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا
M 26a	Kur'ân-1 Kerîm 6/153	وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ
M 29a	Kur'ân-1 Kerîm 3/14	رُزِقَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذَلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَبِ
M 29b	Kur'ân-1 Kerîm 12/83.	قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا
M 29b	Kur'ân-1 Kerîm 50/16.	وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعَلَّمَ مَا تُوَسَّوَسُ بِهِ نَفْسُهُ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ
M 29b	Kur'ân-1 Kerîm 7/183	الشَّيْطَانُ سَوَّلَ لَهُمْ وَأَمْلَى لَهُمْ
M 29b	Kur'ân-1 Kerîm 7/12.	أَنَا خَيْرٌ
M 30a	Kur'ân-1 Kerîm 114/4-6.	مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ
M 30a	Kur'ân-1 Kerîm 26/88.	يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ إِلَّا مَنْ أتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ
M 30a	Kur'ân-1 Kerîm 50/37	إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرًا لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ
M 30b	Kur'ân-1 Kerîm 5/9	وَعَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ
M 30b	Kur'ân-1 Kerîm 48/4	هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لِيُزَادُوا إِيمَانًا مَعَ إِيمَانِهِمْ
M 30b	Kur'ân-1 Kerîm 58/11.	وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ
M 31b	Kur'ân-1 Kerîm 7/40	لَا تَفْتَحُ لَهُمْ أَبْوَابَ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ
M 31b	Kur'ân-1 Kerîm 3/191.	قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَى جُنُوبِهِمْ
M 32a	Kur'ân-1 Kerîm 33/41.	اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا
M 32a	Kur'ân-1 Kerîm 7/205.	وَادْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ
M 32b	Kur'ân-1 Kerîm 2/152.	فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ
M 32b	Kur'ân-1 Kerîm 28/88.	كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ
M 32b	Kur'ân-1 Kerîm 18/24.	وَادْكُرْ رَبَّكَ إِذَا نَسِيتَ
M 34b	Kur'ân-1 Kerîm 62/4	ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ
M 35a	Kur'ân-1 Kerîm 3/74	حَتَّىٰ بَرَحْتُم مِّنْ يَشَاءُ
M 35a	Kur'ân-1 Kerîm 24/35	نُورٌ عَلَىٰ نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ
M 35b	Kur'ân-1 Kerîm 5/35.	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ
M 35b	Kur'ân-1 Kerîm 9/119.	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ
M 36b	Kur'ân-1 Kerîm 41/46.	مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا
M 36b	Kur'ân-1 Kerîm 22/11.	حَسِيرٌ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ
M 37b	Kur'ân-1 Kerîm 2/273	لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أَحْصَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ
M 39a	Kur'ân-1 Kerîm 24/37	رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَن ذِكْرِ اللَّهِ

M 40b	Kur'ân-1 Kerîm 18/70	قَالَ فَإِنِ اتَّبَعْتَنِي فَلَا تَسْأَلْنِي عَن شَيْءٍ حَتَّى أُحَدِّثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا
M 41a	Kur'ân-1 Kerîm 33/52.	وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ رَّقِيبًا
M 43a	Kur'ân-1 Kerîm 5/1	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ
M 43a	Kur'ân-1 Kerîm 5/2	وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالنَّفْوَى
M 43b	Kur'ân-1 Kerîm 7/172	أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى
M 43b	Kur'ân-1 Kerîm 57/20.	أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهُوَ
M 43b	Kur'ân-1 Kerîm 5/23	وَعَلَى اللَّهِ فَتَوَكَّلُوا إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ
M 44b	Kur'ân-1 Kerîm 5/4	قُلْ أَجَلٌ لَّكُمْ الطَّيِّبَاتُ
M 44b	Kur'ân-1 Kerîm 65/3.	وَمَن يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ
M 44b	Kur'ân-1 Kerîm 65/3.	وَيَرْزُقُهُ مِن حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ
M 45b	Kur'ân-1 Kerîm 53/9	فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى
M 46b	Kur'ân-1 Kerîm 5/7.	وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمِيثَاقَهُ الَّذِي وَاثَقَكُمْ
M 46b	Kur'ân-1 Kerîm 5/12	وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَبِيبًا
M 47a	Kur'ân-1 Kerîm 39/22	أَقَمْنَ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَى نُورٍ
M 48a	Kur'ân-1 Kerîm 62/4	مِّن رَّبِّهِ
M 48a	Kur'ân-1 Kerîm 62/4	ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ
M 48a	Kur'ân-1 Kerîm 13/27.	وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَن أَنَابَ
M 48a	Kur'ân-1 Kerîm 39/23.	تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ
M 49a	Kur'ân-1 Kerîm 76/21	وَسَقَاهُمْ رَبُّهُمْ
M 54b	Kur'ân-1 Kerîm 57/3	هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ
M 55a	Kur'ân-1 Kerîm 2/30	إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً
M 55b	Kur'ân-1 Kerîm 18/24	وَإِذْ ذَكَرَ رَبُّكَ إِذَا نَسِيتَ
M 56a	Kur'ân-1 Kerîm 21/83	مَسْنِي الصُّرُ
M 56a	Kur'ân-1 Kerîm 21/83-84	وَأُبُوبَ إِذْ نَادَى رَبَّهُ أَيُّ مَسْنِي الصُّرُ وَأَنْتَ
M 56a	Kur'ân-1 Kerîm 21/83-84	أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَكَشَفْنَا مَا بِهِ مِن
M 56a	Kur'ân-1 Kerîm 21/83-84	صُرُ
M 56a	Kur'ân-1 Kerîm 18/28.	وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُم بِالْغَدَاةِ
M 56a	Kur'ân-1 Kerîm 18/28.	وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ
M 56b	Kur'ân-1 Kerîm 48/2	لِيَعْفُوَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِن ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ
M 56b	Kur'ân-1 Kerîm 18/28	وَلَا تَطْعَمَ مَن أَغْلَقْنَا قَلْبَهُ عَن ذِكْرِنَا
M 57a	Kur'ân-1 Kerîm 6/16.	وَذَلِكَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ
M 57a	Kur'ân-1 Kerîm 18/46.	الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا
M 58a	Kur'ân-1 Kerîm 21/47	وَتَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ
M 58a	Kur'ân-1 Kerîm 7/99.	فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ
M 58b	Kur'ân-1 Kerîm 20/131	وَ رِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَ أَبْقَى
M 58b	Kur'ân-1 Kerîm 20/131	وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ
M 58b	Kur'ân-1 Kerîm 20/131	زَهْرَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا
M 58b	Kur'ân-1 Kerîm 57/20	أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهُوَ
M 59b	Kur'ân-1 Kerîm 4/36.	وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا
M 59b	Kur'ân-1 Kerîm 4/26.	وَيَهْدِيكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ
M 60a	Kur'ân-1 Kerîm 4/43.	لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَىٰ
M 60a	Kur'ân-1 Kerîm 4/48	إِنَّ اللَّهَ لَا يَعْفُوَ أَن يَشْرَكَ بِهِ وَيَعْفُوَ مَا دُونَ
M 60a	Kur'ân-1 Kerîm 4/48	ذَلِكَ
M 60b	Kur'ân-1 Kerîm 2/9.	يُحَادِّثُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا
M 64a	Kur'ân-1 Kerîm 6/120	وَدَرُّوا ظَاهِرَ الْإِثْمِ وَبَاطِنَهُ

M 64b	Kur'ân-ı Kerîm 6/122.	أَوْ مَن كَانَ مَيِّتًا فَأَحْيَيْنَاهُ
M 64b	Kur'ân-ı Kerîm 7/186.	مَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ
M 65b	Kur'ân-ı Kerîm 29/69	وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا
M 66b	Kur'ân-ı Kerîm 18/110.	قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ
M 70b	Kur'ân-ı Kerîm 11/123.	وَالِيهِ يَرْجِعُ الْأَمْرُ كُلُّهُ
M 70b	Kur'ân-ı Kerîm 2/115	فَأَيُّمًا تُولُوا فَتَمَّ وَجْهُ اللَّهِ
M 71b	Kur'ân-ı Kerîm 4/58	إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا
M 79b	Kur'ân-ı Kerîm 53/29	فَاعْرَضْ عَنْ مَنْ تَوَلَّىٰ عَنْ ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا

Geçtiği Yer	Durumu	Kaynak	Hadis
M 4a	iktibas	İsmail b. Muhammed el-Aclûnî, Keşfu'l-hafâ ve Müzîlu'l-ilbâs amma İştchera mine'l-Ehâdîsi alâ Elsineti'n-nâs , nşr. Yusuf b. Mahmûd el-Hâc Ahmed, y.y, Mektebetu'l-ilmî'l-hadîs, t.y., C. 2. s. 64	"عَلَمَاءُ أُمَّتِي كَأَنْبِيَاءِ بَنِي إِسْرَائِيلَ"
M 5a	iktibas	Kaynak bulunamadı.	"مَوْتُ الْعَالِمِ كَمَوْتِ الْعَالَمِ"
M 5b	iktibas	Buhârî, Kitâb-ı bed'i'l-halki, 8, no: 3244; Müslim, Kitâbu'l-cenneti ve Sıfatu Ne'îmihâ ve Ehlihâ, no: 2824	"مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ، وَلَا أذنٌ سَمِعَتْ"
M 5b	iktibas	Ebû Abdurrahmân b. el-Mübârek el-Hanzelî, Bâb-ı salâhi ehli'l-beyti 'inde istikâmeti'-reculi, no: 315; Ebu Bekr b. Ebû Şebîh, Kitâbu'z-zühdi, 7, no: 34314; Ahmed b. el-Hüseyn el-Horâsânî, 23, no: 389.	"إِذَا دَخَلَ النَّوْرُ فِي الْقَلْبِ انْتَشَرَخَ وَانْفَسَحَ وَقِيلَ؛ "مَا عَلَامَةُ ذَلِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟" قَالَ؛ "التَّجَافِي عَنْ دَارِ الْعُرُورِ وَالْإِنَابَةَ إِلَىٰ دَارِ الْخُلُودِ وَالِاسْتِعْدَادَ لِلْمَوْتِ قَبْلَ نُزُولِهِ."
M 6a	iktibas	Ebu Bekr b. Ya'kûb el-Kelâbâzî, thk. Muhammed Hasan İsmâil-Ahmed Ferid el-Mezîdî, Beyrut, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1420/1999; Ebu Bekir el-Beyhakî, Şuaybu'l-îmân, thk. Abdulalî Abdulhamîd Hâmid, Riyad: Mektebetu'r-	وقال حارثة حين سأله النبي عليه السلام؛ "وَمَا حَقِيقَةُ إِيْمَانِكَ؟" قَالَ؛ "عَرَفْتُ نَفْسِي عَنِ الدُّنْيَا، وَأَطْمَأْتُ نَهَارِي وَأَسَهَرْتُ لَيْلِي وَكَانِي أَنْظِرُ إِلَىٰ عَرْشِ رَبِّي بَارِزًا. فَقَالَ النَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ؛ "عَبْدٌ نَوَّرَ اللَّهُ قَلْبَهُ."

		rüşd; 1423/2003, C. 13, s. 158	
M 6b	iktibas	Kaynak bulunamadı	"أوليائي تحت قبابي لا يعرفهم غيري"
M 7b	iktibas	Kaynak bulunamadı.	"من عرف الله كلَّ لسانه"
M 10a	iktibas	Aclûnî, Keşfu'l-hafâ , C. 1, s. 379.	"جَذْبَةٌ مِنْ جَذَبَاتِ الرَّحْمَنِ تُؤَازِي عَمَلِ الثَّقَلَيْنِ"
M 14a	iktibas	Kaynak bulunmadı.	"مَا مِنْ عَمَلٍ إِلَّا فِيهِ عَرَقٌ مِنَ الرَّيَاءِ"
M 15a	iktibas	Ebû Bekr b. Şâkir el-Herâitî es-Sâmirî, Bâb-ı et-te'evvuzu billâhi ezze ve celle min şerri'n-nefsi'l-emmâreti bi's-sûi, no: 32.	"أعدى عدوك نفسك التي بين جنبيك."
M 28b	iktibas	Buhârî, Kitâbu'r-rikâki, 38, no: 6502.	"كُنْتُ سَمْعُهُ وَبَصَرُهُ"
M 28b	iktibas	Aclûnî, Keşfu'l-hafâ , C. 2, s. 155	"كُنْتُ كَنْزًا مَخْفِيًّا فَأَحْبَبْتُ أَنْ أُعْرَفَ فَخَافْتُ الْخَلْقَ لِأَعْرَفَ"
	iktibas	Buhârî, Kitâbu'l-i'tikâfi, 12, no: 2039; İbn-i Mâce, Kitâbu's-siyâm, 65, no: 1779.	"لأنَّ الشَّيْطَانَ يَجْرِي مِنْ ابْنِ آدَمَ مَجْرَى الدَّمِ"
M 30b	iktibas	İbn-i Mâce, Bâb-ı fadli'l-ulemâi ve'l-hassi 'alâ talebi'l-'ilmi, no: 222.	"فَقِيَّةٌ وَاحِدٌ أَشَدُّ عَلَى الشَّيْطَانِ مِنْ أَلْفِ عَابِدٍ"
M 30b	iktibas	Aclûnî, Keşfu'l-hafâ , C. 2, s. 329.	"تَوْمُ الْعَالِمِ أَفْضَلُ مِنْ عِبَادَةِ الْجَاهِلِ"
M 32b	iktibas	Aclûnî, Keşfu'l-hafâ , C. 1, s. 132.	"أَصْحَابِي كَالنُّجُومِ بَأَيْهِمْ أَفْتَدَيْتُمْ إِهْتَدَيْتُمْ"
M 37a	iktibas	Aclûnî, Keşfu'l-hafâ , C. 2, s. 86	"الفقر فخري"
M 37a	iktibas	Aclûnî, Keşfu'l-hafâ , C. 2, s. 17.	"الشَّيْخُ فِي قَوْمِهِ كَالنَّبِيِّ فِي أُمَّتِهِ"
M 45b	iktibas	Kaynak bulunamadı	"سَأَلْتُ جَبْرِئِيلَ عَنِ الْإِخْلَاصِ. قَالَ؛ "سَأَلْتُ الْعِزَّةَ عَنِ الْإِخْلَاصِ، "مَا هُوَ؟" قَالَ؛ "سِرٌّ مِنْ سِرِّي اسْتَوْدَعْتُهُ قَلْبَ مَنْ أَحْبَبْتُ عَنْ عِبَادِي."
M 46a	iktibas	Kaynak bulunamadı	"أوليائي تحت قبابي لا يعرفهم غيري."
M 46b	iktibas	Muhammed b. Abdurrahman el-Hamîs, ez-Zâkiru'l-cemâ'iyyu beyne'l-ittibâ'i ve'l-ibtidâ', Mısır: Dâru'l-hedyi'n-nubuvve, 1425/2004, s. 82.	"إِنَّ الْمُصَلِّيَ يُنَاجِي رَبَّهُ"
M 55b	iktibas	İbn-i Mâce, Bâbu's-sabri 'alâ'l-belâi, no: 4031; Ahmed b. Hanbel, Ehâdisu	"إِذَا أَحَبَّ اللَّهُ عَبْدًا صَبَّ عَلَيْهِ الْبَلَاءُ صَبًّا"

		ricâlin min ashâbi'n-Nebiyi (s.a.v), no: 23623.	
M 56b	iktibas	Aclûnî, Keşfu'l-hafâ , C. 2, s. 86.	"أَلْفَقْرُ فَخْرِي"
M 57b	iktibas	Aclûnî, Keşfu'l-hafâ , C. 2, s. 114.	"كُلُّ آتٍ قَرِيبٌ"
M 60a	iktibas	Buhârî, Kitâbu tefsîri'l-Kur'âni, Bâbu Kavlihî İnnellâhe 'indehû ilmu's-sâ'eti, no: 4777; Müslim, Kitâbu't-tahâreti, no: 1.	"لَاِنَّ الْإِحْسَانَ أَنْ تُعْبُدَ اللَّهَ تَعَالَى كَأَنَّكَ تَرَاهُ وَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ"
M 70b	iktibas	Kaynak bulunamadı.	"لیس شخص أصبر علی أذى من الله."
M 71a	iktibas	Aclûnî, Keşfu'l-hafâ , C. 1, s. 442.	"خَيْرُ الْأُمُورِ أَوْسَطُهَا."

1.Feridüddin Attar

a. Esrarnâme

- [M 2b] زهی هفت آسمان یک خانه‌ی تو   زهی عرش مجید آستانه‌ی تو   ۱
 زهی محرم‌ترین شخص خدا را   زهی فاضل‌ترین کس انبیا را
 ولی جز حق نبوده مونس تو^۱   همه پیغامبران در مجلس تو
- [M 13b] ز مغز هر سخن روغن برون کرد^۲   جهانی را بمعنی ره نمون کرد   ۸۵
- [M 13b] هم آنجا پیش آمد بایزیدم   چو ره دادند بر عرش مجیدم   ۸۷
 ز پرده بایزید آمد پدیدار^۳   ندا کردم که یا رب پرده بردار
- [M 13b] درین ره چون خدنگی می رود راست   کسی کو در حضور را فتاد بی خواست
 دمی حاضر بدو گیتی بمفروش^۴   تو دایم در حضور خویشتن کوش

¹ Feridüddin Attar, **Esrarnâme**, Tahran, Çâp-1 Şark, 1338, s. 17.

² Attar, **a.g.e.**, s. 13.

³ Attar, **a.g.e.**, s. 92.

⁴ Attar, **a.g.e.**, s. 94.

	نمی دانم کسی را بی غمی من	که تا دستی درو مالم دهی من ^۱	[M 13mb]	۹۹
[M 13mb]	نیایی در نماز إلا بصد کار چو گر به روی شویی بعد ازین زود نظاره می کنی از بی قراری نمازی نغز بگذاری و تازه ن نیاری از نماز خویشتن یاد	حساب ده کنی و فکر بازار زنی باری دوی سر بر زمین زود زمانی دل درو حاضر نداری سبکتر از نماز بر جنازه نماز تو به شهر کافران باد ^۲	[M 13mb]	۱۰۱
[M 14a]	ریا و عجب کوه آتشین است اگر تو طاعت ابلیس کردی جویی عجب تو گر طاعت جهانیست	نمی دانی که کوه دوزخ اینست چو عجب آری در آن البیس گردی مثال شعله‌ای در پنبه دانیست ^۳	[M 14a]	۱۰۷
[M 14b]	مکن گر بنده‌ی طاعت بهایی چو تو بفروختی طاعت بصد بار	که آن شرکی بود اندر خدایی یقین می دان که حق نبود خریدار ^۴	[M 14b]	۱۱۳
[M 15a]	بجز تو دشمن تو هیچ کس نیست	که دشمن هیچ کس را هم نفس نیست ^۵	[M 15a]	۱۱۷
[M 16b]	تو تا بیرون نیایی از رگ و پوست ز تو تا هست باقی یک سر موی	نیایی ایمنی بر درگه دوست یقین می دان که نبود ایمنی روی ^۶	[M 16b]	۱۱۸

¹ Attar, **a.g.e.**, s. 127.

² Attar, **a.g.e.**, s. 83.

³ Attar, **a.g.e.**, s. 84–85.

⁴ Attar, **a.g.e.**, s. 84.

⁵ Attar, **a.g.e.**, s. 123.

⁶ Attar, **a.g.e.**, s. 131.

[M 17b]	۱۲۴ ز دو چیزی کمالست اندرین راه درین دریای مغرق غوطه باید فنای محض یا نه جانت آگاه ^۱ نه دام و رزق و دلق و فوطه باید ^۲
[M 17b]	۱۲۷ بگرد پرده‌ی اسرار کم گرد نیابی در دریای معانی کسی کو کنه این اسرار جوید چو ره گم کرده‌اند در راه اسرار کسی کین راه پی برد از نهانی هم او گم کرد پی تا تو ندانی بماندی گوش بر در، پشم بر راه بما ببر پی تا بیابی پیر آگاه ^۳
[M 18b -19a]	۱۳۹ جهان پاک را چشم دگر دان مرو بی دانشی در راه گمراه چراغ علم و دانش پیش خود دار اگر دانش بود کردار نبود سخن گر از سر دانش بر آید سخن گر گویی و دانسته گویی تو گر داننده باشی و نگوئی و گر علم لدنی داری ای دوست اگر بر هم نهی صد پارسایی بود بی علم زاهد سخره‌ی دیو از آن بسیار کس را بی خبر دان که ره دور و تاریکست و پرچاه و گر نه در چه افتی سر نگوسار ترا و دانشت را بار نبود از آن دل نور آسایش بر آید ترا هرگز نیارد زرد رویی کسی را هیچ جز نیکی نگوئی بود علم تو مغز و آن ما پوست چو علمت نیست کی یابی رهایی قدم در علم زن ای مرد کالیو

¹ Attar, a.g.e., s. 77.

² Attar, a.g.e., s. 78.

³ Attar, a.g.e., s. 116.

چو علمت هست در علمت عمل کن   پس از علم و عمل اسرار حل کن
 ترا در علم دین یک ذره کردار   بسی به زانکه علم دین بخروار
 برو کاری بکن کین کار خامست   ز علم دین ترا حرفی تمامست
 کسی کو داند و کارش نبندد   برو بگری که او بر خویشتن خندد^۱

- [M 19b] ۱۵۶ بدرویشان بده از مال بهره   که مال تو نگرده مار زهره^۲
 سخاوت کن که هر کس کو سخی بود   روا نبود که گویم دوزخی بود^۳
- [M 19b] ۱۵۸ اگر خواهی که گردد کعبه آباد   دل اهل دلی از خویش کن شاد^۴
- [M 20a] ۱۶۳ بر غبت بر همه کس مهربان باش   همه کس را چو خورشید جهان باش^۵
- [M 20b] ۱۶۴ هزاران جان پر نور عزیزان   فدای سجده گاه صبح خیزان^۶
- [M 20b] ۱۶۵ همیشه حافظ اوقات خود باش   بفکرت در حضور ذات خود باش^۷
- [M 21a] ۱۶۶ بگفتم جملهی اسرار سر باز   حجاب آخر ز پیش خود بر انداز
 اگر این پرده از خود بر درانی   همه جز یک نبینی و ندانی^۸

¹ Attar, **a.g.e.**, s. 77–79.

² Attar, **a.g.e.**, s. 182.

³ Attar, **a.g.e.**, s. 183.

⁴ Attar, **a.g.e.**, s. 182.

⁵ Attar, **a.g.e.**, s. 181.

⁶ Attar, **a.g.e.**, s. 174.

⁷ Attar, **a.g.e.**, s. 184.

⁸ Attar, **a.g.e.**, s. 72.

[M 24b]	فلکرو باش تا در چه نمائی چو خود را گم کنی در حق فرو باش ^۱	یکی را خواه تا در ره نمائی شوغل دور کن مشغول او باش	۱۷۹
[M 25b]	نگردد در حریم وصلِ محرم ^۲	که هر کو در نیازد هر دو عالم	۱۸۸
[M 28a]	ازین معنی که گفتم من حلولی ولیک کار استغراق عامست ^۳	مشو زنهاری ای مردِ فضولی حلول و اتحاد اینجا حرامست	۱۹۶
[M 32a]	ز جانت بر نیاید بی خدام ^۴	ترا این پند بس از هر دو عالم	۲۱۴
[M 53a -53b]	بر قاصی بدرگاه تو آیم نگین گردیم اندر خلقه خویش تو عامی باشی و ما خاص گردیم گهی از شوق گهی از ذوق تازیم وز آن شادی برقاصی در آیم بهر پرده چو ما را ز پوست بیرون ^۵	چو ما این بند مشکل بر گشاییم بقوال افکنیم این خرقه خویش ورای بحر تو غواص گردیم وز آنجا هم بسوی فوق تازیم در آن دریا بغواصی در آیم همی آیم دم دم همچو اکنون	۳۴۲
[M 54a]	بسلطانی رسانندت ازین پاس ^۶	اگر تو باز داری پاسِ انفاس	۳۵۶

¹ Attar, **a.g.e.**, s. 55.

² Attar, **a.g.e.**, s. 57.

³ Attar, **a.g.e.**, s. 97.

⁴ Attar, **a.g.e.**, s. 188.

⁵ Attar, **a.g.e.**, s. 39.

⁶ Attar, **a.g.e.**, s. 188.

[M 55a -55b]	<p>ولی در ره وجود تست دیوار^۱</p> <p>بمیر از خویشتن آنجا رسیدی</p> <p>هم اینجا حلقه‌ی آن در بگیری^۲</p> <p>رهایی بایدت خود را رها کن</p> <p>که با مرده نگیرند آشنایی</p> <p>تو آن جست از همه دانی بجستی^۳</p>	<p>ز دنیا تا بعقبی نیست بسیار</p> <p>گر آنجا بایدت کز من شنیدی</p> <p>گر اینجا از وجود خود بمیری</p> <p>طلب کارِ خلاصی همچو ما کن</p> <p>بمیر از خویش تا یابی رهایی</p> <p>هر آنگاهی که از خود دست شستی</p>	<p>۳۶۷</p> <p>۳۷۲</p>
[M 60a]	<p>همه از مستی غفلت خرابیم^۴</p>	<p>ز اول روز مشغولانِ خویشیم^۵</p>	<p>۴۰۱</p>
[M 67b]	<p>که تا هر ساعتی گیری کمالی</p> <p>کنون از عرش بگذشتی هم اینجا^۶</p>	<p>ز خود غایب مشو از هیچ حالی</p> <p>در اول نطفه‌ای گشتی هم اینجا</p>	<p>۴۷۴</p>
[M 71b]	<p>که با هر دون نشاید گفت اسرار</p> <p>که تا با همدمی رمزی برانم</p> <p>فغان زین هم نشینانِ منافق</p> <p>عذابِ دوزخ از بئس القرین است</p> <p>مزن دم زانکه یک همدم نیابی</p> <p>خموشی و صبوری و قناعت</p>	<p>جوانمردا سخن در پرده می دار</p> <p>مرا عمریست تا در بندِ آنم</p> <p>نمی یابم یکی هم دمِ موافق</p> <p>اگر این کارِ ما از هم نشین است</p> <p>دلا خاموش چون محرم نیابی</p> <p>چو مردان خوی کن سه چیز عادت</p>	<p>۵۱۶</p> <p>۵۲۱</p>

¹ Attar, **a.g.e.**, s. 69.

² Attar, **a.g.e.**, s. 89.

³ Attar, **a.g.e.**, s. 90.

⁴ Attar, **a.g.e.**, s. 151.

⁵ Attar, **a.g.e.**, s. 157.

⁶ Attar, **a.g.e.**, s. 75–76.

طریق مرد عزلت خوی کن ساز اگر مردی ز مردم خوی کن باز^۱

۵۲۳ کسی کو در این اسرار بشناخت
درین دریا گهرهای معانی
بسی سکان برین دریا باستاد
بسی سودای این تقویم جستیم
بسی گفتیم از اهلِ درونیم
بسی اندوه گوناگون بخوردیم
۵۲۸ بسی چون عنکبوتان خانه رفتیم
گهی با رند در میخانه بودیم
گهی زنار ترسایان ببستیم
گهی با کافران در جنگ بودیم
گهی سجاده بر دوش اوفکندیم
گهی اندر چله سی پاره خواندیم
گهی با کوف در ویرانه ماندیم
گهی با روز و شب بیدار بودیم
گهی در خاره دل پر خار کردیم
گهی سر بر زانو نهادیم
گهی از فخر فوق عرش رفتیم
گهی با باز جان پرواز کردیم
بسی این راز را از سر گرفتیم

[M 72a - 72b] همان در اندرین دریا درانداخت
که می داند بگو تا تو بدانی
چو آب از سر بشد از عقر افتاد
هنوز از نیم کاری نیم پختیم
هنوز از ابلهی از در برونیم
بسی بر خاک خفته خون بخوردیم
بسی همچون مگس افسانه گفتیم
گهی رخ بر در بتخانه سودیم
گهی در دیر ترسایان نشستیم
گهی با آتش اندر سنگ بودیم
گهی در بحر دل جوش افکندیم
گهی چون وحشیان آواره ماندیم
گهی با صوف در کاشانه ماندیم
گهی مست و گهی هشیار بودیم
گهی از خود تمام آواره کردیم
گهی در های و هوی هو فتادیم
گهی از عار تحت فرش رفتیم
گهی در نا امیددی باز کردیم
کنون این نیز بر دیگر گرفتیم

¹ Attar, a.g.e., s. 129.

بسی گفتیم دل آرام نگرفت   بسی رفتیم ره انجام نگرفت
کنون رفت آنکه حرف از خویش راندم   که ناپروای کار خویش ماندم
راه حق پایان ندارد همچو حق   این سخن بر بند و برگردان ورق
خوشتر آن باشد که سر دلبران   گفته آید در حدیث دیگران
این یقین می گویدم خاموش کن   حرص رؤیت گویدم نه جوش کن^۱

b. *İlâhînâme*

۱۰۰ تو یک دل داری ای مسکین و صد کار   بیک دل کی توانی کرد صد کار^۲
[M 13mb]

همه درها بکل بر دل فرو بند   در او گیر و دایم دل در او بند^۳
[M 24b]

c. *Heylâcnâme*

۴۱۷ رست از تقلید خشک آنگاه دل^۴   سخن‌ها می رود چون آب زر پاک^۵
[M 61b]   ولیکن دیده‌ای داری پر از خاک

d. *Divan*

¹ Attar, *a.g.e.*, s. 116–118.

² Feridüddin Attar, *İlâhînâme*, Fuad Ruhan, Tahran, *İntişârât-ı Kitabfurûşî-yi Züvvâr*, 1339, s. 4.

³ Attar, *a.g.e.*, s. 249.

⁴ Mevlânâ Celaleddin Rûmî, *Külliyât-ı Mesnevî-i Manevî*, y.y., *Sazmân-ı İntişârât-ı Câvidân*, 1342, s. 610.

⁵ Feridüddin Attar, *Heylâcnâme*, Gilan: *İntişârât-ı Kitabhâne-i Sinânî*, 1363, 26.

هر چیز که در هر دو جهان هسته‌ی آنی آن است ترا در دو جهان مونس و مقصود^۱ ۲۶۲
[M 40b]

گر بسته به مویی زان موی در حجابی^۲ ۴۵۲
[M 63b]

e. Mantıku't-tayr

گر نیم ز ایشان، ازیشان گفته‌ام خوش دلم کین قصه از جان گفته‌ام^۳
[M 3a]

گر نهان جویی عیان آنکه بود در عیان جویی نهان آنکه بود ۳۷
عجز از آن هم‌ره شده با معرفت کونه در شرح آید و نه در صفت
زو نشان جز بی نشانی کس نیافت چاره‌ای جز جان فشانی کس نیافت^۴
[M 7b]

عزت این در چنین کرد اقتضا کز در ما دور باشد هر گدا^۵
[M 11b]

سایه در خورشید گم بینی تمام خود همه خورشید بینی والسلام^۶ ۸۳
[M 13a]

¹ Feridüddin Attar, *Dîvân-ı Attar*, y.y., Neşr-i Nohostîn, 1376, s. 341.

² Attar, *a.g.e.*, s. 589.

³ Feridüddin Attar Nişâbûrî, *Mantıku't-tayr*, Tahran, İntişârât-ı Sohen, 1393, 439.

⁴ Nişâbûrî, *a.g.e.*, s. 237.

⁵ Nişâbûrî, *a.g.e.*, s. 304.

⁶ Nişâbûrî, *a.g.e.*, s. 427.

۲۳۷ گَر تو ما را دوست دراری بر دوام
 زود از دنیا بر آریمت تمام [M 37a]
 وَر تو ما را دشمنی نه دوست دار
 زود از دینت بر آریم اینت کار^۱

۵۱۳ همچین می رو به پایانش می‌رس
 در چنین دردی ز درمانش می‌رس^۲ [M 70b]

2. Evhadî Dîvân

۲۸۲ فرزند بندهایست، خدا را، غمش مخور
 آن نیستی که به ز خدا بنده پروری [M 44b]
 گَر مقبلیست گنج سعادت از آن اوست
 وَر مدبرست، رنج زیادت چه می‌بری^۳

3. Şems-i Mağribî Dîvân

۲۰۳ چو بحر نامتناهیست دایما موج
 حجابِ وحدتِ دریاست کثرتِ امواج [M 28b]
 جهان و هرچه در او هست جنبش دریاست
 ز قعرِ بحر به ساحل همی کند اخراج^۴

۵۰۳ برون دوید یار ز خلوتگه شهود
 خود را بشکل جمله جهان هم بخود نمود [M 69b -70a]
 اسرارِ خویش را بهزاران زبان بگفت
 گفتارِ خویش را بهمه گوش‌ها شنود
 درماتگاه کرد هزاران هزار یافت
 در خود نگاه کرد همه جز یکی نبود
 خود را بسی نمود بخود یار و جلو کرد
 لیکن نبود هیچ نمودی جزین نمود

¹ Nişâbûrî, **a.g.e.**, s. 351.

² Nişâbûrî, **a.g.e.**, s. 239.

³ Evhadî Merâğa İsfehânî, **Dîvân-ı Evhadî**, Madras Üniversitesi, 1951, s. 30.

⁴ Muhammed Şirin Mağribî, **Dîvân-ı Muhammed Şirin Mağribî**, Tahrân-Londra, Müessese-i Mutâlaat-i İslâmî, 1372, s. 120.

از دستِ نیستی همه عالم خلاص یافت   تا یار بر جهان در گنجِ نهان گشود
 کس در جهان نماند کزو مایه‌ی نبرد   آن مایه بود مایه‌ی اصلِ زیان و سود
 با آن که شد غنی همه عالم ز گنج او   یک جو ازو نه کاست و نه در وی جوی فزود^۱

4. Hâfız-1 Şîrâzî Dîvân

۴۹۵ الحمد لله آنچه طلب کردم از خدا   بر منتهای همتِ خود کامران شدم^۲
 [M 69a]

5. Sa'dî-i Şîrâzî a. Gülistân

۱۵۵ گر گلشکر خوری بتکلف زیان کند   ورنانِ خشکِ دیر خوری گلشکر بود^۳
 [M 19a-19b]

۲۳۳ یا مکن با پیل‌بانان دوستی   یا بنا کن خانه‌ای در خوردِ پیل^۴
 [M 36a]

۳۸۵ عمر برفسست و آفتابِ تموز   اندکی ماند و خواجه غرّه هنوز^۵
 [M 57b]

۳۹۷ ورت مال و جاهست و زرع و تجارت   چو دل با خدایست خلوت نشینی^۶
 [M 59a]

¹ Mağribî, a.g.e., s. 179.

² Hâfız Şîrâzî, *Dîvân-ı Hâfız-ı Şîrâzî*, Ed. Hüseyin Pormân, Çaphâne-i Ofset Mervî, t.y., s. 150.

³ Sadî Şîrâzî, *Külliyyât-ı Sa'dî - Golistan*, Tahran, Kitab Furûşî-i Furuû, 1354, s. 91.

⁴ Şîrâzî, a.g.e., s. 198.

⁵ Şîrâzî, a.g.e., s. 6.

⁶ Şîrâzî, a.g.e., s. 70.

b. Dîvân

[M 36b] ۲۳۶ صد سفره‌ی دشمن بکشد طالبِ مقصود باشد که یکی دوست بیاید به ضیافت^۱

[M 40a] ۲۵۷ دل و جاتم بنو مشغول و نظر بر چپ و راست تا ندانند رقیبان که تو جانانِ منی^۲

c. Bûstân

[M 63b] ۴۵۵ تعلق حجاب است و بی حاصلی ازین بندها بگسلی واصلی^۳

6. Mevlânâ

a. Dîvân-ı Şems-i Tebrîzî

[M 8a] ۴۵ بادِ تکبر اگر در سرست هم ز دم اوست که در من دمید^۴

[M 26b] ۱۹۱ ز ذوق این عدم آمد جهان و جان بوجود زهی عدم که چو آمد وجود از او فزود^۵

[M 36b] ۲۳۴ جز صحبتِ عاشقان مستانه مبیند دل در هوسِ قوم فرومایه مبیند

¹ Sadî Şîrâzî, **Külliyyât-ı Sa'dî - Eş'âr-ı Gazeliyyât**, Tahran, Ketab Furûşî-i Furuî, 1354, s. 73.

² Şîrâzî, **a.g.e.**, s. 340.

³ Sadî Şîrâzî, **Külliyyât-ı Sa'dî - Bûstân**, Tahran, Ketab Furûşî-i Furuî, 1354, s. 118.

⁴ Mevlânâ Celaleddin Rûmî, **Külliyyât-ı Dîvân-ı Şems-i Tebrîzî**, Tahran, Müessesesi-i İntişârât-ı Emîr Kebîr, 1354, s. 402.

⁵ Rûmî, **a.g.e.**, s. 382.

هر طائفه‌ات او بجانبِ خویش کشتند   جغدت سویِ ویرانه و طوطی سویِ قند^۱

۲۶۰   تا در این خرقه‌ایم از کس ما   هم نرنجیم و هم نرنجانیم^۲
[M 40a]

۲۹۳   با هر که نشستی و نشد جمع دلت   و ز تو نرמיד زحمتِ آب و گلت
[M 47b]   زنه‌ار از آن قوم گریزان می باش   و ر نی نکنی روح عزیزان بحت^۳

[M 64a]   زیرِ دیوار وجود تو تویی گنج و گهر   گنج ظاهر شود از تو ز میان بر خیزی^۴

b. Mesnevî-i Ma'nevî

۴   من چه گویم یک رگم هشدیار نیست   شرح آن یاری که او را یار نیست^۵
[M 2b]

۶   چون ننالِم تلخ از دستان او   چون نیم از حلقه‌ی مستان او^۶
[M 3a]

۸   پارسی گو گرچه تازی خوش‌ترست   عشق را خود صد زبان دیگر است^۷
[M 3a]

¹ Rûmî, a.g.e., s. 1368.

² Rûmî, a.g.e., s. 665.

³ Rûmî, a.g.e., s. 1332.

⁴ Rûmî, a.g.e., s. 1060.

⁵ Rûmî, a.g.e., s. 14.

⁶ Rûmî, a.g.e., s. 106.

⁷ Rûmî, a.g.e., s. 588.

[M 3b]	روحشان سیمرخ پس عالی طواف ^۱	ظلشان اندر زمین چون کوه قاف	۹
[M 3b]	قاصرم گر تا قیامت بشمرم ^۲	مدح آن یاران که اینجا گفته‌ام	۱۰
[M 3b]	و آنگهان دیدار قصرش چشم دار ^۳	چشم دل از موی و علت پاک آر	۱۳
[M 4a]	سوی آن یاران پاک پاک باز ^۴	این سخن پایان ندارد هین بتاز	۱۴
[M 4a]	بر سر تاجش نهد صد تاج خاص لا مکانی فوق و هم سالکان هر دمی در وی خیالی زایدت همچو در حکم بهشتی چار جو ^۵	هر دمی او را یکی معراج خاص صورتش بر خاک و جان بر لا مکان لا مکانی نه که در فهم آیدت بل مکان و لا مکان در حکم او	۱۶
[M 4b]	غم نیاید در ضمیر عارفان ^۶	چون به غایت تیز شد این جو روان	۲۱
[M 4b]	عاقبت مستغرق جانان شوند ^۷	تا من و توها همه یک جان شوند	۲۲

¹ Rûmî, a.g.e., s. 167.

² Rûmî, a.g.e., s. 78.

³ Rûmî, a.g.e., s. 87.

⁴ Rûmî, a.g.e., s. 173.

⁵ Rûmî, a.g.e., s. 96.

⁶ Rûmî, a.g.e., s. 377.

⁷ Rûmî, a.g.e., s. 106.

[M 5a]	هر کجا رو کرد وجه الله بود ^۱	چون محمد دور شد از نار و دود	۲۷
[M 5b]	نقش‌ها بینی برون از آب و خاک فرش دولت را و هم فراش را ^۲	آینه‌ی دل چون شود صافی و پاک هم ببینی نقش و هم نقاش را	۲۸
[M 6b]	آن ز بی باکی نفس تست هم ره زن مردان شد و نامرد اوست ^۳	هر چو بر تو آید از ظلمات و غم هر که بی باکی کند در راه دوست	۳۲
[M 7a]	هست یا رب کاروان در کاروان ^۴	از عدم‌ها سویی هستی هر زمان	
[M 8a]	تا بگویم وصف خالی آن جمال هر دو عالم چیست نقش خالی او نطق می خواهد که بشکافد تنم ^۵	یک زمان بگذار ای هم‌ره ملال در بیان ناید جمال خالی او چونکه من از خالی خویش دم زخم	
[M 8b]	بر سراب جهان ساکن بود پر کنش از باد کبر من لدن ^۶	باد درویشی چو در باطن بود پس دهان دل ببند و مهر کن	۴۷
[M 9b]	ما و ایشان بسته‌ی خابیم و خور	گفته این که ما بشر ایشان بشر	۵۲

¹ Rûmî, **a.g.e.**, s. 87.

² Rûmî, **a.g.e.**, s. 224.

³ Rûmî, **a.g.e.**, s. 11.

⁴ Rûmî, **a.g.e.**, s. 111.

⁵ Rûmî, **a.g.e.**, s. 229–230.

⁶ Rûmî, **a.g.e.**, s. 63.

	کاری مردان را قیاس از خود مگیر	گرچه ماند در نوشتن شیر و شیر ^۱
[M 10a]	بی ادب تنها نه خود را داشت بد	بلکه آتش بر همه آفاق زد ^۲
[M 10a]	ای صفاتت آفتاب معرفت	و آفتاب چرخ بند یک صفت
	گاه خورشید و گهی دریا شوی	گاه کوه قاف و گه عنقا شوی ^۳
[M 12a -12b]	هر کسی در طاعتی بگریختند	خویشتن را مخلصی انگیختند
	تو برو در سایه‌ی عاقل گریز	تا رهی زان دشمن پنهان ستیز
	از همه طاعات اینت به‌تریست	سبق یابی بر هر آن سابق که هست
	چون گرفتت پیر نازک دل مباش	اندرون عارفان را کم خراش
	چون گرفتت پیر هین تسلیم شو	همچو موسی زیر حکم خضر رو
	صبر کن بر کار حضری بی نفاق	تا نگوید خضر رو هذا فراق
	گرچه کشتی بشکند تو دم مزن	گرچه طفلی را کشد تو مو مکن
	دست او را حق چو دست خویش خواند	تا ید الله فوق ایدیهم براند
	دست حق میراندش زنده‌اش کند	زنده چه بود جان پاینده‌اش کند ^۴
[M 12b]	رخت خود را من ز ره بر داشتم	غیر حق را من عدم انگاشتم
	سایه‌ام من کدخدالم آفتاب	حاجبم من نیستم او را حجاب ^۵

¹ Rûmî, a.g.e., s. 21.

² Rûmî, a.g.e., s. 10.

³ Rûmî, a.g.e., s. 223.

⁴ Rûmî, a.g.e., s. 167–168.

⁵ Rûmî, a.g.e., s. 208.

[M 13ma]	جمع کن خود را جماعت رحمت است ^۱	۹۲
[M 13ma]	چون همه اجزات کژ شد چون بود ^۲	۹۳ موی کژ چون پرده‌ی گردون بود
[M 13ma]	هان و هان او را مجو در گلستان ^۳	آن که تخم خار کارد در جهان
[M 13ma -13mb]	کار خود کن کار بیگانه مکن از برای اوست غمناکی تو جوهر خود را نبینی فربهی ^۴	در زمین مردمان خانه مکن کیست بیگانه تن خاکی تو تا تو تن را چرب و شیرین می دهی
[M 14a]	نیست اندر جانت ای مغرور ضال ^۵	۱۰۶ علتی بدتر ز پندار کمال
[M 16b]	خویشتن را پیش واحد سوختن ^۶	۱۲۱ چیست توحید خدا افراشتن
[M 17b]	روسر خود گیر و سرگردان مشو ^۷	۱۲۶ مرد باش و سخره‌ی مردان مشو
[M 18a]		۱۳۳ حالها موقوف عزم و رای حال او ^۸

¹ Rûmî, **a.g.e.**, s. 792.

² Rûmî, **a.g.e.**, s. 226.

³ Rûmî, **a.g.e.**, s. 228.

⁴ Rûmî, **a.g.e.**, s. 233.

⁵ Rûmî, **a.g.e.**, s. 180.

⁶ Rûmî, **a.g.e.**, s. 170.

⁷ Rûmî, **a.g.e.**, s. 34.

⁸ Rûmî, **a.g.e.**, s. 474.

- [M 18a] ۱۳۴ لنگ و لوک و خفته‌شکل و بی ادب سوی او می غیژ و او را می طلب^۱
- [M 18a] تا توانی می تراش و می خراش تا دم آخر و غافل مباش^۲
- [M 18a] ۱۳۷ پاک کن تو مغز و بینی از زکام تا که ریح الله آید در مشام^۳
- [M 18b] ۱۳۸ گوش خر بفروش و دیگر گوش خر کاین سخن را در نیابد گوش خر^۴
- [M 24a] ۱۷۶ ناله می کن نال‌ها خوش آیدش از دو عالم ناله و غم بآیدش^۵
- [M 24a] ۱۷۷ نیست سوزن را سر رشته‌ی دوتا چونک یکتایی درین سوزن در آ^۶
- [M 25a -25b] ۱۸۳ محرمِ مردیت را کو رستمی تا ز صد خرمن یکی جو گفتمی
بر کفِ من نه شرابِ آتشین وانگه آن کر و فر مستان ببین
در ده ای ساقی یکی رطلی گران خواجه را از ریش سبلت و رهان^۷
- [M 26a] ۱۸۹ هر نبی و هر ولی را ملک‌یست لیک تا حق می برد آنجا یکیست^۸

¹ Rûmî, **a.g.e.**, s. 453.

² Rûmî, **a.g.e.**, s. 108.

³ Rûmî, **a.g.e.**, s. 313.

⁴ Rûmî, **a.g.e.**, s. 65.

⁵ Rûmî, **a.g.e.**, s. 106.

⁶ Rûmî, **a.g.e.**, s. 173.

⁷ Rûmî, **a.g.e.**, s. 1118–1119.

⁸ Rûmî, **a.g.e.**, s. 174.

[M 29a]	پس جهد از مار سوی اژدها ^۱	چون گریزد از بلا سوی بلا	
[M 31a]	ور نه اینجا شربت اندر شربتست ^۲	مانع این ره هوا و شهوتست	۲۱۱
[M 31b]	زیر او بودن از آن ننگین ترست ^۳	دانک این نفس بهیمی نرخرست	۲۱۲
[M 33a]	مشک چه بود نام پاکِ ذا الجلال؛ رازهای کهنه می گویم شنو ^۴ واجب آید که کنم کوته مقال ^۵	مشک را بر تن ممزن بر دل بمال با تو بی لب این زمان من نو بنو چونکه حرفی بر نتابد این وصال	۲۱۸
[M 33b]	چون خدا آمد شود جوینده لا ^۶	همچنین جویای درگاهِ خدا	۲۲۱
[M 33b]	ور نه هم لبها بسوزد هم دهان ^۷	مجمالش گفتم نکردم من بیان	۲۲۲
[M 34b]	جز همان جان کاصلِ او از کویِ اوست ^۸	جان نامحرم نبیند روی دوست	۲۲۵
[M 35a]	کار کن موقوفِ آن جذبه مباش	اصل خود جذبه است لیک ای خواجه تاش	۲۲۷

¹ Rûmî, **a.g.e.**, s. 59.

² Rûmî, **a.g.e.**, s. 221.

³ Rûmî, **a.g.e.**, s. 889.

⁴ Rûmî, **a.g.e.**, s. 233.

⁵ Rûmî, **a.g.e.**, s. 627.

⁶ Rûmî, **a.g.e.**, s. 1128.

⁷ Rûmî, **a.g.e.**, s. 626.

⁸ Rûmî, **a.g.e.**, s. 105.

⁹ Rûmî, **a.g.e.**, s. 627.

	زانکه ترک کار چون نازی بود	ناز کی در خورد جانبازی بود ^۱
[M 36a]	مرد باش و شخره‌ی مردان مشو	رو، سر خود گیر و سر گردان مشو ^۲
[M 37a]	پس فقیر آنست کو بی واسطه است	شعل‌ها را با وجودش رابطه است ^۳
[M 37b]	لا مکانی کاندرو نور خداست	ماضی و مستقبل و حال از کجاست ^۴
[M 38a]	چو صفا بیند بلا شیرین شود	خوش بود دارو که صحت‌بین شود
	برد بیند خویش را در عین مات	پس بگوید اُقتلونی یا ثقات ^۵
[M 38b]	نیست اندر عنصرش حرص و هوا	نور مطلق زنده از عشق خدا ^۶
[M 38b]	ای زران‌دوده مکن دعوی ببین	که نماند مش‌تریت اعمی چنین ^۷
[M 39a]	چون حیات از حق بگیری و روی	پس غنی گردی ز گل در دل روی ^۸
	من غلام موج آن دریای نور	کو چنین گوهر بر آرد در ظهور ^۹

¹ Rûmî, a.g.e., s. 1094–1095.

² Rûmî, a.g.e., s. 34.

³ Rûmî, a.g.e., s. 259.

⁴ Rûmî, a.g.e., s. 461.

⁵ Rûmî, a.g.e., s. 641–642.

⁶ Rûmî, a.g.e., s. 706.

⁷ Rûmî, a.g.e., s. 715.

⁸ Rûmî, a.g.e., s. 467.

⁹ Rûmî, a.g.e., s. 217.

[M 40b]	بلبلی مفروش با این جنس گل ^۱ کان دلیل غفلت و نقصان ماست ^۲ گر بگوید کو بگو بر گوی خوش ^۳ کار خدمت دارد و خلق حسن ^۴ کوش دایم تا برین بحر ایستی ^۵	هین خمش کن تا بگوید شاه قل پیش بینایان خبر گفتن خطاست لیک اندک گو دراز اندر مکش در گذر از فضل و از جلدی فن چون شنیدی شرح بحر نیستی	۲۶۳ ۲۶۶
[M 41b]	جز خلوتگاه حق آرام نیست او گدا چشم است اگر سلطان بود ^۶	هیچ کنجی بی دد بی دام نیست هر که دور از رحمت رحمان بود	۲۶۸
[M 43a-43b]	چیست مرده بی جز از جان شیخ ^۷ در بهشتی خارچینی می کنی گر بهشت اندر روی ای خار خو بهر خفاشی کجا گردد نهان ^۸	کیست کافر غافل از ایمان شیخ در رخ مه عیب بینی می کنی هیچ خار آنجا نیابی غیر تو آفتابی که بتابد در جهان	۲۷۲
[M 43b]	رزق تو بر تو ز تو عاشق ترست ^۹	هین توکل کن ملرزان پا و دست	۲۷۶
[M 46b]	پر گشاد و بسط شد مرکب براند	ز پس آن محو قبض او نماند	۲۸۷

¹ Rûmî, a.g.e., s. 1110.

² Rûmî, a.g.e., s. 733.

³ Rûmî, a.g.e., s. 1094.

⁴ Rûmî, a.g.e., s. 1139.

⁵ Rûmî, a.g.e., s. 1094.

⁶ Rûmî, a.g.e., s. 248.

⁷ Rûmî, a.g.e., s. 378.

⁸ Rûmî, a.g.e., s. 379.

⁹ Rûmî, a.g.e., s. 959.

	رفت صورت جلوه‌ی معنیش شد ^۱	بیش اصلِ خویش چون بی خویش شد	
[M 48a]	از دو عالم ناله و غم بایدش ^۲	ناله می کن نال‌ها خویش آیدش	۲۹۶
[M 49a]	ساعتی زاهد کند زندیق را آن رهد کو در امان ایزدست ^۳	ساعتی کافر کند صدیق را زانکه در راهست و رهن بی حدست	۳۰۴
[M 50a]	باز آمد شاه ما در کوی ما نوبت توبه شکستن می گشد ^۴	باز آمد آب جان در جوی ما می خرامد بخت و دامن می گشد	۳۱۰
[M 50b]	در دلم گنجای جز الله نیست ^۵	که مرا از خویش هم آگاه نیست	۳۱۵
[M 50b]	این دل از غیر تحیر شاد نیست در چنین بی خویشیم معذور دار ^۶	آنچه دی خوردم از آنم یاد نیست غافل و مجنون حقم یاد آر	۳۱۶
[M 51a]	های هوی مستان ایزدی همچو مستان حقایق بر میبچ ای تو این سو نیست زان سو گذار تو حریف ره‌ریانی گه مخور	لاف درویشی زنی و بی خودی ای بخورده از خیللی جام هیچ می فتی این سو و آن سو مستوار خویش را از ره‌روان کمتر شمر	۳۲۰

¹ Rûmî, **a.g.e.**, s. 505.

² Rûmî, **a.g.e.**, s. 106.

³ Rûmî, **a.g.e.**, s. 283.

⁴ Rûmî, **a.g.e.**, s. 1071.

⁵ Rûmî, **a.g.e.**, s. 437.

⁶ Rûmî, **a.g.e.**, s. 437.

<p>درد می در خیکِ خود پرش کنی این چنین قریبہ تن عاقل مباد آتشی در پندبہ یاران زنی گه بدین سو گه بدان سو سر فشان چون نداری مرگ هرزه جان مکن خویش را بهر تو کور و کر کند^۱</p>	<p>کام از ذوق توهم خوش کنی ۳۲۵ پس به یک سوزن تهی گردی ز باد خویش را منصور حلاجی کنی گر بدان سو راه یابی بعد از آن جمله این سوئی از آن سو دم مزن ای خری کین از تو خر باور کند</p>
<p>[M 52a] عاشقانِ درگه وی بوده ایم عشق او در جان ما کاریده اند آبِ رحمت خورده ایم اندر بهار در گلستانِ رضا گردیده ایم^۲</p>	<p>۳۳۰ ما هم از مستان این می بوده ایم نافِ ما بر مهر او ببریده اند روزِ نیکو دیده ایم از روزگار ای بسا از وی نوازش دیده ایم</p>
<p>[M 53a] نورِ مطلق زنده از عشقِ خدا^۳</p>	<p>۳۳۷ نیست اندر عنصرش حرص و هوا</p>
<p>[M 53b-54a] ورنه هم لبها بسوزد هم دهان^۴ زانکه شرح این و رای آگهیست^۵</p>	<p>۳۵۰ مجملش گفتم نکردم زان بیان بعد ازین گر شرح گویم ابله‌یست</p>
<p>[M 54b] خلعتِ عاشق همه دیدارِ اوست^۶ صد جهت را قصد جز محراب نیست^۷</p>	<p>۳۵۹ بنده دایم خلعت و ادوارِ جوست صد کتاب از هست جز یک باب نیست</p>

¹ Rûmî, a.g.e., s. 438–439.

² Rûmî, a.g.e., s. 345.

³ Rûmî, a.g.e., s. 706.

⁴ Rûmî, a.g.e., s. 105.

⁵ Rûmî, a.g.e., s. 306.

⁶ Rûmî, a.g.e., s. 953.

⁷ Rûmî, a.g.e., s. 1191.

- [M 55a] ۳۶۱ سرّ غیبِ او را توان آموختن وقت گفتن لب تواند دوختن^۱
- [M 55a] ۳۶۳ کاملی گر خاک گیرد زر شود ناقص از زر برد خاکستر شود
جهل آید پیش او دانش شود جهل شد علمی که در ناقص رود^۲
- [M 55b] ۳۷۵ صد هزاران کیمیا حق آفرید کیمیایی همچو صبر آدم ندید^۳
- [M 56a] ۳۷۶ عاشقم بر لطف و بر قهرش بجد بو العجب من عاشق این هر دو ضد
این عجب بلبل که بگشاید دهان تا خورد او خار را با گلستان
این چه بلبل این نهنگِ آتشیست جمله ناخوش‌ها ز عشقِ او خوشیست؛
صاحبِ دل را ندارد آن زیان گر خورد او زهرِ قاتل را عیان^۴
- [M 56b] ۳۸۰ مانع این ره هوا و شهوتست و نه اینجا شربت اندر شربتست^۵
- [M 57a] ۳۸۱ نیست کسبی از توکل خوبتر چیست از تسلیم خود محبوبتر^۶
- [M 57b] ۳۸۶ اهل دنیا غافلند و بی خبر لا جرم گویند عیبِ همدگر^۷

¹ Rûmî, a.g.e., s. 567.

² Rûmî, a.g.e., s. 98.

³ Rûmî, a.g.e., s. 495.

⁴ Rûmî, a.g.e., s. 96.

⁵ Rûmî, a.g.e., s. 97.

⁶ Rûmî, a.g.e., s. 221.

⁷ Rûmî, a.g.e., s. 59.

⁸ Rûmî, a.g.e., s. 261.

۳۸۷ چون شدی در خوی دیوی استوار
 می گریزد از تو دیو ای نابکار [M 57b]
 دیو سوی آدمی شد بهر شر
 سوی تو ناید که از دیوی بتر^۱

۳۹۰ گفت دنیا لعب و لهو است و شما
 کودکید و راست فرماید خدا [M 58b-59a]
 از لعب بیرون نرفتی کودکی
 بی زکاتِ روح کی باشی نکى
 جنگِ خلقان همچو جنگِ کودکان
 جمله بی معنی و بی مغز و مهان
 جمله با شمشیر چوبین جنگشان
 جمله لا ینفعی آهنگشان
 باش تا روزی که محمولان حق
 اسب تازان بگذرد از نه طبق
 همچو طفلان جمله‌تان دامن سوار
 گوشه‌ی دامن گرفته اسبوار^۲ ۳۹۵

۳۹۸ چيست دنیا از خدا غافل شدن
 نی قماش و نقده و فرزند و زن^۳ [M 59a]

۳۹۹ این چنین قفلِ گران را ای ودود
 کی تواند جز که فضلِ تو گشود^۴ [M 59b]
 هر که از دیدار بر خوردار شد
 این جهان در چشم او مردار شد^۵

۴۰۴ عشق می گوید به گوشم پست پست
 صید بودن بهتر از صیادپست [M 61a]
 در زمانه صاحبِ دامی بود
 همچو ما احمق که صیدِ خود کند
 شب شود در دام تو یک صید نی
 دام بر تو جز صداع و قید نی
 چون شکارِ خوک آمد صیدِ عام
 رنج بی حد لقمه خوردن زو حرام

¹ Rûmî, a.g.e., s. 111.

² Rûmî, a.g.e., s. 190–191.

³ Rûmî, a.g.e., s. 62.

⁴ Rûmî, a.g.e., s. 337.

⁵ Rûmî, a.g.e., s. 248.

<p>لیک او کی گنج اندر دام کسی دام بگذاری و دام او روی آفتابی را رها کن زره شو^۱ رحم سوی زار آید ای فقیر^۲ دعوی شمعی مکن پروانه باش سلطنت بینی نهان در بندگی^۳</p>	<p>آن که ارزد عشق را صیدست و بس ۴۰۹ تو مگر آیی و صید او شوی گول من کن خویش را غره مشو روز را بگذار و زاری را بگیر بر درش ساکن شو و بی خانه باش تا ببینی چاشنی زندگی</p>
<p>[M 61b] سرّ مخلوقات چه بود پیش او بر زمین رفتن چه دشواریش بود^۴</p>	<p>۴۱۴ هر که واقف گشت بر اسرار هو هر که بر افلاک رفتارش بود</p>
<p>[M 62a] خاصه ماهی کاو بود خاص اله^۵</p>	<p>۴۱۹ بانگ سک هرگز رسد بر گوش ماه</p>
<p>[M 62a] تا رهانم عاشقان را از ممت^۶ می خوریم ای تشنه‌ی غافل بیا لیک داند چون سبو بیند گران^۷</p>	<p>۴۲۰ نک منم ینبوع آن آب حیات آب خضر از جوی نطق اولیا گر نبیند کور آب جو عیان</p>
<p>[M 62a] که نه معشوقش بود جویای او اندر آن دل دوستی می دان که هست^۸</p>	<p>۴۲۳ هیچ عاشق خود نباشد وصل جو چون درین دل برق مهر دوست جست</p>

¹ Rûmî, a.g.e., s. 842.

² Rûmî, a.g.e., s. 845.

³ Rûmî, a.g.e., s. 842.

⁴ Rûmî, a.g.e., s. 291.

⁵ Rûmî, a.g.e., s. 240.

⁶ Rûmî, a.g.e., s. 609.

⁷ Rûmî, a.g.e., s. 610.

⁸ Rûmî, a.g.e., s. 614.

[M 62a]	میلِ معشوقان خوش و خوش فر کند عشقِ عاشقِ جان او را سوخته ^۱ میلِ عاشق با دو صد طبل و نفیر ^۲	۴۲۶ لیکِ میلِ عاشقان لاغر کند عشقِ معشوقان دوزخ افروخته میلِ معشوقان نهانست و ستیر
[M 62b]	فوقِ گردونست نی زیر زمین ^۳ قربِ حق از حبسِ هستی رستن است ^۴	۴۲۹ هر کجا دلبر بود خود همنشین قرب نه بالا نه پستی رفتن است
[M 62b]	بندگی بند و خداوندی صداع زین دو پرده عاشقی مکتوم شد ^۵	۴۳۱ مطربِ عشق این زند وقتِ سماع بندگی و سلطنت معلوم شد
[M 62b]	در شکسته عقل را آنجا قدم ^۶	۴۳۳ پس چه باشد عشق دریای عدم
[M 62b]	چونکه معشوق آمد آن عاشق برفت عاشقی بر نفی خود خواجه مگر شمس آید سایه لا گردد و شتاب ^۷ چون خدا آمد شود جوینده لا لیک از اول آن فنا اندر فناست	۴۳۴ چون که عاشق دوست می جوید بتفت صد پو تو فانسیست پیش آن نظر سایه‌ای و عاشقی بر آفتاب همچنین جویای درگاهِ خدا که چه آن وصلت بقا اندر بقاست

¹ Rûmî, a.g.e., s. 614.

² Rûmî, a.g.e., s. 623.

³ Rûmî, a.g.e., s. 619.

⁴ Rûmî, a.g.e., s. 620.

⁵ Rûmî, a.g.e., s. 629.

⁶ Rûmî, a.g.e., s. 629.

⁷ Rûmî, a.g.e., s. 629.

⁸ Rûmî, a.g.e., s. 624.

	هستی اندر نیستی بتوان نمود	هستی اندر نیستی خود طرفه بود ^۱	۴۳۹
[M 63a]	تو به هر حالی که می باشی طلب کاین طلبکاری مبارک جنبشیت این طلب مفتاح مطلوبات تست آب کم جو تشنگی آور بدست	آب می جود دایما ای خشک‌کلب این طلب در راه حق مانع کشیت این سپاه و نصرت رایات تست ^۲ تا بجو شد آب از بالا و پست ^۳	۴۴۱
[M 63a]	چون فراموش شود تدبیر خویش چون فراموش خودی یادت کنند	بخت یابی ای جوان از پیر خویش بنده گشتی آنکه آزادت کنند ^۴	۴۴۵
[M 63b]	ما برین در گه مولانا نیستیم دلبر و مطلوب با ما حاضر ست در دل ما لا لهازار و گلشنیت دایما خوش‌تر جوانیم و لطیف پیش ما صد سال و یک ساعت یکیت	تا ز بعد راه هر بیستیم در نثار رحمتش جان شاکرست پیری و پژمردگی را راه نیست تازه و خندان و شیرین و ظریف که دراز و کوته از ما منفکیست ^۵	۴۴۷
[M 64a]	هر که باشد قوت او نور جلال همچو تاری شد دل و جان در شهود	چون نزاید از لیش سحر حلال ^۶ تا سر رشته به من رویی نمود ^۷	۴۵۸

¹ Rûmî, **a.g.e.**, s. 626.

² Rûmî, **a.g.e.**, s. 474–475.

³ Rûmî, **a.g.e.**, s. 559.

⁴ Rûmî, **a.g.e.**, s. 552.

⁵ Rûmî, **a.g.e.**, s. 545–546.

⁶ Rûmî, **a.g.e.**, s. 389.

⁷ Rûmî, **a.g.e.**, s. 1159.

[M 65a]	صد هزاران کوه‌ها در پیش تو ^۱	ای شده عاجز ز تلی کیش تو	۴۶۳
[M 65b]	آنچه نامد در بیان و در زبان ^۲ زانکه عاشق را بسوزد دوستش وحی و برق و نور سوزنده‌ی نبیست پس بسوزد وصفِ حادث را گلیم گشت دلاله به پیش مرد سرد شد طلب‌کاری علم اکنون قبیح سهل باشد جست و جوی نردبان زشت باشد جستن خطِ رسول ^۳	دم مزن تا بشنوی از دم ز نان مغز علم افزود و کم شد پوستش وصفِ مطلوبی چو ضدِ طالبیست چون تجلی کرد اوصافِ قدیم حاصل اندر وصل چون افتاد مرد چون بمطلوبت رسیدی ای ملیح چون شدی بر بام‌های آسمان پیش سلطان خوش نشسته در قبول	۴۶۴
[M 67a]	پوستین بهر دی آمد نی بهار ^۴	خلوت از اغیار باید نه زیار	۴۷۲
[M 67a]	کو نشنید در حضورِ اولیا ^۵	هر که خواهد کو همنشینی خدا	۴۷۳
[M 68a]	کوه را کی در ریاید تند باد نیست جز عشقِ احد سر خیل من خشمِ حق بر من همه رحمت شده است روضه گشتم گر چه هستم بو تراب	که نیم کوهم ز حلم و صبر و داد جز به یاد او نجنبند میل من تیغِ حلم گردنِ خشمم زده است غرقِ نورم گر چه سققم شد خراب	۴۷۶

¹ Rûmî, a.g.e., s. 1001.

² Rûmî, a.g.e., s. 468.

³ Rûmî, a.g.e., s. 472.

⁴ Rûmî, a.g.e., s. 222.

⁵ Rûmî, a.g.e., s. 323.

- ز اجتهاد و از تحری رسته‌ام
 ۴۸۱ ور کشم باری بدانم تا کجاست
 پیش ازین با خلق گفتن روی نیست
 آستین بر دامن حق بسته‌ام
 ماهم و خورشید پیشم پیشواست
 بحر را گنجایی اندر جوی نیست^۱
- ۴۸۳ این منم گفتنِ انا الحق گفتن است
 آتشم من گر ترا شک است و ظن
 [M 68a] رنگِ آتش دارد اَمّا آهن است
 آزمون کن دست را بر من بزن^۲
- ۴۸۵ چون ز خود رستی همه برهان شدی
 چونکه بنده نیست شد سلطان شدی^۳
 [M 68a]
- ۴۸۸ آدمی چون نور گیرد از خدا
 پای در دریا مده کم گوی از آن
 گر چه صد چون من ندارد تاب بحر
 جان و عقل من فدای بحر باد
 پیش شاهان گر خطر باشد به جان
 هست مسجودِ ملایک ز اجتبا
 بر لبِ دریا خمش کن لبِ گران
 لیک من مینشکیم از عرقابِ بحر
 خونبهای عقل و جانِ این بحر داد
 لیک نشکاید عالی همتان^۴
 [M 68b]
- ۴۹۳ باز دیوانه شدم من ای طبیب
 بی ادب حاضر ز غایب خوش‌ترست
 باز سودایی شدم من ای حبیب
 حلقه گر چه کز بود نی بر در است^۵
 [M 68b]
- ۴۹۶ حال و قالی و از ورای حال و قال
 غرقه گشته در جمالِ ذو الجلال
 [M 68b]

¹ Rûmî, a.g.e., s. 208–209.

² Rûmî, a.g.e., s. 285.

³ Rûmî, a.g.e., s. 283.

⁴ Rûmî, a.g.e., s. 285.

⁵ Rûmî, a.g.e., s. 285.

غرقه‌ای نه که خلاصی باشدش   یا بجز دریا کسی بشناسدش^۱

۴۹۸ هر که صحت یافت از پرهیز رست   طالبِ مسکین میان تب درست^۲ [M 71a]

8. Hâkânî Dîvân

همت ترا بکنگره‌ی کبریا کشد   این سقفاگاه را به ازین نردبان خواه^۳ [M 9a]

9. Ebu Saîd-i Ebu'l-Hayr Dîvân

تا در زنی تو هر چه داری آتش   هرگز نشود حقیقتِ وقتِ تو خوش^۴ [M 11b]

10. Kaynak bulunamadı

۲۰ چیست دنیا آتشی افروخته   هر زمان خلقِ دگر را سوخته [M 4a]

۲۴ زتن راهی به دل کردند آنگاه   ز دل راهی به جان و آنگه به درگاه [M 5a]

غافل مباش یک نفس از دوست زانکه دوست   در غیبت و حضورِ تو پیوسته حاضر است [M 6b]

خرست این نفسِ سگ را بنده بودن   کجا باشد نشانِ زنده بودن [M 7a]

¹ Rûmî, **a.g.e.**, s. 129.

² Rûmî, **a.g.e.**, s. 97.

³ Hisânu'l-acem Efdaluddin Şîrvânî, **Dîvân-ı Hâkânî-i Şîrvânî**, Tahran, Müessesesi-i İntişârât-ı Nigâh, 1375, s. 259.

⁴ Ebû Saîd Ebu'l-Hayr, **Sohenân-ı Manzûm-i Ebû Saîd Ebu'l-Hayr**, Meşhed, Peyâm-ı Endîşe, 1395, s. 96.

[M 8a]	هر عبارت خود نشانِ حالتست	حال چون دست و عبارت آلتست	
[M 8a]	قوم یخالطهم زهو سیدهم	والعبد یزهی علی مقدار مولاه	۴۴
[M 10b]	زنهار دل غیر نگه دار که آن یار	در هر نفسی واقفِ اسرارِ ضمیرست	۵۸
[M 13a]	خواهی که بیابی دوست، خود را گم کن	کین گم شدن از برای آن یافته است	۸۱
[M 13a]	کجا تو زین عجبتر راز یابی	که یک شببنم ز دریا باز یابی	
[M 13ma]	هر که این سگ را کند بند گران	خاک او بهتر ز خون دیگران	۹۵
[M14a - 14b]	زانکه خالی نیست افعالِ عوام	از ریا و از وساوس‌های خام	۱۱۰
	ره روان را نیست تکیه بر عمل	زانکه خالی نیست اعمال از علل	
	در عمل کوش و نظر در وی مدار	کرده‌ها را همچو ناکرده شمار	
[M 15a]	قد رجعنا من جهاد الصغیرم	یا رسول اندر جهادِ اکبریم	۱۱۶
[M 16a]	و گر بگذارد ترا و گر بنوازد	بر خاکِ درش نشین و زاری می کن	۱۲۰
[M 18a]	بسته در رای جهان آرای او		۱۳۳
[M 19a]	طعام افزودن مخور بی کام و ناساز	کان افزودن ترا بی شک خورد باز	۱۵۴
[M 27a - 27b]	یارم ز خرابات بر آمد سرمست	هم رنگِ رخ خویش می لعل به دست	۱۹۳

	گفتم صنما من از تو کی خواهم رست	گفتا نرهد هر آن که در ما پیوست
[M 27b]	۱۹۵ ای آن که ترا نیست ایشان را نبود	کان را که ترا نیست کسی را نوبد
[M 29a]	۲۰۵ مرا دلیست ز آب حیات روشن‌تر	ولی ز باد مخالف غبار می گیرد
[M 29b]	۲۰۷ علتِ ابلیس انا خیر به دست	در رگی هر کس چنین پندار هست
[M 29b-30a]	۲۰۸ صمت و جوع و سهر و عزلت و ذکر بدوام	تا تمامان جهان را بکند کار تمام
[M 30a]	۲۰۹ دل یکی منظریست ربانی	کلبه‌ی دیو را تو دل خوانی
[M 32b]	۲۱۷ چنان یادش کن و گم شود ز آن یاد	چنین کردند مردان جهان یاد
[M 35a]	۲۲۶ مردان رهش بهمت و دیده روند	زان در ره عشق هیچ پی پیدا نیست
[M 35b]	۲۳۰ تو چون موری و این راهیست چون زلف بت رویان	مرو زنهار بر تخمین و بر تقلید و بر عمیا
[M 35b]	۲۳۱ ممکن نبود وصول مقصد	بی بدرقه بجانب یار
[M 37b]	۲۴۲ ما اختیار خویش هم از دست داده‌ایم	کان اختیار شاه همه اختیار ماست
	۲۴۳ بگذاشته‌ام مصلحت خویش بدو	گر زنده کند ور بگشود او داند
	هوایی له فرض تعطف ام جفا	ومشربه عذب نکور ام صفا
[M 39a]	۲۵۱ هیچ ما نی و هیچ ما کم نی	از بی هیچ هیچ ما غم نی

- ۲۵۸ ز خرابات نشینان چه نشان می طلبی بی نشان نا شده ز ایشان نتوان یافت نشان [M 40a]
- ۲۷۷ یقین می دان که مرد راه آنست که سود این جهان او را زیانست [M 44a]
 ز بی هیچی خود بیخش نباشد نباشد هیچ از هجش نباشد
 بزرگانی که دین مقصود ایشانست زیان کار دنیا سود ایشانست
 بدنیای ملک عقبی زان خریدند که آن صد صاله سختی سود دیدند
 تو نیز ای مانده در دنیای فانی چنین بیع و شری کن توایی
- ۲۸۴ برون را پاک داری با شریعت بیرهیز از پلیدی طبیعت [M 44b]
- ۲۸۵ تا براه طلبت بی قدمان پی نبرند کعبی وصل تو بی نام و نشان ساخته‌اند [M 46a]
- ۲۸۹ تو تا در مصلحت بینی خویشی نخواهی یافت زین میخانه بویی [M 46b]
- ۲۹۰ نظرگاهش شبانروزی دل تست ولی روی دل تو بر کل تست [M 46b]
- ۲۹۲ یکی که اصل عدد بود در شمار آمد از آن سبب عدد بی شمار پیدا شد [M 47a]
- ۲۹۵ دیوانه شود کسی که بیند رخ ما کم کرد بکرد ما تو دیوانه نه‌ای [M 47b]
- ۲۹۹ چندن نازیست ز عشق تو در سر من کاندر غلطم که عاشقی تو بر من
 یا خیمه زند وصال تو بر در من یا بر سر این غلط رود سر من [M 48b]
- ۳۱۲ غرور علم نه از عاقلیست ای مطرب تو این ترانه ادا کن که قول ما علمست [M 50a]

[M 50a]	همی کش جرعه و می کش سبویی حلال آمد ترا بی های و هوئی	۳۱۳	بدریوزه در آ در بزم مستان اگر در مسجد و در صومعه استی
[M 52b]	خالصی باید که از آتش برون آید سلیم	۳۳۴	قلب روی اندود نستاند در بازار حشر
[M 53a -53b]	دما دم دست‌ها در پیش بازیم نباشد پرده را غایت بدیدار وز آن دیگر بدان دیگر در آیم		چو دری کوشوار خویش سازیم و زان بس پرده در پرده بود کار از آن پرده بدان پرده در آیم
[M 54a]	گشت فانی در فنا و از بقا ببرید دل نه بعقل و اختیار این راه را بگریزد دل بند مهر لطف او یکسر ز من بکشید دل	۳۵۲	در گذشت از قیل و قال و در گذشت از رسم حال بی بقا و بی فنا و نیش خوف و نه رجا بل مکند فضل او از سوی غیب انداختند
[M 55a]	فکل إحسانه ذنوب	۳۶۲	من لم یکن للوصال أهل
[M 55a]		۳۶۵	یادت نکنم نه فراموش منی
[M 55a]	فکیف أذکره إذ لست أنساه	۳۶۶	فوالله إني لست أذکره
[M 59a]	أ فرس ترکیب أم حمار	۳۹۶	سوف تری إذ إنجلی الغبار
[M 61b]	گر بدان را دوست داری کوی بردی از میان	۴۱۶	نیکوان را دوست دار و هر که باشد در جهان
[M 61b]		۴۱۷	شد خلاص از قید دام آب و گل
[M 61b]		۴۱۸	ولیکن دیده‌ای داری پر از خاک
[M 62a]	جان مطلوبش برو غالب بود		حاصل آن که هر که او طالب بود

[M 64a]	خود را در ره بمان و آنگه در رو	در راه تو خاشاک و خسی نیست تویی	۴۵۶
[M 68b]	گفتی سگی منست و فلان محترم شدم	هرگز چنین مبالغه در مدح مان رفت	۴۸۶
[M 69b]	نشانِ نامِ مرا روزگار کی داند	صفاتِ ذاتِ مرا غیر پارگی داند	۴۹۸
	کسی که هستی خود را به حق بیوشاند	دگر کسش بجز از کردگار کی داند	
	مرا که گم شده‌ام در تو کس کجا یابد	که غرقِ بحرِ ترا بر کنار کی داند	
	مرا که نورِ نیمِ اهلِ نور کی بیند	مرا که نارِ نیمِ اهلِ نار کی داند	
	چو من ز هر دو جهان رختِ خویش برچیدم	بروز محشرم اهلِ شمار کی داند	
[M 70a]	هر که شد از جان غلامِ آستانِ درگهش	حضرتش روزی برفعتِ شاه صد کشور کند	۵۱۰
[M 70a]	چون بنابد آفتابِ حسنِ او در کائنات	نورِ او از روزنِ هر خانه سر بر کند	۵۱۱
[M 70b]	میان گرد و غبار آن سوار پنهان بود	ولی چو کرد نشست آن سوار پیدا شد	۵۱۲
[M 71a]	علتِ خدا فاش مکن تا که نگویند	در روی زمین هیچ کس از وی بسری نیست	۵۱۵

2.5. Özel İsimler

2.5.1. Kişi adları

Abdullah Simâvî İlâhî: M2b

Attar: M7b, M13a, M13mb, M14a, M14b, M71b, M72a

Bâyezid Bestâmî: M13b, M32b

Ca'fer (r.a.): M64b

Cüneyd(-i Bağdâdî):M15b, M33b, M54b

Ebu Kâsım Gorgânî: M28a

Eyyüb (a.s.): M56a

Hızır Nebi: M11a

Hüseyin Mansûr: M23b

Hz. Ali: M7b

Hz. İbrahim: M54b

Hz. İsa: M19a

Hz. Musa: M36b, M42b

Hz. Süleyman: M9a

Hz. Yakub: M23b

Hz. Yusuf: M23b

İbn Abbas: M47a

İlâhî (Abdullah İlâhî): AE 1b, M81b

Mevlevî (Mevlana): M4a, M12a, M14a, M33a, M40b, M43a

Mansûr-ı Hallac: M25a, M56a

Musa Nebi: M11a

Necmuddin Bağdâdî: M32a

Sa'dî: M63b

Sıddık-ı Ekber (Hz. Ebu Bekir): M59a, M59a

Şuayb (a.s.): M42b

Yusuf Hemedânî: M25a

2.5.2. Eser adları

Mesnevî: M4a, M12a, M12b, M14a, M14b, M18b, M25a, M33a, M40b, M43a, M51a, M56a, M7b

Necâtu'l-ervâh min denesi'l-eşbâh: M2b

2.5.3. Yer adları

Acem (İran): M21b

Arap (Arabistan): M21b

Azerbaycan: M22a

Bedehşan: M22a

Buhara: M22a

Çin: M53a

Fars: M53a

Gazneyn: M21b

Hind (Hindistan): M22a

Horasan: M21b

Irak: M21b

Ka'be: M19b

Maveraünnehir: M22a

Rum: M21b, M53a

Şam: M21b

Tekellüf – Simav: AE 1b

Türkistan: M22a

2.6. Eserin İçeriği ve Hülâsâsı

Abdullah İlâhî, bu eserinde tasavvufî ve dînî pek çok konuyu ele almıştır. Ehl-i tasavvufun kimler olduğu, kâmil ve mükemmil mürşid, temkîn ve telvîn, murâkabe, vecd, mürîd-mürşid ilişkisi, uzlet, zikir, kerâmet, fakr, müşâhede ve mücâhede, Allah'ın isim ve sıfatları, velâyet, tevekkül, tevhîd, namaz ve oruç, temizlik, sâlih amel ve takva, ilim, âlim bu konulardan yalnızca bazılarıdır. Molla İlâhî, bu konuların bazılarını detaylı olarak anlatmış bazılarını ise kısaca ele almıştır. Bazen ele aldığı bir

konuyu anlattığı sırada bitirmeyip eserin muhtelif yerlerinde yine bu konu hakkında malumat vermiştir.

Bu çalışmada, eserin tamamı incelenip aynı konuyu ele alan konu başlıkları konu bütünlüğü sağlaması açısından bir araya getirilmiştir. Çalışmada takip edilen konu başlıklarının müellif tarafından takip edilen sırası şöyledir: Ehl-i tasavvufun tanımı ve özellikleri, Allah'ın esma ve sıfatları ile kadîm oluşu ve fenâ hakkında, ehlullâhın yollarının çeşitleri ve melâmetîlik hakkında, velî ve özellikleri, temkîn mertebesi, müşâhede ve mücâhede hakkında, mürîd kimdir, namaz ve oruç hakkında, cem' hakkında, tevhîd hakkında, Molla İlâhî'nin nefsin ve Şeytan'ın tuzağına düşmemek için tavsiyeleri, havâtırın çeşitleri, zikir bahsi, murâkabe hakkında, kâmil ve mükemmil mürşid hakkında, fakr hakkında, murâkabe hakkında, tevekkül hakkında, temizlik hakkında, ihlâs hakkında, velâyet, hakîkî İslâm, velînin kalbi, kerâmet, vecd, sâlih amel ve takva, dünya ehlinin özellikleri hakkında, mizan hakkında, enbiyâ ve siddıkların yolu, ubûdiyyet, ilim hakkında, âlim hakkında, uzlet-temkîn ve telvîn.

Molla İlâhî, ele aldığı bu konuları çok fazla mısra ve beyitle açıklamıştır. Bu manzum iktibasların kaynaklarını kimi yerde belirtirken çoğu yerde belirtmemiştir. Ancak eserde yer alan manzum iktibasların tamamının kaynakları tarafımızdan araştırılmış ve kaynakları tespit edilen iktibaslara, ayrı bir konu başlığı olarak çalışmada yer verilmiştir.

2.6.1. Ehl-i Tasavvufun Tanımı ve Özellikleri

Abdullah İlâhî, peygamberlerden sonra en iyi kavmin ehl-i tasavvuf olduğunu düşünmektedir. Çünkü bu tâife, Hz. Peygamber'in yolu üzeredir.¹ “Şüphesiz kendileri için tarafımızdan en güzel mükafat hazırlanmış olanlar..”² ve “..ve onların takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma) sözünü tutmalarını sağlamıştır”³ ayetleri gereğince Allah'a yönelmiş ve mâsivâdan yüz çevirmişlerdir. Her anda ve her nefeste Allah ile

---

¹ Necâtu'l-ervâh, vr. 3a.

² Kur'ân-ı Kerîm 21/101.

³ Kur'ân-ı Kerîm 48/26.

beraberdirlere. Bu sebeple enbiyâ (a.s) mükâşefe ilminden yalnızca işâret ve îmâ ile bahsetmektedirler. Bu da asfiyâ, evliyâ, ehl-i basîret ve ehl-i hâle ayân olmuştur. İlâhî'ye göre sırların ve nurların müşâhedesini kelimelerle ifade etmek zordur. Bunları ancak bu hâlleri yaşayanlar, bu hâl ve makâmlara ulaşanlar ve ilimde "râsih" mertebesine ulaşanlar bilebilir. İlimde râsih olanlar ilminde dört unsuru bulanlardır. Bu dört unsur: Allah'a karşı takva sahibi olmak, dünyaya karşı zühd sahibi olmak, insanlara karşı tevâzû sahibi olmak ve nefsi ile mücâhede hâlinde olmaktır.¹

Müellif, yine sûfilerin yolunun en güzel ve Allah'a en yakın yol; onların ahlâkının en temiz ahlak olduğunu ifade etmektedir. Nitekim علماء أمتي كأنبياء بني "إسرائيل"² [Ümmetimin âlimleri Ben-i İsrâil'in nebileri gibidir.] müellife göre sûfilere işaret etmektedir.³ Çünkü Allah onların kalp ve gönüllerini rahmet nazarının mahalli kılmıştır. Enbiyâdan sonra her yüzyılda onlardan kutbu'l-aktâb seçmiş, lütuf ve keremini onlardan eksik etmemiştir. Müellife göre bu tâife, marifet güneşi gibidir. Bir an bile olsa onların nazarları bu dünyadan kesilse "Âlimin ölümü âlemin ölümü gibidir" sözü gereğince bu dünyaya zulmet, cehâlet, isyân vb. hâkim olacaktır. Müellif buna benzer ifâdelerle ehl-i tasavvufu övmüş ve onların sahip oldukları daha pek çok özelliği belirtmiştir.⁴

Molla İlâhî'ye göre bu yola girmenin ilk şartı, kalbi mâsivallâhtan temizlemektir. Böylece mükâşefe ve müşâhede hâlleri ilk olarak bu yolda peyda olur. Hatta sûfiler bu hâlde iken yakaza hâllerinde dahî enbiyânın ruhlarını müşâhede ederler, onların seslerini işitip onlardan istifâde ederler.⁵ Az yemek, az uyumak ve az konuşmak bu tâifenin özelliklerindedir.⁶ Onlar, gurebâ ve fukarâdan olup

---

¹ a.g.e., vr. 3b-4a.

² İsmail b. Muhammed Aclûnî, **Keşfu'l-hafâ ve Müzîlü'l-ilbâs amma İştêhera mine'l-Ehâdîsi alâ Elsineti'n-nâs**, Ed. Yusuf b. Mahûd Hâc Ahmed, Mektebetü'l-İlmi'l-Hadîs, t.y., C. 2, s. 64.

³ a.g.e., vr. 4a.

⁴ a.g.e., vr. 4b.

⁵ a.g.e., vr. 5a.

⁶ a.g.e., vr. 5b.

yurtlarından çıkarılmışlardır. Bu sebeple Allah onların kalplerini bu hallerinden ötürü nurlandırmış ve bâtınlarını aydınlatmıştır. Hz. Peygamber'in

"إِذَا دَخَلَ الثُّورُ فِي الْقَلْبِ انْتَشَرَ وَانْفَسَحَ وَقِيلَ؛ "مَا عَلَامَةُ ذَلِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟" قَالَ؛
"الَّتَجَافِي عَنْ دَارِ الْعُرُورِ وَالْإِنَابَةِ إِلَى دَارِ الْخُلُودِ وَالْإِسْتِعْدَادُ لِلْمَوْتِ قَبْلَ نُزُولِهِ."

[*Kalbe nur girdiği zaman o kalp inşirâh bulur ve genişler. Şöyle denildi; "Bunun alâmeti nedir ya Resullâh?" Peygamber Efendimiz şöyle buyurdular; "Gurur diyarından uzaklaşıp ebedî yurda dönmek ve ölüm gelmeden önce ona hazırlanmak."*]

hadisi ve "Orada temizlenmeyi seven adamlar vardır."² ayeti onların bu hallerine işaret etmektedir.³

Molla İlâhî; ehl-i tasavvufun nefse muhâlefet edip onu isteklerinden arındırmasının alâmetinin, sûfinin gönlünde cem'iyet, huzur ve safâ meydana gelmesi olduğunu düşünmektedir. Bu hâlde iken sûfinin kalbi nefsi hayallerden uzaklaşır. Bu makâma ulaşan sûfinin mecâzî varlığı ortadan kalkar ve hakiki varlık onda tecellî eder.⁴

2.6.2. Allah'ın Esmâ ve Sıfatları ile Kadîm Oluşu ve Fenâ Bahsi

Molla İlâhî, bu konuda şöyle düşünmektedir: Allah kendisini tanıtmış olduğu tüm sıfat ve vasıflarla mevsûftur. O, esmâ ve sıfatları ile kadîmdir ve her yönü ile mahlûktan ayırır. O'ndan başka ilâh yoktur ve O herhangi bir zaman ve mekânla sınırlandırılmaz. Fikirler ve düşünceler O'nu kuşatamaz, hiçbir örtü O'nu örtemez ve gözler O'nu idrak edemez. Enbiyâ, asfiyâ ve evliyâ haricinde âlemdeki hiçbir şey hakikat latifelerini idrak edemez. Tâlib-i sâdik ve sâlik-i muhakkik bu lâtifeleri beşerî varlığında fenâ bulduktan sonra idrâk edebilir.⁵

¹ Ebu Abdurrahman b. el-Mübarek el-Hanzelî, Bâb-ı Salâh-ı Ehli'l-beyti inde İstikâmeti'r-reculî, no: 315; Ebu Bekr b. Ebu Şebîh, Kitâbu'z-zühd, 7, no: 34314; Ahmed b. el-Hüseyin el-Horâsânî, 23, no: 389.

² **Kur'ân-ı Kerîm** 9/108.

³ a.g.e., vr. 6a.

⁴ a.g.e., vr. 7a.

⁵ a.g.e., vr. 7b.

Yine Molla İlâhî'ye göre fenâ, seyr ilâllâhtan ibârettir. Sâlik bu halde iken mecâzî varlığını vücûd-ı hakîkîde mahv eder ve Hak'tan başka bir şey görmez.¹

2.6.3. Ehlullâh'ın Yollarının Çeşitleri ve Melâmetîlik Hakkında

Abdullah İlâhî'ye göre tasavvuf ehli, tek bir yol üzere değildirler. Bazıları ruhsat bazıları ise azîmet ile amel ederler. Onların ruhsat ya da azîmet ile amel etmeleri kendilerinin değil çevrelerindeki insanların faydasıdır. Zira onlar Allah'ın inâyeti ile noksan sıfatlardan ve isyandan uzak olup kemâl ve irfân sıfatlarına sahiptirler. ²"جَذْبَةٌ مِنْ جَذَبَاتِ الرَّحْمَنِ تُوَازِي عَمَلَ الثَّقَلَيْنِ" [*Rahman'ın cezvelerinden bir cezbe Sakaleyn'in amelîne denktir.*] hadisi Molla İlâhî'ye göre onların bu hallerine işaret etmektedir. Tasavvuf ehli sahip oldukları bu büyük nimet sebebiyle zâhiren ve bâtinen şükür içindedirler. "*Andolsun, eğer şükrederseniz elbette size nimetimi arttırırım.*"³ ayeti gereğince de tek bir nefeste dahî Allah'ın sevgisinden ve O'nun zikrinden gâfil değildirler.⁴ Onların sahip oldukları bu hâller ve sıfatlar neticesinde kendilerine "Melâmiyye" ve "Üveysî" denilmektedir.⁵

Molla İlâhî'ye göre burada melâmetîlik; bid'at ve dalâlet yolunu seçme anlamında değildir. Melâmetîlik buradaki anlamıyla ferâiz ve sünnet-i müekkede ile hareket etme anlamında kullanılmıştır. Bu sıfatlara sahip olan melâmîler için, insanların onları övmesi de yermesi de aynıdır. Molla İlâhî'ye göre melâmet yolunu seçmek için dört sebep vardır. Birinci sebep; kalbi, insanlarla çok sohbet etmekten uzak tutmak ve kötü insanlarla bir arada bulunmamaktır. İkinci sebep, melâmet yolunu seçenlerin dervişlerin yolundan gidip onlar gibi görünerek halkın itibarını ve teveccühünü kazanmaktır.⁶ Üçüncü sebep; tâlib-i sâdıkı, münâfıktan ayırt etmektir. Dördüncü sebep ise bu kimselerin Allah tarafından seçilmiş kişilerden olmalarıdır. Molla İlâhî, "*Allah'ın, yüceltilmesine ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği*

¹ a.g.e., vr. 8a.

² Aclûnî, a.g.e., t.y., 1: 379.

³ Kur'ân-ı Kerîm 14/7.

⁴ a.g.e., vr. 10a.

⁵ a.g.e., vr. 10b.

⁶ a.g.e., vr. 11a.

evlerde hiçbir ticaretin ve hiçbir alışverişin kendilerini, Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan ve zekat vermekten alıkoymadığı birtakım adamlar buralarda sabah akşam O'nu tesbih ederler.”¹ ayetinin bu kimselerin sırrına işaret etmekte olduğunu düşünmektedir. Zira bu, herkesin anlayamayacağı dakik bir sırdır.²

2.6.4. Veli ve Özellikleri

Molla İlâhî'ye göre velî; bazı vakitlerde nefsi için seçme söz konusu olmayan, her anında ve hâlinde Allah ile olan ve bir an bile gafletin kendisini esir almadığı kişidir. Yine velî, Hakk'ı müşâhedede bekâ hâlinde fânî olandır. Bu hâllerin kendisinde zuhûr ettiği kişi nefesine değer vermez, esrâr ve envârın ortaya çıkması hâlinde bulutların güneş çıktığında ortadan kaybolması gibi herkesten saklanır.³

Molla İlâhî, veli olan kimsenin kalbini celâl ve kibriyâ sahibi Hakk'ın nurlarının madeni olarak görmektedir. Mümin kulun kalbi bu nur ile hayat bulduğunda o nurun aksi gizli olan velinin yüzünde açığa çıkar. Alâmeti ise şudur: Nûr-ı yakîne tâlib olan kişi bu nura sahip velinin yüzüne baktığında Allah'ı hatırlar. Allah'ın adını duyan ve O'nun vasıflarını işiten tâlib ise hâlden hâle bürünür. Sıdk, ihlâs ve tam bir edeble velîlerin sohbet ve meclislerine devam eden kişi çabucak can ve gönül sohbetine ulaşır.⁴

Molla İlâhî, bu konu bağlamında fenâyı şöyle açıklamaktadır: Fenâ, dünyevî ve uhrevî lezzetleri terk etme ve Hakk'ı talep etme isteğinin bâkî kalmasıdır. Bu da sıdkın ve tecrîdin gereklerindedir. Yine fenâ eşyânın yok olması, bekâ ise Hak ile hazır olmaktır. Bu mana sekr hâlinin neticesidir. İlâhî'ye göre tüm bu anlamlar fenânın bir yönünü ortaya koyar. Oysa mutlak fenâ, Allah'ın varlığının kulun varlığına galip gelmesidir. Bu, zâtî muhabbetin neticesidir ve bu yüksek mertebe Hakk'ın celâlini gördükten sonra meydana gelir.⁵

---

¹ **Kur'ân-ı Kerîm** 24/37.

² **a.g.e.**, vr. 11b.

³ **a.g.e.**, vr. 12b.

⁴ **a.g.e.**, vr. 47a.

⁵ **a.g.e.**, vr. 13a.

2.6.5. Temkîn Mertebesi

Abdullah İlahî'ye göre mürşidin “temkîn” mertebesine vâsıl olmasının şartı fenâ mertebesini geçmesidir. Temkîn mertebesi ehl-i kurbun en yüksek mertebesidir. Kurb mertebesi de fenâ mertebesi üzerine vâkıftır. Ehl-i temkîn, nâib ve halife olup mülkte hüküm ve tasarruf sahibidir.¹ Molla İlahî'ye göre bu makâma ulaşmanın alâmeti *sefer der-hud* (kendinde sefer etmek) ve *hayret der-huddur* (kendinde hayrete düşmek).²

2.6.6. Müşâhede ve Mücâhede Hakkında

Abdullah İlahî müşâhahe makâmına, nefsin riyâzeti ve fakirlere hizmet etme ile ulaşılabileceğini düşünmektedir. Bu yol, Cüneyd-i Bağdâdî'nin seçmiş olduğu yoldur. Nitekim Cüneyd-i Bağdâdî'ye göre müşâhede makâmı, ancak nefsin riyâzetiyle meydana gelebilecek bâtının murâkabesi ile elde edilir.

Ehl-i yakîn daima riyâzet halinde olduğunu söyleyen Molla İlahî'ye göre mücâhede hâlinde iken mücâhede fikrinin düşünülmesi büyük bir âfettir. Bu sebeple mücâhede eden kişi; mücâhede hâlini değil, mücâhede fikrini unutmamalıdır. Mücâhedenin çeşitleri vardır. Molla İlahî'ye göre üç çeşit mücâhede vardır. Bunlar; avâmın mücâhedesini, havâssın mücâhedesini ve havâssu'l-havâssın mücâhedesidir.

1. Avâmın mücâhedesini: Gâfillerin yani avâmın mücâhedesini, onların fiilleridir. Bu kimselerin riyâzeti kalıptan ibârettir. Bunların kalpleri kalıp ile meşgul haldedir. Bu kişiler, insanların onlara teveccüh etmesinden hoşnut olurlar. Kalpleri dünyevî şehvetlerle dolu olan kimselerin zühdü yakînlerinin zayıflığındandır.

2. Havâssın mücâhedesini: Bu kimselerin fiilleri kalbin tasfiyesi iledir. Bu kimseler daima riyâzetlerini Hakk'a sunarlar. Bunların alâmeti, insanların yermelerinden ve övmelerinden etkilenmemeleridir. Çünkü bu tâife, sürekli bir iş ile meşguldürler. İnsanların dostlukları da düşmanlıkları da bu kişiler için ayındır. Bu kimseler geceleri uyanıktırlar ve az yemeye özen gösterirler.

---

¹ a.g.e., vr. 13a.

² a.g.e., vr. 13ma.

3. Havâssu'l-havâssın mücahedesi: Bu kimselerin fiilleri kendi iradeleri olmaksızın Hakk'ın fiilleridir. Bu tâifenin alâmeti, zıtlıkların bu kimseler için aynı olmasıdır. Bu kişiler her şeyin bânında Hakk'ı görürler ve itiraz etmezler. Kazâyâ tam teslimiyet, bu makâmda meydana gelir. Bu makâmda sabit olan kişi temkîn ehlinen olur. Temkîn ehlinin riyâzeti ise kişinin kendinden geçmesi ve vâhid olan Hakk'ın önünde pişmesidir.¹

Molla İlâhî'ye göre nefis; riyâzet etmekle bu mertebeye ulaşır. Bu mertebeye ulaşan nefis de kalp ya da bunun bir üstü olan ruha dönüşür. Nefsini bu mertebeye ulaştıramayan kişi için bu durum söz konusu değildir. Molla İlâhî'ye göre “*Nefsini bilen Rabb'ini bilir.*” Sözü bu manaya işaret etmektedir. Bu mertebeye ulaşmak isteyen kişi kendi fiillerine itibar etmemeli, insanları aldatmamalı, nefisine şefkat göstermemeli ve ona itaat etmemelidir. Bunları yapan kişi, kendisi için büyük bir örtü olan varlığından kurtulur.²

2.6.7. Mürîd Kimdir?

Abdullah İlâhî mürîd ve muhib olan kişiyi; basiret gözü kendi noksanlığı, isyanı ve tembelliği ile değil hidâyet nuru ile aydınlanan kişi olarak görmektedir. Ona göre bu kimse kemâl olanı talep etme arzusu içindedir ve talep ettiği şeye ulaşmadığı sürece sükûnet bulmaz. Bu durumda iken kulak, ehlullâhın ve ehl-i gaybetin söylediklerini işitmelidir. Nitekim şöyle denilmiştir: “Amelsiz sûfi kapısız eve ve amelsiz ilim elinde meşale olan köre benzer.” Yine Molla İlâhî'ye göre amelsiz ilim meşalesiz ağaca benzer sözü bu konu bağlamında söylenebilir.³

2.6.8. Namaz ve Oruç Hakkında

Abdullah İlâhî'ye göre namaz; zikri yenilemek, zâhirde ve bânında Hak'la meşgul olmaktır. Ona göre “*Namaz mü'minin miracıdır*” hadisi, bu anlama işaret eder. Mübtedî kişi için namaz, hâle mani iken mutavassıt yani orta yolda olan için hâl namaza manidir. Mühtedi kişi için ise namaz hiçbir şeye mani değildir ve kişiyi, dostun

---

¹ a.g.e., vr. 15b-16a.

² a.g.e., vr. 16b.

³ a.g.e., vr. 18a.

zikrinden alıkoymaz. Nitekim bu kişinin zâhiri ve bâtını Hakk'ın cemâli ile gark olmuştur. Molla İlâhî'ye göre Allah için oruç ise zirvedir. Zira insan bu hâlde iken meleklerle benzemektedir. Çünkü oruç hâlinde insanın cismâniyetine rûhâniyet galip olur.¹

Molla İlâhî'ye göre Kur'ân okumak, geceleri ibâdet ile ihyâ etmek ve az yemek de namaz ve oruçla beraber kulun ubûdiyetinde gerekli olan ibadetlerdir. Allah bu makâma ulaşan kişinin kalbinde melekût kapılarını açar. Melekût kapıları kendisine açılan kişinin, vakti doğru kullanması ve daima huzur hâlinde olması onun ayırt edici özelliğidir.²

2.6.9. Tevhîd Hakkında

Abdullah İlâhî tevhîdin; hâllerin ve vecdîn zirvesi, enbiyânın tacı, evliyânın ise hilyesi olduğunu düşünmektedir. Ona göre tevhîdin şerhi uzundur. Ancak Arap, Acem, Şam, Irak, Rum, Horasan, Bedehşan, Mâverâünnehir, Azerbaycan, Buhârâ ve Hind büyükleri ve âşıklarının ittifak etmesi üzerine tevhîdin üç menzili vardır.³ Birincisi **aşk**, ikincisi **yokluk** ve üçüncüsü **varlıktır**. Molla İlâhî'ye göre varlık menzilinden üstün hiçbir şey yoktur. Bu üç menzil İlâhî'ye göre şöyle açıklanabilir: Aşk menzili, muhabbetin neticesinde meydana gelir. Seyr-ilallâhın kemâlidir. Yokluk menzili, sâlikin Hakk'ın kazâsına ulaştığına işaret eder. Bunun başlangıcı seyr-fillâh, nihâyeti ise seyr-ilallâhtır. Bu menzil muhabbet-i zâtînin neticesidir. Varlık menzili ise bekâ-billâha işaret eder. İlâhî'ye göre birinci menzile ulaşmanın alâmeti mâsivallâhın, muvahhidin gözünden düşmesidir. Bu, güneş doğduğunda bulutların ortadan kaybolması gibidir. İkinci menzile ulaşmanın alâmeti, yokluk ve fenânın âlem-i sır ve âlem-i hafiden hızlıca gelmesidir. Fenâ denizinden gelen dalgaların birbirine karışmasından ve bu dalgaların heybetinden muvahhid yok olur, aradığı şeyi kaybeder. Hatta kaybetmenin kendisini de kaybeder. Molla İlâhî'ye göre üçüncü menzile ulaşmanın alâmeti ise mecâzî varlığını hakîkî varlıkta eriten sâlikin bekâ-billâh

---

¹ a.g.e., vr. 19a.

² a.g.e., vr. 20b.

³ a.g.e., vr. 21b.

elbisesini giymesi ve tevhîd hânesinde maşuk ile birlikte olmasıdır. Ona göre “İşte bu, Allah’ın lütfudur. Onu dilediğine verir.”¹ ayeti bu manaya işarettir.²

Molla İlâhî, tevhîd konusunu tasavvuf yoluna yeni girenler için daha anlaşılır olması amacıyla şu şekilde de ele almıştır. Ona göre tevhîdin beş mertebesi vardır:

1. Tevhîd-i îmânî
2. Tevhîd-i ilmî
3. Tevhîd-i amelî
4. Tevhîd-i hâlî
5. Tevhîd-i İlâhî

Molla İlâhî, bu beş tevhîd mertebesi arasındaki farkları ortaya koymanın zor olduğunu ve bazı kişilerin bunlar arasındaki farkları ortaya koyamadıklarını belirtmiştir. Böylece açıklanması zor olan bu meseleyi kendisinin açıklayacağını ifade etmekte ve şöyle açıklamaktadır:

Molla İlâhî’ye göre **tevhîd-i îmânî**, aklî ve naklî delillerle zâhir ilimden elde edilir. **Tevhîd-i ilmî**, sûfinin zâhirî ilminden istifâde eder. Yakîn mertebesine ulaşmaz. **Tevhîd-i amelî**, sûfinin bâtınî ilminden istifâde eder. Buna ilm-i yakîn denilmektedir. Bu ilmin kaynağı murâkabedir.³ **Tevhîd-i hâlî**; tevhîdin, muvahhidin kalbinin vasf-ı lâzımı olmasıdır. Tevhid nuru ile muvahhidin varlığında mevcut olan tüm kötü özellikler kaybolur ve muvahhid gizli şirke düşmez. **Tevhîd-i İlâhî** ise ezel ve ebedde daima vahdaniyyet ve ferdâniyyet vasfı ile muttasıf olmaktır. Bu, Allah’a yakın olanların makâmıdır.⁴

Molla İlâhî’ye göre tevhîdin diğer bir ayrımı ise şöyledir: Tevhîd; âmm, hâs ve hâssu’l-hâs olmak üzere üç kısımdan oluşur.⁵

---

¹ Kur’ân-ı Kerîm 62/4.

² a.g.e., vr. 22a.

³ a.g.e., vr. 22b.

⁴ a.g.e., vr. 23a.

⁵ a.g.e., vr. 26a.

Molla İlâhî'ye göre **tevhîd-i âmm**, mülk ve şehâdet âleminden uzaklaşır Hakk'a doğru gitmektir. **Tevhîd-i hâss**, kendinden geçip tecellî sarayına gitmektir. Ona göre tevhîd-i âmm ve tevhîd-i hâs arasındaki fark şudur: Tevhîd-i âmma sahip olan kişi şâhid oldukları ve aklı ile yetinir. Tevhîd-i hâssa sahip olanlar ise Hakk'ı ayne'l-yakîn olarak gördüklerinde küçük ve büyük âlemden uzaklaşır ve Hak ile bekâ bulurlar. **Tevhîd-i hâssu'l-hâs**, Hak'tan yine Hakk'a seyretmektir. Bu hâlde iken zaman ve mekân ortadan kalkar. Aşk şarabı; bu hâlde iken hayali, anlayışı ve aklı ortadan kaldırır.¹

Molla İlâhî'ye göre hâssu'l-hâs tevhîdine sahip olanın, bu makâma ulaştığında mülk ve melekûtta seyretmeleri gerekir. Böylece fenâdan fenâ bulma hâlinde fânî olur. Fenâdan fenâ bulmada fânî olduğunda Hak bu kişiye varlık gözü ihsan eder ve bâkî hayat elbisesini bu kişiye giydirir.²

Molla İlâhî, muvahhid olanın mukarrebîn makâmına ulaştığı zaman Bir'den başka bir şey görmediğini düşünür. Ona göre bu kişi her iki dünyayı ve varlığını unuttur. Buna tevhîdde fenâ bulmak denir ve bu fenâ, muhabbetin aşırılığının neticesidir. Ona göre muvahhid bu halde iken mâşukun adını dahi unuttur. Zira mâşukun müşâhedesi vaktinde mâşukun adını zikretmek edebe aykırıdır. İşte bunun gibi muvahhid müşâhedeye o kadar dalmıştır ki kendini ve mâsivâ olan her şeyi unuttur ve böylece tevhîd-i İlâhî'nin ilk derecesine ulaşmış olur. Bu da tasavvuf yolunun ilk adımındır. Bu hâle fenâ ve yokluk hâli denilmektedir.³

2.6.10. Cem' Hakkında

Abdullah İlâhî'ye göre cem', mahvda yani yok olmakta yok olmaktır. Bu makâmda isim, vücûd, zaman, mekân, eser veya haber yoktur. "*Yer üzerinde bulunan*

---

¹ a.g.e., vr. 26b.

² a.g.e., vr. 27a.

³ a.g.e., vr. 23b.

her canlı yok olacaktır"¹ ve "*Onun zatından başka her şey yok olacaktır*"² ayetleri, Molla İlahî'ye göre buna işaret etmektedir.³

2.6.11. Abdullah İlahî'nin Nefsin ve Şeytan'ın Tuzağına

Düşmemek İçin Tavsiyeleri

1. Az yemek, çok oruç tutmak,
2. Helal olana yönelmek haramdan uzak durmak,
3. Uzlet etmek,
4. Az uyumak, az konuşmak,
5. Salihlerle sohbet etmek, bu kimselere edeb ve sadakat ile yardım ve hizmette bulunmak,
6. Her gün tefekkür ve özen ile Kur'ân'dan bir kısım okumak,
7. Her namazdan sonra "*Allahumme ente's-selâmu ve minke's-selâm ya ze'l-celâli ve'l-ikrâm*" [*Allah'ım sen selamsın ve selam sendendir ey celâl ve ikrâm sahibi*] duasını okumak.

Abdullah İlahî'ye göre bunları yapan kişiler kötü düşüncelerden uzaklaşır. Bu kişiler bunlara devam etmekle evliyâ makâmına ulaşır, ilhâm ve merâm sahiplerinden olurlar. Nitekim bu yol enbiyânın yoludur.⁴

2.6.12. Havâtırın Çeşitleri

Abdullah İlahî, havâtırın yani düşüncenin beş çeşit olduğunu ifade etmektedir. Bunlar; hâtır-ı Hak, hâtır-ı melek, hâtır-ı kalb, hâtır-ı nefis ve hâtır-ı Şeytan'dır. Bunun yanında kimileri üç, kimileri dört türlü hâtır olduğunu söylemişlerdir. Abdullah İlahî havâtır çeşitlerini şöyle açıklamaktadır:

Hâtır-ı Hak: Bu hâtır kişinin kalbine Hak tarafından gelir. Bu ilhâmdır ve doğrudur. Çünkü bu hâtır, ilham olunanın kalbinde Allah tarafından yaratılmıştır.

¹ Kur'ân-ı Kerîm 55/26.

² Kur'ân-ı Kerîm 28/88.

³ a.g.e., vr. 25b.

⁴ a.g.e., vr. 29b.

Şeytanın bunda bir tasarrufu yoktur. Şeytandan gelen yalnızca vesvesedir. **Hâtır-ı kalb:** Bu hâtır çeşidine kalb, şeytânî düşüncelerden temizlenip ahlâk-ı hamîde ile ahlaklandığında itibar edilir. “Şüphesiz bunda, akli olan yahut hazır bulunup kulak veren kimseler için bir öğüt vardır.”¹ ayeti buna işaret eder.² Hâtır-ı kalbin güvenilir olmasının alâmeti; kalbin, nefsin, aklın ve ruhun bu düşünce ile mutmain olmasıdır. **Hâtır-ı melek:** Bu hâtır sâlike iyi niyetler ve sâlih ameller neticesinde gelir. Dolayısıyla hâtır-ı melek, hâtır-ı kalbin aksine sâlike dışarıdaki etmenlerden gelen düşüncedir. **Hâtır-ı Şeytan:** Hâtır-ı Şeytan, hidayetden sonra dalâlet için dua etmektir. Bu hâtır çeşidinde herkes kendine uygun bir şekilde dalâlet içine düşer. Câhil olan cehâletiyile, zâhid olan zühdüyle, âlim olan ilmiyle dalâlete kapılır. Nitekim Hz. Peygamber’in (s.a.v) “Alimin uykusu câhilin ibâdetinden faziletlidir.”³ sözü bu manaya işaret etmektedir.⁴ **Hâtır-ı nefis:** Müridler için en tehlikeli hâtır, hâtır-ı nefstir. Çünkü nefis, küçük bir çocuk gibidir. Nitekim çocuk herhangi basit bir oyuncakla oynamak isterse ona altın, gümüş de verilse bunları kabul etmez. Nefs-i emmâre de bir beldeyi yöneten hâkim gibidir. İnsanı içeriden yönetir ve onun askerleri hayvânî ruh, heva, heves, şöret, şehvet ve emsalleridir. Bunlar da nefsin kötü olan vasıflarındandır.⁵

2.6.13. Zikir Hakkında

Abdullah İlahî, nefsin dört halinden bahsetmektedir. Bunlar; nefs-i emmâretun bi’s-sû’, nefs-i levvâme, nefs-i mülhime, nefs-i mütmainnedir. Ona göre müridler yolun başında olan müridlere kötü olan düşüncelerden uzak durmalarını emrederler. Tâlib olan kişi de her an ve zamanında devamlı zikir ile kötü düşüncelerden uzak düşer. Huzûr, cemiyet ve sefâ bunun neticesinde hâsıl olur. Nitekim ayette ayakta iken, otururken ya da yanları üzerine yatarken zikir etmekten⁶ bahsedilmiştir. Çünkü

---

¹ Kur’ân-ı Kerîm 50/37.

² a.g.e., vr. 30a.

³ Aclûnî, a.g.e., t.y., 2: 329

⁴ a.g.e., vr. 30b.

⁵ a.g.e., vr. 31a.

⁶ Bkz: Kur’ân-ı Kerîm 3/191.

insan, her anında bu üç hâlden birisi içindedir. Devamlı zikir etmenin şartı, kötü düşüncelerden uzak durmaktır. Devamlı yapılan zikir ise insanın hayatında yaşayacağı bütün mutlulukların, erişeceği bütün makâmın ve derecelerin ve Allah'a ulaşmanın sebebidir.¹

Molla İlâhî'ye göre devamlı zikrin şartı zaman, mekân ve ihvandır. Bu şartların eksik olması, devamlı zikrin eksik olmasına sebep olur. Kalp bu şekilde hercâ bir şekilde bir yere tutunamaz. O hâlde zikrin devamı kalp ile olur. Molla İlâhî, zikr-i hafî ile kalbini meşgul eden tâlibin gönül sarayının mâsivallahtan temizleneceğini düşünmektedir. Bu kişi insanları ve onların düşmanlıklarını, geçmiş ve geleceği unuttur. Bununla da kalmaz kendini dahî unuttur. Böylece “*Unuttuğun zaman Rabbini an*”² ayetinin sırrına ulaşmış olur.³ O hâlde Molla İlâhî'ye göre zikr-i kalbîden maksat, vukûf-ı kalbîdir. Yani kalpten ne geçtiği konusunda hazır bulunmaktır. Vukûf-ı kalbî derecesine ulaşan tâlib var olan şeylerin fena olma cihetini ve kadîm olan varlığın müşâhedesini, bekâ cihetiyle anlamış olur. Bu kişinin basîret gözü açılır ve bu kişi eşyanın hakîkatine vâkîf olur. Molla İlâhî'ye göre zikir üç türlü olur: dil ile zikir, kalp ile zikir ve ruh ile zikir. Dil ile zikir, kalp ile yapılan zikrin kalıbı ve kalp ile zikir, rûh ile yapılan zikrin sûret kalıbıdır.⁴

2.6.14. Murâkabe Hakkında

Abdullah İlâhî murâkabeyi, tâlibi Hakk'a ulaştıracak bir yol olarak görmektedir. Ona göre murâkabe Hakk'ın yücelttiğini yüceltme, O'nun tahkîr ettiğini tahkîr etmektir. Recâ, tâlibi taatlara yakınlaştırır. Havf ise günahlardan uzak tutar. Devamlı yapılan murâkabe ise tâlibi hakîkat yoluna ve derecelerine ulaştırır. Molla İlâhî'ye göre murâkabe hakkında şu da söylenebilir; kötü olan düşüncelerden uzak kalıp zikr-i devam üzere olduktan sonra ve cismânî, nefsânî ve zulmânî taallukatlar yerine bâtinî, rûhânî ve nûrânî taallukatlar tâlibde meydana geldikten sonra kalp aynası

---

¹ a.g.e., vr. 31b.

² Kur'ân-ı Kerîm 18/24.

³ a.g.e., vr. 32a.

⁴ a.g.e., vr. 33a.

sâfileşir. Böyle olan kalp ise Hakk'ın cemâl ve celâlinin kendisinde tecelli etmesine hazır hâle gelir.¹

Molla İlâhî'ye göre kalp; murâkabe ile bu hâle gelince, mülkten melekûta ve melekûtta mülke gidip gelmek kalp için kolaylaşır. Bu hâllerin kendisinde tecelli etmesini isteyen kişi kötü düşüncelerden uzak durmalı, zikre devam etmeli ve daima murâkabe hâlinde olmalıdır.²

Murâkabe, yaratılanı unutup dâima yaratana yüzünü çevirmektir. Murâkâbın her zaman Cenâb-ı ehadiyyete nâzır olması gerekir. Bu teveccüh de fenâ ve halkın nisyanından sonra hâsıl olur. Böylece murâkabe makâmının kendisinde tecelli ettiği kişi Hakk'ın müşâhedesine nail olur. Dervişler bu makâma ulaşmanın yolunu bulmuşlardır. Dervişlerin alâmeti, kalplerinin Hakk'ın halvet-sarayı olmasıdır. Bundan da bir an dahi olsun uzak kalmazlar. İzinle konuşur izinle susarlar. Tüm hâllerinde, sözlerinde ve fiillerinde bu hâl üzeredirler.³

2.6.15. Kâmil ve Mükemmil Mürşid Hakkında

Abdullah İlâhî, tasavvufî terbiyede seyr-i sülûkun kâmil bir mürşid olmadan düşünölemeyeceğini ifade etmektedir. Ona göre mürşidin sahip olduğu cezbe müridin saadet âlemine ulaşmasına vesile olur. Bu da binde bir kişinin ulaşabileceği bir saadettir. *“İşte bu, Allah'ın lütfudur. Onu dilediğine verir.”*⁴ ayeti Molla İlâhî'ye göre buna işaret etmektedir. Himmet ve saadet sahibi olan kâmil ve mükemmil mürşidin alâmeti; Hakk'ın inâyetinin ve nebilerin ruhlarının bâtında onları helaktan kurtarmaları ve böylece hakîki maksûda çabuk ulaşmalarıdır.⁵

Molla İlâhî'ye göre bu cezbeye kapılan ve himmet-i âlî ile bütün menzilleri, makâm ve dereceleri geçen kişi hakîki maksada ulaşır. Hakîki maksada ulaşamayan müridin kâmil ve mükemmil olan mürşidin taht-ı tasarrufuna tamamen girmesi ve gece

---

¹ a.g.e., vr. 33b.

² a.g.e., vr. 34a.

³ a.g.e., vr. 41a.

⁴ Kur'ân-ı Kerîm 62/4.

⁵ a.g.e., vr. 34a.

gündüz ciddiyetle çalışması gerekir. Çünkü bu yolun hileleri çok fazladır. Felsefe ehli, dehriler, teşbîh ehli, muattıla, zındıka gibi yolunu kaybedenler düşünülduğünde bu yolun velâyet ve saadet sahibi kâmil ve mükemmil mürşid olmadan gidilmesi düşünülemez. Zirâ dalâlet ehli bu yolu şeyh ve rehber olmaksızın gitmeye başlamışlar ancak nefis ve hevâya kapılıp dalâlete düşmüşlerdir. “*Ona yaklaşımakta vesile arayın*”¹ ayeti Abdullah İlâhî tarafından bu konuyu açıklayıcı mahiyette getirilmiştir.²

Molla İlâhî’ye göre kâmil olan kimsenin yolunu takip edecek tâlibin, şu özelliklere sahip olması gerekir:

1. Tâlib olma âdâbını bilmeli ve bunlara sahip olmalıdır,
2. Kendi nefsinden tamamen geçmiş olmalıdır,
3. Hiçbir durumda kendi ihtiyarı olmamalı,
4. Kendi ihtiyarına meyledip kâmil olan kişinin emrine aykırı hareket ederse en güzel şekilde özür dilemelidir.³

2.6.16. Fakr Hakkında

Abdullah İlâhî, fakr konusunda şunları ifade etmektedir: Bazı tasavvuf ehli kendi zat ve varlıklarını sahip oldukları bir şey olarak görmemektedirler. Bunlara göre ne zâtları ne makâmları ve ne fiilleri vardır. Bu kişiler her iki âlemde de haberdar değildirler. “*الفقر فخرى / Fakirlik övünç kaynağıdır.*” bu anlama işaret etmektedir.⁴ Bu mâkam sahibi kişi daimâ lâ-mekân / mekânsızlıkta seyrederek. Bu kişi mekândan, geçmişten, şimdiden ve gelecekte kurtulmuştur. Bu fakirlik ve dervişlik makâmı da yolun başında olan değil sonunda olan sûfiler içindir. Fakirliğin hakîkati de herhangi bir sığata sahip olmamakta saklıdır. Bütün tâlibler ve kâmiller her zaman bu makâma sahip olma arzusundadırlar.⁵

---

¹ Kur’ân-ı Kerîm 5/35.

² a.g.e., vr. 35a.

³ a.g.e., vr. 36a.

⁴ a.g.e., vr. 37a.

⁵ a.g.e., vr. 37b.

Molla İlâhî'ye göre fakirliğin âlameti bedeni dünya işlerinin yorgunluğu ve meşakkatinden, hâli ise kötü düşünceden uzak tutmaktır. Fakirliğin diğer bir alâmeti; zâhirde olan şeyin bîatını, bîatında geçen şeyin ise zâhiri meşgul etmemesidir. Bu da fakirlik makâm ve derecesinin faziletidir. “Allah’ın, yüceltilmesine ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerde hiçbir ticaretin ve hiçbir alışverişin kendilerini, Allah’ı anmaktan, namaz kılmaktan ve zekat vermekten alıkoymadığı birtakım adamlar buralarda sabah akşam O’nu tesbih ederler.”¹ ayeti Molla İlâhî'ye göre bu anlama işaret etmektedir.²

Yolda olan tâlib bir zorluk ile karşılaştığında gücü nisbetince sabretmeli, daima inançlı olmalıdır. Bu şekilde tasarrufta bulunan tâlib bunun hikmetine vâkıf olacaktır. Yolun başında olan mübtedî sabredemezse soru sorar. Ortasında olan mutavassıt ise soru sormaz. “O da şöyle dedi: “O hâlde eğer bana tabi olacaksan, ben sana söylemedikçe hiçbir şey hakkında bana soru sormayacaksın.”³ ayeti bu manaya işaret etmektedir. Tasavvuf ehlinin âdâbını bilmeyen kişi onun sohbetinden nasiplenemez. Bilakis bu sohbet ona zarar verir. Allah ehlinin sohbetine giden kişinin itikadının tam, edebinin dâim olması gerekir. Bu sohbet meclisindeki tâlib; kendisine sorulmadığı müddetçe konuşmamalı, konuşursa da az ve güzel konuşmalıdır.⁴ Molla İlâhî'ye göre bu makâmda çok konuşmak huzur ve murâkabeye manidir.⁵

2.6.17. Tevekkül Hakkında

Abdullah İlâhî'ye göre tevekkül, kanaat ile olur. Çünkü kanaat bitmez tükenmez bir hazinedir. Ona göre kanaat nebilerin elbisesi, evliyanın süsü gibidir. Buna sahip olan kişinin kalbi her türlü hata ve hileden uzaktır. Molla İlâhî, tevekkül ehlinin üç derecesi olduğunu söylemektedir. Birincisi, bu kimselere az bir şey dahî verilse şükrederler. Onlardan bir şey alınırsa sabrederler. Bu kişilerin alâmeti, insanlara bir şey vermeyi onlardan bir şey almaktan faziletli bulmalarıdır. Nitekim

---

¹ Kur’ân-ı Kerîm 24/37.

² a.g.e., vr. 38b.

³ Kur’ân-ı Kerîm 18/70.

⁴ a.g.e., vr. 40b.

⁵ a.g.e., vr. 41a.

vermek Hakkın, almak ise kulun sıfatıdır. “*Kim Allah’a tevekkül ederse, O kendisine yeter.*”¹ ayeti buna işaret etmektedir. Molla İlahî burada tevekkülün ikinci ve üçüncü derecelerini vermeden başka bir konuya geçmiştir.²

2.6.18. Temizlik Hakkında

Abdullah İlahî’ye göre temizlik; zâhirî ve bâtinî temizlik olmak üzere ikiye ayrılır. Zâhirî temizlik bilindiği üzere bedenin kirli olan şeylerden uzak tutulmasıdır. Bâtinî temizlik ise yalnızca helal yiyeceklerle hâsıl olur. Çünkü helal yemek tevekkülü meydana getirir ve kalpte oluşan vesveseleri ortadan kaldırır. Molla İlahî’ye göre temizliğin yedi yönü vardır. Bunlar:

1. İmin cehâlet ve kibirden temizlenmesi,
2. Zikrin nisyân ve gafletten temizlenmesi,
3. Taatin gaftten temizlenmesi,
4. Yakînin şek ve şüpheden temizlenmesi,
5. Aklın ahmaklıktan temizlenmesi,
6. Kalbin vesveseden temizlenmesi,
7. İmanın, imanın dışında kalan her şeyden temizlenmesi.

Molla İlahî’ye göre zâhirî temizliği olmayan kişinin bâtinî temizliği de olmaz. Çünkü zâhirî temizlikte istikâmet, bâtinî temizlikte istikâmeti doğurur.³ Bâtınını hileden, hamâkatten, hasetten, riyâdan, şöhretten, şehvetten, kibir vb. şeylerden temizlemeyen kişinin namaz ve diğer fiillerinde bir bütünlük meydana gelmez. Çünkü kalp dünyalık sevgilerle meşguldür. Bu dünyalık meşguliyetlerle namaz kılan kişi bin yıl da namaz kılsa ilmin neticesi kendisinde hâsıl olmaz. Molla İlahî’ye göre en fazîletli temizlik, kulun temiz olduğunu görmekten kendini temizlemesidir. Bu da

---

¹ **Kur’ân-ı Kerîm** 65/3.

² **a.g.e.**, vr. 43b-44a.

³ **a.g.e.**, vr. 44b.

ibadetlerinde ve hizmetinde ihlâslı oluşun alâmetidir. Çünkü ihlâs, zâhirî ve bâtinî temizliğin sebebidir.¹

2.6.19. İhlâs Hakkında

Abdullah İlahî, ihlâsın üç alâmetinin olduğunu düşünmektedir. Bunlar:

1. Kişi için eleştirilmenin ve övülmenin aynı olması,
2. Yapılan amellerin nazar-ı dikkate alınmaması,
3. Amellerin sevabının âhirette karşılığının beklenmemesi.

Molla İlahî'ye göre Allah bir kulun ihlâslı olmasını dilerse bu kişiye ihlâs sahibi olduğunu görmemeyi öğretir. Ârifin riyâsı mürîdin ihlâsından fazîletlidir. Çünkü mürîdin ihlâsı, ihlâsı görmesine bağlıdır. Ârif ise amelleri bâtil eden riyâdan uzaktır. Doğru ihlâsın alâmeti yaratılmışlardan yüz çevirip Hakk'a yüzünü dönmektir.² Doğru ihlâsın semeresi ise kulun kendi varlığında fenâ bulması ve Hakk ile kâim olmasıdır.³

2.6.20. Velâyet

Abdullah İlahî, velâyet bahsinde önce ricâlullahtan bahsetmektedir. Naklettiğine göre kırk abdal, yedi umenâ, üç hulefâ ve bir tane de kutub vardır. Kutub olan tüm diğerlerini bilir ve onları gözetir lâkin hiç kimse onu bilmez. Kutub evliyânın imamıdır. Üç halîfe yedi ümenâyı, yedi umenâ da kırk abdalı bilir. Bu hiyerarşideki değişiklikler belli bir usûle göre olur. Mesela adedi bir olup en üstte yer alan kutub vefat ettiğinde üç halîfenden ona en yakın olan, kutubun yerine geçer. Yine ona göre velâyet, Allah'ın inâyetinden doğan bir nurdur ve ihlâs sahibi kulun gönlüne doğar.⁴

---

¹ a.g.e., vr. 45a.

² a.g.e., vr. 45a.

³ a.g.e., vr. 45b.

⁴ a.g.e., vr. 47a-47b.

2.6.21. Hakîkî İslâm

Abdullah İlâhî, hakîkî islâmın yakîn nuru ile ortaya çıkacağını düşünmektedir. Bunun alâmeti ise sadrın inşirâhı ve kalbin infitâhıdır. “*Allah’ın, göğsünü İslam’a açtığı, böylece Rabbinden bir nur üzere bulunan kimse kalbi imana kapalı kimse gibi midir?*”¹ ayeti Molla İlâhî’ye göre bu manaya işaret etmektedir.²

2.6.22. Kerâmet

Abdullah İlâhî’ye göre kerâmetin zuhûr etmesi söz, fiil ve hâllerde Hz. Peygamber’in sünnetine ittiba etmek ile olur. Ancak kerâmet ve harikulâde olaylara itimad etmemek gerekir. Çünkü kerâmette nefsin isteği ön plana çıkar. Kerâmet yerine istikâmet sahibi olunmalıdır. Çünkü nefis, istikâmete muhâlefet eder.³

2.6.23. Vecd

Abdullah İlâhî’ye göre vecdin hakîkati tecellî nurunda saklıdır. Vecd kalbin rikkatinden meydana gelir. Vecd sahibi kalp; kulak gibi işitir, göz gibi görür. Bu sebeple “*Vecd, kalbin kulağı ve gözüdür*” denilmiştir. Molla İlâhî’ye göre Araplar kalbin yanması ile ortaya çıkan her inlemeye vecd demişlerdir. Oysa bu yanma, ayrılık acısından olabileceği gibi bazen de bir dert sonucu meydana gelir. Ayrılık acısından meydana gelen vecd muhabbetin derecesine göre olur.⁴

Molla İlâhî’ye göre vecd sahibi kişi bazen kendinde yok olur, bazen varlık bulur. Bazen sakin hâldedir, bazen ızdırab içindedir. Bazen semâ’ dan lezzet alır, bazen ondan nefret eder. Bu kişilerin yakınlığı kavuşma anında uzaklık, uzaklıkları ise ayrılık anında yakınlıktır. Vecd rûhun elde edilmesidir. Hak tarafından aşıkların ve dostların canına ulaşır ve “*Rableri onlara tertemiz bir içecek içirecektir.*”⁵ ayeti ona göre

---

¹ Kur’ân-ı Kerîm 39/22.

² a.g.e., vr. 47a.

³ a.g.e., vr. 47a.

⁴ a.g.e., vr. 48a.

⁵ Kur’ân-ı Kerîm 76/21.

münâcaat vaktinde onlara safâ verir.¹ Vâcid varlıkta yokluğu, yoklukta varlığı yaşamaktadır. Bu hâl ve makâmalar vâcidin Allah'a yakın olmasından meydana gelir.²

Molla İlâhî'ye göre görünürde vecd sahiblerine benzeyen bir grup daha vardır. Bunların alâmeti vecdi âdet edinmeleridir. Adet edinmiş oldukları vecdi terk ettiklerinde dünya ile olan meşguliyetleri artar ve kötü sıfatlar ile mevsûf olurlar. Molla İlâhî bu konuda Mevlânâ'nın görüşünü dile getirmiş ve Mevlânâ'nın böyle kişilerin, derviş olduklarını söylemekle birlikte kendinde bile olmadıklarını³ belirtmiştir.⁴ Molla İlâhî'ye göre gerçek vecd sahipleri ile bu kişiler arasındaki fark yer ve gök arasındaki mesafe gibidir. Çünkü hakîkî vecd; mükâşefenin, murâkabenin, kurbun, havfin, recânın, üns ve yakînin, temkînin, telvînin, tahkîkin, muhabbetin, şevkin, zevkin, aşkın, sıdkın, keşfin, müşâhadenin, cemâlin, ismetin, tevhîdin, tecrîdin, tefrîdin, heybetin, haşyetin, vahdetin, saltanatın, rubûbiyyetin, enâniyyetin, bast ve kabzın ardından kalan miras gibidir.⁵

Molla İlâhî'ye göre vecd üç kısma ayrılır:

1. Âmmın vecdi,
2. Hâssın vecdi,
3. Hâssu'l-hâssın vecdi.

Ona göre âmmın vecdi, yanmaktan ibarettir. Hâssın vecdi, yanmak içinde yanmaktır. Hâssu'l-hâssın vecdi ise nâz içinde nâzdır.⁶

2.6.24. Sâlih Amel ve Takva

Abdullah İlâhî'ye göre salih amel ve takva, kişiyi Allah'ın helal kıldığı rızkı O'ndan talep edenlerin yoluna götürür. Allah bu kişilerin yapmış olduğu çalışmaları

---

¹ a.g.e., vr. 49a.

² a.g.e., vr. 49b.

³ Bkz: Rûmî, **Külliyât-ı Mesnevî-i Manevî**, 438–439.

⁴ a.g.e., vr. 51a.

⁵ a.g.e., vr. 51b.

⁶ a.g.e., vr. 53b.

zayi etmez ve bu kişilere tevekkülü kolaylaştırır. Çünkü tevekkül edenler kurb makâmında bir koltuk üzerine oturanlar gibidir. Bunlar vuslat makâmında Rablerinin cemâlini müşâhede etmektedirler.¹

2.6.25. Dünya Ehlinin Özellikleri Hakkında

Abdullah İlâhî dünya ehlinin; nefsinin hesaba çekmeyen, rahatlık anında şükretmeyen ve belada sabır göstermeyen kişiler olduğunu düşünmektedir. Bu kişiler, âhiret ile ilgili işlerde gevşeklik gösterirler. Cehâlete, inkâra, riyâyaya, taassuba, kine, hasede, şöhrete, şehvete ve kibre sahip olmak bu kişilerin özelliklerindedir. Ona göre dünya işleri ile fazla meşguliyet kişide hastalığa sebep olur. Önemli olan kişinin güzel ahlak sahibi olmasıdır. Çünkü güzel ahlak; sıhhat ve itidali, mizac ve ahlakta itidal ise kalbin kötü ahlak ve özelliklerden kurtulmasını beraberinde getirir.² Kalbin sefası muhabbete, muhabbet ünse, üns heybet ve azamete, bu ikisi ise vecde ve vecd de mâsivallahtan uzak durmaya sebeptir.³

2.6.26. Mizan Hakkında

Abdullah İlâhî, kişinin isteklerinin kalıp gibi olduğunu düşünmektedir. Akıl ise kalp için müdebbirdir. Yani akıl, kalbin isteklerini belli bir ölçüye göre tanzim eder. Hisler aklın emirlerine uyarlar ve akıl da şeriatın hizmetindedir. Bunun sebebi kişinin fiilleri, sözleri ve hâllerini şeriat terazisine uygun hâle getirmektir. “*Kıyamet günü için adalet terazileri kuracağız.*”⁴ ayeti Molla İlâhî’ye göre bu manaya işaret etmektedir.

Abdullah İlâhî adalet terazisini-mizanını üçe ayırmıştır:

1. Kalp ve ruh için mizan,
2. Marifet ve sır için mizan,
3. Akıl ve kalp için mizan.

---

¹ a.g.e., vr. 56b-57a.

² a.g.e., vr. 57b.

³ a.g.e., vr. 58a.

⁴ **Kur’ân-ı Kerîm** 21/47.

Molla İlâhî'ye göre kalp ve ruh için olan mizan, emir ve nehiylerdir. Bu mizanın kefelere, vaad ve vaidir. Kitap ve sünnet bu mizan için ölçüdür. Bu mizana riayet, kişiyi cennet makâmlarına ulaştırır. Marifet ve sır için olan mizan rıza ve öfkedir. Kaçmak ve talep bu mizanın kefelereidir.¹ Akıl ve kalp için olan mizan, iman ve tevâhidir. Bu mizanın kefelere, mükafat ve cezadır. Böylece dünya zînetleri ve nefsin arzuları peşinde olursa bu kişi, çocuk olarak değerlendirilir. Çünkü ayette belirtildiği üzere dünya hayatı bir oyundan ibarettir.² Oyuna ise çocuklar meylederler. Çocukların ise sözlerine ve fillere itibar edilmez.³

2.6.27. Enbiyâ ve Sıddıkların Yolu

Abdullah İlâhî, enbiyânın ve sıddıkların yolunun teslim ve kaderde olana razı olmak⁴ olduğunu düşünmektedir.

2.6.28. Ubûdiyyet

Abdullah İlâhî'ye göre ubûdiyyet, kulluk yapmaya engel olan şeylerin terkidir. Bunların aslı altıdır:

1. İhlâs, hayâ ile beraber Allah'ın yücelttiğini yüceltme,
2. Havf ve günahların terki,
3. Recâ,
4. Muhabbet,
5. Şevk,
6. İhtiyarı terk etme ile beraber heybet.

Ona göre kendisinde kulluğun bu makâm ve dereceleri tamam olmayan kişi kulluğun henüz başlangıcında sayılır. Kulluk bilinci yalnızca ihtiyarın terk edilmesi ile elde edilir. Kulluğun yedi özelliği vardır. Bunlar; verdiği söze sadık kalmak,

---

¹ a.g.e., vr. 58a.

² Kur'ân-ı Kerîm 6/32.

³ a.g.e., vr. 58b.

⁴ a.g.e., vr. 59b.

sınırlara riayet etmek, var olana rıza göstermek, kaybedilen şeye sabır göstermek, Hakk'a hizmet etmek, Hakk'ı sevmek ve Hak'la buluşma konusunda reca sahibi olup Hz. Peygamber'e itaat etmek ve O'nun ahlakı ile ahlaklanmaktır. Kulluğun bu özellikleri kendisinde bulunmayan kişinin namazı tam olmaz, eksik kalır.¹

2.6.29. İlim Hakkında

Abdullah İlâhî'ye göre ilim üç yerdedir: zikreden kalpte, şükreden akılda ve sabreden bedende. Ona göre ilmin hakîkati, mahlûkâtın esrârı ve hakîkatleri kendisinde ayân olana ve kalp üzerindeki hicab örtüsü kalkana kadar çalışmaktır. Böylece Allah'ın ilham etmesi ile ilâhî sırlar keşfedilir ve Hakk'ın zuhûru her mevcûdatta görülür.²

2.6.30. Âlim Hakkında

Abdullah İlâhî âlimin şu dört özelliğe sahip olması gerektiğini düşünmektedir:

1. Halîm yani yumuşak başlı olmalı,
2. Hırslı olmamalı,
3. İhtiyat sahibi olmalı,
4. Kin beslememeli.

Molla İlâhî'ye göre üç türlü insan vardır. Birinci tür insan, kendisine yapılan kötülüğe kötülükle karşılık verir. İkinci tür insan, kendisine yapılan iyiliğe iyilikle, kötülüğe kötülükle karşılık verir. Üçüncü tür insan ise kendisine kötülük yapan kişiye kalbinde kine yer vermez, bilakis nefesine muhalefet etmek için bu kişiye sevgi besler. Tâlib olan kişi bu durumda kuru taklitlerden sakınır. Hakk'ın kendisi hakkındaki tasarrufuna teslim olmuş ve kendi iradesinden geçmiştir.³

Kendi isteklerini gerçekleştirmek isteyen kişi hakîkî maksûda ulaşamaz. Hakîkî maksûda ulaşmak için ise kulun kendi benliğini unutması ve Hakk'ı sevmesi

---

¹ a.g.e., vr. 59b.

² a.g.e., vr. 61a.

³ a.g.e., vr. 61b.

gerekir.¹ Kul; hâl ve hareketlerinde, sıfatlarında ve düşüncelerinde Hak ile meşgul olmadığı sürece kulluğu mecâzî olmaktan öteye geçmez, ihlâsı elde edemez. Namaz, oruç ve riyâzet Hakk'a ulaştırıcı yollardır. Ancak bu ibadetlerle kendinde yok olma ve teslimiyet, Hakk'a götüren en kısa yollardır. Yani kısaca mâsivallâha olan bağıllık ister nûrânî ister zulmânî olsun kul ve Hak arasında büyük bir engeldir.² Mecâzî varlık, hakîkî olan varlıkta yok olmadığı sürece mecâzî varlık hakîkî hayat ile zinde olmaz. Hakîkî varlık ile bâkî olduğunda ise âfiyet, selâmet ve üns meydana gelir.³

2.6.31. Uzlet-Temkîn ve Telvîn

Abdullah İlâhî, uzleti ikiye ayırmaktadır: Birincisi halktan uzaklaşmak, ikincisi onlarla ilişkiyi koparmaktır. Molla İlâhî'ye göre halktan uzaklaşma onlardan uzak bir yer seçmek ile olur. İnsanlardan uzaklaşan kişi kendi fiil ve amellerini hesaba çeker, tefekkürde bulunur. Noksan olduğu yönlerini tespit eder. İnsanlarla olan ilişkiyi kesmek ise kalp ile olur. Kalp bu durumda zâhirî olan hiçbir şeye alaka duymaz. Halkın söz ve fiilleri bu kişiyi Hak'la olan meşguliyetinden uzak düşürmez.⁴ Çünkü bu kişi insanlarla gönül bağlarını koparmıştır. Bu kişi Hakk'ın dışında olan düşüncelere kapılmaz. Bu kişi zâhirinde halk içinde olsa bile aslında batinında halktan uzaktır, daima onlardan kaçır. Bu makâm yüce ve ulaşılması zor bir makâmdır. Temkîn sahibi kişiler bu makâma ulaşabilir. Bu makâmda halvet ve encümen yani topluluk olma hâli bir aradadır.⁵

Molla İlâhî'ye göre halvet der-encümen temkîn ehlinin yaşayabileceği bir makâmdır. Zira temkîn, istikrarlı bir kalp neticesinde hakîkatin keşfidir. Telvîn ise keşf ve ihticâb arasında takallüb-i kalptir. Yani sâlik; nefsi sıfatlardan geçmediği ve kalbi, sefâ âlemine ulaşmadığı müddetçe ona telvîn ehli denir. Telvînden kurtulmak ise kalbî makâmdan rûhî makâma yükselmek ile olur. Böylece kişi nefis ve ruhun tasarrufundan

---

¹ a.g.e., vr. 63a.

² a.g.e., vr. 63b.

³ a.g.e., vr. 65a.

⁴ a.g.e., vr. 66b.

⁵ a.g.e., vr. 67a.

kurtulur ve Hakk'a yakınlaşarak temkîn bulur.¹ Temkîn makâmında ise sâlik kendi benliğini ve mâsivâyı ehadiyyet bahrinde gark ettiği için seyr-ilallâh ve fenâ fillâh bulur.² Temkîn ehli yaratılmış olan her şeye şefkat ve merhamet gösterirler. Bu makâmda edeb, ehl-i temkînin en önemli vasfıdır. Yine susma, yokluk ve fakr ehl-i temkînin bu makâmda şîârıdır.³

Molla İlâhî'ye göre temkîn makâmına ulaşmanın alâmeti, zıtlıkların yok olmasıdır. Hiçbir şey ehl-i temkînin Hak ile olan sohbet ve muhabbetine mani olamaz. Zira yaratılmışların çokluğu, ehl-i temkînin kalbini mukallebu'l-kulûbdan (kalpleri evirip çeviren) bir nefes dahî gafil kılamaz. Böyle bir nimete ulaşmak da şükrü gerektirir. Bu makâma ulaşan sâlik Hakk'ın sırları ve nurlarının menbaı olur ve "كنت" "كنزا مخفيا فاحببت أن أعرف فخلقت الخلق لأعرف" [Ben gizli bir hazineydim. Bilinmek istedim ve mahlukatı yarattım.]⁴ sözünün sırrı Molla İlâhî'ye göre bu makâmda açığa çıkar.⁵ Bu makâma ulaşan sâliki kimse tanıyamaz.⁶ Bu makâm sahibi kişi bütün mevcûdât ve mahlûkâta ayna olur, zıtlıklar ortadan kalkar.⁷ Bu makâma ulaşan kişinin sırlarını bilmek mümkün değildir. Çünkü bu kişi Allah'ın ahlakı ile ahlaklanır ve âriflerden, kâmil ve mükemmillerden olur.⁸

---

¹ a.g.e., vr. 67b.

² a.g.e., vr. 68a.

³ a.g.e., vr. 68b.

⁴ Aclûnî, a.g.e., t.y., C. 2, s. 155

⁵ a.g.e., vr. 69a.

⁶ a.g.e., vr. 69b.

⁷ a.g.e., vr. 70a.

⁸ a.g.e., vr. 70b.

3. BÖLÜM

NECÂTU'L-ERVÂH MİN DENESİ'L-EŞBÂH'IN TENKİTLİ METNİ

3.1. Necâtu'l-ervâh'ın Yazma Nüshaları

3.1.1. Manisa İl Halk Kütüphanesi

Bu nüsha, Manisa İl Halk Ktp.'nde 1179 demirbaş numarası ile kayıtlıdır. Eser iki kapak arasında, 2b-81a varakları arasında yer almakta ve 19 satırdan meydana gelmektedir. Kapağında “نجاه الأرواح بالفارسية” yazmaktadır. Eserin iç kapağında ise “1179” tarihi yazmakta ancak bu tarihin neye işaret ettiği belirtilmemiştir. Nüshanın ferağ kaydında istinsah tarihi ve müstensihin kim olduğuyula ilgi bilgi bulunmamaktadır.

Bu nüshada varaklar numaralandırılırken 13 sayısı iki defa kullanılmıştır. Tekrarlanan bu sayı, “mükerrer (m)” kelimesinin kısaltması varak numarasına eklenerek belirtilmiştir. Örneğin, 13ma gibi. Bu nüsha için kullanılan kısaltma, “M”dir.

3.1.2. Atatürk Kitaplığı

Bu nüsha, Atatürk Kitaplığı O.E. Koleksiyonu'nda olup 1608 demirbaş numarası ile kayıtlıdır. Nüsha iki kapak arasında, 1b-102a varakları arasında yer almakta ve 15 satırdan meydana gelmektedir. Nüshanın iç kapağında “كتاب نجاه الأرواح” yazmaktadır. Müstensihin adı iç kapakta silik bir şekilde “Şeyh İsmâil en-Nakşibendî” olarak geçmektedir. Yine temellük kaydı “تملكه عبد المذنب الحاج عمر” ifadeleri ile iç kapakta yer alan bilgilerdendir. Bu nüsha için kullanılan kısaltma, “OE”dir.

3.1.3. Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa Koleksiyonu

Bu nüsha, Süleymaniye Ktp. Pertev Paşa Koleksiyonu 634 demirbaş numarası ile kayıtlıdır. Eser, içinde bulunduğu mecmuanın 72b-118a varakları arasında yer almakta ve 20 satırdan meydana gelmektedir. Mecmuanın fevâid kaydında eserin adı “نجات الارواح” şeklinde belirtilmiştir. *Necâtu'l-ervâh*'ın diğer dört nüshasının sonunda Abdullah İlähî'nin şiirlerinin yer aldığı yaklaşık on varaklık bir bölüm bu nüshada bulunmamaktadır.

Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa, nr. 634 (P)'deki nüshada, *Necâtu'l-ervah*'tan önceki eserde istinsah tarihi ve müstensih adı, Emir Buhari 9 Şevval 888/1483 olarak geçmektedir. *Necâtu'l-ervah*'ta tarih ve müstensih ismi bulunmamaktadır. Ondan sonraki eserde ise istinsah tarihi ve müstensih; 10 Şaban 889/1484 Seyyid Ahmed b. Muhammed el-Buhari olarak yazılmaktadır. Yazı stili hemen hemen aynıdır. Buna bakarak *Necatu'l-ervah*, 888-889 (1481-1484) tarihleri arasında ve mezkur müstensih tarafından istinsah edilmiştir, yorumu yapılabilir. Bu nüsha için kullanılan kısaltma, “P”dir.

3.1.4. Süleymaniye Hasım Paşa Koleksiyonu

Bu nüsha, Süleymaniye Ktp. Hasım Paşa Koleksiyonu 58 demirbaş numarası ile kayıtlıdır. Eser iki kapak arasında II-45a varakları arasında yer almakta ve 32 satırdan meydana gelmektedir. İç kapakta Abdullah İlähî'nin hayatına dair kısaca bilgi verilmiştir. Eserin ferağ kaydında eserin müstehsah adı ve istinsah tarihi Ali Haydar İbn Ahmed Muhtâr, 1 Şaban [1]309 olarak belirtilmektedir. Bu nüsha için kullanılan kısaltma, “H”dir.

3.1.5. Millet Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu

Bu nüsha, Millet Ktp. Ali Emiri Koleksiyonu 121 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eser iki kapak arasında 1b-101b varak aralığında yer almakta ve 15 satırdan meydana gelmektedir. Müstensih ve istinsah tarihi hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Bu nüsha için kullanılan kısaltma, “AE”dir.

Bu nüshaların haricinde Süleymaniye Kütüphanesi Mihrişah Sultan 202 demirbaş numaralı başka bir nüsha tespit edilmiştir. Eserin başlığında “*Necâtu'l-ervâh*

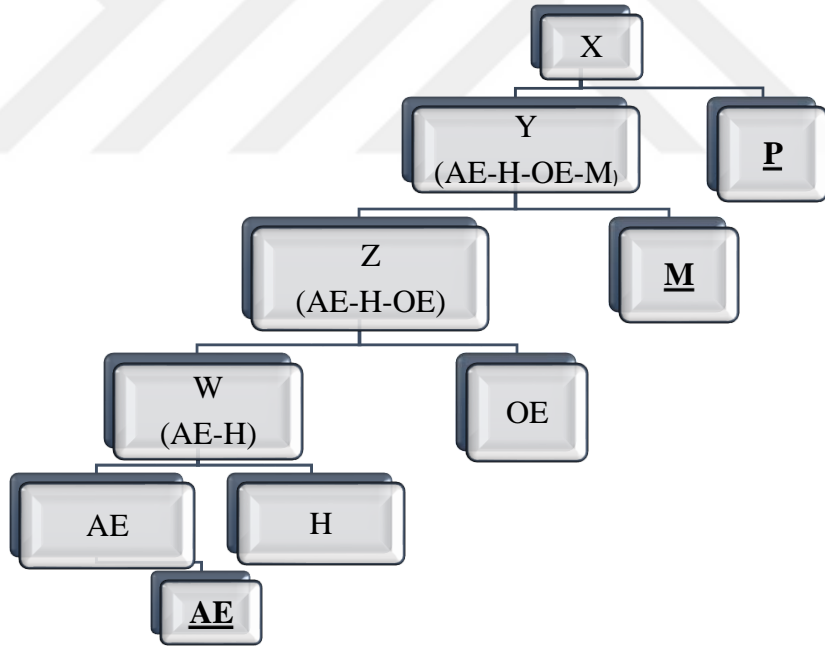

Molla İlâhî (kuddise sırruhu)” yazmaktadır. Kayıtlarda dili Farsça olarak geçmekte ve bu eser Abdullah İlâhî’ye atfedilmektedir. Ancak eserin dili Türkçedir. Farsça olan *Necâtu’l-ervâh*’ın tercümesi olabileceği ihtimali ile eser incelendiğinde bu iki eserin birbirinden farklı olduğu tespit edilmiştir.

3.2. Metin Tenkidinde Takip Edilen Yol

3.2.1. Nüshaların Tespiti ve Farkların İşlenmesinde Takip Edilen Yol

Öncelikle nüshalar arasında seçim yapmak ve mevcut nüshalardan muhtemel şecereyi ortaya çıkarmak için her on word sayfasında denk gelen ilk üç satırla tenkitli metin oluşturulmuştur. Beş nüsha üzerinde yapılan bu çalışmaya göre elde edilen muhtemel şecere şu şekildedir:

Bu bilgilere göre tüm nüshaların kendisinden çıktığı düşünülen ve hangisinin olduğu bilinmeyen müellif nüshası için X kullanılmıştır. Nüshalar arası görülen benzerlik ve ayrılık oranlarına göre P nüshası bir aile diğer nüshalar (AE,H,OE,M) bir aile olarak değerlendirilmiş ve diğer aile Y olarak belirtilmiştir. Yine Y ailesinde benzerlik oranları doğrultusunda M nüshası bir aile, diğerleri (AE,H,OE) başka bir aile

olarak değerlendirilmiş ve bu aile Z olarak ifade edilmiştir. Z ailesi benzerlik ve farklılık oranları doğrultusunda OE nüshası ve diğerleri (AE,H) olarak tespit edilmiş ve bu aile W olarak ifade edilmiştir. AE ve H nüshalarından meydana gelen W ailesinden tenkitli metin oluşturulurken AE nüshası tercih edilerek metne dahil edilmiştir. Benzerlik oranları çok yakın olan H ve AE nüshaları arasında AE nüshasının tercih edilmesinde, metnin daha okunaklı olması etkili olmuştur. Dolayısıyla *Necâtu'l-ervâh*'ın tenkitli metni M-AE-P nüshaları arasında oluşturulmuştur.

Bu çalışmada tenkitli metin oluşturulurken Manisa İl Halk Kütüphanesi 1179 demirbaş numaralı nüsha esas alınmıştır. Diğer iki nüshanın, esas alınan nüsha ile olan farklılıkları tenkitli metinde dipnotta gösterilmiştir.

3.2.2. Tenkitli Metinde Uygulanan İmla Kuralları

Metnin tesisinde, müellif tarafından yaşadığı döneme uygun kullanımlar olsa da günümüzde kullanılan imla kuralları uygulanmıştır. Şöyle ki:

- a. "است" eki çoğunlukla ayrı yazılmıştır.
- b. İzâfet eki olan "به" ayrı yazılmıştır.
- c. "را" harf-i nişânesi "مرا" ve "ترا" gibi kullanımlar haricinde ayrı yazılmıştır.
- d. Okunmayan "ه" harfi ile biten kelimeler izafet içerisinde kullanılmış ise izafet işareti gösterilmiştir.
- e. "گ" harfi keşîdeli olarak yazılmıştır.
- f. "می" edatı her zaman fiilden ayrı yazılmıştır.
- g. Okunmayan "ه" harfi ile biten kelimelerde kelime muhatap ve vahdet yâ'sı (ی) almamış "ه" harfinden sonra hemze getirilmiştir. *ذره* *ه* از *ذرات* gibi. Bu kelimelere kural gereği "ای" eklenerek *ذره‌ای* از *ذرات* şeklinde yazılmıştır.
- h. "آنکه", "چنانکه" şeklinde yazılan kelimeler "آنک", "چنانک" şeklinde düzeltilmiştir.

- i. Okunmayan "ه" harfi ie biten kelimeler ism-i mastar ya da ism-i cemî yapılırken ismin sonundan atılmayan "ه" harfi atılmıştır. Örneğin ،بنده گى، روندگان şeklinde yazılan kelimeler رندگى، بندگان şeklinde düzeltilmiştir.
- j. Ayet, hadis ve kişi sözleri tırnak içine alınmıştır.
- k. Anlam karışıklığını önlemek için imla kurallarına uygun olarak gerekli görülen yerlerde “,” “:”, “;”, “:”, “?” gibi noktalama işaretleri kullanılmıştır.
- l. Fiilin başında, bazen "نه" şeklinde yazılan olumsuzluk eki fiile bitişik şekilde yazılmıştır.
- m. Farsça metinlerde üstünlük bildiren "ترین", "تر" ekleri ile çoğul bildiren "ها" eki kelimededen ayrı olarak yazılmıştır.
- n. Müellif tarafından metinde herhangi bir başlıklandırma yapılmadığı için metin olduğu şekliyle yazılmıştır. Yalnızca konu anlatımında metnin içeriğine uygun olacak biçimde paragraflandırma yapılmıştır.
- o. Nüsha kısaltmaları ve varak numaraları sayfa başında köşeli parantez içinde gösterilmiştir. Örneğin [M 3a] gibi.
- p. Yine tarafımızdan, gerekli görülen yerde metne dahil edilen kelimeler köşeli parantez içinde gösterilmiştir.
- q. Nüsha derkenarlarında yer alan düzeltmeler metne dahil edilmiştir.
- r. Nüsha farklarını gösterirken uzun ifadelerde, ilgili kısmın baştan ve sondan birkaç kelimesi alınmış yazılmayan kısımlar için üç nokta kullanılarak kısaltmalar yapılmıştır.
- s. Esas nüshada bulunup da diğer nüshalarda bulunmayan kısımlar dipnotta “ – ” işareti ile gösterilmiştir. Yine esas metinde olmayıp diğer nüshalarda bulunan kısımlar, esas metindeki son kelime yazılıp diğer nüshalarda fazla olan kısımlar bu kelimeye eklenerek dipnotta gösterilmiştir. Bu işlem diğer nüshalarda tercihte bulunulan kelimeler için de kullanılmıştır.
- t. Kur’ân ayetlerinin sure ve ayet numaraları dipnotta gösterilmiştir. Müellif kimi yerde farklı surelerden alınmış ayetleri bir ayetmiş gibi yazmıştır. Yine bazı ayetlerde yazım yanlışlıkları yapılmıştır. Bunların her biri tespit edilmiş ancak nüsha farkı olarak belirtilmemiştir.

- u. Hadisler tahrîc edilerek kaynak bilgileri dipnotta gösterilmiştir. Yine hadislerde de nüsha farkları gösterilmemiştir.

3.3. Necâtu'l-ervâh'ın Tenkitli Metni

[M 2b] هذا كتاب نجات الأرواح^١
[AE 1b, P 72b] بسم الله الرحمن الرحيم

وبعون الملك الحكيم العليم^٢. الحمد لله المحتجب بكبريائه من درك الخيال
والعيون المتعزّز بجلاله وجبروته وغنائه عن لواحق الوهم والظنون وكشف
حجاب جمال كماله لما يحبه ويرضاه وأبقى أرواح الواصلين ببقائه وأنعم لأنبيائه
نعما ظاهرة وباطنة واصطفى من شاء منهم لرسالته وختم بمحمد عليه وعليهم
الصلاة والسلام.

- ١ -

بيت

زهی عرش مجید آستانه‌ی تو   زهی هفت آسمان یک خانه‌ی تو
زهی فاضل‌ترین کس انبیا را   زهی محرم‌ترین شخص خدا را
همه پیغامبران در مجلس تو   ولی جز حق نبوده مونس تو^٣

فدينه خير الأديان وأمته خير الأمم. لا نسخ لشريعته ولا أمة بعد أمته.

- ٢ -

بيت

من چه گویم یک رگم هشیار نیست   شرح آن یاری که او را یار نیست^٤

^١ هذا كتاب نجات الأرواح :M - AE, P,

^٢ وبعون الملك الحكيم العليم :M, AE - P

^٣ Feridüddin Attar, *Esrârname*, Tahran, Çâp-1 Şark, 1338, s. 17.

^٤ او :M آن AE, P

^٥ Mevlânâ Celaleddin Rûmî, *Külliyât-ı Mesnevî-i Manevî*, Sazmân-ı İntişârât-ı Câvidân, 1342, s.

صرفت^۱ الهمة إلى كتاب آخر موسوم [AE 2a] بنجاة [M 3a] الأرواح من دنس
الأشباح وهو للعبد الضعيف المفتقر بكرم اللطيف عبد الله سيماي المعروف
بالهي^۲، ضعيف گوید:

[رمل:فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

در تکلف شد الهی را مقام اندر سماو از تکلف گرچه خود را دور کرد از دیرکار

أجمع فيه بتوفيق الله من كلام أهل الكشف والذوق والوجد والشوق وأشير
[إلى] ما أعطى الحق لعبده من [ال]مقام الأقدس والأقدم وأنبئه طريق إنجذاب قلوب
العارفين إلى وجوده الأعظم وأبين مقام الواصلين إلى أقصى الكمال^۳ المتصدين
بحسن الخلق وأحسن الحال رضي الله عنهم^۴ ورضو عنه ليكون بيانا لمن أراد
سلوك طريقهم مستعينا بالله في بلوغ تحقيقهم وتتبع حكايات المحققين بعد مطالعة
كتبهم والعشرة ببعضهم والسؤال عنهم.

- ۳ -

بیت

چون ننالم تلخ از دستان او چون نیم از حلقه‌ی مستان او^۵
گر نیم زیشان، ازیشان گفته‌ام خوش دلم کین قصه از جان گفته‌ام^۶

واخترت ممتزجا بلسان العربي والفارسي لكل من يقدر عليهما ولنا فيه من
تقليل الكلام مع الدلالة على المرام.

- ۴ -

^۱ صرفت AE: صرفت أما بعد M, P

^۲ ضعيف گوید: در تکلف شد الهی را مقام اندر سماو، از تکلف گرچه خود را دور کرد از

دیرکار AE: M, P -

^۳ الكمال AE, P: M -

^۴ عنهم AE: - عنه M, P

^۵ .Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 106

^۶ .Feridüddin Attar Nişâbüri, Mantiku't-tayr, Tahran, İntişârât-ı Sohen, 1393, s. 439

پارسی گو گرچه تازی خوشتر است ^۸ عشق را خود صد زبان دیگر است^۱

[AE 2b] بهترین^۲ قوم بعد از نبیا علیهم السلام اهل تصوفند. زیرا که علی
الحقیقة این زنده‌دلان [P 73a] آگاه بر روش حضرت رسالتند^۳ صلی الله علیه
وسلم و دل‌های ایشان با وجدان محبت الهی است و^۴ آیت "يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ"^۵ در
شان ایشان است.

- ۵ -

بیت

ظلشان اندر زمین چون کوه قاف روحشان سیمرغ پس عالی طواف^۶ [M 3b]

"سَبَقَتْ لَهُمْ مِّنَّا الْحُسْنَىٰ"^۷ "وَأَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوَىٰ"^۸ "فهموا عن الله وساروا
إلى الله وأعرضوا عن ما سوى الله وكانوا مع الله في كل نفس ولمحة وطرفة
ولحظة."

- ۶ -

بیت

مدح آن یاران که اینجا گفته‌ام^{۱۰} قاصرم گر تا قیامت بشمرم^۹

^۱ .Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 588

^۲ بهترین M: بدان که بهترین AE, P

^۳ رسالتند M: رسول الله AE: رسول الله‌اند

^۴ الهی است و P: الهی AE: M -

^۵ Kur'ân-ı Kerîm 5/54.

^۶ .Rûmî, a.g.e., s. 167

^۷ Kur'ân-ı Kerîm 21/101.

^۸ Kur'ân-ı Kerîm 48/26.

^۹ .Rûmî, a.g.e., s. 78

حرقَت الحجب أنوارهم وحالت^١ حول العرش أسرارهم لا تدخل تحت الإشارة
فضلا عن الكشف بالعبارة. ضعيف گوید:^٢

- ٧ -

[رمل:فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

١١ طرفة العيش بود سیرانِ عرش در ضمیرش در نیاید نقش و^٣ فرش
لا خلا و لا ملا میدانشان هر نفس در لا مکان سیرانشان

ولهذا لا يتكلم الأنبياء عليهم السلام في علوم المكاشفة إلا بالرمز والإيماء
على سبيل التمثيل والإجمال. وظهر^٤ هذه^٥ للأصفياء^٦ والأولياء وأهل البصيرة
[AE 3a] والحال.

- ٨ -

بيت

١٣ چشمِ دل از مو و علت پاک آر و آن گهان دیدارِ قصرش چشمِ دار^٧

فإنّ مكاشفة القلوب والأرواح ومشاهدة الأسرار والأنوار لا يمكن العبارة^٨
عنها على التحقيق بالقليل والقال ولا يعرفها إلا من نازل تلك الأحوال وحل تلك
المقامات والدرجات ولا يعلمها إلا الراسخون في العلم. الراسخ في العلم من وجد
في علمه أربعة أشياء؛ التقوى بينه وبين الله. "أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ"^٩ والزهد بينه وبين

^١ وحلت Manaya uygun kullanım;

^٢ گوید M, P: گوید بيت AE

^٣ و AE: M, P -

^٤ وظهر M, AE: فأظهر P

^٥ هذا Manaya uygun kullanım;

^٦ للأصفياء M, AE: الأصفياء P

^٧ Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 87

^٨ التعبير Manaya uygun kullanım;

^٩ Kur'ân-ı Kerîm 2/194.

الدنيا. لأنّ من زهد في الدنيا يحبّ الله ويحبّ^١ عباده.^٢ والتواضع بينه [M 4a] وبين الخلق. لأنّ من كان في قلبه مثقال ذرة كبراً^٣ لا يدخل الجنة ولو كان زاهداً. "إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ."^٤ والمجاهدة بينه وبين نفسه.

- ٩ -

بيت

این سخن پایان ندارد هین بتاز سوی آن یاران پاک^٥ پاک باز^٦

١٤

إني علمتُ يقينا أنّ الصوفية هم السالكون لطريق الله تعالى خاصة. فإنّ سيرتهم أحسن السدير وطريقهم أقرب الطرق وأخلاقهم أزكى الأخلاق، جسمهم^٧ روحاني. ضعيف گوید؛^٨

- ١٠ -

بيت

[رمل:فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

من چه گویم جمله جسمش جان بود طالبان را جسم او جانان بود

١٥

ومع الخلق ربانيّ وفي الأرض سماوي وفي المكان لا مكاني.^٩

- ١١ -

مثنوي معنوي قنوي^{١٠}

^١ لأنّ من زهد في الدنيا يحبّ الله ويحبّ M, AE: P -

^٢ عباده M: عباده منه AE: P -

^٣ كبر Manaya uygun kullanım;

^٤ لأنّ من كان في قلبه مثقال ذرة كبراً لا يدخل الجنة ولو كان زاهداً. "إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ

مُخْتَالٍ فَخُورٍ" M, AE: P - . Kur'ân-ı Kerîm 31/18.

^٥ پاک M, P: پاک و AE

^٦ Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 173

^٧ جسمهم M, AE: جسم P

^٨ ضعيف گوید AE: M, P -

^٩ مكاني AE, P: مكان M

^{١٠} معنوي قنوي M: قدس تبريده بيت AE: بيت P

[AE 3b]	هر دمی او را یکی معراج خاص	بر سر تاجش نهد صد تاج خاص
[P 73b]	صورتش بر خاک و جان بر لا مکان	لا مکانی ^۱ فوقِ وهم سالکان
	لا مکانی نه که در ^۲ فهم آیدت	هر دمی در وی خیالی زایدت
	بل مکان و ^۳ لا مکان در حکم او	همچو در حکم بهشتی چار جو ^۴

فإن حركاتهم وسكناتهم مقتبسة من مشكاة^۵ النبوة. "علماء أمتي كأنبیاء بني إسرائيل"^۶ اشارت است به این طایفه‌ی اهل الله^۷. زیرا از محبت دنیا و از اغراض او اغراض کلی نموده‌اند و از آفت^۸ شهرت^۹ دنیا خلاص یافته‌اند.

- ۱۲ -

بیت

چیسست دنیا آتشی افروخته هر زمان خلق دگر را سوخته

و در صورت اعتقاد صحیح حق صریح بر ایشان گشاده^{۱۰} و سابقه‌ی عنایت ازلیه بیخ هوا و عناد [M 4b] و عرق^{۱۱} نزاع و خلاف از دل‌های ایشان بر کشیده.

- ۱۳ -

بیت

^۱ مکانی M, P: مکان AE

^۲ در M, P: درو AE

^۳ و M, P: - AE

^۴ Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 96

^۵ مکاشفات; Bu kelime tüm nüshalarda şu şekilde gelmiştir;

^۶ İsmail b. Muhammed Aclûnî, Keşfu'l-hafâ ve Müzîlü'l-ilbâs amma İštehera mine'l-Ehâdîsi alâ

.Elsineti'n-nâs, Ed. Yusuf b. Mahmûd Hâc Ahmed, Mektebetu'l-İlmi'l-hadîs, n.d., C. 2, s. 64

^۷ اهل الله M, AE: P -

^۸ آفت M: آفت و P: - AE

^۹ شهرت M, P: - AE

^{۱۰} گشاده M, P: گشوده AE

^{۱۱} عرق M, P: عرق و AE

چون به غایت تیز شد این جو روان غم نیاید در ضمیر عارفان^۱ ۲۱

و به نور صدق و اخلاص، چشم دل ایشان بینا شده و از وسوس^۲ خام و از پندار گوناگون خلاصی داده و از هستی^۳ دو نسبتی آورده.

- ۱۴ -

بیت^۴

تا من و توها همه یک جان شوند عاقبت مستغرق جانان شوند^۵ [AE 4a] ۲۲

و دل و جان ایشان را^۶ محل نظر رحمت حضرت^۷ عزت گردانیده.^۸ در هر زمان از ایشان قطب الأقطاب بعد الأنبياء والأصحاب قرنا بعد قرن إلى يومنا هذا حق سبحانه و تعالی از کرم و لطف خود کم نکرده. زیرا خلیفه‌ی حقند و آینه‌ی جمال نمایند و تا یوم جزا کم نخواهد کرد. ضعیف گوید؛^۹

- ۱۵ -

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

ظهور میل ذات او همیشه بود و^{۱۰} خواهد بود ز موج بحر احببت همیشه باشد^{۱۱} او ظاهر ۲۳

^۱ Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 377

^۲ وسوس M, P: AE

^۳ هستی M - :AE, P

^۴ بیت M, P: AE -

^۵ Rûmî, a.g.e., s. 106

^۶ را P: M, AE -

^۷ حضرت M, P: AE -

^۸ گردانیده M, AE: شده P

^۹ گوید M, P: گوید بیت AE

^{۱۰} و M - :AE, P

^{۱۱} باشد M: AE, P: گردد

و هم^۱ ایشان آفتابِ معرفتند. اگر نظر این صاحب سعادتان یک زمان از عالم منقطع شود قال النبي عليه السلام؛ "مَوْتُ الْعَالِمِ كَمَوْتِ الْعَالِمِ"^۲ ظلماتِ جهل و غفلت و تن پرستی و شهرت^۳ و عصیان و طغیان همه عالم را فرو گیرد و به جای محبتِ حق جل ذکره محبتِ دنیایِ خدیس آرند و از طلبِ حق فرو نشینند و به طلبِ دنیا به جان و دل مشغول شوند و حجابِ ایشان به سببِ نسیان زیاده شود. باطنِ ایشان با ذکر و فکر دنیا تنگ و تاریک و کور و کبود شود. علامتِ این طایفه آن است [AE 4b] که ریا و ریاست و شهرت و کبر و کینه در سینه‌ی [M 5a] ایشان پر باشد و^۴ اقوال و افعالِ ایشان گواهِ حالِ ایشان باشد. پس از این کاملان دینِ الی یوم الدین می باید تا [P 74a] طالبانِ حق را از عالمِ ظلماتِ طبیعتِ تن پرستی خلاص دهد و به عالمِ دل و جان رساند و از جان به جانان رساند.

- ۱۶ -

بیت

ز تن راهی به دل کردند آنگاه   ز دل راهی به جان و^۵ آنگه به درگاه ۲۴

و دل‌های مرده با انفاسِ طیبیه‌ی ایشان زنده شود. ضعیف گوید؛^۶

- ۱۷ -

[رمل:فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

این چنین مردی که گفتم^۷ من نشان   گر ببینی در ره او جان فشان ۲۵

^۱ هم M: - AE و هم P

^۲ قال النبي عليه السلام؛ موت العالم كموت العالم M, AE: - P. Kaynak bulunamadı.

^۳ و شهرت M, AE: - P

^۴ باشد و AE: باشند M: باشد P

^۵ و M: - AE, P

^۶ گوید M, P: گوید بیت AE

^۷ گفتم M, P: گویم AE

وبالجملة ماذا يقول القائلون في الطريقة^١ أول شرائطها تطهير القلب عمّا
سوى الله تعالى ومفتاحها الجاري مجرى التحريمة من^٢ الصلاة، إستغراق القلب
بذكر الله عز وجل^٣.

- ١٨ -

ضعيف گوید^٤

[رمل:فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

این چنین مردی بود اندر جهان وز جهان مانند جان باشد نهان ٢٦

وآخرها الفناء بالكلية في الله والبقاء بالله والبقاء مع الله.

- ١٩ -

بيت

چون محمد دور^٥ شد از نار و دود هر کجا رو^٦ کرد وجه الله بود^٧ ٢٧

"فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَتَمَّ وَجْهُ اللَّهِ."^٨ وهذا آخرها بالإضافة إلى ما يكاد يدخل [AE
5a] تحت الإختيار والكسب من أوائلها وهي على الحقيقة أول الطريقة وما قبل
ذلك كالدهلزي^٩ للسالك إليه ومن أول الطريقة يبدأ^{١٠} بالمكاشفات والمشاهدات حتى
إنهم في يقظتهم يشاهدون أرواح الأنبياء ويسمعون منهم أصواتا ويقتبسون منها
فوائد. بل يشاهدون؛ [M 5b] "مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ، وَلَا أُذُنٌ سَمِعَتْ."^{١١}

^١ الطريقة: AE, P: طريقة M

^٢ من: M, AE: في P

^٣ عز وجل: M, AE: تعالى P

^٤ ضعيف گوید: P: بيت M, AE

^٥ دور: M, AE: پاک P

^٦ رو: M, P: ره AE

^٧ Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 87

^٨ Kur'ân-ı Kerîm 2/115.

^٩ كالدهلزي: AE, P: كالدهلين M

^{١٠} يبدأ: M, AE: بيتداء P

^{١١} Buhârî, Kitâbu bed'î'-halki, 8, nr, 3244; Müslim, Kitâbu'l-cenneti ve sıfat-ı ne'îmihâ ve ehlihâ, nr, 2824.

علامت این صاحب دولت‌ان آن است^۱ که^۲ اگر چشم پوشند در بحر فنا دو جهان را غوطه داده^۳ و مستغرق و مستهلک گردانیده‌اند و^۴ اگر چشم گشایند در عین بقا خلعت خلافت پوشیده‌اند و نایب مناب پادشاه^۵ حقیقی گشته‌اند.^۶ حکم ایشان در ممالک صوری^۷ و معنوی^۸ نافذ گردانیده‌اند^۹ و صاحب اختیار و تصرف شده‌اند و عجایب این طور را^{۱۰} نهایت نیست.^{۱۱}

- ۲۰ -

بیت

آینه‌ی دل چون^{۱۲} شود صافی و پاک   نقش‌ها بینی برون از آب و خاک
هم ببینی نقش و هم نقاش را   فرش دولت را و هم فراش را^{۱۳}

لَمْ سَمِيَتْ الصَّوْفِيَّةُ صُوفِيَّةً؟ قَالَتْ طَائِفَةٌ "لِصَفَاءِ أَسْرَارِهِمْ وَنَقَاءِ^{۱۴} أَثَارِهِمْ"
وَقَالَ قَوْمٌ؛ "إِنَّمَا سَمَّوْا^{۱۵} صُوفِيَّةً. لِأَنَّهُمْ فِي الصِّفِّ^{۱۶} الْأَوَّلِ بَيْنَ [AE 5b] يَدِي
اللَّهِ.^{۱۷} يَعْنِي^{۱۸} بَارْتِفَاعِ هَمَمِهِمْ إِلَيْهِ وَإِقْبَالِهِمْ بِقُلُوبِهِمْ عَلَيْهِ وَتَفْوِيضِ جَمِيعِ أُمُورِهِمْ إِلَيْهِ

^۱ آن است AE, P: - M

^۲ که AE, P: - M

^۳ داده AE, M: داده اند P

^۴ و AE, P: - M

^۵ پادشاه AE, P, M: پادشاهی AE

^۶ اند AE, P, M: اند و AE

^۷ صوری P: صورت AE, M

^۸ معنوی P: معنی AE, M

^۹ گردانیده اند P: گردانیده AE, M

^{۱۰} را AE, P, M: - AE

^{۱۱} نیست M: نیست من لم يذق لم يعرف AE, P

^{۱۲} چون M: چو AE, P

^{۱۳} .Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 224

^{۱۴} نقاء AE, M: بقاء P

^{۱۵} سَمَّوْا AE, P: سَمَّوْا M

^{۱۶} الصِّفِّ AE, P: صف M

^{۱۷} اللّٰهُ AE, M: اللّٰهُ تعالیٰ P

^{۱۸} یعنی AE, M: - P

ووقوفهم [P 74b] بسرائرهم بين يديه. إنهم قوم تركوا الدنيا في أوائل حالهم ظاهرا وباطنا. فخرجوا عن الأوطان وهجروا الإخوان وساحوا في البلاد وأجاعوا^١ الأكباد^٢ وأعرّوا الأجساد. لم يأخذوا من الدنيا إلا ما^٣ يجوز تركه من ستر عورة وسد جوعة. أكلهم أكل المريض^٤ ونومهم نوم الغريق^٥ وكلامهم كلام الحريق^٦ ولا يملكون^٧ شيئا وإن ملك^٨ [و]ه^٩ بذله هذه كلها. أحوال أهل الصفة الذين كانوا على عهد [M 6a] رسول الله صلى الله عليه وسلم. فإتّهم كانوا غرباء فقراء مهاجرين أخرجوا من ديارهم وأحوالهم ومن نسبهم إلى الصفة والصف الأول فإنه^٩ عبّر عن أواسط أحوالهم. لأنّ في هذه الحالة نور الله أسرارهم وصدقى بواطنهم. وذلك لأنّ من ترك الدنيا وزهد فيها وأعرض عنها صدق الله سرّه ونور قلبه.

قال النبي عليه السلام؛ "إِذَا دَخَلَ النُّورُ فِي الْقَلْبِ انْتَشَرَ وَانْفَسَخَ." وقيل؛ "مَا عَلَامَةُ ذَلِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟" قال؛ "الَّتَجَافِي عَنْ دَارِ الْعُرُورِ وَالْإِنَابَةَ إِلَى دَارِ الْخُلُودِ وَالِاسْتِعْدَادَ لِلْمَوْتِ قَبْلَ نُزُولِهِ."^{١٠} فأخبر عليه السلام "إِنَّ مَنْ يُجَافِي عَنِ الدُّنْيَا نَوَّرَ اللَّهُ قَلْبَهُ"^{١١} وقال [AE 6a] حارثة حين سأله النبي عليه السلام؛ "وَمَا حَقِيقَةُ إِيْمَانِكَ؟" قَالَ؛ "عَزَفْتُ نَفْسِي عَنِ الدُّنْيَا، وَأَظْمَأْتُ نَهَارِي وَأَسْهَرْتُ لَيْلِي وَكَأَنِّي

^١ أجاعوا P: جاعوا M, AE:

^٢ الأكباد M, AE: الكباد P

^٣ ما M: ما لا AE, P

^٤ المريض M: المرضى AE, P

^٥ الغريق M: الغرقى AE, P

^٦ الحريق M: الحرقى AE, P

^٧ يملكون P: يملك M, AE

^٨ ملكه M, AE: ملكهم P:

^٩ فإنه AE, P: فإتّهم M

^{١٠} Ebu Abdurrahman b. el-Mübârek el-Hanzelî, Bâbu salâh-i ehli'l-beyti 'inde istikâmeti'r-reculi, nr, 315; Ebu Bekr b. Ebi Şebîh, Kitâbu'z-zühdi, 7, nr, 34314; Ahmed b. Hanbel el-Hüseyin el-Horâsânî, 23, nr, 389.

^{١١} Kaynak bulunamadı.

^{١٢} من M: عن AE, P

أَنْظُرُ إِلَى عَرْشِ رَبِّي بَارِزًا. فَقَالَ النَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ؛ "عَبْدُ نَوَّرَ اللَّهُ قَلْبَهُ."^١ وسميت هذه الطائفة "نورية".^٢ لهذه الأوصاف وهذا أيضا من أوصاف أهل الصِّفَّة. قال^٣ عز وجل؛^٤ " فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَّطَّهَّرُوا"^٥ والتطهير بالظاهر عن الأنجاس والباطن عن الأهجاس [و] عن^٦ الخطرات^٧ النفسانية وبعد حصول هذه المراتب يحصل الوصول إلى كمال^٨ المطلوب. لأن بعد صفاء النفس من الهوى والعمل من^٩ الرياء وهو أن لا يكون طمع الثواب ولا لأجل خوف العقاب والعذاب. علامته تحصل [ب] صفاء [M 6b] القلب وهو أن لا يخاف ولا يحزن^{١٠} "أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ"^{١١} ولا يرجو إلا من الله ولا يعتمدوا^{١٢} إلا عليه وبعده يحصل صفاء السر وهو أن لا يرى غير الحق وهو أواخر مراتبهم وأشار إلى هذه الطائفة عز من قائل "رِجَالٌ لَا [P 75a] تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ"^{١٣} "أَوْلِيَاءِي تَحْتَ قِبَابِي لَا يَعْرِفُهُمْ غَيْرِي"^{١٤} إشارات است به ابن طائفة رجال^{١٥} الله. ضعيف كويد؛^{١٦}

^١ Ebu Bekir el-Beyhakî; Şuaybu'l-îmân, Thk. Abdulâlî Abdulhamîd Hâmid, Riyad, Mektebetü'r-rüşd; 1423/2003, C. 13, s. 158.

^٢ Kaynak bulunamadı.

^٣ قال M: قال الله AE, P

^٤ عز وجل M, AE: تعالى P

^٥ Kur'ân-ı Kerîm 9/108.

^٦ عن M: هي AE, P

^٧ الخطرات AE: خطرات M, P

^٨ كمال AE, P: كتاب M

^٩ من M, P: عن AE

^{١٠} يحزن M, AE: يحزن كقوله تعالى P

^{١١} Kur'ân-ı Kerîm 10/62.

^{١٢} يعتمد Manaya uygun kullanim;

^{١٣} Kur'ân-ı Kerîm 24/37.

^{١٤} Kaynak bulunamadı.

^{١٥} رجال P: اهل AE, M

^{١٦} كويد M, P: كويد بيت AE

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

۳. در میان اولیا او^۱ اصفیا^۲ در میان انبیا چون مصطفی [AE 6b]

ایشان را هرگز غفلت ره نمی یابد.^۳ زیرا کثرتِ خلق و کثرتِ وجودِ دنیا
این رجال الله^۴ را^۵ زیان نمی کند و یک نفس از ذکرِ دوستِ غافل نمی شوند.^۶

- ۲۲ -

بیت

غافل مباش یک نفس از دوست زانکه دوست در غیبت و حضور تو پیوسته حاضر است

أما صفای دل و تطهیرِ او بی مخالفتِ نفس میسر نمی شود. زیرا هوا را و
نفس^۷ را هرگز به راستی موافقت نباشد. پیوسته‌ی چیزی می جوید از طریق
اعوجاج تا اندر او^۸ آویزد. "إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ."^۹

- ۲۳ -

مثنوی^{۱۰}

۳۲ هر چو بر تو آید از ظلمات و غم آن ز بی باکی نفس تست هم
هر که بی باکی کند^{۱۱} در راهِ دوست در زن مردان شد و نامرد اوست^{۱۲}

۱ او M, P و AE

۲ اصفیا AE: ای صفا M, P

۳ یابد AE, P: باید M

۴ این رجال الله M, AE: ایشان P

۵ را AE - M, P

۶ شوند AE, P: شود M

۷ هوا را و نفس M: نفس و هوا AE, P

۸ او P: M, AE -

۹ Kur'ân-i Kerîm 12/53.

۱۰ مثنوی M: بیت AE, P

۱۱ کند AE, P: بود M

۱۲ Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 11

در هر کاری که غرضِ نفسانی آمد از وی برکت^۱ بر خیزد و دل از طریق مستقیم میل نماید و اگر مرادش حاصل شود هلاکِ او اندر آن باشد.^۲ زیرا اگر یک آرزوی او حاصل شود^۳ از آن، صد آرزوی دیگر زاید. ضعیف گوید؛^۴

- ۲۴ -

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

گر تو دایم نفسِ سگ را پروری   من یقین دانم نیابی سروری [M 7a]

۳۴

و اگر غرضش حاصل نشود نجاتِ وی اندر آن بود.^۵ "وَأَمَّا مَنْ خَافَ [AE 7a] مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ"^۶ لَأَنَّ مَخَالَفَةَ النَّفْسِ رَأْسَ كُلِّ طَاعَةٍ.

- ۲۵ -

بیت

خرست این نفسِ سگ را بنده بودن   کجا باشد نشان زنده بودن

چون مخالفتِ نفس حاصل کردی^۷ علامت آن است که جمعیت و^۸ حضور و صفا در دل پیدا شدن گیرد. علامتش آن است که دل از خیالات خالی شود و^۹ هر چند که^{۱۰} در عالمِ دل نظر کنی هیچ حرفی و معنی بلکه از کونین چیزی در وی نیابی که دل به او آویزد. چون به مقامِ دل رسیدی نورانیت بلکه حیرت و نیستی

^۱ از وی برکت AE, M: برکت از وی P

^۲ باشد P: بود AE: - M

^۳ هلاکِ او اندر آن باشد زیرا اگر یک آرزوی او حاصل شود AE, P: - M

^۴ گوید M, P: گوید بیت AE

^۵ بود AE, M: بود کما قال الله تعالی P

^۶ Kur'ân-ı Kerîm 79/40-41.

^۷ کردی AE, P: کرد M

^۸ و AE: - M, P

^۹ و AE, M: - P

^{۱۰} که AE, M: - P

پیش آید و بعد از آن جزبات سبجانی و عنایت یزدانی تاختن^۱ آید^۲ و هستی مجازی این کس^۳ را بر باید و به هستی حقیقی خود تجلی کند. در این مقام آنچه دل بیند به حقیقت عبارت درست نیاید.^۴

- ۲۶ -

بیت

از عدمها سویی هستی هر زمان هست یا رب کاروان در کاروان^۵ [P 75b]

و علامت صحت مشاهده‌ی باطن و شهود، سرّ عجز است از عبارت. زیرا کمال بی نهایت را حد و نهایت نیست. احاطه کردن محال بود و چون به کنه رسید زبان گنگ شود. "علامة العاشق في عشقه^۶ السكوت^۷ [AE 7b] عند^۸ لقاء حبيبه" و نیز هر چند عرفا و بلغا به هر عبارتی که دانند و نتوانند^۹ از اوصاف نشان دهند^{۱۰} عاقبت از بیان [M 7b] فرو مانند و به^{۱۱} نهایت اوصاف نرسانند^{۱۲} و از اینجا است که منقول است از امیر المومنین علی کرم الله وجهه که فرمودند؛^{۱۳} "من عرف الله كلّ لسان." زیرا مشاهدات قلوب حیرت است و مکاشفات و مواجید اسرار دهشت. چون سر وی به آن مستغرق گشته چه خبر

^۱ تاختن P, AE: فاختن M

^۲ آید M, AE: آرد P

^۳ این کس M, AE: P -

^۴ نیاید P, AE: ناید M

^۵ .Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, 111

^۶ عشقه P: العشق M, AE

^۷ السكوت M, P: سکوت AE

^۸ عند P, AE: عن M

^۹ نتوانند AE: نداند M: توانند P

^{۱۰} دهند P, AE: ندهند M

^{۱۱} به P: - M, AE

^{۱۲} نرسانند M, P: نرسانند از ذات بی چون خبر دهند AE

^{۱۳} فرمودند M, AE: فرمود P

دارد و چون خبر ندارد چه گونه خبر دهد و در این مقام، نهان جویی عیان بود و عیان جویی نهان بود. بلکه بی نشان بود. در^۱ مثنوی شیخ عطار طاب^۲ عطرته؛

- ۲۷ -

مثنوی^۳

گر نهان جویی عیان آنگه بود   و عیان جویی نهان آنگه بود
عجز از آن همره شده با معرفت   کو^۴ نه در شرح آید و نه در صفت
زو نشان جز بی نشانی کس نیافت   چاره‌ای جز جان فشانی کس نیافت^۵

فإنَّ اللهَ تعالى موصوف بكلِّ ما وصف به نفسه من صفاتها، مسمّى بكلِّ ما سمّى به نفسه لم يزل قديماً بأسمائه وصفاته. غير [AE 8a] مثبته للخلق بوجه من الوجوه لا يشبه ذاته الذات و لا صفته الصفات. لا يجري عليه شيء من سمات المخلوقين الدالة على حدوثهم. لم يزل سابقاً متقدماً للمحدثات موجوداً قبل كل شيء ومع كل شيء^۶ و بعد كل شيء. بل لا شيء غيره لا إله سواه لا يحويه مكان ولا يجري عليه زمان ولا الحول في الأماكن ولا تحيط به الأفكار ولا تحجبه الأستار ولا تدركه الأبصار.

بدان که همه عالم از لطیفه‌ی تحقیق محجوبند. جز انبیا و اصفیا و اولیای حق سبحانه و تعالی. طالب صادق و^۷ سالک محقق^۸ این لطیفه را بعد از فنا و وجود بشری مطلع می شود. [M 8a] فنا، عبارت از نهایت سیر الی الله است^۹

^۱ در M: - AE, P

^۲ عطار طاب M, AE: - P

^۳ مثنوی M, AE: - P

^۴ کو M, P: او AE

^۵ Nişábûrî, Mantiku't-tayr, 237.

^۶ ومع كل شيء M, P: - AE

^۷ و M: - AE, P

^۸ محقق M: محق P, AE

^۹ است M, P: - AE

عز و جل. وقت منتهی بر این مقام رسد که بادیهی وجود را یک بارگی قطع کند و وجود مجازی خود را در وجود حقیقی محو و^۱ مضمحل گرداند و^۲ به عنایت حق سبحانه در دو عالم غیر حق نبیند و اگر ببیند هم دو جهان را نقش خالی روی او [P 76a] ببیند.

- ۲۸ -

بیت

یک زمان بگذار ای همره ملال تا بگویم وصف خالی ز آن جمال
در بیان ناید جمال حال او هر دو عالم چیست نقش خالی او
چونکه من از خالی خویش دم زخم نطق می خواهد که بشکافد تنم^۳
هر عبارت خود نشان حالتست خال چون دست و^۴ عبارت آلتست
[AE 8b]

تقع كلمات أهل الله بطريق الترخّص^۵ والتجوّز والتوسّع والكنایات والإشارات
في العبارات والأقوال في وقت الإستغراق والغناء^۶ وسكر الحال. لأنهم مع
مطلوبهم جلیس وأنیس وأنشد في وصف المستأنسین من المحبوبین.

- ۲۹ -

بیت^۷

قوم یخالطهم زهو^۸ سیدهم^۹ والعبد یزهی علی مقدار مولاه^۹ ۴۴

^۱ و AE - :M, P

^۲ و M - :AE, P

^۳ Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, 229-230.

^۴ و AE, P - :M

^۵ الترخّص :M, P الرخص AE

^۶ والغناء :M, P AE -

^۷ بیت :M بیت عربی AE

^۸ زهو :AE, P زهد M

^۹ مولاه :M مولاه بیت AE, P

بادِ تکبر^۱ اگر م در سرست^۲ هم ز دم اوست که در من دمید^۳

بعضی از عوام اهل^۴ الله را پندارند که اهل تکبرند و کبر،^۵ صفاتِ نفس است. بلکه صفاتِ شیطان است و اهل این صفات را رحمتِ حق مرجو نیست. "وَإِنَّ عَلَيْكُمْ لَعَنَتِي إِلَى يَوْمِ الدِّينِ"^۶ و ظنِ فاسدِ عوام به این^۷ خواص از جهت^۸ بی بصیری ایشان است و نمی دانند که اولیاء الله اول به راه حق در آمدند [M 8b] به سبب^۹ تصفیه‌ی دل و از صفاتِ نفس و به مخالفتِ او و از فکر ما سوای حق جل ذکره خلاص شده‌اند و با انواع استعداد و صفاتِ کمال موصوف گشته‌اند. دل و جان را و کونین را در قمارخانهٔ احدیت باخته‌اند [AE 9a] و جمیع^{۱۰} درجات و کمالات و حالات^{۱۱} را پیش شمع جمالِ دوست گذاخته‌اند و در همه عمر به فقر و نیاز و نیستی ساخته‌اند و چشمِ طلب و همتِ عالی به درگاه او دوخته‌اند و هستی و پندارِ گوناگونِ خود را زیر پای بندگانِ دوست انداخته‌اند و خاشاکِ تعلقاتِ باغِ دل را به آتش شوق سوخته‌اند^{۱۲} و حضرتِ عزت به نظر عنایت

^۱ اگر م: AE, P و M

^۲ در سرست: AE, P دسرست M

^۳ Mevlânâ Celaleddin Rûmî, *Külliyât-ı Dîvân-ı Şems-i Tebrîzî*, Tahran, Müessesese-i İntişârât-ı Emîr Kebîr, 1354, s. 402.

^۴ اهل: M, AE اولیاء P

^۵ کبر: M, AE تکبر P

^۶ *Kur'ân-ı Kerîm* 38/76.

^۷ به این: M, AE در حق P

^۸ جهت: M, AE - P

^۹ سبب: M, P سبب توکیه‌ی نفس و AE

^{۱۰} جمیع: P جمع M, AE

^{۱۱} کمالات و حالات: M, AE کمالات P

^{۱۲} و خاشاکِ تعلقاتِ باغِ دل را به آتش شوق سوخته‌اند: M, AE - P

نواخته و ورای کبریای خود به گردن بندهی مخلص خود انداخته و غیرتِ عزت
که غیر سوز است نمی گذارد که ایشان به غیر پردازند.^۱ ضعیف گوید؛^۲

- ۳۰ -

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن]

جان به جانان گفت و گو دارد همیشه چون کلیم بی نیاز از خاص و عام بودن ز استغای اوست ۴۶

به خدا چنان مشغولند که پروای خود ندارند به غیر کجا پردازند. علامتِ
رسیدن به^۳ این مقام آن است که^۴ خاموشی و لب بستگی و حیرت پیش آید.

- ۳۱ -

بیت

بادِ درویشی چو در باطن بود بر سرابِ جهان ساکن بود [P 76b] ۴۷

پس دهان^۵ دل ببند و مهر کن پر کنش از بادِ کبر من لدن^۶

و اگر در این مقام^۷ ثابت قدم^۸ شود مرتبه‌ی تمکین "بقاء بالله" حاصل آید.^۹
این مقام نتیجه‌ی ترک و تجرید و تفرید باشد^{۱۰} [AE 9b] به مقارنتِ همّتِ
عالی.^{۱۱}

- ۳۲ -

بیت

^۱ پردازند M, P: پردازد AE

^۲ گوید M, P: گوید بیت AE

^۳ به M, P: - AE

^۴ که M, P: - AE

^۵ دهان P: دهان و M, AE

^۶ Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, 63.

^۷ مقام M: مقام نیک AE, P

^۸ قدم M, AE: - P

^۹ آید M: شود AE, P

^{۱۰} باشد M, AE: باشد بیت: چار چیز است نامردان را مرادِ قوت و برک، ترکِ ثورتِ ترکِ
معنی کونین ترکِ ترک P

^{۱۱} عالی M, AE: عالی است P

هَمَّتْ تَرَا بِه كَنُغْرَهَى كَبْرِيَا كَشَدَ   این^۱ سَقْفِگَاهَ^۲ رَا بِه اَزِين نَرْدَبَان مَخَوَاه^۳
[M 9a]

و گاه باشد که بعد از حصولِ مقام و وصولِ مرامِ اصلی رجوع به بندگانِ حق سبحانه کردند که سیر مع الله عبارت است از این معنی.^۴ ایشان در این وقت^۵ چون آفتاب باشند^۶ از روزنِ هر خانه پرتو اندازد^۷ و بساطِ انبساط به همه بندگانِ حق بگسترانند و لطفِ حق را در بندگان مشاهده کنند که جودِ وجودِ او به همه موجودات دستِ کرم گشاده^۸ و آلات و استعدادات^۹ و کمالات و درجات را بر ایشان ارزانی داشته. احاطه‌ی او را به همه اشیا و قربِ او را به همه موجودات به عین الیقین دیده "وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ".^{۱۰} ضعیف گوید؛^{۱۱}

- ۳۳ -

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

جانِ قربت دیده را چون نحن أقرب رو نمود   ثم وجه الله گشت و آیتِ هجران^{۱۲} کجا است^{۱۳}

^۱ این P: وین AE, M

^۲ گاه M, AE: خانه P

^۳ Hisânu'l-acem Efdaluddin Şirvânî, *Divân-ı Hâkânî-i Şirvânî*, Tahran, Müessesesi-i İntişârât-ı Nigâh, 1375, s. 259.

^۴ عبارت است از این معنی AE, M: عبارت از آن است و P

^۵ وقت AE, M: معنی P

^۶ باشند AE, P: باشد M

^۷ اندازد AE, M: تواند ازند P

^۸ گشاده AE, P: بگشاده M

^۹ و AE - M, P:

^{۱۰} وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ AE - M, P: Kur'ân-ı Kerîm 50/16.

^{۱۱} گوید M: گوید بیت AE: - P

^{۱۲} جانِ قربت دیده را چون نحن أقرب رو نمود، ثم وجه الله گشت و آیتِ هجران کجا AE, M:

P -

^{۱۳} است M: است وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ AE: - P

و راه هدایت و دلالت مر ایشان به ارسالِ رسل و ارشادِ مرشد واضح و روشن کرده. اولیاء الله [AE 10a] نیز در شفقت و مرحمت^۱ بر همه خلق خدا^۲ گشادند و^۳ متخلق به اخلاقِ خدا^۴ عز سلطانه شده‌اند و خود را سلیمان‌وار در زیر پای^۵ موری پایمال ساخته‌اند و تواضع و شکستگی به همه کس از خورد و کلان پیش برده‌اند. از عوام و خواص به همه کس جلیس و انیس شده‌اند. اقوال و افعال و احوال ایشان را نیک نظر کرده‌اند.^۶ دیده‌اند^۷ که روی دل و جان ایشان به آب و گل گشته و از جانان غافل شده‌اند. "ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ"^۸ در شان ایشان شده^۹ [M 9b] و به اسفلِ طبیعت و غرور و رسوم و^{۱۰} عادات و شهرت و حبِ دنیا را^{۱۱} روی آورده‌اند و از صحبتِ جان و دل به مرادِ آب و^{۱۲} گل قانع گشته‌اند.^{۱۳} آخرت را به دنیا فروخته‌اند و^{۱۴} حضور و جمعیت و صفا و وحدت را^{۱۵} ترک کرده‌اند و به عالمِ تفرقه و کثرت و کدورت در افتاده‌اند. چنانکه خر در گل. ضعیف گوید؛^{۱۶}

- ۳۴ -

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

^۱ مرحمت M, P: رحمت AE

^۲ خدا M, AE: P -

^۳ و M - :AE, P

^۴ خدا M, AE: حق P

^۵ پای M, AE: پای هر P

^۶ کرده‌اند P: کردند M, AE

^۷ دیده‌اند P: دیدند M, AE

^۸ Kur'ân-i Kerîm 95/5.

^۹ شده M, P: AE -

^{۱۰} و M - :AE, P

^{۱۱} را M, P - :AE

^{۱۲} و M, P: AE -

^{۱۳} قانع گشته‌اند M, AE: قناعت کرده‌اند P

^{۱۴} فروخته‌اند و P: فروخته M, AE

^{۱۵} را M, P: AE -

^{۱۶} ضعیف گوید M: ضعیف گوید بیت AE: بیت P

مرادِ نفس و تن خواهی فرو مانی چو خر در گل اگر او را خریداری ز فکرِ این و آن بگذر

" نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ. " ^۱ پس دنیای فانی و ^۲ بی وفا به قدِّ ایشان چهار ^۳ [P 77a]
جامه‌ی مناسب ^۴ [AE 10b] دوخته. ^۵ یکی غم بی اندازه، دوم تنگی دل، سوم
كدورت و ظلمت و تیرگی دل، چهارم مشقتِ تن از بسیاری کار. چون ایشان از
این مقامِ غفلت در نمی‌گذرند و از این حال پشیمانی ندارند پس ^۶ خدای تعالی بر
ایشان قهر کرده و به حجابِ بعد و حرمان و نسیان محروم کرده ^۷ و ایشان از
کوری چشم اهل الله را همچو خود پنداشته‌اند. ^۸ "لَيَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَيَمَشُّونَ فِي
الْأَسْوَاقِ." ^۹

- ۳۵ -

بیت

گفته این که ما بشر ایشان بشر ما و ایشان بسته‌ی خوابیم و خور
کار مردان را قیاس از خود مگیر گرچه ماند در نوشتن شیر و شیر ^{۱۰}

۵۲

"إِنَّ اللَّهَ لَا يُعَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُعَيِّرُوهُمَا بِأَنْفُسِهِمْ." ^{۱۱} و آدابِ روش ^{۱۲} اهل الله
را رعایت نکرده‌اند و صفاتِ ذمیمه‌ی خود نگذاشته‌اند. ^{۱۳} بلکه تملق اهل الله ^{۱۴} و

^۱ Kur'ân-i Kerîm 59/19.

^۲ و P - :M, AE

^۳ چهار P - :AE, M

^۴ مناسب P, M: فرموده AE

^۵ دوخته P, M: دوخته‌اند AE

^۶ پس P - :M, AE

^۷ کرده P - :M, AE گردانیده

^۸ اند P - :M, AE اند که

^۹ Kur'ân-i Kerîm 25/20.

^{۱۰} Rûmî, Külliyyât-i Mesnevî-i Manevî, 21.

^{۱۱} Kur'ân-i Kerîm 13/11.

^{۱۲} روش P - :M, AE

^{۱۳} نگذاشته‌اند P, AE: نگذاشته M

^{۱۴} الله P - :M, AE الله را

اخلاق ایشان را از جهت احتیاج به ایشان و طلب به صحبت و لقای ایشان [M] 10a] پنداشته‌اند و غرور و غفلت و نقصان خود را مر ایشان عرض کرده‌اند. بلکه مر افعال و اقوال و احوالِ رجالِ الله را^۱ انکار^۲ و اعتراض کرده‌اند.^۳ بی حیایی^۴ و بی ادبی را^۵ پیش گرفته‌اند.^۶

- ۳۶ -

بیت

بی ادب تنها نه خود را داشت بد بلکه آتش بر همه آفاق زد^۷ [AE 11a]

۵۴

صاحب سعادتان چند بار^۸ معذور داشته‌اند. أمّا^۹ چون غفلت ایشان از حد گذشت "فَوَرُّوا إِلَى اللَّهِ."^{۱۰} خوانده‌اند و^{۱۱} ایشان^{۱۲} روی، نیاز با بی نیاز آورده‌اند و اعراض کلی از ما سوای حق عز شانه کرده‌اند^{۱۳} گاه چنان باشد و گاه چنین. این نیز تخلق است^{۱۴} به اخلاق الهی^{۱۵} و از کبر نباشد.^{۱۶} ضعیف گوید؛^{۱۷}

- ۳۷ -

^۱ را M: - AE, P

^۲ انکار M, AE: انکار کرده P

^۳ کرده‌اند M: کرده‌اند بلکه AE: نموده و P

^۴ حیایی AE, P: حیا M

^۵ را AE, P: - M

^۶ پیش گرفته‌اند M, AE: شعار خود ساخته P

^۷ همه آفاق زد Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, 10. بی ادب تنها نه خود را داشت بد، بلکه آتش بر

همه آفاق زد M, AE: - P

^۸ صاحب سعادتان چند بار M, AE: اگرچه اهل الله را P

^۹ أمّا M, P: - AE

^{۱۰} Kur'ân-ı Kerîm 51/50.

^{۱۱} خوانده‌اند و AE: - M, P

^{۱۲} ایشان M, AE: - P

^{۱۳} کرده‌اند P: کردند M, AE

^{۱۴} است AE, M: - P

^{۱۵} الهی AE, M: الهی است P

^{۱۶} نباشد M, AE: نیست P

^{۱۷} گوید M, P: گوید بیت AE

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

برو عزلت گزین ای دل چه می خواهی ز خامی چند ز جان کاهد اگر افتد سر و کارت بنادانها

- ۳۸ -

بیت^۱

ای صفات آفتاب معرفت و آفتاب چرخ بند یک صفت

۵۶

گاه خورشید و گهی دریا شوی گاه کوه قاف و گاه عنقا شوی^۲

طریق اهل الله بر انواع است. بعضی به رخصت عمل کرده‌اند.^۳ ایشان را^۴ از رخصت^۵ نفع خلق بود نه وجود خود. و بعضی به عزیمت عمل کرده‌اند و هم مقصود ایشان نفع خلق بود نه وجود خود.^۶ زیرا ایشان به عنایت سبحان از صفات نقصان و عصیان خلاص شده‌اند و به انواع صفات کمال و عرفان موصوف [AE 11b] گشته‌اند. "جَذْبَةٌ مِنْ جَدَبَاتِ الرَّحْمَنِ تُؤَازِي عَمَلَ الثَّقَلَيْنِ"^۷ مجذوب^۸ و به نظر عنایت حق مخصوص و مقبول شده‌اند. آیت "يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ [M 10b] مَنْ يَشَاءُ [P 77b] وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ"^۹ در شان ایشان است. و بر شکر این نعمت عظیم^{۱۰} ظاهرا و باطنا مشغولند "لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ"^{۱۱} و دل و جان ایشان یک نفس از دوست و از ذکر و فکر^{۱۲} دوست غافل نمی شود.^{۱۳}

^۱ بیت P - :M, AE

^۲ Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, 223.

^۳ کرده‌اند M: کرده‌اند و AE: کرده‌اند و بعضی به عزیمت عمل کرده و مقصود P

^۴ را P - :M, AE

^۵ رخصت M, AE: رخصت و عزیمت P

^۶ و بعضی به عزیمت عمل کرده‌اند و هم مقصود ایشان نفع خلق بود نه وجود خود M, AE: - P

^۷ . Aclûnî, a.g.e., C. 1, s. 379

^۸ مجذوب AE - :M, P

^۹ Kur'ân-ı Kerîm 3/74.

^{۱۰} عظیم P - :M, AE

^{۱۱} Kur'ân-ı Kerîm 14/7.

^{۱۲} و فکر P - :M, AE

^{۱۳} شود P: باشند M, AE

بیت

۵۸ زنهار دل از^۱ غیر نگه دار که آن یار در هر نفسی واقف اسرار ضمیرست

لباس انس و سعادت مرقد ایشان را است و به محبت ذاتی چنان غنای کلی حاصل شده که کونین در نظر این کمال در جنب این محبت ذاتی پیش آفتاب چون ذره نماید یا نی.^۲ زیرا در بحر احدیت غوطه‌ها خورده‌اند و غواصی‌ها کرده‌اند. از آن دریا درر حقایق و^۳ معارف به دست آورده‌اند.^۴ ضعیف گوید؛^۵

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

ز موج بحر لاهوتش همیشه خوف غرقم بود الهی را خودش کرده ز غواصان این دریا

وبالجملة کمال وجود اهل الله وراى عقیدت خلق است و زیادت از آن است^۱ و از عقیدت خلق جز باری^۲ چیزی دیگر نیست. مقصود از آن عقیدت [AE] 12a و اظهار کمال اهل الله^۳ تربیت وجود خلق است نه وجود خود. بار هستی و بار اظهار کمال را برای منفعت^۴ دیگران می باید کشید و در باطن آن هستی را از خود نفی می باید کرد. اما نفع خلق در عمل به عزیمت بیشتر است و ظهور در آن تمامتر و از خطر دورتر و به قبول نزدیکتر از^۵ آنها که به رخصت عمل کرده‌اند. سالکانند و مجذوبانند [M 11a] و تنها روانند و صادقانند و

^۱ از AE, P - M

^۲ یا نی AE, M - P

^۳ و AE - M, P

^۴ آورده‌اند P: آورده M, AE

^۵ گوید M, P: گوید بیت AE

^۶ و زیادت از آن است AE, M - P

^۷ باری AE, P: بار M

^۸ الله M: الله را AE, P

^۹ منفعت AE, M - P

^{۱۰} از AE - M, P

مخلصانند^۱ و سرورانند و اویسیانند و خضر صفتانند.^۲ ایشان را "ملامتیه" می^۳ گویند و اویسی نیز می^۴ گویند.

ملامتی نه به آن معنی که راه بدعت و ضلالت پیش گیرند. بلکه ملامتی به این معنی که کارهایی^۵ روی کشیده نمی کنند و در عمل به فرایض و سنن موکده اختصار می کنند و ردّ و قبولِ خلق^۶ و مدح و ذم ایشان پیش این عزیزان یکسان است. بلک در روش^۷ گاه نعل باز گونه می زنند. چنانکه خضر نبی علیه السلام با موسی نبی علیه السلام. *أما اهل الله^۸ طریق ملامت را^۹ از برای چهار چیز [اختیار کرده‌اند؛ یکی از برای سلامتی دل از کثرتِ صحبتِ خلق و AE] 12b* به مردمان افسرده و^{۱۰} از طلبِ فرو مرده صحبت کمتر واقع می^{۱۱} شود.

- ۴۱ -

بیت

تابه راه طلبت بی قدمان پی نبرند کعبه‌ی وصلِ تو بی نام و نشان ساخته‌اند ۶.

دوم آن است که دزدان به طریق درویشان و به صورت [P 78a] عزیزان و غافل از درونِ حالِ کاملان و مکملان بسیار در آمده‌اند. از جهتِ عزّت و اعتبارِ خلق، دعوی شیخی و خلافت کرده‌اند. ضعیف گوید؛^{۱۲}

^۱ و مخلصانند M, AE - P

^۲ صفتانند M, P: صفتانند AE

^۳ می M, AE - P

^۴ می P - M, AE

^۵ کارهایی AE, P: کارها M

^۶ خلق M, AE - P

^۷ در روش AE, P: درویش M

^۸ اهل الله M, AE - P

^۹ را M, AE - P

^{۱۰} و M: را AE

^{۱۱} می M, AE - P

^{۱۲} گوید M, P: گوید بیت AE

- ۴۲ -

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

کسی را دعویٰ شیخی بود او همچو خری بندست خری^۱ گم کرده را جویی^۲ زیاده بان و^۳ سگبان پرس

و ظاهر خود را به خرقة‌های رنگین آراسته‌اند و دکانی وا کرده‌اند.^۴ ضعیف گوید؛^۵

- ۴۳ -

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

[M 11b] درون گر آشنا باشد برون بیگانه وش کو باش نشان سکه و صورت ز قلابان و دزدان پرس

و انکار و اوراد عزیزان و اوقات ایشان را^۶ به تکلف به خود بسته‌اند. و قصد ظهور کرده‌اند و دعوی‌های بی معنی کرده‌اند.

- ۴۴ -

بیت

تا در نرنی تو بهر چه داری آتش هرگز نشود حقیقت وقت تو خوش^۷

و سوم از برای آن که تا معلوم شود طالب صادق و دوست موافق و کرم و^۸ عاشق از منافق. زیرا آنها که بی بصیرتند راه اعتراض [AE 13a] پیش می‌گیرند و^۹ کدورت خود را زود می‌برند.^{۱۰}

^۱ خری AE, P: خر M

^۲ جویی AE, M: خواهی P

^۳ و AE, P: - M

^۴ کرده‌اند AE, M: کرده P

^۵ گوید M, P: گوید بیت AE

^۶ را AE, P: M

^۷ Ebû Saîd Ebu'l-Hayr, Sohenân-ı Manzûm-i Ebû Saîd Ebu'l-Hayr, Meşhed, Peyâm-ı Endîşe, 1395, s. 96.

^۸ رو AE, P: روی M

^۹ و P: - AE, M

^{۱۰} برند M, P: برند و میروند AE

- ۴۵ -

بیت^۱

عزّت این در چنین کرد اقتضا کز^۲ در^۳ ما دور باشد هر گدا^۴

چهارم از برای آن که ایشان خاصان خلوت سرای حضرت احدیتند، عز
کبریاؤه جمال با^۵ کمال ایشان را نامحرم^۶ نمی بیند.^۷ "رَجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا
بَيْعٌ عَنِ ذِكْرِ اللَّهِ."^۸ اشارت به این خاصان^۹ باشد. ضعیف گوید؛^{۱۰}

- ۴۶ -

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

کسی خلوت سرای اندر شود با شاه هم خانه اگر خواهی ز حال او پرو هر دم ز سلطان پرس

۶۵

این سرّ، عظیم است میان عاشق و معشوق. به هر کس^{۱۱} سرّ این دقایق را
کشف نکرده‌اند.^{۱۲} ضعیف گوید؛^{۱۳}

- ۴۷ -

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن]

^۱ بیت M: - AE

^۲ کز P: از M, AE

^۳ در M, P: در AE

^۴ Nişâbûrî, *Mantiku't-tayr*, 304.

^۵ با P: بر M, AE

^۶ نامحرم M: محرم AE, P

^۷ بیند M, AE: بیند کفوله تعالی P

^۸ Kur'ân-ı Kerîm 24/37

^۹ خاصان M, AE: طایفه P

^{۱۰} گوید M, P: گوید بیت AE

^{۱۱} کس M, AE: یگانه P

^{۱۲} نکرده‌اند P: نکرده M, AE

^{۱۳} گوید M, P: گوید بیت AE

هر که اندر جان و دل پنهان کند او^۱ ذکر دوست   او عسل خورده و لیک از دور می^۲ راند مگس
هر که اندر خانه‌ی خلوت سرای شاه رفت   سر سلطان را ز کس پوشیدن است او را هوس

أما طالبان نور یقین چون به آن عزیزان و به صحبت ایشان [M 12a]
پیوسته‌اند،^۳ خدمت ایشان^۴ از دل و جان قبول کنند و نامرادی و نیاز و
ادب پیش گیرند. ضعیف گوید؛^۵

- ۴۸ -

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

نامرادی گر نگردد قوت جان   یک نفس نتوان قدم زد سوی کان [AE 13b] ۶۸

و در تسلیم تصرفات صاحب دولتان شوند و در غیبت و حضور خلاف
رضای ایشان قوی و فعلی و حرکتی [P 78b] نکنند. پیوسته‌ی اشارت این
صاحب سعادتان را مترصد باشند و اشارت ایشان را از حق دانند و ربط قلب
کنند. هر عقیده‌ای که پیش آید نپرسند. از باطن عزیزان حل آن عقده را طلبند و
در این امور نیک ثابت^۶ قدم باشند و دایم قصور اعمال و نقصان احوال خود^۷ را
معترف باشند و به طریق نیاز و ادب^۸ عذر خواهند و راه اعتراض را بر خود
بسته دارند. زیرا اعتراض، سبب مفارقت است. اگر^۹ به ظاهر جدا نباشند^{۱۰} أما

^۱ کند او P: پنهان کرده M: کرده است پنهان AE

^۲ دور می P: دوری M: دور AE

^۳ و به صحبت ایشان پیوسته‌اند M, AE: P -

^۴ ایشان M, AE: ایشان را P

^۵ گوید M, P: گوید بیت AE

^۶ ثابت AE, P: صاحب M

^۷ خود M, AE: P -

^۸ ادب P: ادب و M, AE

^۹ اگر M, AE: اگر چه P

^{۱۰} نباشند AE, P: نباشد M

در باطن میان عزیزان و ایشان صد هزاران^۱ فرسنگ راه است.^۲ بلکه بعد
المشرقین و زمین و آسمان^۳ باشد.^۴ همان ساعت که اعتراض^۵ در دل گذران
داشت، راه فیض بسته شد و باطنش همان^۶ کور و کبود گشت و خود نمی داند که
از کجا است.^۷

- ۴۹ -

مثنوی معنوی قونوی قدس سره^۸

	هر کسی در طاعتی بگریختند	خویشتن را مخلصی انگیزتند	۶۹
[AE 14a]	تو برو در سایه‌ی عاقل گریز	تارهی ز آن دشمن ^۹ پنهان ستیز	
[M 12b]	از همه طاعات اینت بهترست	سبق یابی بر هر آن سابق که هست	
	چون گرفتت ^{۱۰} پیر نازک دل مباش	اندرون عارفان را کم خراش	
	چون گرفتت ^{۱۱} پیر هین تسلیم شو	همچو موسی زیر حکم خضر رو	
	صبر کن بر کار خضری بی نفاق	تا نگوید خضر رو هذا فراق	۷۴
	گرچه کشتی بشکند تو دم مزن	گرچه طفلی را کشد تو مو مکن	
	دست او را حق چو دست خویش خواند	تا ید الله فوق آیدیم براند	
	دست حق میراندش زنده‌اش کند	زنده چه بود جان پاینده‌اش کند ^{۱۲}	

^۱ عزیزان و ایشان صد هزاران M, AE: ایشان و عزیزان هزار P

^۲ راه است P: M, AE -

^۳ آسمان M, AE: آسمان راه P

^۴ باشد M, AE: باشند P

^۵ اعتراض M: اعتراض را AE: P -

^۶ همان M: همان ساعت AE: P -

^۷ همان ساعت که اعتراض ... و خود نمی داند که از کجا است M, AE: P -

^۸ معنوی قونوی قدس سره M: مولوی قنوی AE, P

^۹ دشمن M, P: دشمنی AE

^{۱۰} گرفتی M, P: گرفتند AE. Metne vezin gereği nüshalarda yer almayan ancak vezne uygun olan kelime yazılmıştır.

^{۱۱} گرفتی M, P: گرفتند AE. Metne vezin gereği nüshalarda yer almayan ancak doğru olan kelime yazılmıştır.

^{۱۲} Rûmî, Külliyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 167-168.

كرامات الأولياء بدايات الأنبياء عليهم السلام. مطلوب العارفين الإستقامة.
لأنهم مأمورون^١ بهم. قوله تعالى؛^٢ " فَاسْتَقِمَّ كَمَا أُمِرْتَ"^٣ ومطلوب النفس الكرامة
لأنّ من طلب الكرامة لأجل الظهور فهو من طلب رياسة النفس.^٤ ضعيف گوید؛^٥

- ٥٠ -

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

زاهدان را شد كرامت بندِ راه عاشقان را نیست حاجب بر گواه

٧٨

قيل؛ الولي، هو الذي لم يكن له عن نفسه أخبار في بعض الأوقات ولا مع
أحد غير الله قرار في جميع الآن و^٦ الحالات ولا يكون له غفلة [AE 14b] طرفة
عين. [و] قيل^٧ الولي، هو الفاني في حال البقاء في مشاهدة الحق. لأنّ من حصل له
هذه الحالة لا يشعر بنفسه فضلا عن غيره وإختفاء الأغيار عند ظهور الأسرار
والأنوار في نظر التجلي كاختفاء الكواكب عند طلوع الشمس.

- ٥١ -

مثنوي معنوي^٨

رختِ خود را من ز ره بر داشتم غير حق را من عدم انگاشتم
سايه‌ام من كدخدالم آفتاب حاجب من نيستم او را حجاب^٩

٧٩

^١ مأمورون :AE, P :مأمور M

^٢ به كقوله تعالى :P - :M, AE

^٣ Kur'ân-ı Kerîm 11/112.

^٤ النفس :M, AE - :P

^٥ گوید :M, P :گوید بيت AE

^٦ الآن و :M, AE - :P

^٧ قيل :P - :M, AE

^٨ معنوي :M - :AE, P

^٩ Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 208.

[M 13a][P 79a] قيل؛ الفناء، ترك [ال]حظوظ الدنيوية والأخروية وبقاء طلب الحق سبحانه وهذا لازم الصدق والتجريد و^١ قيل؛ الفناء، غيبة الأشياء والبقاء الحضور بالحق. وهذا المعنى نتيجة سكر^٢ الحال. كلّ هذه^٣ إشارة إلى معنى الفناء من وجه ولكنّ الفناء المطلق هو ما يستولي من أمر الحقّ سبحانه على العبد فيغلب كون الحقّ عز سلطانه^٤ على كون العبد.^٥

- ٥٢ -

خواهی که بیابی دوست، خود را گم کن کین گم شدن از برای آن یافتن^٦ است

وهذا نتيجة المحبة الذاتية وتحصل هذه الدرجة العالية بعد رؤية جلال^٧ الحقّ. فينسب^٨ أحوال الدنيا والعقبى بل الفناء. إذا فنى العبد عن أوصافه أدرك البقاء. فحينئذ يكون^٩ ذاته باقيا بالحق فيكون العبد معه وبه وإليه وفيه في جميع أقواله وأفعاله وأحواله؛ "لِمِثْلِ هَذَا فَلْيَعْمَلِ الْعَامِلُونَ"^{١٠}

- ٥٣ -

بيت^{١١}

کجا تو زین عجبتر راز یابی که یک شبنم ز دریا باز یابی [AE 15a]

- ٥٤ -

بيت^{١٢}

^١ و P - :M, AE
^٢ سكر M, P : مكر AE
^٣ هذه M, AE : هذا P
^٤ عز سلطانه M, AE : P -
^٥ العبد M : العبد بيت AE, P
^٦ یافتن AE, P : یافتنه M
^٧ جلال M, P : الجلال AE
^٨ بالفناء; Manaya uygun kullanım
^٩ يكون P - : M, AE
^{١٠} Kur'ân-ı Kerîm 37/61.
^{١١} بيت AE, P : مثنوى عطار M
^{١٢} بيت M - : AE, P

۸۳ سایه در خورشید گم بینی تمام خود همه خورشید بینی والسلام^۱

- ۵۵ -

ضعیف گوید^۲

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

۸۴ جانم بر آستان جلالت نهاده سر جز خاک آستان تو دل را قرار نیست

ومن شرائط المرشد الوصول إلى مرتبة التمكين بعد التعدي من مراتب الفناء وهو أعلى مراتب أهل القرب مع أنّ مرتبة القرب موقوفة على فناء جميع الأوصاف^۳ البشرية الجسمانية والروحانية. لأنّ القرب يحصل مع التلوين بخلاف التمكين. لأنّ أهل التمكين نائب وخليفة وحكمه نافذ في الملك^۴ وهو [M 13b] صاحب التصرف يتصرف كيف يشاء وأهل التلوين كالندماء ولا يتصرف^۵ فيه بخلاف الكمل. فإنّهم [لا] يتصرفون في الملك بل في الملكوت. لأنّهم خليفة^۶ ملك الملك ومالك الملكوت.

- ۵۶ -

بیت^۷

۸۵ جهانی را بمعنی ره نمون کرد^۸ ز مغز هر سخن روغن برون کرد^۹

^۱ Nişâbûrî, *Mantiku't-tayr*, s. 427.

^۲ ضعیف گوید: جانم بر آستان جلالت نهاده سر، جز خاک آستان تو دل را قرار نیست AE: -
M, P

^۳ جميع الأوصاف P: جملة أوصاف M, AE

^۴ الملك M, P: الحكم AE

^۵ يتصرف M, AE: تصرف P

^۶ خليفة AE, P: خلفه M

^۷ بیت M, AE: - P

^۸ نمون کرد AE, P: نمودن M

^۹ Attar, *Esrârname*, s. 13.

علامت رسیدن این مقام آن است که سفر خود در خود^۱ است. اگرچه^۲ در
وطنش باشد.^۳ ضعیف گوید؛^۴

- ۵۷ -

[مقارَب: فعولن فعولن فعول]

همان کس تواند سفر در وطن ز مالوفِ خود شد همیشه غریب

۸۶

و هر چه می طلبد در خود می یابد.^۵ فتح باب از خود به خود شده. به خود^۶
می گوید و از خود می شنود و حیرتِ خود در خود می شود و خود در میان
نی.^۷ [AE 15b] سلطان العارفين بايزيد^۸ بسطامی^۹ از این مقام نشان^{۱۰} می دهد
و می گوید؛^{۱۱}

- ۵۸ -

مثنوی^{۱۲}

چو ره دادند^{۱۳} بر عرش مجیدم هم آنجا پیش آمد بایزیدم
ندا کردم که یا رب پرده بردار ز پرده بایزید آمد پدیدار^{۱۴}

۸۷

-
- ۱ سفر خود در خود M, AE: دایم در سفر P
۲ اگرچه P: اگرچه که M, AE
۳ باشد M, AE: است P
۴ گوید M, P: گوید بیت AE
۵ یابد AE, P: باید M
۶ به خود M, AE: با خود P
۷ نی M, AE: نه چنانکه P
۸ بایزید P: بایزید قدس M, AE
۹ بسطامی P: بسطامه M, AE
۱۰ مقام نشان M, AE: معنی خبر P
۱۱ و می گوید M, AE: P -
۱۲ مثنوی M: بیت AE, P
۱۳ دادند P: دادم M: داند AE
۱۴ Attar, *Esrârname*, s. 92.

[P 79b] و بایزید در میان نی و غیبت از خود راهی است به حضور و حضور راهی است به فنا و فنا راهی است به بقا.

- ۵۹ -

بیت

کسی کو در حضور افتاد بی خواست درین ره چون خدنگی می رود راست
تو دایم در حضور خویشتن کوش دمی حاضر بدو گیتی بمفروش^۱

و به عبارتِ آخری غیبت راهی است به فنا و فنا^۲ دست به دست است به وصول. ضعیف گوید؛^۳

- ۶۰ -

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

شورش اندر دل بود از عشق او غیبت از خود آردم از وصل بو [M 13ma]

۹۱

تا حضور و جمعیت و صفا حاصل نکنی از عالم تفرقه و کثرت به عالم غیبت و وحدت تا به آنجا^۴ که مرتبه‌ی جمع الجمع است نتوانی رسیدن و^۵ للجمع والتفرقة مراتب.

- ۶۱ -

مصرع

جمع کن خود را جماعت رحمت است^۶

^۱ Attar, a.g.e., s. 94.

^۲ و فنا :AE, P - M

^۳ ضعیف گوید :M: ضعیف گوید بیت :AE: بیت P

^۴ به :M, AE - P

^۵ و :M - AE, P

^۶ مصرع: جمع کن خود را جماعت رحمت است P - :M, AE Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i

Manevî, s. 792.

مرتبه‌ی اول اگرچه حواس^۱ و اندام‌ها دایم مستقیم به ادای حقوق شرعی
باشد جمع است و إلا^۲ تفرقه است.

- ۶۲ -

بیت

موی کژ چون پرده‌ی گردون بود   چون همه اجزات کژ شد چون بود^۳
آن که تخم خار کارد^۴ در جهان   هان و هان او را مجو در گلستان^۵

[AE 16a] مرتبه‌ی دوم^۶ اگرچه^۷ در رعایت حقوق شرعی مستقیم و از
محرمات دور بود و لیکن در شهوات حلالی در عین تفرقه بود. اگر از مقدار
ضرورت و از قدر حاجت^۸ زیادت بود نفس و تن‌پرستی بود و این هر دو مایه‌ی
همه کدورت‌ها و وحشت‌ها و ظلمت‌های عالم دل است. و همان دل که یکی است
در وادی‌های شهوات افتد، متفرق شود در طاعت و خدمت کجا جمع شود. اما
میان حلال و حرام^۹ تفاوت است. یکی را حسنات^{۱۰} و یکی را عذاب. وبالجملة
شهوات و هوای این جهان فانی و بی وفا. چه حلال و چه حرام. ^{۱۱} زندان چه
تنگ و چه فراخ ترا از غلّ زر و سلسله‌ی سیمین چه سود.

- ۶۳ -

بیت

^۱ حواس M, P: خواهی AE

^۲ إلا M, AE: لیکن P

^۳ .Rûmî, a.g.e., s. 226

^۴ کارد M, AE: کارت P

^۵ .Rûmî, Külliyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 228

^۶ دوم P: دوم و M, AE

^۷ اگر M, P: اگرچه AE

^۸ مقدار ضرورت و از قدر حاجت M, AE: قدر حاجت و از مقدار ضرورت P

^۹ حلال و حرام P: حرام و حلال M, AE

^{۱۰} حسنات M: حساب AE, P

^{۱۱} حلال و چه حرام M: حرام و چه حلال AE, P

هر که این سگ را کند بند گران   خاکِ او بهتر ز خون^۱ دیگران
 در زمینِ مردمانِ خانه مکن   کار خود کن کار بیگانه مکن
 کیست بیگانه تن^۲ خاکی تو   از برای اوست غمناکی تو [M 13mb]
 تا تو تن را چرب و شیرین می دهی   جوهر خود را نبینی فربهی^۳

"رُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ [AE 16b] وَالْفَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ
 مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ"^۴ الآية^۵.

مرتبه‌ی سوم اگر به ظاهرش به طاعت و خدمت [P 80a] آراسته^۶ و دل
 اندیشه هر جا^۷ می رود.

- ۶۴ -

بیت

نمی دانم کسی را بی غمی من   که تا دستی درو مالم دهی من^۸

۹۹

برون رفتن دل را از طاعت به زبان عذر می گوید و به طبع هر جایی می
 در آویزد در عین تفرقه بود.

- ۶۵ -

بیت

تو یک دل داری ای مسکین و صد کار   بیک دل کی^۹ توانی کرد صد کار^{۱۰}

^۱ خون: AE, P خوان M

^۲ تن: M, P تنی AE

^۳ فربهی: M, AE فربهی قال الله تعالی P Rûmî, a.g.e., s. 233.

^۴ Kur'ân-i Kerîm 3/14.

^۵ الآية: M, AE P -

^۶ آراسته P: آراسته و جمع AE, M

^۷ هر جا: M, P هر جایی AE

^۸ Attar, *Esrârname*, s. 127.

^۹ چون P: کی AE, M

^{۱۰} Feridüddin Attar, *Ilâhîname*, Fuad Ruhan, Tahran, İntişârât-ı Kitâb Furûşî-yi Züvvâr, 1339, s. 4.

از بی قراری روی خود را گربه‌واری^۱ می‌شویی و به تعجیل نماز می‌گذاری که فلان کارم دیر می‌ماند و در اندیشه‌ی سود و زیان دل تو می‌جوشد و نمی‌دانی که چند رکعت نماز گذاردی و چه خواندی؛^۲

- ۶۶ -

بیت^۳

نیایی^۴ در نماز إلا بصد کار حساب ده کنی و فکر بازار
 چو گربه روی شویی بعد از آن زود زنی باری دوی سر بر زمین زود
 نظاره می‌کنی از بی قراری^۵ زمانی دل درو حاضر نداری
 نمازی نغز بگذاری و^۶ تازه سبکتر از نماز بر جنازه
 نیاری از نماز خویشتن^۷ یاد نماز تو به شهر کافران باد^۸

آنها که نماز می‌گزارند حال چنین است آنها که امر حق و سنت [AE
 17a] رسول را^۹ علیه السلام امتثال نکنند برای ایشان چه غفلت‌ها و بعد و^{۱۰}
 حجاب و حرمان‌ها باشد. در همه اوقات [M 14a] غفلت‌زده، افسرده و دل مرده
 بود.^{۱۱}

^۱ گربه‌واری AE, P: گربه‌وار M

^۲ از بی قراری روی ... گذاردی و چه خواندی AE, M: P -

^۳ بیت AE: مثنوی عطار M: P -

^۴ نیایی P: نیاری AE, M

^۵ زنی باری دوی سر..... از بی قراری P: AE, M -

^۶ و AE, P: تو M,

^۷ خویشتن M, P: خویشین AE

^۸ Attar, *Esrârname*, s. 83.

^۹ را AE - M, P:

^{۱۰} بعد و AE, P: M -

^{۱۱} بود AE, M: بوند P

مرتبه‌ی چهارم، دل اگرچه همه طاعت گردد و تن همه خدمت گردد چنانکه در خدمت و طاعت هیچ شرکته‌ی از هوا و نفس نماند و این هر چند جمعیت طاعت است لکن تفرقه است. از آنجا که نظر صادقان و مخلصان نه^۱ بر^۲ طاعت است از بهر آن که در حالت طاعت و نگرستن خدمت در حال خدمت متفرق^۳ شدن است. زیرا که^۴ دید جمال توفیق طاعت و خدمت نگرستن به غیر^۵ است همه عجب متعبدان و زاهدان از این نظر خاست همچو خود در طاعت کسی نمی بینند.^۶

- ۶۷ -

بیت

علتی^۷ بدتر ز پندار کمال نیست اندر جانت ای مغرور ضال^۸ ۱۰۶

مومنان را به جرمی دیدن و به دیده‌ی تحقیر نگرستن و به خدمت ایشان مشغول شدن و خود را به آن دو رکعت نماز بزرگ داشتن و به چند روز روزه داشتن خود را از عزیزان و مرتاضان دهر شمردن از این نظر خاست است.^۹

- ۶۸ -

مثنوی عطار^{۱۰}

ریا و عجب کوه آتشین است نمی دانی که کوه^{۱۱} دوزخ اینست [AE 17b] ۱۰۷

^۱ نه AE, P -

^۲ بر P - AE, M

^۳ متفرق M, P: مستغرق AE

^۴ که M - AE, P

^۵ بغیر AE, P: بفر M

^۶ بینند P: بیند AE, M

^۷ علتی AE, P: علت M

^۸ .Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 180

^۹ است M - AE, P

^{۱۰} مثنوی عطار M, P: بیت AE

^{۱۱} کوه M: عذاب AE, P

اگر تو طاعتِ ابلیس کردی   چو عجب آری در آن ابلیس گردی
جویی^۱ عجب تو گر طاعت جهان نیست   مثال شعله‌ای در پنبه دان نیست^۲

از جهت^۳ آن که گفته‌اند؛ از گناه یک توبه بس است و از طاعت^۴ هفتاد توبه
باید کرد. قال النبی علیه السلام؛ "و ما من عملٍ إلا و^۵ فیهِ عرقٌ [P 80b] من
الریاء."^۶

- ۶۹ -

مثنوی مولوی^۸

زانکه خالی نیست افعالِ عوام   از ریا و از وسوس‌های خام [M 14b]
ره روان را نیست تکیه بر عمل   زانکه خالی نیست اعمال از علل
در عمل کوش و نظر بر^۹ وی مدار   کرده‌ها را همچو ناکرده شمار

مرتبه‌ی پنجم^{۱۰} اگر بنده هر چند^{۱۱} در نظاره‌ی توفیق جمع بود چون در
محل طمع و غرضِ ثواب است در تفرقه بود و در برابر دو رکعت نماز به غفلت
ثواب بسیار و جنت و اشجار و اثمارِ جنان و غلمان و حور و قصور طلبیدن^{۱۲}
از قصور معرفت است.

- ۷۰ -

---

^۱ جویی AE: جو M, P
^۲ Attar, *Esrârname*, s. 84-85.
^۳ از جهت AE, M: - P
^۴ طاعت AE, M: طاعات P
^۵ و AE, M: - P
^۶ و AE, M: - P
^۷ Kaynak bulunmadi.
^۸ مثنوی مولوی M: بیت AE, P
^۹ بر P: در AE, M
^{۱۰} پنجم AE, M: پنجم و P
^{۱۱} هر چند AE, M: - P
^{۱۲} طلبیدن AE, M, P: - AE

مثنوی عطار^۱

مکن گر بندهی طاعت بهایی که آن شرکی بود اندر خدایی ۱۱۳

چو تو بفروختی طاعت بصد بار یقین می دان که حق نبود خریدار^۲

مرتبه‌ی ششم، دولت جمعیت حقیقی آنگاه دست دهد و روی نماید^۳ که [AE
18a] خواست عوض و طلب مزد از^۴ دلش پاک شود از برای دنیا و آخرت
نکند و از برای جنت و از برای خمر و عسل و انهار بهشت نکند.^۵ ضعیف
گوید؛^۶

- ۷۱ -

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

وصف خمر^۷ جنت آمد لذة للشاربین با وجود لعل می‌گونت گرا^۸ پروای اوست ۱۱۵

و از برای حالت و حضور و جمعیت هم نکند. بلکه إطاعة لأوامر الله
وطالبا لمرضات الله وإمتثالاً لسنة رسول الله وهو علامة الوصول إلى أقصى
الكمال وأحسن الحال وعناية ذو الجلال والجمال وهو نتيجة المحبة الذاتية و
يحصل بهذه المحبة الفناء الكلّي. فإنّ العبد عند حصول هذه الحالة لا يسأل شيئاً^۹
عن مولاه^{۱۰} لغنائهم بمولاه. لأنّ من كان غنائهم [M 15a] بماله فهو فقير ومن كان
غنائهم بجاهه فهو حقير ومن كان غنائهم بعيشه فهو ذليل ومن كان غنائهم بطاعته فهو

^۱ مثنوی عطار M: بیت AE, P

^۲ Attar, *Esrârname*, s. 84.

^۳ و روی نماید M, P: AE -

^۴ طلب مزد از AE: طلب من دان M: طلب مزد و ثواب P

^۵ نکند M, P: نکند AE

^۶ گوید M, P: گوید بیت AE

^۷ خمر M, P: AE -

^۸ گرا M, P: گرای AE

^۹ شیء P: M, AE -

^{۱۰} مولاه M, P: مولاه شیء AE

مفلس ومن كان غنائه بمحبة^١ الله فهو غني على الحقيقة والله الأمر من قبل ومن بعد. لا تحصل ذلك^٢ المحبة إلا بمخالفة النفس والمجاهدة بها وتصفية^٣ القلب بدوام نفي الخواطر ودوام الذكر^٤ الخفي وبدوام المراقبة ومن جاهد بنفسه فهو الجهاد^٥ الأكبر.

- ٧٢ -

بيت

قد رجعنا من جهاد الأصغريم يا رسول اندر جهاد اكبريم [AE 18b] ١١٤

وقال النبي عليه السلام؛ "أعدى عدوك نفسك التي بين جنبيك."^٦ لأنّ عدوك صار صديقا [P 81a] بلطفك وبحسن معاشرتك. فإذا أرفقت نفسك وأعطيت من مرادها يكون عداوتها^٧ أكثر وتميل عن [ال] طريق المستقيم الذي سلكه الأنبياء والمرسلين^٨ إلى [ال] سبيل السقيم الذي سلكه أهل الغرور والغافلين.

- ٧٣ -

بيت

بجز تو دشمن تو هيچ كس نيست كه دشمن هيچ كس را هم نفس نيست^٩ ١١٧

لأنّ النفس كلب باغ و جلد الكلب لا يطهر إلا بالدباغ. لأنّ المجاهدة سبب تهذيب النفس عن الدنس. وقيل مجاهدة النفس فناء أوصافها. لا فناء العين. لأنّ

^١ بمحبة P, M: لمحبة AE

^٢ تلك Manaya uygun kullanim; ذلك AE, M: لك P

^٣ تصفية P, M: التصفية AE

^٤ الذكر AE, M: ذكر P

^٥ الجهاد AE: جهاد P, M

^٦ Ebu Bekir b. Şâkir el-Harâitî es-Sâmirî, Bâbu't-teavvuzi billâhi azze ve celle min şerri'n-nefsi'l-
emmâreti bi's-sûi, nr, 32.

^٧ عداوتها AE, M: عداوته P

^٨ والمرسلون Manaya uygun kullanim;

^٩ Attar, Esrârname, s. 123.

نفسك سائرة بك بعد فناء أوصافها وقباك طائرك^١ بعد الفراغ عن شغل الأغيار
فكن أسرعها وصولاً. ضعيف گوید؛^٢

- ٧٤ -

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

پیش ازین نفس سگم^٣ کردی شکار   چون بدی هایش بدل شد آشکار [M 15b] ۱۱۸
کرد بند بندگی بر^٤ گردنش   رفت ازو با فضل حق ما و منش

سبب المشاهدة رياضة النفس وخدمة الفقراء وحرمة الصلحاء مع التصفية.
وطريق الجنيد قدس سره؛ [أنه] لا تحصل المشاهدة إلا بمراقبة [AE 19a] الباطن.
وحقيقة القرب لا تحصل إلا بفضل الحق لا بفضل الخلق. و در جمله‌ی اهل یقین
دایما ریاضت موجود است. أما رویت مجاهده در حین^٥ مجاهده آفت بزرگ است.
پس آن که مجاهدت کند^٦ رویت مجاهده را نفی کند نه عین مجاهده.^٧

بدان که مجاهده بر انواع است. مجاهده‌ی عوام و خواص و خواص
الخاص. أما مجاهده‌ی غافلان فعل ایشان باشد اندر ایشان به اختیار ایشان به سبب
تفرقه‌ی دل بود. زیرا ریاضت ایشان قالبی است. قلب ایشان به کار قالب مشغول
است و غافل از حال درون. علامت این طایفه آن است^٨ که به مدح مردمان دل

^١ طائرك M: طائرة بك P: كائرك AE

^٢ گوید M, P: گوید بیت AE

^٣ سگم AE, P: سلم M

^٤ بر AE, P: در M

^٥ حین M, P: چین AE

^٦ مجاهدت کند M, AE: P -

^٧ مجاهده AE - M, P:

^٨ آن AE, P: M -

خوش می شود^۱ و فربه می شود^۲ و^۳ به ایشان تقرب می جوید.^۴ آن کس که مذمت کرده است در باطن، او را دشمن می دارد^۵ و لاغر می شود.^۶ "والغضب يفسد الإيمان إلا للحقّ ومن أظهر الزهد وقلبه مشحون بشهوات الدنيا ذلك من ضعف اليقين" و^۷ اما ریاضتِ خواص آن است که فعلِ ایشان باشد به اختیار ایشان به طریق تصفیه‌ی دل. اما معلوم ندارد که ریاضتتش [M 16a] نزد حق مقبول است یا نی.^۸ از این [AE 19b] سبب تفرقه دارد می خواهد که از خدا به گوش دل بیان^۹ جوابِ قبول [P 81b] شنود و دایم ریاضتِ خود را به خدا عرض می کند.^{۱۰} علامتِ این طایفه آن است که از مدح و نَمّ خلق فربه و لاغر نمی شوند.^{۱۱} زیرا دایم در تشویش خدمتند.^{۱۲} پروای اغراز و اذلالِ خلق ندارند.^{۱۳} دوستی و دشمنیِ خلق نزد^{۱۴} ایشان یکسان است. شب و روز آرام و^{۱۵} قرار ندارند.^{۱۶} در این مقام ریاضتِ شبخیزی و کم خوردن را بیش‌تر^{۱۷} اهتمام نمایند.^{۱۸}

^۱ شود M: شونند AE, P

^۲ شود M: شونند AE: P -

^۳ و AE, P: M -

^۴ جوید M: جویند AE: جویند و P

^۵ دارد M, AE: دارند P

^۶ شود M, AE: شونند P

^۷ و AE, M: P -

^۸ یا نی M, P: یعنی AE

^۹ بیان M: AE, P -

^{۱۰} کند M, P: کند که AE

^{۱۱} شونند P: شود M, AE

^{۱۲} است M, AE: اند P

^{۱۳} ندارند AE, P: ندارد M

^{۱۴} نزد M, AE: پیش P

^{۱۵} آرام و AE, M: P -

^{۱۶} ندارد M: ندارد و AE: ندارند P

^{۱۷} بیش‌تر AE, P: بیش‌تر M

^{۱۸} نمایند P: می کند M, AE

طالب باید که به کار بندگی مشغول باشد و^۱ رد و قبول دوست، طالب را کار نیست.^۲

- ۷۵ -

بیت

۱۲. گر بگذارد^۳ ترا و گر بنوازد بر خاکِ درش نشین و زاری می کن

أما مجاهدهی خاص الخاص فعلِ حق عز سلطانه باشد اندر ایشان بی اختیار ایشان و آن قهر و^۴ گذارش بود. گذارشی که جمله نوازش بود^۵ کشش به از کوشش گفتن اشارت^۶ است به ریاضتِ عزیزان خاص^۷ الخاص.^۸ علامتِ ایشان^۹ آن است که اضداد پیش ایشان یکسان می شود از عز و جل ظاهری باشد و یا خود باطنی. همه چیز را از حق می بیند^{۱۰} و^{۱۱} اعتراض نمی کند و^{۱۲} رضا به قضا تمام در این مقام [AE 20a] دست می^{۱۳} دهد هر که در این مقام نیک ثابت قدم^{۱۴} شود^{۱۵} از اهلِ [M 16b] تمکین^{۱۶} شود و ریاضتِ اهلِ تمکین دایم خود را گداختن است^{۱۷} و رها کردن است و گم کردن و نیستی و پیش واحد سوختن است.

-
- ۱ و M: و از AE, P
۲ طالب را کار نیست M, AE: فارغ باشد P
۳ بگذارد M, P: نگذارد AE
۴ و P: - M, AE
۵ بود M: باشد AE, P
۶ اشارت M, AE: اشارت به این طایفه P
۷ به ریاضت عزیزان خاص M, AE: - P
۸ الخاص M: الخاصان AE: - P
۹ ایشان M, AE: این طایفه P
۱۰ از عز و جل ظاهری باشد و یا خود باطنی. همه چیز را از حق می بیند M, AE: - P
۱۱ و M, AE: و از P
۱۲ نمی کند و M, AE: خلاص می شوند P
۱۳ می P: - M, AE
۱۴ قدم M, AE: - P
۱۵ شود M, AE: بود P
۱۶ تمکین M, AE: تمکین می P
۱۷ است M, AE: - P

بیت

چیسیت توحید خدا افراشتن خویشتن را پیش واحد سوختن^۱ ۱۲۱

ای درویش^۲ چون ریاضتِ نفس اینجا رسد، نفس^۳، دل گردد^۴، بلکه روح گردد^۵، بلکه^۶ نفس سگ^۷ در نمکسار بحر معنی افتاد نمک گردد^۸ و خلق صورتِ سگ^۹ را می بیند^{۱۰}، اَمَّا نمک است که^{۱۱} هر که نفس خود را^{۱۲} به این مقام نرساند حلاوت و ملامت ندارد؛ "مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ" اشارت به این مقام باشد.

ای درویش^{۱۳} اگر خواهی که به این منازل بررسی از فعلِ خود عبارت مکن و خلق را دلالت مکن و نفس را شفقت و متابعت مکن. امید است که هستی تو که^{۱۴} حجابِ بزرگ است خلاص شوی. زیرا^{۱۵} کلیهی تو حجاب است. تا به کلیهی فنا نگردی شایسته‌ی لقا نگردی.

بیت

^۱ Rûmî, Külliyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 170

^۲ ای درویش P: - M, AE

^۳ نفس M, AE: - P

^۴ گردد P: شود M, AE

^۵ گردد P: گشت M, AE

^۶ بلکه AE, P: بل M

^۷ نفس سگ M, AE: سگ نفس P

^۸ گردد P: گشت M, AE

^۹ سگ AE, M: - P

^{۱۰} می بیند M, AE: بیند P

^{۱۱} که M: - AE, P

^{۱۲} را P: - M, AE

^{۱۳} ای درویش P: - M, AE

^{۱۴} که AE: - M, P

^{۱۵} زیرا M, AE: بلکه P

١٢٢ تو تا بیرون نیایی^۱ از رگ و پوست نیابی ایمنی بر درگه دوست
ز تو تا هست باقی یک سر^۲ موی یقین می دان که نبود ایمنی روی^۳

[P 82a] الغيبة غيبة القلب^۴ على^۵ علم ما يجري^۶ من أحوال الخلق لإشتغال
الحسن [AE 20b] بما ورد عليه. ثم قد يغيب عن إحساسه بما ورد عليه. ثم قد
يغيب عن إحساسه و نفسه وغيره. من وارد ومن تذكر ثواب وتفكر عقاب لغبات
وجود [M 17a] الحق يسقط التمييز بين ما لم يولد و يلد. لأن الغلبة حال تبدو للعبد
لا يمكن معها ملاحظة السبب ولا مراعات الأدب وهي نهاية "سير إلى الله" وبداية
"سير في الله" وهي نتيجة التسليم^۷ الكلي إلى الله بطريق الإفتقار. لأن العبد في هذه
الحالة يكون شديدا بين يدي الله. يتصرف كيف يشاء وهو نهاية الكمالات و^۸ آخر
الدرجات وإذا أرجع العبد من هذه الغيبة والفناء فهو مع البقاء فهو سير في الله.
يعني سير المعشوق في العاشق ولا نهاية لهذه^۹ الأطوار والأمواج. هذه الأسرار
بحار. لأنها ليست من جهة الإكتساب. بل من جهة فضل الوهاب. "الله الذي سخر
لكم البحر لتجري الفلك فيه بأمره ولتبتغوا من فضله ولعلكم تشكرون وسخر لكم ما
في السموات وما في الأرض جميعا منه إن في ذلك لآيات لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ."^{۱۰}

^۱ نیایی P: نباشی M, AE

^۲ سر M, P: سرى AE

^۳ Attar, *Esrârname*, s. 131.

^۴ القلب M, P: القلوب AE

^۵ عن Manaya uygun kullanım;

^۶ جرى AE, P: بحر M

^۷ التسليم M, AE: تسليم P

^۸ و P: M, AE -

^۹ لهذه M, P: فى هذه AE

^{۱۰} Kur'ân-ı Kerîm 45/12-13.

أما^۱ از گفتن تا عمل کردن و از عمل تا دیدن و از دیدن تا رسیدن و از رسیدن تا نیست شدن و از نیست شدن تا هست شدن تفاوت بسیار است. [AE 21a] اما امید است به عنایت حق جل ذکره از ایشان^۲ نباشیم که "تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ"^۳ و^۴ عز من قائل؛^۵ "كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ."^۶ خدا را کار آسان است. طالبان را^۷ خدای^۸ تعالی^۹ به مطلوب حقیقی از کرم فضل^{۱۰} خود^{۱۱} در فضل^{۱۲} در آرد و ایشان را^{۱۳} به ایشان نگذارد و^{۱۴} علامت این رسیدگان آن است که^{۱۵} ایشان را^{۱۶} در نیستی و فنا را در هر زمان [M 17b] بلکه^{۱۷} در هر نفس و آن^{۱۸} آسان کرده است.^{۱۹}

- ۷۸ -

بیت

ز دو چیزی کمالست اندرین راه، فَنای مَحْضِ یا نَه جَانَتِ آگاه^{۲۰}

۱۲۴

۱ أما P - :M, AE

۲ ایشان M, AE : آنها P

۳ Kur'ân-i Kerîm 61/2.

۴ و M : وقال AE : اند P

۵ عز من قائل M, AE : قوله تعالی P

۶ Kur'ân-i Kerîm 61/3.

۷ را P - :M, AE

۸ خدای M, AE : خدا را P

۹ تعالی P - :M, AE

۱۰ کرم فضل M, AE : در فضل و کرم P

۱۱ خود P : خود از M : خود را AE

۱۲ خود در فضل P - :M, AE

۱۳ : ایشان را P : به ایشان M : به ایشان را AE

۱۴ و M, AE : و عجب نباشد P

۱۵ که AE - :M, P

۱۶ را M - :AE, P

۱۷ بلکه AE : بل M, P

۱۸ آن M, AE : آن ایشان P

۱۹ کرده است M, P : کرد AE

۲۰ ز دو چیزی کمالست اندرین راه، فَنای مَحْضِ یا نَه جَانَتِ آگاه - :M, P Attar, Esrârname, s. 77.AE

درین دریای مغرق غوطه باید نه دام و^۱ زرق و^۲ دلق و^۳ فوطه باید^۴

اگر این سعادت و دولت بی نهایت را^۵ به تو دادند "تُورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ^۶
لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ"^۷ و شکر این نعمت عظیم باید کرد^۸ و اگر به این^۹ سعادت
نرسیدی و ندیدی پروری^{۱۰} صاحب سعادتان و^{۱۱} [P 82b] عنقا صفتان و^{۱۲}
سیمرخ همّتان و هما طلعتان باید کرد تا ترا^{۱۳} از راه ایشان کردی و بویی^{۱۴} رسد
و اگر به این سعادت مسعود نگشتی و پروری^{۱۵} این عزیزان نکردی؛

- ۷۹ -

بیت

مرد باش و سخره‌ی مردان مشو روسر خود گیر و سرگردان مشو^{۱۶}

۱۲۶

[AE 21b] راه حق همچو حق پایان ندارد و نشان پای ره روان و صدیقان
و مخلصان پیدا نیست.

- ۸۰ -

بیت^{۱۷}

^۱ و P - :M, AE

^۲ و P - :M, AE

^۳ و M - :AE, P

^۴ Attar, **a.g.e.**, s. 78.

^۵ را P - :M, AE

^۶ به P :M, AE الله

^۷ Kur'ân-ı Kerîm 24/35.

^۸ کرد P :M, AE: گذارد

^۹ این P :AE, باید M

^{۱۰} پیروی P :AE, بی روی M

^{۱۱} و P - :M, AE

^{۱۲} و P - :M, AE

^{۱۳} ترا M :شما P, AE

^{۱۴} بویی P :مردی M, AE

^{۱۵} پیروی P :AE, بی روی M

^{۱۶} .Rûmî, **Külliyât-ı Mesnevî-i Manevî**, s. 34

^{۱۷} بیت P :M, AE: مثنوی مولوی عطار

بگرد پرده‌ی اسرار کم گرد	۱۲۷
نیابی در دریای معانی	
کسی کو کنه این اسرار جوید	
چو ره گم کرده‌اند در ^۳ راه اسرار	
کسی کین راه ^۴ پی برد از نهانی	
بماندی گوش ^۵ بر در، چشم ^۶ بر راه ^۷ بما	۱۳۲
که نبود مرد این اسرار هر مرد	
وگر یابی هم آنجا غرقه مانی	
کلید گنج ^۱ معنا باز جوید ^۲	
چگونه پی بری ای مرد هشیار	
هم او گم کرد پی تا تو ندانی	
ببر پی تا بیابی پیر ^۸ آگاه ^۹	

مقتدی آن است که قوت ولایت او در تصرف به مرتبه‌ی تکمیل ناقصان رسیده بود و در حال خود متصرف مطلق بود. یعنی از مرتبه‌ای به مرتبه و از حال [M 18a] به حال تواند به اختیار خود را گذرانید.^{۱۰} مثلا در عین جمال به جلال رفتن و از قبض به بسط و از بسط به قبض و از تفرقه به جمع و از جمع به تفرقه و در عین فنا^{۱۱} به بقا رفتن و در عین بقا فانی شدن به اختیار خود باشد.^{۱۲}

- ۸۱ -

بیت

-
- ^۱ گنج: P: گنج در بازار M, AE
^۲ جوید: M, P: جوید AE
^۳ در: M, P: اندر AE
^۴ کین راه: P: کان راه M: که راه AE
^۵ گوش: AE: چشم M, P
^۶ چشم: AE: گوش M, P
^۷ بماندی چشم بر در گوش بر راه M, P: ببر پی تا بیابی پیر آگاه AE
^۸ پیر: AE: پر M, P
^۹ ببر پی تا بیابی پر آگاه M: بماندی گوش بر در چشم بر راه AE: ببر پی تا بیابی پر آگاه ای
 درویش Attar, *Esrârname*, s. 116.P
^{۱۰} گذرانید: M: گذرانیدن AE, P
^{۱۱} عین فنا: AE, P: فنا عین M
^{۱۲} باشد: M, AE: - P

۱۳۳ حال‌ها موقوف عزم و رای حال^۱ بسته در رای جهان آرای^۲ او

محب و مرید آن است که دیده‌ی بصیرتش به نور هدایت بینا گردد و به^۳ نقصان و عصیان^۴ و کسلان خود نگرند [AE 22a] و آتش طلب کمال در نهاد او بر افروزد و آرام نگیرد. إلا به حصول مراد و وجود قربت^۵ حضرت عزت و اگر در دو کون جز حق مراد دیگر دارد یا لحظه از طلب مراد بیارآمد اسم ارادت بر وی عاریت است.

- ۸۲ -

مثنوی^۶

۱۳۴ لنگ و لوک و^۷ خفته‌شکل و بی ادب سوی او می غیژ و^۸ او را می طلب^۹
تا توانی می تراش و می خراش تا دم آخر دمی غافل مباش^{۱۰}

والأنبياء عليهم السلام سَلَطُوا عَلَى الْأَحْوَالِ فَمَلَكُوهَا فَهَمَّ يَتَصَرَّفُونَهَا^{۱۱} لَا^{۱۲}
الأحوال تصرفهم و غيرهم. [P 83a] سَلَطْتُ عَلَيْهِمُ الْأَحْوَالَ وَالْأَحْوَالَ تَصَرَّفَهُمْ لَا

^۱ .Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 474

^۲ آرای M, P: افزای AE

^۳ به P: - M, AE

^۴ و عصیان M, P: - AE

^۵ قربت AE: قرب M, P

^۶ مثنوی M: بیت AE, P

^۷ و AE, P: - M

^۸ و P: - M, AE

^۹ .Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 453

^{۱۰} .Rûmî, a.g.e., s. 108

^{۱۱} يتصرفونها M, AE: تصرفوا P

^{۱۲} لا M, AE: بها P

هم يتصرفون الأحوال إلا خواص الأولياء. قوله تعالى؛^١ "أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ"^٢ "وَذَلِكَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ."^٣

اگر خواهی که اسرار معانی و نور عروسان تجلی به نور وی بنمایند؛
چشم دیگر پیدا باید کرد روشناس و دماغ بوشناس پیدا باید کرد. ضعیف گوید؛

- ۸۳ -

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

اگر پاکت بود ای جان دماغ و مغز و بینی است دماغ جان معطر کن بیا عنبر فروش آمد^٦ ۱۳۶

- ۸۴ -

مثنوی^٧

پاک کن تو مغز و بینی از زکام تا که ریح الله در آید در مشام^٨ ۱۳۷

و گوش باید که کلام [M 18b] اهل الله و اهل غیب^٩ شنود.

- ۸۵ -

مثنوی معنوی^{١٠}

گوش خر بفروش و دیگر گوش خر کاین^{١١} سخن را در نیابد گوش خر^{١٢} [AE 22b] ۱۳۸

^١ قوله تعالى : P - M, AE

^٢ Kur'ân-i Kerîm 10/62.

^٣ Kur'ân-i Kerîm 6/16.

^٤ بنمایند : M, AE : نمایند P

^٥ و : M, P - AE

^٦ آمد : M, AE : آمده P

^٧ مثنوی : M, P : مثنوی مولوی AE

^٨ .Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 313

^٩ غیب : AE : غیبت M, P

^{١٠} مثنوی معنوی : M : مثنوی P : بیت AE

^{١١} کاین : M, P : این AE

^{١٢} .Rûmî, a.g.e., s. 65

و دانش باید که از ^۱ عالم پاک در عالم خاک فرو نمائی^۲ و دانش را مناسب کردار باید. زیرا گفته‌اند؛^۳ صوفی بی عمل^۴ خانه‌ی بی در و علم^۵ بی عمل کور مشعل‌دار است و نیز گفته‌اند؛ عمل بی علم بیگانگی است^۶ و علم بی عمل دیوانگی است و نیز گفته‌اند؛ "العلم بلا عمل کسجر بلا ثمر و بدن بلا روح." نعوذ بالله من علم لا ینفع.^۷

- ۸۶ -

بیتِ مثنوی^۸

<p>از آن بسیار کس را بی خبر دان که ره دور و تاریکست و پرچاه و گر نه در چه افتی سر نگوسار ترا و دانشت را بار نبود از آن دل نور آسایش بر آید ترا هرگز نیارد زرد رویی کسی را هیچ جز نیکی نگویی بود علم تو مغز و آن ما پوست چو علمت نیست کی یابی^{۱۱} رهایی قدم در علم زن ای مرد کالیو</p>	<p>جهان پاک را چشمی دگر دان مرو بی دانشی در^۹ راه گمراه چراغ علم و دانش پیش خود دار اگر دانش بود کردار نبود سخن گر از سر دانش بر آید سخن گر گویی و دانسته گویی تو گر داننده باشی و نگویی^{۱۰} وگر علم لدنی داری ای دوست اگر بر هم نهی صد پارسایی بود بی علم زاهد سخره‌ی دیو</p>	<p>۱۳۹</p> <p>۱۴۴</p>
--	---	-----------------------

[AE 23a]

^۱ که از AE, P: گر از M

^۲ نمائی M, P: مانی AE

^۳ گفته‌اند M, P: گفته AE

^۴ عمل M: علم AE, P

^۵ علم M, P: عالم AE

^۶ است M, AE: - P

^۷ نعوذ بالله من علم لا ینفع AE, M: - P

^۸ بیتِ مثنوی M: بیت AE: مثنوی P

^۹ در M, P: اندر AE

^{۱۰} نگویی AE: بگویی M, P

^{۱۱} یابی AE, P: به این M

چو علمت هست در علمت عمل کن   پس از علم و عمل اسرار حل کن
 ترا در علم دین یک ذره کردار   بسی به زانکه علم دین بخروار
 برو کاری بکن کین کار خامست   ز علم دین ترا حرفی تمامست
 [M 19a]
 کسی کو داند و کارش نبندد   برو بگری که او بر خویشتن خندد^۱

نماز با بی نیاز تجدید ذکر است. بلکه راز گفتن است و اشتغال است با حق سبحانه^۲ به ظاهر و باطن. "الصلاة معراج المؤمن" اشارت به این نماز باشد.^۳
 [P 83b] مبتدی را نماز مانع حال باشد^۴ و متوسط را حال، مانع نماز باشد^۵ و منتهی را صلوات، مانع هیچ چیز از ذکر و فکر دوست نمی شود و^۶ ظاهر و باطن مستغرق جمال دوست شود. ضعیف گوید؛

- ۸۷ -

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

هر کس که جز لقای تو شد قبله‌ی دلش   ساهون الذین یراوون عن صلاة^{۱۵۳}

و روزه، شرف "الصوم لی" دارد و تشبیه است به ملائکه. زیرا روحانیت غالب می شود بر جسمانیت. کما قال الله تعالی لعیسی علیه السلام؛ "تجوّع ترانی^۷ تجرّد تصل".

^۱ خندد M, AE: خندد ای درویش P. 77-79. Attar, *Esrârname*.

^۲ سبحانه M, P: سبحانه و AE

^۳ باشد M, AE: است P

^۴ باشد M, AE: بود P

^۵ بود M, AE: باشد P

^۶ و M, P: AE -

^۷ ترانی M: ترنی AE: ترانی و P

"عیسی روح الله" گفتن اشارت به این معنی^۱ باشد. یعنی [AE 23b]
روحانیت او بر جسمانیت او^۲ غالب گفتن است. درویش باید که هرگز گرسنگی
را سیر نشود و^۳ دایم قره العین وی جوع بود.

- ۸۸ -

بیت

طعام افزودن مخور بی کام و^۴ ناساز   کان افزودن ترا بی شک خورد باز^{۱۵۴}

در^۵ جای دگر گفته شد که درویش باید که هر روز کلّ شکر خورد با^۶
وجودی که^۷ وظیفه نداشته باشد اشارت است^۸ به این^۹ معنی^{۱۰}. زیرا تا رغبت
نیود نمی خورد و هنوز که از رغبت باقی است دست از طعام می گذد.

- ۸۹ -

بیت

گر گلشکر خوری بتکلف زیان کند   و^{۱۱} نان خشک دیر خوری گلشکر بود^{۱۲} [M 19b]^{۱۵۵}

و زکات برهان محبت الهی است.^{۱۳} "الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ
اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ"^{۱۴} و تطهیر دل است از تعلق به ما سوای حضرت عزّت.

^۱ معنی M, AE - P

^۲ او M, AE - P

^۳ و P - M, AE

^۴ و M - AE, P

^۵ در M, AE - و در P

^۶ با M, P - یا AE

^۷ که M, AE - P

^۸ است M, AE - P

^۹ این M, AE - این معنی است P

^{۱۰} معنی AE: یعنی M - P

^{۱۱} و P: گر M, AE

^{۱۲} Sadi Şîrâzî, Külliyyât-ı Sa'dî - Golistan, Tahran, Ketab Furûşî-i Furuî, 1354, 91

^{۱۳} است M, P - AE

^{۱۴} Kur'ân-ı Kerîm 9/20.

بیت

۱۵۶ بدرویشان بده از مال بهره که مال تو نگردد مار زهره^۱
سخت کن که هر کس کو^۲ سخی بود روا نبود که گویم دوزخی بود^۳

قوله تعالی؛^۴ "لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ."^۵ مال چه بود در راه
دوست سر و جان باید^۶ باخت. سفر حجاز بر مثال سفر آخرت است. به ظاهر
مقصد خانه است. به باطن مقصد خداوند خانه است جل ذکره.^۷ اگر دل اهل دل
به دست آری کعبه که بیت خود بگزیده^۸ است زود رسی.

بیت

۱۵۸ اگر خواهی که گردد کعبه آباد دل اهل دلی از خویش کن شاد^۹
[AE 24a]

گفته‌اند روزه داشتن صرفه‌ی نان است و به^{۱۰} حج رفتن تماشا کردن^{۱۱} جهان
است. دل به دست آور که کار مردان است. ضعیف گوید؛^{۱۲}

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

۱۵۹ چونکه کردی کعبه‌ی دل را طواف شش جهت را قبله دیدی بی خلاف

^۱ Attar, *Esrâr-nâme*, s. 182.

^۲ کو AE - :M, P

^۳ Attar, *a.g.e.*, s. 183.

^۴ قوله تعالی :P - M, AE

^۵ Kur'ân-i Kerîm 3/92.

^۶ باید AE, M: باید در P

^۷ است جل ذکره AE, M: - P

^۸ بگزیده AE, M: خوانده P

^۹ Attar, *Esrâr-nâme*, s. 182.

^{۱۰} به AE, P - :M

^{۱۱} تماشا کردن M: تماشای AE, P

^{۱۲} گوید AE, M: گوید بیت AE

گردد دل کردی که یابی اصل جان ۱۶۰ گرد جان کردی که یابی اصل کان^۱

أعد ذکر نعمان لنا أن ذكره ۱۶۱ هو المسك ما كررته يتضوع [P 84a]

ای درویش^۲ طریق صوفیان به صفا و سالکان بر سنت^۳ مصطفی دایم در مجاهده باشد از برای صاف داشتن باطن با ذکر حق جل ذکره تا خود را و هر که^۴ جز حق سبحانه و تعالی^۵ فراموش نکند مستعد درجات عالییه شود.^۶ چون جز حق فراموش شد کارها در باطن او پیدا شدن [M 20a] گیرد^۷ و عظمت حضرت عزت برو ظاهر شود و محبت زیاده کند و در کار بندگی^۸ چابک و چالاک شود و اگر محبت غالب آید همه دانست‌ها را حجاب ببند و سبب بعد و حرمان خود ببند زود از لوح دلش بیرون کشد و^۹ بشوید.

- ۹۳ -

ضعیف گوید^{۱۰}

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

هر که کرده خدمت پیر^{۱۱} مغان این دیر^{۱۲} زود شوید لوح دل را هر نفس از نقش غیر ۱۶۲

۱ کان M: کان شعر AE: کان عربی P

۲ ای درویش P: - M, AE

۳ سنت AE, P: سنن M

۴ که M, AE: چه هست P

۵ تعالی M: - AE, P

۶ شود M, AE: شوند و P

۷ گیرد M, P: - AE

۸ بندگی AE, P: بنده M

۹ کشد و AE: کند M: - P

۱۰ ضعیف گوید AE, P: بیت M

۱۱ پیر P: پر M, AE

۱۲ این دیر M, P: دیرها AE

و خدا را به همه دل دوست دارد. همیشه ذکر دوست بر دل وی [AE 24b] تازه بود و اگر فکرِ معصیت بر دلش گذرد نزدیک شود^۱ که خود را هلاک کند و به نفس مجاهده‌ی بسیار^۲ کند و هر چه به حق سبحانه منسوب است دوست دارد و از او امر و نواهی و چون دوستی حق^۳ قوی^۴ گردد حق را و^۵ بندگان او را دوست دارد و علامت رسیدن این مقام آن است که خلوت و مناجات را حریص باشد. دایم می‌خواهد که رازیابی نیاز گوید و همه موجودات را به طبع دوست دارد و بر همه بندگان مشفق باشد. اگر^۶ کبر و ترسا نیز باشد و همه ایشان^۷ نیز دعای خیر گوید.^۸ خدای تعالی مر ایشان^۹ ایمان و اسلام^{۱۰} ارزانی دارد و منظور نظر عنایت حق شوند.^{۱۱} این علامت تبدیل اخلاق است. هر که در این مقام نیک^{۱۲} ثابت قدم باشد با اخلاق الهیه متخلق شود.

- ۹۴ -

بیت

بر غبت بر همه کس مهربان باش همه کس را چو خورشید جهان باش^{۱۳}

۱۶۳

^۱ شود P: است M, AE
^۲ بسیار M: زیاده AE, P
^۳ حق P: - M, AE
^۴ قوی M, AE: زیاده P
^۵ و M, P: - AE
^۶ اگر M, AE: بر P
^۷ نیز باشد و همه ایشان M, AE: - P
^۸ گوید M, AE: کند تا P
^۹ مر ایشان M, AE: - P
^{۱۰} اسلام M, AE: اسلام مر ایشان را P
^{۱۱} شوند M, AE: شوند و P
^{۱۲} نیک P: - M, AE
^{۱۳} Attar, *Esrâr-nâme*, s. 181.

از این علامت آن مقدار که کمتر است محبت به حق به قدر آن خواهد بود
 و^۱ مبتدی کرم‌رو ریاضت [M 20b] و مجاهدت به تدریج بر خود^۲ می‌گردد^۳ و
 هر^۴ روزی از وظایف طاعت بر خود زیادت می‌کند.^۵ [AE 25a] مثلاً در یک
 رکعت نماز نصف جزو قرآن یا خود یک جزو قرآن بخواند و تمام شب را اقدام
 نماید که بیدار باشد و در طاعت و بندگی باشد و در کم خوردن کوشد.

- ۹۵ -

بیت

هزاران جان پر نور عزیزان^۶ فدای سجده گاه صبح خیزان^۷ [P 84b] ۱۶۴

"وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ."^۸ تا دل او دردمند شود و حیرت و نیستی آید. "وَاعْبُدْ
 رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ."^۹ و غشاوت از چشم دل او بر خیزد و دیده‌های^{۱۰} دل و
 بصیرت او گشاده‌تر گردد. و هر چند مجاهده بیشتر، این دریچه گشاده‌تر^{۱۱} می
 شود تا آنگاه جمله‌ی خانه‌ی مصنوعات ویران گردد تا نبیند جز صانع عز
 سلطانه.^{۱۲} چون طالب به این^{۱۳} مقام رسید حق سبحانه به کرم لطف خود در ملکوت

^۱ و M, AE: ای درویش P

^۲ به تدریج بر خود M, AE: بر خود به تدریج P

^۳ می‌گردد M, AE: زیادت کند P

^۴ و AE: M, P -

^۵ بر خود زیادت می‌کند M, AE: P -

^۶ عزیزان M, P: خریان AE

^۷ Attar, *Esrâr-nâme*, s. 174.

^۸ Kur'ân-i Kerîm 24/46.

^۹ Kur'ân-i Kerîm 15/99.

^{۱۰} دیده‌ها M: دیده AE, P

^{۱۱} تر M, P: بر AE

^{۱۲} سلطانه M, AE: سلطانه و P

^{۱۳} به این M, AE: بر این P

را^۱ بگشاید از درون دل و جان او و^۲ علامت رسیدن به این مقام^۳ آن است که همیشه حافظ اوقات باشد و دایم در حضور کوشد.

- ۹۶ -

بیت

همیشه حافظ اوقات خود باش   بفکرت در حضور ذات خود باش^۴

۱۶۵

در این مقام دل او آینه‌ی جهان نمای باشد. بلکه آینه‌ی جانان شود و^۵ طالب چون آنجا^۶ رسید غیر حق در دل و جان او نماند [AE 25b] و^۷ اگر چشم گشاید و پوشد^۸ در یقین تفاوت^۹ نمی کند. ابتدای توحیدش باشد و بعد از آن از حال به حال رود ترقی می کند و از خواست گوناگون طبیعی بر خیزد [M 21a] و شهوات را ترک کند. جز ضرورات بقای جان و تن و هر چند از حظوظ این عالم^{۱۰} گریزش پیش بود آویزش به آن^{۱۱} عالم پیش بود و "هذا طریقك المستقیم" و چون بر این مقام رسید خود را و اعمال خود را حجاب ببندد و چون آنجا^{۱۲} رسید خود را همه صفات کمال را پیش جمال شمع احدیت بگذارد و بسوزد مطلوب ماند و پس در آنجا^{۱۳} جز یک نمی بیند.

- ۹۷ -

بیت

^۱ را M, AE: بروی P

^۲ و M, AE: P -

^۳ به این مقام P: M, AE -

^۴ Attar, a.g.e., s. 184.

^۵ و M: AE, P -

^۶ آنجا M: اینجا P, AE

^۷ و M, AE: P -

^۸ گشاید و پوشد M, AE: پوشد و گشاید P

^۹ در یقین تفاوت P: تفاوت در یقین M, AE

^{۱۰} از حظوظ این عالم M, AE: از این عالم و حظوظ او P

^{۱۱} به آن P: در آن M - AE

^{۱۲} آنجا M, AE: اینجا P

^{۱۳} در آنجا M: در اینجا P, AE

بگفتم جمله‌ی اسرار سر باز   حجاب آخر ز پیش خود بر انداز
اگر این پرده از خود بر درانی   همه جز یک نبینی و ندانی^١

إعلموا إخواني زادكم الله تعالى أنوار التوحيد وحقائقه ووقائقه. أن علم التوحيد أنفع العلوم و أرفعها. لأنّ موضوع مسائله ذات الأحدية. لأنّ شرف العلوم باعتبار شرف الموضوع. فموضوع كلّ علم ومبادئه ومسائله فروع موضوع^٢ علم التوحيد وفروع مبادئه ومسائله. إنقلبت البصائر عنه^٣ و في دركه العقول عليّة و ما يصل إلى [AE 26a] نهاية قليلة وامتنع [P 85a] على الأرواح والقلوب إلى كنه الوصول وأنّ بينوا لدركه^٤ الأصول^٥ التوحيد. غريم لا يقضى دينه وغريب لا يؤدي حقه وتكلّموا الموحدّين^٦ في علم التوحيد بلسان الذوق والشوق والإشارة والكناية لضيق المقام وظروف العبارة وهذا هو العلم الذي يرثه العلماء الراسخون في العلم من الأنبياء [M 21b] عليهم السلام علما و مقاما و حالا. فهو من علوم الوراثة وغيره من علوم الدراسة. و^٧ قال بعض أهل التحقيق؛ "التوحيد سقوط الرسم عند ظهور الاسم. فناء الأغيار عند طلوع الأنوار. تلاشي الخلائق.^٨ ظهور الحقائق فقدان رؤية الأغيار^٩ عند وجود قرينة الجبار. أقول بتوحيد توفيق^{١٠} الله؛^{١١} التوحيد، طلوع الذات عن مطلع الأحدية والألوهية. لا هلاك ما سوى الحقّ

^١ Attar, *Esrârname*, s. 72.

^٢ موضوع P: - M, AE

^٣ عنه M, P: - AE

^٤ لدركه AE: الدركة M: الدركة التواعد P

^٥ أصول Manaya uygun kullanım;

^٦ الموحدون Manaya uygun kullanım;

^٧ و M, AE: - P

^٨ الخلائق M: الحقائق عند AE, P

^٩ الأغيار M, P: الأغيار و AE

^{١٠} بتوحيد توفيق M: بتوفيق AE, P

^{١١} الله M, AE: الله تعالى P

والإعدام^١ بكلیة. وقال جل جلاله^٢ "لَمَنْ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ"^٣ ولا يبقى إلا وجهه الجبار. فيكون الموحد شبحا بين يدي الله^٤ لا يكون شعورا عن نفسه فكيف عمّا سواه فيعطل حواس [ه] الظاهرة والباطنة؟ بل العقل والقلب والروح العارف قد يعلم ما في السموات والأرض وما بينهما. بل لا يعلم نفسه في حكمه^٥. من لا يكلف في هذه الحالة والاستغراق^٦ بل ينعدم بالكلية بل يبقى مع بقائه. ضعيف گوید؛^٧

- ٩٨ -

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن]

گفت آهن آتش اندر همین منم^٨ آتش و لیک رنگ آتش دارد اما ذات او باشد حدید
هر که در بحر فنا هستی خود نگذاردش در حریم وصل محرم کی بود باشد بعید
[AE 26b]

توحید زروهی علیای احوال است و اوج اعلاى وجد است^٩ و تاج انبیا است و حلیه‌ی اولیا است. شرح توحید دراز است. اما شاهان عرب و سروران عجم و اولیای شام در فتنگان عراق و نهفتگان روم میران خراسان و سروران غزنین [M 22a] و چاپکان بدخشان و عیاران^{١٠} ماوراء النهر و پیران ترکستان و عاشقان آذربایجان و ملامیان بخارا و خلفای هندوستان^{١١} اتفاق کرده‌اند که توحید سه منزل است. اول عشق است. دوم نیستی، سوم هستی. ^{١٢} بالای ^{١٣} هستی هیچ

^١ الإعدام M, AE: إعدامه P

^٢ وقال جل جلاله M, AE: كقوله تعالى P

^٣ Kur'ân-ı Kerîm 40/16.

^٤ الله M, AE: الله تعالى P

^٥ حكمه P: حكم M, AE

^٦ العارف قد يعلم ما فى ... الحالة والاستغراق M, P: AE -

^٧ گوید M, P: گوید بیت AE

^٨ منم M, AE, P: میخ M

^٩ است M, AE: آن است P

^{١٠} عیاران P: عیاراد M, AE

^{١١} هندوستان P: هند M, AE

^{١٢} هستی M, AE: هستی و P

^{١٣} بالای M, AE: بالای این P

چیزی نیست. تفصیل این مجمل آن است که منزل اول نتیجه‌ی محبت است. کمال "سیر إلى الله" است. منزل دوم اشارت است رسیدن^۱ سالک به "فناء^۲ في الله" که اول سیر في الله است [P 85b] و نهایت سیر إلى الله. نتیجه‌ی محبت ذاتی است. منزل سوم اشارت است به "بقاء بالله". علامت رسیدن به منزل اول آن است که هر باری^۳ که آفتاب محبت از اوج جان^۴ طلوع کند ظلمات حدثات و اغیار^۵ از نظر موحد پوشیده شود.^۶ چنانکه نزد^۷ طلوع آفتاب همه کواکب [AE 27a] پوشیده می شود. ضعیف گوید؛^۸

- ۹۹ -

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

۱۷. از اوج جان چو ذات قدیمش کند طلوع آتش زند الهی درین دیر محدثات

و نشان^۹ رسیدن به مرتبه‌ی دوم آن است که نیستی و فنا از عالم سرّ و خفی تاختن آید^{۱۰} و از تلاطم امواج بحر فنا و از هیبت او موحد نیست شود. آنچه می جست گم کند و گم کردن خود هم^{۱۱} گم کند. ضعیف گوید؛

- ۱۰۰ -

بیت^{۱۲}

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

^۱ رسیدن M, AE: به رسیدن P

^۲ فناء AE, P: قضا M

^۳ باری AE, P: بار M

^۴ جان AE - :M, P

^۵ اغیار AE, M: اغیار را P

^۶ شود AE, M: کند P

^۷ نزد AE, M: در P

^۸ گوید AE, M: گوید بیت AE

^۹ نشان AE, M: ایشان AE

^{۱۰} آید AE, M: ارد P

^{۱۱} هم AE, P: همه M

^{۱۲} بیت AE, M: - P

۱۷۱ هر که از خود گم نگردد او گمان دارد یقین چون لگد کوب خیال آمد نشد فرد^۱ و حید

و^۲ رسیدن به منزل سوم آن است،^۳ چون کونین و خاقین و هستی مجازی خود را [M 22b] سالک یخوار در دریای وجود^۴ حقیقی گداخت از کرم و لطف خود حق تعالی^۵ خلعت خلافت بقای بالله تشریف فرموده،^۶ در خانه‌ی خلوت سرای توحید به معشوق جلیس و انیس شده.^۷ "ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ."^۸ چون موحد در این مقام، تمکین یافت از تلاشی محفوظ بود. ضعیف گوید؛

- ۱۰۱ -

بیت^۹

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

۱۷۲ گر بقا بعد از فنا هر دم رسد^{۱۰} بر جان و دل تشنه لب گردد الهی گویدش هل من مزید

در این مقام میان شرع و عقل و توحید هیچ^{۱۱} تناقض نمی باشد. اما مبتدی را این قدر بیان کفایت نمی کند و قانع [AE 27b] نمی شود. از این روشن تر^{۱۲} بیان کرده شود به توفیق العلیم الحکیم. توحید را پنج مرتبه است. توحید ایمانی،^{۱۳}

^۱ فرد M, P: فرد و AE

^۲ و علامت M, AE: P

^۳ آن است M, AE: P -

^۴ وجود M, AE: P -

^۵ حق تعالی M, AE: P -

^۶ فرموده P: فرمود M, AE

^۷ شده M, AE: شده باشد P

^۸ Kur'ân-i Kerîm 62/4.

^۹ بیت M, AE: P -

^{۱۰} رسد M, AE: رسید M

^{۱۱} هیچ M, AE: P -

^{۱۲} روشن تر M, P: روشن AE

^{۱۳} ایمانی M: ایمانی و AE, P

توحید علمی،^۱ توحید عملی،^۲ توحید حالی،^۳ توحید الهی و هر یک از ایشان را^۴ از هم^۵ دیگر تمیز کردن به غایت مشکل است. بعضی عزیزان بیان^۶ و تفصیل^۷ نکرده‌اند و به فرق^۸ میان این‌ها شروع نکرده‌اند از جهت اشکال و ضیق مقام. اما به عون عنایت حق سبحانه^۹ این فقیر شروع کند. ضعیف گوید؛^{۱۰}

- ۱۰۲ -

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

گر ترا عقلست گویم فرقشان پیش تو ظاهر شود چون جسم و جان

۱۷۳

توحید ایمانی از علم ظاهر مستفاد باشد به دلیل عقلی و نقلی. چون برهان سلمی و^{۱۱} همه مومنان شریکند در این توحید. و توحید علمی مستفاد بود از ظاهر علم متصوفه، به مرتبه‌ی یقین نمی رسد. و توحید علمی مستفاد بود^{۱۲} [P 86a] از باطن علم [M 23a] صوفیه.^{۱۳} آن را علم یقین خوانند و منشاء این علم یقین^{۱۴} توحید نور^{۱۵} مراقبه باشد و مزج از توحید حالی برو همراه باشد^{۱۶} و اگر نباشد

۱ علمی M: علمی و P, AE

۲ علمی M: علمی و P, AE

۳ حالی M: حالی و P, AE

۴ از ایشان را P: از ایشان M: ایشان AE

۵ همه M: هم P, AE

۶ بیان M, AE: بیان به فرق P

۷ تفصیل M, P: تفصل AE

۸ نکرده‌اند و فرق M, AE: P -

۹ سبحانه P: M, AE -

۱۰ گوید M, P: گوید بیت AE

۱۱ و P: M, AE -

۱۲ بود P: M, AE -

۱۳ صوفیه P: صوفیه باشد M, AE

۱۴ علم یقین P: مقام M: AE -

۱۵ نور توحید M, AE: P -

۱۶ باشد P: بود M, AE

توحید رسمی باشد،^۱ ساقط باشد^۲ از درجه‌ی اعتبار. و توحیدِ حالی آن است که توحید، وصفِ لازمِ دلِ موحد گردد^۳ و جمیعِ ظلماتِ رسوم و وجودِ او در غلبه‌ی اشراقِ نور^۴ [AE 28a] توحیدِ متلاشی و مضمحل گردد. از شرکِ خفی بر خیزد که "التوحید إسقاط الإضافات" اشارت به این مقام بود و توحیدِ الهی آن است که به نفسِ خود نه به توحیدِ دیگری در ازل و ابد همیشه به وصفِ وحدانیت و فردانیت موصوف بود.

"شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ"^۵ و شاهد و مشهود خود است. در این مقام اربابِ بصائر که از مضیقِ زمان و مکان خلاص یافته‌اند به دیدِ بصیرت می در یابند. وهو اللبّ فلا بدّ أن يشاهد ذلك بطريق الكشف وبنور الحق سبحانه وهو مقام المقربین. در مشاهده، سکوت را درجه‌ی برتر از نطق بود قصورِ لسان و سکون مع السکوت علامتِ صحت^۶ مشاهده باشد و نطق، نشانِ طلبِ مشاهده باشد. درجه‌ی دوستی یگانگی بود و در یگانگی در مقام مشاهده بیگانگی بود. "لا أحصى ثناء عليك أنت كما أثنيت على نفسك" به این معنی اشارت بود. ضعیف گوید؛^۷

- ۱۰۳ -

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

۱۷۴ چو دیدم در خراباتِ شهود اندر دلارامم بما بی^۸ حرف و صوت او گفت ممان^۹ در لا و در إلا

۱ باشد P: بود AE, M
 ۲ باشد M: - AE: بود P
 ۳ گردد P: باشد AE, M
 ۴ نور AE, M: - P
 ۵ Kur'ân-ı Kerîm 3/18.
 ۶ صحت AE: - M, P
 ۷ گوید M, P: گوید بیت AE
 ۸ بی M, P: نی AE
 ۹ ممان AE, P: - M

چون موحد به مقام^۱ [M 23b] مقربین رسید جز یکی نبیند. کونین را و وجود [AE 28b] خود را فراموش کند. این را فنا در توحید گویند و این فنا نتیجه‌ی محبت مفرطه بود و عاشق کرم و همگی او را معشوق داند^۲ و باشد که از معشوق^۳ مشغولی او را محبت چنان^۴ غالب آید که^۵ نام معشوق را نیز فراموش کند. زیرا در حین مشاهده‌ی معشوق، نام معشوق بردن خلاف ادب است. چنانکه یعقوب در فراق یوسف، "یوسف یوسف"^۶ گفتی چون جمال یوسف روی نماید به حضور او نام او را تکرار کردن چندان حسن ندارد و چون چنین در مشاهده مستغرق گردد خود را و هر چه [P 86b] ما سوای حق است فراموش کند. موحد به درجه‌ی اول توحید الهی رسیده بود که اول قدم راه تصوف است و این حالت را فنا و نیستی گویند. حسین منصور، ابراهیم خواص را دید^۷ رحمهما الله^۸. در بیابان می رفت. گفت؛ چه می کردی، گفت سی سال است که قدم خویش در توکل درست می گردانم. گفت عمر خود را در عمارت باطن گذاشتی. پس به^۹ نیستی و فنا در توحید کی رسی. "ضعیف گوید؛"^{۱۰}

- ۱۰۴ -

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

فاعلات فاعلات فاعلات باز خوردند طالبان غیر ذات

^۱ به مقام AE: مقام M

^۲ داند P: دارد M, AE

^۳ معشوق M: - AE, P

^۴ محبت چنان M: چنان محبت AE, P

^۵ که AE - M, P

^۶ یوسف یوسف AE, P: یوسف M

^۷ دید AE, P: دیدم M

^۸ رحمهما الله M, AE: - P

^۹ به AE, M: - P

^{۱۰} گوید M, P: گوید بیت AE

[AE 29a] أمّا فایده‌ی توحید^۱ قولی آن است که بگوید به شرط موافقتِ دل
 "أشهد أن لا إله إلا الله وأشهد أن محمدا عبده ورسوله" و این قالب صورتِ توحید
 است و نجات یافتن از شرکِ جلی و سرش از شمشیر و مالش از خراج و رستن
 [M 24a] از خلود در دوزخ و این توحیدِ عوامِ مومنان است. أمّا توحیدِ علمی^۲
 اخصّ خواص را است^۳ و او را سه درجه است. درجه‌ی اول آن است که او را^۴
 نفخه‌ای از نفخاتِ قدم و جنبه‌ای از جذباتِ کرم بر وجهِ قبول به استقبالی رونده
 آید^۵ و غشاوه‌ی غفلت از چشمِ حقیقت‌بین او بر دارد و طالبِ صادقِ زیرک در
 نور آن تیز نکرد و^۶ خویشتن را از ادراکِ توحید رسیدن به وی وصال از فراق^۷
 تا به عدم^۸ در زنار ببندد و نفسِ خود را مشاهده کند که پیش هزار بت سجده می
 کند. آتشِ غیرت که سوزنده‌ی غیر است در سینه‌ی او زبانه زدن گیرد و آب
 حسرت از دیده‌ی او دویدن گیرد. مدتی به درد^۹ بنالد. ^{۱۰}

- ۱۰۵ -

بیت^{۱۱}

نالہ می کن نال‌ها خوش آیدش از دو عالم نالہ و غم بآیدش^{۱۲}

۱۷۶

^۱ توحید :M, P - AE

^۲ علمی :M عملی AE, P

^۳ را :M, P - AE

^۴ او را :P - M, AE

^۵ آید :M, P اند AE

^۶ و :M, AE - P

^۷ فراق :AE فرق M, P

^۸ عدم :AE قدم M, P

^۹ به درد :M به درد بنال :AE به گریه و ناله P

^{۱۰} بنالد :M بنالد و بگرید :AE در آید P

^{۱۱} بیت :M, AE مثنوی P

^{۱۲} .Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 106

تا آنگاه که او را روش شود که راحت و درمان^۱ هم از این درد [AE 29b] خواهد بود. هر باری که دردِ جِراحتِ زیاده می شود روی به حضرت بنده نواز آرد و راز با کارسازِ جل ذکره بگوید و غمِ دل به علام الغیوب عز سلطانه گوید و عرضه دارد و به حکم "أَمَّنْ يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ"^۲ غیب الغیب به طریق الهام اعلام کند با او گوید هر چه هوا و آرزوی تو است خدای تو است. اگر توحید خواهی، قبله‌ی دل یکتا کن و از غیر ما^۳ تبرّا کن.

- ۱۰۶ -

بیت^۴

نیست سوزن را سر رشته‌ی دوتا چونک یکتایی درین سوزن در آ^۵ [P 87a]

۱۷۷

و طالب چون آنجا^۶ رسید در خود می [M 24b] نگردد. می بیند که پر و بالِ پریدنِ آن دیار ندارد. و به مجاهده^۷ آغاز کند و به قطع عوایق و علایق^۸ مشغول می شود و در آن تقصیر نمی کند و تا خیر روا ندارد و از خلق گریزان و افتان و خیزان جای^۹ خلوت می طلبد^{۱۰} که راز با بی نیاز گوید. چون آنجا^{۱۱} رسید به مددِ عنایت و حسنِ کفایت همه آرزوها را فرو ریزد و التفات به ما سوای دوست در درون دل و جاننش نماند و دل او مجرد و یکتا گردد. ضعیف گوید؛

^۱ درمان AE, P: در مال M

^۲ Kur'ân-i Kerîm 27/62.

^۳ ما AE, P: - M

^۴ بیت M, AE: مثنوی P

^۵ Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 173.

^۶ آنجا M: اینجا AE, P

^۷ و به مجاهده P: به مجاهده M: و مجاهده AE

^۸ عوایق و علایق M, AE: عوایق و عوایق P

^۹ جای AE, M: طالب P

^{۱۰} طلبد M, AE: شود P

^{۱۱} آنجا M: اینجا AE, P

بیت

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

بِزَقْمِ^۱ خَادِهِ دِل رَا ز غَیْرِ ذِکْرِ وَ فِکْرِ دُوسْت   ز جَانَاتِم هَمی آید شَیْبَانِ رُوزی ز مَهْمَانِهَا^{۱۷۸}

[AE 30a] علامتِ رسیدنِ آنجا^۲ آن است که رد و قبول و مدح و ذمّ خلق نزد او یکسان شود و ملجای او در کلّ امور و احوالِ ملک الملوک عزِ اسمه بود و^۳ چون سالک به این صفت متصف گردد به درجه‌ی اول از توحیدِ عملی رسیده بود.

شیخ عطار^۴

یکی را خواه تا در ره نمائی   فلکرو باش تا در چه نمائی^۵
همه درها بکلّ بر دل فرو بند   در او گیر و^۶ دایم دل در او بند^۷
شوغل دور کن مشغولِ او باش   چو خود را گم کنی در حق فرو باش^۸

درجه‌ی دوم^۹ آن است که طالب^{۱۰} چندان نورِ ظهورِ حق سبحانه بر^{۱۱} رونده آشکاره شود و^{۱۲} همه اجزای وجود او در نظر شهود در اشراق آن نور متلاشی

---

۱ بزقم M, P: بر هم AE
 ۲ آنجا M: اینجا AE, P
 ۳ و M, P: - AE
 ۴ شیخ عطار P: بیت AE, M
 ۵ Attar, *Esrârname*, s. 55.
 ۶ گیر و P: گیر AE, M
 ۷ Attar, *Ilâhîname*, s. 249.
 ۸ Attar, *Esrârname*, s. 55.
 ۹ دوم M, AE: دوم توحید الهی P
 ۱۰ طالب M: - AE, P
 ۱۱ بر P: به AE, M
 ۱۲ و M: که AE, P

شود. بر مثال ذره‌های هوا در اشراق نور آفتاب این تلاشی^۱ نه از آن رو بود که بندهی خدا [M 25a] شود یا به او پیوندد و^۲ منضم گردد. تعالی عن ذلك علواً کبیرا و نه نیز^۳ از آن رو^۴ که بندهی حقیقت نیست شود نابودن دیگر است و نادیدن^۵ دیگر است^۶ و چون آینه را نگری آینه را نبینی از بهر آن که مستغرق دید جمال خودی و نتوان گفت که^۷ آینه نیست شد با آینهی جمال و^۸ یا [AE 30b] جمال، آینه شد. در این مقام مزلة^۹ الأقدام^{۱۰} بسیار کس است که^{۱۱} بی بدرقه صاحب بصیرت این راه قطع نتوانست کردن. چنانکه منصور حلاج نتوانست گذشت^{۱۲}. ضعیف گوید؛^{۱۳}

- ۱۰۹ -

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

بماند^{۱۴} این قصه‌ی کهنه از آن منصور حلاج^{۱۵} بیابی دور حلواخور حدیث تو ز مردان پرس ۱۸۲

[P 87b] روندگان در این مقام متفاوت باشند. کسی باشد که در هر روز یک ساعات و کس باشد که دو ساعت و کس باشد که بیش‌تر اوقات مستغرق

-
- ^۱ تلاشی M, P: متلاشی AE
^۲ پیوندد و P: پیوندد M: و پیوندد AE
^۳ نیز AE, P: تیر M
^۴ رو AE, P: او M
^۵ و نادیدن P: تا M: نادیدن AE
^۶ است M, AE: - P
^۷ که M, AE: - P
^۸ و M: - AE, P
^۹ مزلة AE: من له M: مزلة دید P
^{۱۰} الأقدام P: الأقدام M, AE
^{۱۱} که M, AE: - P
^{۱۲} گذشت AE: گذشتن M, P
^{۱۳} گوید M, P: گوید بیت AE
^{۱۴} بماند M: بماند AE: ماند P
^{۱۵} حلاج M, AE: حلاج M

جمال^۱ شهود باشد و یک ساعت بلکه یک نفس از آن حضرت غایب و غافل نمی باشد.^۲ قوله^۳ تعالی؛ "فَدُ جَاءَكُمْ مِّنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُّبِينٌ يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ وَيُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ"^۴ و آن شیخ فانی و قطب عالم روحانی یوسف همدانی قدس سره فرموده^۵ که؛ "هر که سه شبانروزی در این مقام تواند بود شریف کسی بود."

- ۱۱۰ -

مثنوی معنوی^۶

محرم ^۷ مردیت را کو رستمی	تا ز صد خرمن یکی جو گفتمی
بر کف من نه شراب آتشین	وانگه آن کر و فر ^۸ مستانده بین
در ده ای ساقی یکی رطلی گران	خواجه را از ریش و سبلت واهان ^۹

[AE 31a]
[M 25b]

۱۸۳

و درجه‌ی سوم^{۱۰} از توحید عملی "الفناء"^{۱۱} است و این آن است که کمال استغراق احساس رونده را به فنا‌ی وجود و دانستن آن را که سلطان نور ظهور^{۱۲} جمال و جلال است که به یک صدمت رحمت وجود را در نظر شهود به کتم عدم فرو برد و در بحر احدیت غوطه‌ها داد و جمع الجمع گشت. ضعیف گوید؛^{۱۳}

^۱ جمال :M, P - AE

^۲ نمی باشد :M, AE نباشد P

^۳ قوله :M, AE کقوله P

^۴ Kur'n-i Kerîm 5/15-16.

^۵ فرمود :M, AE فرموده است P

^۶ مثنوی معنوی :M بیت :AE مثنوی P

^۷ محرم :AE محرمی :M, P

^۸ فر :M, P فرو AE

^۹ .Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 1118-1119

^{۱۰} سیم :M, AE سیم قسمی P

^{۱۱} الفناء :M, AE فناء P

^{۱۲} ظهور :M, P - AE

^{۱۳} گوید :M, P گوید بیت AE

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

در آن دریای بی پایانِ مغرقِ غوطه باید خورد^۱ چه سود اندر کنار^۲ او کنند دعویِ عرفان‌ها ۱۸۶

و خود را و کلّ کاینات را در سلطانِ نورِ ظهورِ حق عز سلطانه گم کند و آگاهی خود را هم گم کند. این گم^۳ کردن هم^۴ گم کند. جز حق هیچ نبیند و از او بیند از^۵ درجه‌ی آگاهی رونده در این مقام همه اشارت به تفرقه می کند. ضعیف گوید؛^۶

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

ز خود فانی بحق باقی اگر خواهد دل و جان^۷ بمیر از خود شود ظاهر طریقِ قربِ او آدنی ۱۸۷

أما جمع آن است که^۷ محو فی محو و^۸ طمس فی طمس بود. زیرا نه اسم است [AE 31b] آنجا^۹ نه رسم نه وجود است. در این قدم^{۱۰} نه عبارت و^{۱۱} اشارت نه عرش و نه فرش نه اثر نه خبر نه زمان^{۱۲} نه مکان. "كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ"^{۱۳}، "كُلُّ

---

^۱ خورد P, AE: خون M
^۲ کنار M, P: کناری AE
^۳ گم AE, P: - M
^۴ هم P: همه M: وهم AE
^۵ از P, AE: - M
^۶ گوید M, P: گوید بیت AE
^۷ که P: - M, AE
^۸ و P, M: - AE
^۹ آنجا M: اینجا P, AE
^{۱۰} قدم M, AE: قدم نه عدم P
^{۱۱} و M: و نه AE: نه P
^{۱۲} زمان M, AE: زمان و P
^{۱۳} Kur'ân-ı Kerîm 55/26.

شَيْءٍ هَالِكٌ^۱، فِي كُلِّ الْآنِ وَهُوَ عَنَايَةُ السُّلْطَانِ تَوْحِيدِ بِي شَكٍّ^۲ جَزْءٍ فِي هَذَا مَقَامِ
صُورَتِ نَبِنْدَدِ.

- ۱۱۳ -

بیت^۳

که هر کو در نبازد هر دو عالم نگردد در حریم وصلِ محرم^۴ [P 88a] ۱۸۸

انبیا را علیهم السلام^۵ و اولیاء الله را مسلک و راه مخالفت [M 26a] می
نماید در نظر عوام. اما در حقیقت مخالف نیست و یکی است از دو جهت. یکی
آن است که همه انبیا علیه السلام متفقند در آنجا^۶ که سالک از صفاتِ نفسانی و
روحانی تا^۷ در نگردد به مقصودِ حقیقی نمی رسد. اما اختلافِ الأدیان و الأحكام
بحسب استعداد^۸ الخواص و العوام. لا یقدح إتحاد الطریق و المقام و المرام کاختلاف
نور الشبَابِیک بحسب صغرها و کبرها و تکررها^۹ لا یقدح إتحاد النور و إن اختلفت
أدیانهم و شرائعهم لأجل اختلاف أممهم و ذلك لا یقدح وحدة حقیقة الدین. لأن أصل
طریق الأنبیاء واحد. لأنهم صدق اللاحق منهم السابق و ما وقع بینهم التخالف من
الأحكام بحسب [AE 32a] الأزمنة و الاستعداد^{۱۰} المناسب لهذا^{۱۱} القوم. كما قال الله
تعالی؛ "قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا
نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا"^{۱۲}

^۱ Kur'ân-ı Kerîm 28/88.

^۲ شک M: شرک AE, P

^۳ بیت M, AE: عطار P

^۴ Attar, *Esrârname*, s. 57.

^۵ علیهم السلام M, AE: P -

^۶ در آنجا M: در این جا AE, P

^۷ تا P: M, AE -

^۸ استعداد M, AE: الاستعداد P

^۹ وکثرتها Manaya uygun kullanım;

^{۱۰} الاستعداد M, AE: استعداد P

^{۱۱} لهؤلاء Manaya uygun kullanım;

^{۱۲} Kur'ân-ı Kerîm 3/64.

"وأما الطريق إلى الله^١ بعدد أنفاس الخلائق" إشارة إلى تكثر الاستعدادات^٢ واختلاف القوابل.^٣ لا يقدر اتحاد الطريق في مقام التوحيد. قوله تعالى؛^٤ "وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ"^٥ إشارة إلى اتحاد الطريق الدقيق.

دوم آن است که همه ایشان به مقام توحيد که رسیدند^٦ یک شدند.^٧

- ۱۱۴ -

بيت^٨

هر نبی و هر ولی را ملکیت لیک تا حق می برد آنجا یکیست^٩

۱۸۹

توحيد سه قسم است؛ توحيد^{١٠} عوام^{١١} و خاص و خاص الخاص. أما توحيد [M 26b] عوام^{١٢} از عالم ملک و شهادت رفتن است به حق سبحانه. و توحيد خاص از خود رفتن است به آنجا که سرای تجلی است و آن آیت کبری است. فرق میان عوام و خاص آن^{١٣} است که عوام به شواهد و عقل باز مانند و خاص^{١٤} حق را چون^{١٥} به عین الیقین بدیدند از شواهد عالم صغری و کبری فانی شوند^{١٦} و در بقای حق جل ذکره باشند و پیوسته از وجود خود مضمحل باشند. احکام قدیم به

^١ الله M, AE: الله تعالى P

^٢ الاستعدادات M, P: الاستعداد M

^٣ القوابل P: عوائل M, AE

^٤ قوله تعالى M, AE: P -

^٥ Kur'ân-i Kerîm 6/153.

^٦ رسیدند P: رسیدن M, AE

^٧ شدند P: شدن M, AE

^٨ بيت M, AE: مثنوی P

^٩ .Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 174

^{١٠} توحيد P: M, AE -

^{١١} عوام P: عام M, AE

^{١٢} عوام P: عام M, AE

^{١٣} آن M, P: این AE

^{١٤} خاص M: خاص چون AE, P

^{١٥} چون M: AE, P -

^{١٦} شوند P: شدند M, AE

ایشان می‌گردد ایشان به طوع^۱ محکوم می‌شوند. اَمَّا توحيدِ خاصِ الخاصِ از
حق [AE 32b] به حق سیر کردن است. ضعیف گوید؛^۲

- ۱۱۵ -

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

۱۹۰. درونِ حالِ مردان را نبیند مورِ کوری چند   زبانِ شوقِ جانم^۳ را ز مرغان سلیمان پرس

[P 88b] و آن سیرانگاہ باشد که روحِ مقدّس از همه مراکبِ حدوثِ پیاده
شود و وجهات و مکان و زمان نزد او معزول شود و خمرِ محبتِ وهم و خیال و
فهم و حواس^۴ و عقل را معطل کند و نفسِ رعنا را در بازارِ غیرتِ توحید سرش
ببرد^۵ و لشکرِ هوا و شهوت و شهرت و غضب که حزب^۶ شیطانند به صدمتِ
عشق بشکند و دل که شهرِ خدا است بی^۷ عمارتِ عبودیت بگذارد و خانه‌ی طبایع
که مملو است از خلائق انسانی و مراداتِ نفسانی به طوفانِ نیستی هستی وی را
ویران کند و کونِ صغری و کبری را به شواهد و دلایل در هم پیچد و در کتم
عدم اندازد و همه هستی‌ها غلامِ آن نیستی است.

- ۱۱۶ -

بیت^۸

۱۹۱. ز ذوق این عدم آمد جهان و جان بوجود   زهی عدم که چو آمد وجود از او فزود^۹

۱ در رغبت P: - AE, M

۲ ضعیف گوید P: بیت AE: - M

۳ جانم AE, P: جانانم M

۴ حواس M, P: خواص AE

۵ ببرد AE, P: نبرد M

۶ حزب M, P: حزب که AE

۷ بی AE, M: ب P

۸ بیت AE, M: مثنوی P

۹ Celaleddin Rûmî, Külliyyât-ı Dîvân-ı Şems-i Tebrîzî, s. 382.

خود را از ازدحام خلق به دریای نیستی درندازد [M 27a] تا از کثرت و وحشت ایشان فانی شود و از بحر فنا غوطه خورد از [AE 33a] بحر بقا سر بر آرد.^۱ در آمدن و بر آمدنش^۲ را می داند. و^۳ اَمَّا نمی داند. زیرا^۴ آن قدم که بر داشت عبودیت را گم کرد و به جناح ربوبیت در هوای هویت پرواز کرد. عجایب این طور را نهایت نیست. ضعیف گوید؛^۵

- ۱۱۷ -

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

۱۹۲ ز موج بحر لاهوتش همیشه خوفِ غرقم بود الهی را خودش کرده ز غواصان این دریا

چون خاص الخاصان به این مقام رسند^۶ سیر باید کرد^۷ در ملک و در ملکوت. و^۸ تا وجودت در وجود محو شود و در صحو^۹ شود بی تو در تو عین عیان به دید آید.^{۱۰} بعد از فنا، از فنا^{۱۱} فانی شود^{۱۲} و چون از فنا فانی شود^{۱۳} و^{۱۴} حق دیده‌ی هستی به تو دهد و حیاتِ باقی در تو^{۱۵} پوشاند تا دایم مانی به حیاتش در حیاتش از حیاتش و از او به او در می نگری و دم به دم سرّ ربوبیت می دانی و

---

۱ آرد P: آورد M, AE
 ۲ بر آمدنش M, AE: برون آمدن P
 ۳ و M, AE: P -
 ۴ زیرا P: M, AE -
 ۵ گوید M, P: گوید بیت AE
 ۶ رسند P: رسیدن M, AE
 ۷ کرد P: کردن M, AE
 ۸ و M, AE: P -
 ۹ صحو AE, P: محو M
 ۱۰ به دید آید M, AE: شود P
 ۱۱ از فنا M, P: AE -
 ۱۲ شود M, AE: شو P
 ۱۳ و چون از فنا فانی شود M, AE: P -
 ۱۴ و M: AE, P -
 ۱۵ تو M, AE: P -

باز نمائی و اگر باز مانی باز مانی و هم در این مقام نجار^۱ الهام است از حق. عاشقان را پیغام است. وصال انگیز است. حسن عزّت خویش ظاهر کند [AE] 33b تا مجذوبان را از خود منقطع گرداند تا به خود گوید و از خود گوید و در خود گوید گران مایگان کیمیای وحدت ایشان را به اصل خود برده باشد.^۲ روش آنجا^۳ است که ناظر اعمی است و سامع اصم و گویای اُخرس و باقی فانی و فانی^۴ باقی.

- ۱۱۸ -

رباعی^۵

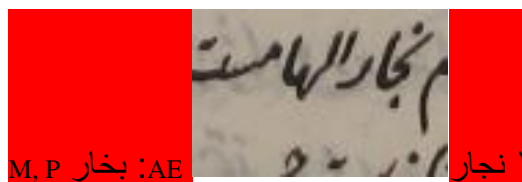
یارم ز خرابات بر آمد سرمست هم رنگ^۶ رخ خویش می لعل به دست [M 27b]
گفتم صنما من از تو کی خواهم رست گفتا نرهد هر آن که در ما پیوست [P 89a]

رزقني الله وإياكم لقاءهم الكريم وعيشهم السليم يا ليتني^۷ كنت معهم فأفوز فوزا عظيما. منگر چه شوی با حالت زنده دلان؛

- ۱۱۹ -

بیت

ای آن که ترا نیست ایشان را نبود^۸ کان را که ترا نیست کسی را^۹ نبود^{۱۰}

AE: بخار M, P

^۲ باشد M, AE: باشند P

^۳ آنجا M: اینجا AE, P

^۴ فانی M, P: - AE

^۵ رباعی M, P: بیت AE

^۶ رنگ M, P: رنگ و AE

^۷ لیتنی AE: لیت M, P

^۸ ای آن که ترا نیست ایشان را نبود M, AE: - P

^۹ کان را که ترا نیست کسی را M, P: - AE

^{۱۰} نبود M: ندمند P: - AE

ایشان سلطان دین دنیااند و مالک در^۱ ظاهر و باطنند. سیمرخ وحدت ایشان در غرب خله‌ی قرب از زحمت حدوث دایم میرا باد و در هر دم سر اندازی استعراق وجد عرش و فرش نعل اسب همت ایشان^۲ باد و دست خزان قهر از باغ^۳ محبت ایشان کوتاه باد و ماه مهر ایشان در منزل وصال از منبع هجر جدا باد و سرای عروس تجلی ایشان در وقت معاشرت [AE 34a] جان به جانان از اوباش طبیعت پرداخته باد و چتر عصمت ازل بر سر جسد و^۴ روح ایشان در میدان دل و جان آراسته باد و صدر^۵ قباء بقاء^۶ ایشان پیش شواهد قدم به مقراض حسن شکافته باد و چتر عصمت ازل بر سر خسرو روح ایشان در میدان دل و جان آراسته باد^۷ و در خرابات فقر با حریف درد هر دو سرای نبرد دعای معشوق باخته باد و نفس سارقه‌ی ایشان بر در^۸ سراپرده‌ی^۹ دل به شمشیر عقل کل از غیرت عشق سر انداخته باد و بازار اسرار ایشان و فرقت^{۱۰} مناجات به غریب احوال [M 28a] و به انواع وصال آراسته باد.

إنَّ الله كَحَلِّ عيونهم بكحل الجبروت و سیرهم فی میادین الملکوت و أجلسهم مجالس القربى و سقاہم بشراب الأُنس و البقاء و شرفهم بكشف المشاهدة و خصمهم بوقائع المكاشفة^{۱۱} و رزقنا لقائهم قبل الممات و بعد الممات. إنَّه بالإجابة جدير و هو

^۱ مالک در M, P - AE

^۲ ایشان M, P: ایشان ایشان AE

^۳ باغ M: باغ بهار AE

^۴ جسد M, P: خسرو AE

^۵ صدر AE, P: چدر M

^۶ قباء بقاء M, P: بقا بقاء AE

^۷ و چتر عصمت ازل بر سر خسرو روح ایشان در میدان دل و جان آراسته باد M - AE, P

^۸ نبرد دعای معشوق باخته باد و نفس سارقه‌ی ایشان بر در M, P - AE

^۹ سراپرده P: سرای ده AE, M

^{۱۰} و فرقت M: در وقت AE, P

^{۱۱} المكاشفة P: المشاكفات M, AE

على الجمع^١ إذا يشاء قدير^٢ وقال أبو القاسم گرگانی^٣ قدس سره؛ أن الأسماء التسعة وتسعين^٤ تصير أوصافاً للعبد السالك وهو غير واصل بعد في السلوك^٥. لأن السلوك تهذيب الأخلاق والأعمال والمعارف وذلك إشتغال بعمارة الظاهر والباطن [AE 34b] والعبد مشغول في الجميع بنفسه عن ربّه عز وعلّا. إلا أنّه مشغول بتصفية باطنه حتى يستعد للوصول وإنّما الوصول هو أن ينكشف له جليّة الحق وجلاله. ثم يسير^٦ مستغرقاً به فلا يعرف إلا الله ولا يعتمد إلا عليه وهو معرض عمّا سواه. فيكون [P 89b] كلّهُ مشغولاً به عز وجل مشاهدة وممّا لا يلتفت في ذلك إلى نفسه وينسلخ من نفسه بالكلية ويتجرّد له عز وجل فيكون كأنّه هو. "إذا تمّ الفقر فهو الله" إشارة إلى هذه الاستغراق والاتحاد.

- ١٢٠ -

بيت

مشو زنهاري مردي فضولي   ازين معني كه گفتم من^٧ طولی
 طول و اتحاد اينجا حرامست   وليکن کار استغراق عامست^٨

١٩٦

ومعنى إتحاد^٩ هو ظهور سلطان الحق عز وعلّا^{١٠} على العبد بحيث يعزله عن [M 28b] التصرف وينوب منابه وأشار إلى هذا المعنى الحديث الصحيح حكاية عن الله سبحانه^{١١} "كنتُ سمعُهُ و بصرُهُ"^{١٢} وعلى ما ورد في النصّ؛ "كنتُ سمعاً و

^١ الجمع M, P: الجميع AE

^٢ و M, AE: P -

^٣ القاسم الگرگانی P: قاسم گرگانی M, AE

^٤ والتسعين Manaya uygun kullanım;

^٥ السلوك M, P: السلوك AE

^٦ يسير M, AE: يصير P

^٧ من M, AE: P -

^٨ Attar, *Esrârname*, s. 97.

^٩ اتحاد M, AE: اتحاد و P

^{١٠} علا M, AE: جل P

^{١١} سلطانه M, AE: عز P

^{١٢} Buhârî, *Kitâbu'r-rikâki*, 38, nr. 6502.

بصرا وهو غايةً استيلاء الحقّ بالبقاء وميل ظهوره في عباده وهذا الميل إقتضاء ذاته ولا ينفكّ عن ذاته طرفة عين ولا ينقطع ظهوره [AE 35a] ومظهره عن الظاهر والباطن إلى يوم الجزاء والقرار. ضعيف گوید؛^۱

- ۱۲۱ -

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

۱۹۸	روی ننماید ترا این ^۲ پیر دیر	تا نشویی لوح دل از نقش غیر
۱۹۹	من چه دامن خود بخود عاشق شده	عشق چه ^۳ بود طالب صادق شده
۲۰۰	اقتضای ذات پاکش سر زده	کنت کنزاً بر همه کشور زده
۲۰۱	موج دریای احد آمد کنار	عاشقانش زان سبب شد بی شمار

چون ظهور، میل ذاتی او شد مظهر در دنیا و در آخرت خواهد بود. ضعيف گوید؛

- ۱۲۲ -

بیت^۴

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

۲۰۲ ظهور میل ذاتی او همیشه بود خواهد بود ز موج بحر احببت همیشه باشد او ظاهر

"کنت کنزاً مخفياً فأحببتُ أن أعرفَ فخلقتُ الخلقَ لأعرف."^۵

- ۱۲۳ -

رباعی^۶

^۱ گوید M, P: گوید بیت AE

^۲ ترا این P: تراى AE, M

^۳ چه M, P: - AE

^۴ بیت M, AE: - P

^۵ Aclûni, a.g.e., C. 2, s. 155.

^۶ رباعی M, AE: بیت P

۲۰۳ چو بحر نامتناهیست دایما موج حجاب و وحدت دریاست^۱ کثرت امواج^۲
جهان و هرچه در او هست جنبش دریاست ز قعر بحر به ساحل همی کند اخراج^۳

وطریق الوصول إلى هذه الدرجات والكمالات والحالات بعد تصحيح النيات
والبدايات وبالتصفية الفتوة إسم لمقام^۴ القلب الصافي عن صفات النفس وذلك^۵
الصفات^۶ هو^۷ زیادة الهدی [M 29a] یهدی إلى الحقّ و در این مقام دل طالب از
آفتاب صافی تر^۸ و روشن تر می شود. ولی زود در حجاب می شود.

- ۱۲۴ -

بیت

مرا دلیست ز آب حیات روشن تر ولی ز^۹ باد مخالف غبار می گیرد [AE 35b]

۲۰۵

من أراد سلوك طريق^{۱۰} المستقیم الموصل إلى المطلوب [P 90a] الحقیقی فلا
بدّ له^{۱۱} من دوام نفي الخواطر ودوام الذكر الخفي ودوام المراقبة. لأنّ من لم^{۱۲} يسلك
بهذه الثلاثة لا يكون من أهل الطريق والهداية. بل من أهل الغفلة والضلالة ولا
یصل إلى مطلوبه فلا يكون مهتديا. لأنّ الطريق عبارة عن^{۱۳} هذه الثلاثة عند جميع

^۱ دریاست AE: دریاست دایما M, P

^۲ کثرت امواج P: امواج کثرت M, AE

^۳ Muhammed Şirin Mağribî, *Dîvân-ı Muhammed Şirin Mağribî*, Tahran-Londra, Müessesesi-i Mutâlaat-i İslâmî, 1372, s. 120.

^۴ لمقام AE, P: المقام M

^۵ وتلك Manaya uygun kullanım;

^۶ الصفات M: الصفا AE, P

^۷ هي Manaya uygun kullanım;

^۸ صافی تر M, AE: صافی P

^۹ ز M, P: ز نیک AE

^{۱۰} الطريق Manaya uygun kullanım; سلوك طریق AE, P: طریقا سلوك M

^{۱۱} له M, AE: - P

^{۱۲} لأنّ من لم AE, P: لا لمن M

^{۱۳} عن P: من M, AE

المشايخ. وأما^١ نفي الخواطر أشدّ شيء على أرباب المجاهدات والرياضات. إنّما يكون ذلك بدوام الذكر الخفي القلبي والخواطر لا يكون إلا بتسويل النفس ومستلذاتها من الدنيا.^٢ وقال الله^٣ تعالى؛ "زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذَلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَآبِ."^٤

کسی که جمعیتِ دل به این^٥ شش چیز پندارد که در کلامِ قدیم مذکور است به آن گوسفندی^٦ می ماند که^٧ از دستِ چوپان جسته و^٨ به دهنِ گرگ در افتاده باشد.

- ۱۲۵ -

بیت

چون گریزد از بلا سوی بلا پس جهزد از مار سوی ازدها^٩

[AE 36a] لأنّ تسویلات^{١٠} النفس تمنع القلب عن الطریق. كما قال الله تعالى^{١١} عز وجل^{١٢} [M 29b] "قَالَ بَلْ سَأَلْتُ لَكُمْ أَنْفُسَكُمْ"^{١٣} وقوله تعالى؛ "وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعَلْمَا تَوْسُوْسُ بِهِ نَفْسُهُ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ"^{١٤} أو من

^١ وأما AE, M: أما P

^٢ الدنيا AE - M, P

^٣ وقال الله AE, M: قوله P

^٤ Kur'ân-i Kerîm 3/14.

^٥ به این M: با در این AE: در این P

^٦ گوسفندی AE, M: P -

^٧ که AE, M: که گوسفندی P

^٨ و AE, P: M -

^٩ Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 59

^{١٠} تسویلات AE, P: تسویلت M

^{١١} كما قال الله تعالى AE, M: قوله P

^{١٢} عز وجل M: AE, P -

^{١٣} Kur'ân-i Kerîm 12/83.

^{١٤} Kur'ân-i Kerîm 50/16.

تسويلات^١ الشيطان قوله تعالى؛^٢ "الشَّيْطَانُ سَوَّلَ لَهُمْ وَأَمَلَى لَهُمْ"^٣ إلى غير ذلك من الآيات. "لأنَّ الشَّيْطَانَ يَجْرِي مِنْ ابْنِ آدَمَ مَجْرَى الدَّمِ"^٤ فقال؛ "أَنَا خَيْرٌ."^٥

- ١٢٦ -

بيت^٦

علتِ ابليس أنا خير به دست در رگی هر کس چنین پندار هست ٢٠٧

فضيقوا مجاربه بالجوع والعطش.^٧ قال النبي صلى الله عليه وسلم؛ "إنِّي لأحسبُ الشَّيْطَانَ يَفِرُّ مِنْكَ يَا عُمَرُ."^٨ أيها الإخوان أوصيكم من نجاة^٩ تسويل النفس والشيطان المانعين عن طريق^{١٠} المستقيم بكثرة الصيام مع قلة الطعام عن الحلال وترك الحرام والعزلة عن الناس والعوام وترك رسوم الأنام وقلة النيام وقلة الكلام والإهتمام إلى دار السلام في جميع الليالي والأيام واطلب صحبة الصالحاء الكرام وكن في حضرتهم وخدمتهم مع الصدق والأدب التمام. فاقراً في كل يوم جزئاً من كلام الملك العلام بالتدبّر والتفكّر التمام فاشتغل بعد كلّ صلاتك بدعاء "اللهم أنتَ السّلام ومنك السّلام وإليك يرجع السّلام وحيناً ربّنا بالسّلام"^{١١} يا ذا الجلال والإكرام. فلا بدّ بعد [P 90b][AE 36b] الإهتمام على ذلك نفي الخواطر بالدوام. حتى

^١ تسويلات P: تسويل M, AE

^٢ تعالى M, AE: P -

^٣ Kur'ân-i Kerîm 7/183.

^٤ Buhârî, Kitâbu'l-i'tikâfi, 12, nr. 2039; İbn-i Mâce, Kitâbu's-siyâmi, 65, nr. 1779.

^٥ Kur'ân-i Kerîm 7/12.

^٦ بيت M, AE: عطار P

^٧ والعطش M, P: العطش أيها الإخوان AE

^٨ İbn Hibbân, Zikru'l-beyâni bi-Enne's-şeytâne Kad Kâne Yefirru min Ömer bin el-Hattâb fi ba'di'ehâbîni, nr. 6892;

^٩ نجاة M, P: يخاف AE

^{١٠} الطريق Manaya uygun kullanım;

^{١١} بالسّلام M: بالسّلام إلى AE, P

يحصل لك مقام الأولياء والإلهام^١ والمرام وهذا طريق الأنبياء عليهم الصلاة^٢ والسلام.

- ١٢٧ -

بيت

صمت و جوع و سهر^٣ و عزلت و ذكر بدوام   تا تمامان جهان را بکند کار تمام [M 30a]

الخواطر خمسة وقال بعضهم أربعة وبعضهم ثلاثة؛ خاطر الحقّ والملك والقلب والنفس والشيطان. أمّا خاطر الحقّ فهو خاطر الأول ومعناه أن لا يكون له سبب سابق ليكون خاطر مضافا إليه أو حكما له. بل يقع في القلب من الحقّ ابتدائا وهو على ضربين؛ ضرب بعارضة الخواطر في اليقظة. لكنّ لا تزعجه أي تحركه ولا تخرجه ولا تنفيه. بل تبقى^٤ مطمئنا أبدا. فضرب ينزل على القلب بخلقه تعالى وهو الإلهام وهو حقّ. لأنّه خلق الله تعالى علما في القلب الملهم ولا يقدر الشيطان على خلق شيئا فضلا عن أن يخلق علما في القلب. بل يوسوس فيه والوسوسة تكرار الكلام لفعل^٥ الشرّ. فإذا ذكر الله خنس أي رجع ولذلك جاء التعويذ بالله منه "مِن شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ الَّذِي يُوَسْوِسُ [AE 37a] فِي صُدُورِ النَّاسِ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ."^٦

وأما^٧ خاطر القلب فهو إنّما يعتبر إذا سلم القلب من إستيلاء الشيطان وهو النفس وزكى من خصالها الذميمة وزين بالأخلاق الحميدة وهذب بمشاهدة جمال الحقّ وجلاله وذلك هو الذي ذكر في قوله تعالى؛ "يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ إِلَّا

^١ الإلهام :M, AE :إلهام P

^٢ الصلاة و :M - AE, P

^٣ سهر :AE, P :سهل M

^٤ تبقيه ; Manaya uygun kullanım

^٥ لفعل :M, AE :يفعل P

^٦ Kur'ân-ı Kerîm 114/4-6.

^٧ وأما :AE :أما M, P

مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ^١ وقوله تعالى؛ "إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرًا لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ"^٢
وغير ذلك.^٣

- ١٢٨ -

بيت

دل يکی منظریست ربانی کلبه‌ی دیو را^٤ تو دل خوانی^٥

وعلامة صحة خاطر القلب أن يطمئن [M 30b] عنده القلب والنفس والعقل
والروح ولا يعترضون عليه بل يستسلمون له^٥ غير ريب^٦. وأما^٧ خاطر الملك فهو
أن^٨ يخطر ببال السالك من نيات الخير والعمل الصالح ويشغله بعمله قوله تعالى؛
"وَعَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ"^٩ "هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ
السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لِيَزْدَادُوا إِيمَانًا مَعَ إِيمَانِهِمْ."^{١٠}

السكينة ریح هفافة. أي خفيفة لطيفة إلا أن بين خاطر القلب^{١١} والملك^{١٢} فرق
دقيق. يدركه السالك. [P 91a] وقيل في بعضهم^{١٢} في فرقهما؛ خاطر القلب من
الداخل وخاطر الملك من الخارج وهو [AE 37b] ليس بشيء. فتأمل وصاحب
هذا الفرق ليس من السالك وأهل الحال. بل من أهل الإصطلاح والقيل والقال.

^١ Kur'ân-ı Kerîm 26/88.

^٢ Kur'ân-ı Kerîm 50/37.

^٣ و M, AE: او P

^٤ ديوار را M, P: ديوار AE

^٥ له M: له من AE, P

^٦ بغير ريب; Manaya uygun kullanım

^٧ وأما P: أما M, AE

^٨ أن M - :AE, P

^٩ Kur'ân-ı Kerîm 5/9.

^{١٠} Kur'ân-ı Kerîm 48/4.

^{١١} القلبی و P: M, AE -

^{١٢} فی بعضهم M: AE, P -

وأما^١ خاطر الشيطان فهو دعاؤه إلى الضلالة بعد الهداية وإذا دعى إلى ذنب وامتنع [ب]المجاهد ونفاه بالذكر دعاه إلى ذنب آخر أسهل من الأول وله لطائف عجيبة في الإضلال. يضل كل واحد بما يليق به ويضلّ الجاهل بجهله والزاهد بزهده والعالم بعلمه. فإذا أراد أن يعمل بعلمه يأتيه ويقول له؛ أحصل لك جميع العلوم حتى اشتغلت بالعمل. أما سمعت قول النبي عليه الصلاة و^٢ السلام "فقيه^٣ واحد أشدّ على الشيطان من ألف عابد^٤" ويقول أيضا "نوم العالم أفضل من عبادة الجاهل^٥"؛ ويقرأ قوله تعالى؛ "وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ"^٦ والنفس توافقه فتتمنى صاحبها وتقول النفس الأعوام والأيام كثيرة. فلأن تعلم [M 31a] العلوم وتعمل في آخر عمرك فيردّه عن العمل ويقع الكسلان والغفلة إلى أن يأتيه الموت بغتة فيحرم ويغبن فلا بدّ للسالك أن ينفى هذه الخواطر. ضعيف گوید؛^٧

- ١٢٩ -

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن]

٢١. پاک کردم هر نفس خلوت سرای جان و دل غیرت یاری الهی چون نمی خواهد ز غیر

[AE 38a] وأما^٨ خاطر النفس فهو أشد الخواطر على المريرين. لأنّ النفس بمنزلة الصبي. إذا أراد اللعب بالكعاب أو بالجوز واللوز مع أمثاله فلو أعطي الذهب والفضة بدلا عن ذلك لم يرض به. ولأنّ النفس الأمانة^٩ كالملك الحاكم في

^١ وأما AE, M: أما P

^٢ الصلاة و M: AE, P -

^٣ Ibn-i Mâce, Bâbu fadli'l-'ulemâi ve'l-hessi 'alâ talebi'l-'ilmi, nr. 222.

^٤ Aclûni, a.g.e., C. 2, s. 329.

^٥ Kur'ân-ı Kerîm 58/11.

^٦ ضعيف گوید M: بيت AE: ضعيف گوید بيت P

^٧ وأما AE, M: أما P

^٨ الأمانة M, AE: لأمانة P

البلد يتصرف في داخل الإنسان وعسكره الروح الحيواني والطبيعة والهوى
والشهرة والشهوة وأمثال ذلك من الأوصاف^١ الذميمة.

- ١٣٠ -

بيت^٢

مانع اين ره هوا و شهوتست^٣ ور نه اينجا شربت اندر شربتست^٤ ٢١١

بل الحاكم المطلق. لأنّ الأمانة مبالغة الأمر والامير. فإنّ النفس الأمانة؛
بالسوء والنفس عمياء ولا يبصر المسالك والمهالك إلا أن ينور الله تعالى بصيرتها
بلطيف حكمته وواسع رحمته فتبصر الأعداء والمخاوف فتجد بناءها مملوء من
خنازير الحرص وأكاليب [P 91b] الطمع وعن الغضب وقردة البخل وخمر
الشهوات.^٥

- ١٣١ -

دانك اين نفس بهيمي^٦ نر خرست^٧ زير او بودن از آن ننگين ترست^٨ ٢١٢

ويجد في جوفه نيران الحقد والحسد وحية العداوة وكبر الفرعونية وشهرة
النمروديّة. قوله تعالى؛ "لَا تُفْتَحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ [AE 38b] الْجَنَّةَ
[M 31b] حَتَّىٰ يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ"^٩ فيقول؛^{١٠} "نعوذُ بالله من شرور أنفسنا
وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا" فعند ذلك يصير^{١٠} لوامة لنفسها على البصر بالسكون وللنفس

^١ الأوصاف M, AE: أوصاف P

^٢ بيت M, AE: مثنوى P

^٣ Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 221

^٤ الأمانة M: لأمانة AE, P

^٥ الشهوات M: الشهوات بيت AE: الشهوات مثنوى P

^٦ بهيمي P: بهمي M, AE

^٧ Rûmî, a.g.e., s. 889

^٨ Kur'ân-ı Kerîm 7/40.

^٩ فيقول M, P: فنصول AE

^{١٠} تصير Manaya uygun kullanım;

أحوال أربعة. الأولى أمانة بالسوء. الثانية لوامة والثالثة ملهمة والرابعة مطمئنة^١ في الإستقامة عند طلوع الشمس اليقين. إلا أنّ بين خاطر النفساني والشيطاني فرق دقيق يعرف بالتأمل الصادق واعلم^٢ أنّ المشايخ أمروا المرید في ابتداء أمره بنفي^٣ جميع الخواطر سواء كان حقًا أو غيره. لأنّ ليس له أهلية التمييز^٤ بين الخواطر. فله أنّ ينفي جميعها فما كان محمودا خاطر الحقّ والملك والقلب فيثبت فلا ينفي بنفيه وما كان من النفس والشيطان ينفي بنفيه. لأنّ الله يعينه على ذلك بواسطة نفيه. ضعيف گوید؛^٥

- ١٣٢ -

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

٢١٣ هر که کرده خدمت پیر مغان این دیر^٦ زود شوید^٧ لوح دل را هر نفس از نقش غیر

أيها الطالب كل شيء ما خلا^٨ الله باطل^٩. فلا بدّ أن تنفي عن قلبك في كلّ زمانٍ وأوانٍ. ^{١٠} بل في كلّ لحظة وطرفة ولمحة. ^{١١} حتى يحصل لك نتيجة نفي الخواطر ودوام الذكر وهي ^{١٢} الحضور والجمعية والصفاء. أمّا دوام الذكر فقوله [AE 39a] تعالى؛ "اذكروا الله ذكراً كثيراً" ^{١٣} قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ. " ^{١٤} أمر

^١ مطمئنة AE, M: مطمئنة و متمكنة P

^٢ واعلم AE, M: واعلموا P

^٣ بنفي M, P: ينفي AE

^٤ التمييز AE, M: التميز P

^٥ گوید M, P: گوید ببيت AE

^٦ این دیر M, P: دیرها AE

^٧ شوید AE, P: شود M

^٨ خلا AE, P: خلق M

^٩ باطل AE, P: باطلا M

^{١٠} آوان M: أن AE, P

^{١١} طرفة و لمحة AE, M: طرفة و لمحة P

^{١٢} وهو Manaya uygun kullanim;

^{١٣} Kur'ân-ı Kerîm 33/41.

^{١٤} Kur'ân-ı Kerîm 3/191.

الله تعالى بدوام الذكر. لأنَّ الإنسان لا يخلو^١ عن هذه الحالات الثلاثة. يعني القيام والقيود والجنوب^٢ وفي كلّ هذه الحالات^٣ الثلاثة مأمور بالذكر.

توجه و نفي خواطر شرطِ دوامِ ذكر است و دوامِ ذكر سببِ جملهی سعادات و مقامات و درجات و وصول^٤ حضرت [M 32a] عزت است.

- ۱۳۳ -

بیت^٥

ترا این^٦ پند بس هر دو عالم ز جانت بر نیاید بی خدام^٧

و ذکر بر دوام، کلیدِ عجایبِ ملکوت است. هر که دوامِ دولتِ ایمان طلبد باید که در هر حالی و هر کاری عادتِ وی گفتنِ "لا إله إلا الله" باشد و ظلمتِ شرکِ خفی را به این کلمه همواره^٨ دور می دارد [P 92a] وقال الشيخ نجمد^٩ الدين بغدادی قدس سرّه؛ "اتفق المشايخ رحمهم الله على أنّ المرید ما لم يسلك لا إله إلا الله مدّة قریب^{١٠} بأربعین سنة لا یصل^{١١} حقيقة^{١٢} الله. حقيقة^{١٣} الذكر طرد الغفلة" گفتنِ ذکر به زمان هم حدیثِ نفس بود و ذکر بر دوام به زمان میسر نمی شود. زیرا ذکرِ زبانی مشروط است به زمان و مکان و اخوان. هر چند شرایطِ بیش

^١ یخلو M, AE: یخلوا P

^٢ یعنی القيام والقيود والجنوب M, AE: P -

^٣ الحالات M, P: الاحوال AE

^٤ و M, P: AE -

^٥ بیت M, AE: عطار گوید P

^٦ این P: یک M, AE

^٧ Attar, *Esrârname*, s. 188.

^٨ به این کلمه M, AE: همراه به این کلمه P

^٩ نجمد M: مجد AE, P

^{١٠} قریب M, AE: P -

^{١١} یصل M, AE: یصل مدّة قریبة P

^{١٢} حقيقة M, AE: الا P

^{١٣} حقيقة M, AE: حقيقة و حقيقة P

بود وجودِ او قلیل بود و دلِ او به هر جایی می رود و^۱ [AE 39b] به هر تشویشی می در آویزد. بلکه دوام ذکر به دل میسر می شود. زیرا به آن شرایط مشروط نیست و هم به اخلاص نزدیک^۲ و از ریا دور است.^۳ كما قال الله؛ تبارك وتعالى عز شأنه؛^۴ "وَأَذْكُرُ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ."^۵

بلکه ذکر قلبی هم حدیثِ نفسی بود و غلاف و پوستِ حقیقتِ ذکر بود. طالب چون به دوام ذکر^۶ قلبی خفی مشغول شود خانه‌ی دل را به جاروبِ "لا" از نقوش غیر پاک کرده بود از خلق و از^۷ عداوتِ ایشان و ذکرِ ماضی و مستقبل فراموش کند و خود را نیز [M 32b] فراموش کند بفضلِ و منه و ناصیه‌ی^۸ نیستی به کلّ کاینات کُشد. جز^۹ ۱۰ حق نماند. ۱۱ پس ۱۲ به حقیقتِ "وَأَذْكُرُ رَبَّكَ إِذَا نَسِيتَ"^{۱۳} رسیده باشد. ۱۴ ضعیف گوید؛^{۱۵}

- ۱۳۴ -

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

^۱ و M - :AE, P
^۲ است M, AE - :P
^۳ است P - :M, AE
^۴ كما قال الله M, AE: قوله تعالى P
^۵ تبارك وتعالى عز شأنه M - :AE, P
^۶ Kur'ân-ı Kerîm 7/205.
^۷ ذکر AE - :M, P
^۸ و M - :P, AE
^۹ ناصیه P, AE: نامه M
^{۱۰} جز M, AE: و جز P
^{۱۱} نماند AE: نماید M, P
^{۱۲} پس P - :M, AE
^{۱۳} Kur'ân-ı Kerîm 18/24.
^{۱۴} باشد M, AE: بود P
^{۱۵} گوید M, P: گوید بیت AE

۲۱۵ سر تا قدم الهی ما دیده شد تمام چونکه بدوخت چشم دلش از تعلقات
جز روی تو نظر نکند چشم جان ما^۱ چونکه گزید حسن تو از کل کاینات

چون در این مقام ذاکر، در ذکر و ذکر در مذکور مستغرق و فانی گشت
جمال سلطان الله روی نماید بر حکم وعدهی " فَأَذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ"^۲ مجرد از
حرف و صوت و خاصیت " كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ"^۳ روی نماید. ذکر روح و
ذاکری روح و وجود او در بحر نامتناهی [AE 40a] "أَذْكُرْكُمْ" مستغرق و
مستهلک گردد و ذکر بی شرک خفی اکنون دست دهد.

- ۱۳۵ -

بیت^۴

۲۱۷ چنان یادش کن و^۵ گم شود ز^۶ آن یاد چنین کردند مردان جهان یاد

و حقیقة الذکر عن تجلیه سبحانه لذاته بذاته فی ذاته^۷ اظهارا لصفات کماله
وجماله و جلاله. طالب صادق باید که نیک حاضر شود در حین اثبات. زیرا اگر
در حین اثبات [P 92b] دل او به هر چه تعلق گیرد نفی حق^۸ و اثبات آن کرده
باشد. یعنی اگر دل تو در حین اثبات تعلق^۹ به غیر حق عز^{۱۰} سلطانه گرفته باشد
در حقیقت، اثبات غیر و نفی حق کرده باشد. شرک خفی که می گویند این است.
بس باید که طالب در ذکر، خود را چنان ببیند که نو مسلمان است و در هر زمانی

^۱ ما M, AE و دل P

^۲ Kur'ân-i Kerîm 2/152.

^۳ Kur'ân-i Kerîm 28/88.

^۴ بیت M, AE: عطار گوید P

^۵ کن و P: کن M, AE

^۶ ز M: در P, AE

^۷ فی ذاته M: بذاته P, AE

^۸ حق P: غیر M, AE

^۹ تعلق M, AE: - P

^{۱۰} عز M, AE: - P

عذر گوید. قال بایزید قدس سره؛ "من قال الله وقلبه غافل عن الله [M 33a] وخصمه في الدارين الله." پس مقصود از ذکر قلبی و قوف قلبی است. یعنی نیک حاضر شود که در دل چه می گذرد. طالب چون به وقوف قلبی رسید مطالعه‌ی مکونات^۱ به نظر فنا و مشاهده‌ی وجود قدیم به نظر بقا حاصل کند و اگر ملازمت کند بر این معنی حقیقت توحید مذکور دل‌ذاکر قرار گیرد و [AE 40b] چشم بصیرت وی گشاده شود و^۲ "حقائق الأشياء بفضلها" بر او کشف شود.^۳

و ذکر بر سه قسم^۴ است؛ ذکر لسانی و ذکر قلبی و ذکر روحی. ذکر لسانی قالب صورت ذکر قلبی است و ذکر قلبی صورت ذکر روحی است.^۵

- ۱۳۶ -

مثنوی مولوی^۶

مشک را بر تن ممزن^۷ بر دل بمال   مشک چه بود نام پاکِ ذو^۸ الجلال^۹
 با تو بی لب این زمان من نو بنو   رازهای کهنه می گویم شنو^{۱۰}
 چونکه^{۱۱} حرفی^{۱۲} بر نتابد^{۱۳} این وصال   واجب آید که کنم^{۱۴} کوتاه مقال^{۱۵}

۲۱۸

^۱ مکونات M, P: مکوفات AE

^۲ و P: M, AE -

^۳ شود M, AE: گردد P

^۴ قسم M, AE: نوع P

^۵ است P: بود M, AE

^۶ مثنوی مولوی M: بیت AE: مثنوی P

^۷ ممزن P: ممال M, AE

^۸ ذو AE, P: ذا M

^۹ .Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 233

^{۱۰} .Rûmî, a.g.e., s. 627

^{۱۱} چونکه AE, P: چون M

^{۱۲} حرفی AE, P: بحرفی M

^{۱۳} نتابد AE, P: نیاید M

^{۱۴} کنم M, P: منم AE

^{۱۵} .Rûmî, a.g.e. s. 1128

طالب صادق باید که اول قدم او به ذکر خفی^۱ قلبی بود و در دوام ذکر قلبی نوری از انوار الهی متجلی گردد و باطن بنده را مستعد تجلیات ذات و صفات گرداند و کمال درجات ذکر که^۲ رسیدن به مذکور^۳ است حاصل کند و همگی دل دوست گیرد.^۴ نتیجه‌ی محبت مفرطه بود و عاشق کرم‌رو دایم او را دوست دارد. علامت رسیدن به^۵ این مقام آن است که از غایت^۶ کمال^۷ محبت و^۸ شغل کاینات را و خود را بلکه نام معشوق را فراموش کند. این مقام، کمال ذکر روح بود. [M 33b] و این در^۹ سعادت^{۱۰} است و^{۱۱} بس عالی مقام است.^{۱۲}

- ۱۳۷ -

بیت^{۱۳}

همچنین جویای^{۱۴} درگاه^{۱۵} خدا چون خدا آمد^{۱۶} شود جوینده^{۱۷}

۲۲۱

^۱ خفی M: - AE, P

^۲ که P: - M, AE

^۳ به P: - M, AE

^۴ گیرد M, AE: گردد P

^۵ به P: - M, AE

^۶ که از غایت AE, P: - M

^۷ کمال M, AE: - P

^۸ و M: - AE, P

^۹ در M: در همه AE, P

^{۱۰} سعادت M, AE: سعادات و مقام عالی P

^{۱۱} و AE: - M, P

^{۱۲} بس عالی مقام است M, AE: - P

^{۱۳} بیت M, AE: مثنوی P

^{۱۴} جویای AE, P: جوینده M

^{۱۵} درگاه AE, P: راه M

^{۱۶} آمد M, AE: آید P

^{۱۷} .Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 626

[AE 41a] ولو فتحنا على هذه المعارف جفّ المداد، ضاق^١ الألواح بسنين
مجملًا بعون^٢ عناية الفاتح.

- ١٣٨ -

بيت^٣

مجملش گفتم نکردم من بیان ور نه هم لبها بسوزد هم دهان^٤ ٢٢٢

أما دوام مراقبه دولتی است عظیم و مداومت مراقبه^٥ طریق است موصل به
حقایق^٦. وقال الجنید قدس سرّه؛ "من تحقق في المراقبة خاف على فوت^٧ [P 93a]
خطه من ربه سبحانه لا غير." علامة المراقبة تعظيم ما عظم الله تعالى وتصغير
ما صغر الله تعالى. دوام دولتی مراقبهی بی^٨ مقدمه قطع تعلقات و صبر بر
مخالفت نفس میسر نگردد. تانم تعلقات باقی است. هنوز اول^٩ قدم مراقبه نرسیده
است.

الرجاء يحرك^{١٠} ويقرب إلى الطاعات والخوف^{١١} يبعدك عن المعاصي
والمراقبة على الدوام يؤديك إلى طرق الحقائق والدرجات المراقبة. مراعات السرّ
بملاحظة الحقّ وغيب الغيب كلّ لحظة و خطرة ولمحة وطرفة.

^١ ضاق: AE, P صادف M

^٢ بعون: AE, P بعون الله M

^٣ بيت: M, AE مثنوی P

^٤ بيت: مجملش گفتم نکردم من بیان، ور نه هم لبها بسوزد هم دهان AE - :M, P Rûmî, a.g.e.,
.s. 105

^٥ مراقبه: AE, M او P

^٦ به حقایق: AE, P الحقایق M

^٧ فوت: M, P فوق AE

^٨ بی: AE, P - M

^٩ اول: M, AE باؤل P

^{١٠} يحرك: P يتحرك M, AE

^{١١} والخوف: M, P - AE

از این روشن‌تر سخن در مراقبه آن است که بعد از نفی خواطر و دوام ذکر و بعد از قطع تعلقاتِ ظاهری جسمانی و نفسانی ظلمانی و بعد از قطع^۱ تعلقاتِ باطنی^۲ روحانی نورانی، آینه‌ی دل صاف می‌شود و قابلِ تجلیاتِ جمال و جلال بلکه مستعدِ تجلی ذاتِ احدیت [AE 41b] والوهیت می‌شود. در این مقام دل، آینه‌ی [M 34a] جامِ جهان‌نمای شود. بلکه آینه‌ی جمال و^۳ جلال^۴ شود.^۵ آینه دارای دل به آن صفاتِ حق^۶ و ذاتِ احدیت مراقبه است و عجایبِ این طور را نهایت نیست. در این مقام دل، غواصِ دریای احدیت شود. گاه دلِ او^۷ در بحر فنا غوطه خورد در^۸ دریای احدیت و در دریای^۹ الوهیت به دست می‌آرد و^{۱۰} از دریای بقا سر به در می‌کند. از دریچه‌ی ازل باید نظر می‌کند. چشمِ دلِ او از هفت آسمان کلان^{۱۱} می‌شود تا مستعدِ دیدن^{۱۲} جمال^{۱۳} و ملکوتِ ملک^{۱۴} شود. ضعیف گوید؛^{۱۵}

- ۱۳۹ -

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

من یقین دانم که از هفت آسمان مردم چشمِ دلِ عارف کلان ۲۲۳

^۱ قطع M - :AE, P

^۲ باطنی AE - :M, P

^۳ و AE - :M, P

^۴ جلال M: ذو الجلال AE: جلال می P

^۵ شود M, P: شود چون به این مقام رسیدی AE

^۶ حق AE - :M, P

^۷ دل او P - :M, AE

^۸ در M, AE: در P

^۹ احدیت و در دریای M, AE: P -

^{۱۰} آرد و P: آورد M, AE

^{۱۱} کلان M, AE: بزرگتر P

^{۱۲} دیدن M: دل AE: دید P

^{۱۳} جمال M, P: جمالِ دوست AE

^{۱۴} ملکوتِ ملک M: ملکِ ملکوت AE: ملک و ملکوت می P

^{۱۵} گوید M: گوید بیت AE: مثنوی P

چون مراقبه‌ی دل اینجا رسید از ملک به ملک و از ملکوت به ملک رفتن و آمدن آسان می‌شود از درِ فنا در آمدن و قبای^۱ بقا که خلعتِ خلافت است پوشیدن و به عالم شهادت آمدن و موج بحر در عالم شهادت دیدن و^۲ به او گفتن و با او نشستن و با او دیدن حاصل کند. ضعیف گوید؛^۳

- ۱۴۰ -

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

۲۲۴ گر تو عمی نبی^۴ و ممان در عما ببین ذاتش همیشه جلوه کند از تعینات [AE 42a]

و اگر^۵ خواهد که کسی^۶ به این درجات عالیّه برسد دستِ نیاز با بی نیاز بر دارد و روی توجه به درگاهِ عالی آورد و با دوامِ نفیِ خواطر و با دوامِ ذکر و با دوامِ مراقبه مشغول شود تا از اهلِ طریقِ مستقیم [P 93b] شود و عنایتِ حق سبحانه به استقبالِ "مَنْ تَقَرَّبَ إِلَيْهِ [M 34b] شبرا تَقَرَّبَتْ إِلَيْهِ زَاعًا" پیش آید دستِ نیاز او را بگیرد و^۷ پیشگاهِ درگاه^۸ به مقامِ قرب جلیس و انیس سپارد.^۹

- ۱۴۱ -

بیت^{۱۰}

۲۲۵ جان نامحرم نبیند^{۱۱} روی دوست جز همان جان کاصل^{۱۲} او^{۱۲} از کوی اوست^{۱۳}

^۱ قبای :M, P - AE

^۲ و :P - M, AE

^۳ گوید :M, P گوید بیت AE

^۴ عمی نبی :M عمایی AE, P

^۵ اگر :M, AE اگر کسی P

^۶ کسی :M, AE - P

^۷ و از :M, AE و از P

^۸ پیشگاه درگاه :M, AE درگاه پیشگاه P

^۹ سپارد :AE, P سپاره M

^{۱۰} بیت :M, AE مثنوی P

^{۱۱} نبیند :M, AE نبیند P

^{۱۲} او :AE, P وی M

^{۱۳} اوست :M, P دوست AE s. 627 Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî.

زمین دل ایشان را از خاشاکِ خواطر و علایق نگه داشته باد و چشم دل ایشان را از غبارِ طبیعت و هوا با جاروبِ ذکر صفا داده باد و چترِ عصمتِ حضرتِ عزت در میدانِ سرّ بر سرّ دلِ مراقبِ ایشان گشافته باد و صدرِ قباءِ صبرِ ایشان پیش شاهدِ مراقبه به مقراضِ فنا شکافته باد و^۱ کونین را^۲ در قمارخانه‌ی فقر و نیستیِ ایشان در باخته [AE 42b] باد. بدان که در سلوکِ دین و^۳ وصول به عالم^۴ یقین از شیخِ کامل^۵ مکمل و مقتدایِ واصلِ صاحبِ ولایت و صاحبِ تصرفِ گریز^۶ نیست.^۷ مگر آن مقبول^۸ کبریا و مجذوب^۹ خدا که جذباتِ سبحانی و عنایتِ یزدانی از تنق^{۱۰} کبریایِ احدیت مر ایشان را^{۱۱} جمال نموده که؛^{۱۲} "جَذْبَةٌ مِنْ جَذَبَاتِ الرَّحْمَنِ تُوَازِي عَمَلَ الثَّقَلَيْنِ".

و لیکن^{۱۳} این سعادت از هزاران یکی را میسر شود؛^{۱۴} "ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ".^{۱۵} علامتِ آن صاحبِ همّتان^{۱۶} و سعادتان^{۱۷} و

^۱ و AE - : M, P

^۲ را AE - : M, P

^۳ و AE, P - : M

^۴ به AE, P : M, إلى

^۵ کامل AE, P : M, کامل

^۶ گریز AE, M : M, ناگریز P

^۷ نیست AE, M : M, است P

^۸ آن مقبول AE, M : M, مقبول آن P

^۹ مجذوب AE, M : M, مجذوبان P

^{۱۰} تنق AE, P - : M

^{۱۱} مر ایشان را AE, M - : P

^{۱۲} نموده که AE, M : P, نماید

^{۱۳} و لیکن AE, M - : P

^{۱۴} شود AE, M : M, نباشد P

^{۱۵} Kur'ân-i Kerîm 62/4.

^{۱۶} همّتان AE, M : P, همّت

^{۱۷} و سعادتان AE, M - : P

مجنوبان^۱ مخصوص آن است که^۲ بعد از رسیدن جذبه‌ی حق جل^۳ شانه عز سلطانه^۴ چهل و شش اجزای نبوت را اگر^۵ به سمع عالی همّت وی^۶ رسانند به جز خدا سر فرو نیارند؛^۷ والله "يَخْتَصُّ [M 35a] بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ."^۸ اگرچه به ظاهر به مقتدای اقتدا^۹ نگرداند اما عنایت حق و ارواح انبیا و اولیا مربی ایشان است در باطن و ایشان را از موضع هلاک عبور می دهد^{۱۰} و به مقصود حقیقی زود می رساند^{۱۱} و اگر به این جذبه‌ی مخصوص مجنوب گشتی و به این همّت عالی به همه منازل و درجات و مقامات عبور کردی و [AE 43a] به مقصود حقیقی رسیدی از تلوین به تمکین رسیدی^{۱۲} "نُورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ."^{۱۳}

- ۱۴۲ -

بیت

مردان رهش بهمت و دیده روند   زان در ره عشق هیچ^{۱۴} پی پیدا نیست

۲۲۶

^۱ مجنوبان P: مجنوب M, AE

^۲ که M, AE: که اگر P

^۳ جل M, AE: عز P

^۴ عز سلطانه M, AE: - P

^۵ اگر M, AE: - P

^۶ وی M, AE: ایشان P

^۷ نیارند P: تاره M: تارد AE

^۸ Kur'ân-i Kerîm 3/74.

^۹ اقتدا M - :AE, P

^{۱۰} دهد P: دهند M, AE

^{۱۱} رساند P: رسانند M, AE

^{۱۲} از تلوین به تمکین رسیدی AE: - M, P

^{۱۳} Kur'ân-i Kerîm 24/35.

^{۱۴} عشق هیچ M, AE: او نشان P

و اگر مقصود حقیقی به دست نیارودی باید که [P 94a] در تحت تصرف
شیخ کامل و مکمل تمام تسلیم شوی و بجدّ تمام به کار شبانروزی^۱ مشغول می^۲
باید بود. اگرچه که سلوک به جذبۀ مقارن باشد.

- ۱۴۳ -

بیت^۳

اصل خود جذبۀ است لیک ای خواجه تاش کار کن موقوف آن جذبۀ مباش^۴
زانکه ترک کار چون نازی بود ناز کی در خورد جانبازی بود^۵

چون تسلیم کامل و مکمل شدی با ادب تمام در خدمت شیخ ثابت قدم باش^۶
تا از موضع هلاک ترا خلاص کند. زیرا در این راه، عقبات و سبّهات بسیار
است. ضعیف گوید؛^۷

- ۱۴۴ -

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

خم اندر خم بود راهش که در هر خم صد اژدرها که این ره بس خطرناکست مرو تنها علی العمیا^۸

گمراهان بی شمار مثل فلاسفه و طبیعی و دهری و اهل تشبیه^۹ و معطله و
اهل اباحت و زندقه و [M 35b] و اهل هوا و بدع و غیر ذلك. [AE 43b] پس
این ره را بی بدرقه‌ی صاحب سعادت و ولایت کامل و مکمل نتوان رفت.

- ۱۴۵ -

بیت

^۱ به کار شبانروزی M, AE: P -

^۲ می M, AE: به کار P

^۳ بیت M, AE: مثنوی P

^۴ .Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 1094-1095

^۵ باش M: باشی AE, P

^۶ ضعیف گوید M: ضعیف گوید بیت AE: بیت P

^۷ تشبیه P: تشبه M, AE

تو چون موری و این راهیست
چون^۱ زلف^۲ بت رویان
مرو زنهار بر تخمین^۳ و^۴ بر تقلید^۵ و بر
عمیا

زیرا جمله اهل ضلالت بی شیخی و بی^۶ مقتدای به حق^۷ در سلوک این راه
شروع کرده‌اند. عقبات و^۸ مذلات قطع نتوانسته‌اند^۹ کردن و به مراد طبیعت و
هوای نفس راه ضلالت و بدعت پیش گرفته‌اند.^{۱۰} "نعوذ بالله من^{۱۱} صحبة
الضالین. آمین یا رب العالمین برحمتک یا أرحم الراحمین."^{۱۲}

- ۱۴۶ -

بیت

ممکن نبود وصول مقصد بی بدرقه بجانب یار^{۱۳}

شرط الطریق بعد التوبة و الترك و التجريد الظاهري و الباطني والتسليم و
التوفیض ربط القلب بالشیخ. لأنه رفیق فی هذا^{۱۴} الطریق. كما قال الله تبارک و^{۱۵}
تعالی؛ "یا أئیها الذین آمنوا اتقوا الله وابتغوا إلیه الوسیلة"^{۱۶} وقال تعالی؛ "یا أئیها

^۱ چون M, AE: همچون P

^۲ زلف M, AE: موی P

^۳ تخمین M, AE: تقلید P

^۴ و M, P: AE -

^۵ تقلید M, AE: تخمین P

^۶ بی M: AE, P -

^۷ به حق M, AE: P -

^۸ و M, P: AE -

^۹ نتوانسته‌اند P: نتوانستند M: نتوانستن AE

^{۱۰} گرفته‌اند P: گرفتند M: گرفتن AE

^{۱۱} من M: AE, P -

^{۱۲} آمین یا رب العالمین برحمتک یا أرحم الراحمین M, AE: P -

^{۱۳} یار M, AE: یار اعلم إن P

^{۱۴} هذا P: هذه M, AE

^{۱۵} تبارک و M: AE, P -

^{۱۶} Kur'ân-ı Kerîm 5/35.

الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ^١ وقال عليه الصلاة و^٢ السلام؛
 "أصحابي كالنجوم بأيهم اقتديتم إهتديتم"^٣ وقال النبي صلى الله عليه و سلم؛ "الشيخ
 في قومه كالنبي في أمته."^٤ والشيخ هو الذي إتصف بجميع [AE 44a] صفات
 الكمال الذي ذكر بعضه سابقا وسلك طريق الحقّ وعرف فيه المخاوف والمهالك
 في رشد المرید الطالب وينهيه في الإختيار بالمنازل والمقامات والأحوال ويشير
 [M 36a] عليه بما ينفعه ويضرّه.

و روش [P 94b] با اهل الله کسی می تواند نمودن که^٥ با آداب طالبی
 موصوف بود و از خود تمام گذشته بود و در خود اختیاری^٦ نمانده باشد در جمیع
 اوقات و اگر در بعضی اوقات در خود اختیاری و داعیهی خلاف رضای اهل الله
 بود با احسن الوجوه عذر آن^٧ خواهد و عزامت نکشد و اگر نی سر خود گیر به
 هر جا که داعیهی او حاصل شود به^٨ آنجا رود.

- ۱۴۷ -

بیت^٩

مرد باش و سخره‌ی مردان مشو   رو، سر خود گیر و سر گردان مشو^{١٠}

و اگر عذر نگوید و عزامت نکشد و نرود ضرر بیش‌تر از نفعش^{١١} باشد.

- ۱۴۸ -

^١ Kur'ân-i Kerîm 9/119.

^٢ الصلاة و M - : AE, P

^٣ .Aclûnî, a.g.e., C. 1, s. 132

^٤ .Aclûnî, a.g.e., C. 2, s. 17

^٥ که M - : AE, P

^٦ اختیاری P: اختیار M, AE

^٧ آن P: - M, AE

^٨ به P: - M, AE

^٩ بیت M, AE: مثنوی P

^{١٠} .Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 34

^{١١} نفعش M, AE: نفع P

بیت

یا مکن با پیل‌بانان دوستی یا بنا کن خانه‌ای در خورد پیل^۱

۲۳۳

چون به صحبتِ عزیزان پیوستید^۲ خاشاکِ تعلقات از زمینِ دل دور کنید^۳ و چشمِ دل را از غبار^۴ دور کنید^۵ و تخمِ سعادتِ محبت در جان و دل^۶ هم دیگر بکارید و اگر از صحبتِ [AE 44b] همدیگر تفاوتِ حال می در یابید^۷ ملازمتِ آن صحبت^۸ را فرضِ عین دانید و طریقِ گفتنِ ذکرِ خفی و تلقینِ طریق^۹ او از کامل و مکمل و مقتدای واصل که از جمیع صفاتِ ذمیمه‌ی جسمانی و روحانی نورانی خلاص شده و با انواعِ کمالات و صفاتِ حمیده موصوف شده^{۱۰} و از^{۱۱} جمیع مقامات و منازل عبور^{۱۲} کرده و در درجاتِ قرب^{۱۳} حضرتِ عزت جلیس و انیس گشته و قبای خلعتِ خلافتِ بقا از خزانهای [M 36b] حضرتِ عزت عز سلطانه^{۱۴} پوشیده و نظرِ مرحمت و شفقت^{۱۵} مر بندگانِ حضرت گماشته و آیت " مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا " ^{۱۶} خوانده و طریقِ ضلالت و غفلت

^۱ .Şîrâzî, Külliyyât-ı Sa'dî - Golistan, s. 198

^۲ پیوستید P: پیوستی M, AE

^۳ کنید P: کنی M, AE

^۴ غبار M: غبار و دود اغیار AE, P

^۵ دور کنید M, AE: خلاص دهید P

^۶ جان و دل M, AE: دل و جان P

^۷ در یابید M, AE: می بینید P

^۸ آن صحبت M, AE: این P

^۹ طریق M, AE: - P

^{۱۰} شده M, AE: شده باشد P

^{۱۱} از M: - AE, P

^{۱۲} عبور AE, P: به او M

^{۱۳} قرب AE, P: قریب M

^{۱۴} عز سلطانه M, AE: - P

^{۱۵} مرحمت و شفقت M, AE: شفقت و مرحمت P

^{۱۶} Kur'ân-ı Kerîm 41/46.

ایشان را که سببِ حجاب و بعد و حرمان^۱ ایشان است نموده^۲ و طریق هدایت و عنایتِ حق بر ایشان واضع و روشن گردانیده^۳ و در از درون^۴ دل و جان^۵ ایشان گشوده^۶.

- ۱۴۹ -

رباعی^۷

جز صحبتِ عاشقان مستانه^۸ مبیند^۹ دل در هوس قوم فرومایه مبیند^{۱۰}
هر طایفه‌ات^{۱۱} بجانبِ خویش گشتند^{۱۲} جعدت سوی ویرانه و طوطی سوی قند

۲۳۴

[AE 45a] اهل الله بار خلق می‌کشند که^{۱۳} ایشان را مذهبی شود تا دلی در یابند از برای آن که هیچ دل نیست که حق سبحانه^{۱۴} به آن دل نظری نیست. خواه صاحبِ آن دل واقف باشد از آن نظر خواه^{۱۵} نه باشد^{۱۶} در یابنده را از آن نظر الهی فیض می‌رسد.

- ۱۵۰ -

بیت

-
- ۱ و حرمان: M, AE - P
۲ نموده: M, P نمود AE
۳ گردانیده: P کرده M, AE
۴ درون: M, AE اندرون P
۵ جان: M, AE جان بر P
۶ گشوده: P گشاده M, AE
۷ رباعی: M, P بیت AE
۸ مستانه: M مستان AE, P
۹ مبیند: M, AE مبند P
۱۰ مبیند: M, AE مبند P
۱۱ ات: P او M, AE
۱۲ کشند: AE, P کشته M
۱۳ که: M, AE تا P
۱۴ سبحانه: M, AE حق را P
۱۵ خواه: P یا M, AE
۱۶ باشد: M, AE أمّا P

زنهار و^۳ زنهار با اهل الله گمان بد نبری. "خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ" مغبون و محروم می شود و^۴ اگر چیزی بینی که عقل تو به سرّ آن^۵ نرسد اعتراض مکن که اعتراض خطر عظیم دارد. تا توانی حمل بر صلاح کن و از خامی خود دان در طریق یا سرّش را بپرس از ایشان یا از^۶ صاحب دل که مقبول ایشان است و قصه‌ی خضر و^۷ موسی^۸ [M 37a] علیهما الصلاة و^۹ السلام را^{۱۰} یاد آر تا بی مغز نمایی. هر که حق را دوست دارد اهل الله را دوست دارد و علامت دوست داشتن اهل الله آن است که دنیا در دلش سرد^{۱۱} می شود. بلکه به ظاهر و باطن ترک می^{۱۲} کند و به صحبت ایشان پیوندد و اگر دوست ندارد علامتش آن است که اقوال و افعال و احوال پسندیده‌ی ایشان [AE 45b] در چشم سبل^{۱۳} پوشیده و^{۱۴}

^۱ بگشود M, P: بکشید AE

^۲ Sadi Şirâzi, *Külliyât-ı Sa'dî - Eş'âr-ı Gazeliyât*, Tahran, *Ketab Furûşî-i Furuî*, 1354, s. 73

^۳ و M, AE: P -

^۴ Kur'ân-ı Kerîm 22/11.

^۵ شود و M: شوی P, AE

^۶ به سرّ آن P: بر او M: به سرّ او AE:

^۷ از P: M, AE -

^۸ خضر و P, AE: حضرت M

^۹ موسی P, AE: موسی علی نبینا M

^{۱۰} علیهما الصلاة و M: علیهما P, AE

^{۱۱} را P: M, AE -

^{۱۲} سرد P: خونک سر M: خونک AE

^{۱۳} می P: M, AE -

^{۱۴} سبل P, AE: سعل M

^{۱۵} و M, P: و در نظر AE

اعتقاد پوشیده‌ی او نامقبول نماید. بلکه^۱ اعتراض کند بلکه دشمنی^۲ آغاز کند در دشمنی^۳ از^۴ ایشان خوفِ هلاکِ دین بود.

- ۱۵۱ -

بیت^۵

۲۳۷ گر تو ما را دوست داری^۶ بر دوام زود از دنیا بر آریمت تمام

ور تو ما را دشمنی نه دوست دار زود از دینت بر آریم اینت کار^۷

و طایفه‌ای^۸ از صوفیه اوصاف و ذات و هستی خود را از آن خود نمی بینند.^۹ بلکه خودی خود را از آن خود نمی بینند.^{۱۰} ایشان را نه ذات بود نه صفت نه حال و نه مقام نه فعل نه اثر و^{۱۱} نه جز.^{۱۲} در دو عالم هیچ چیز ندارند. و این صفت که هیچ ندارند^{۱۳} محو فی^{۱۴} محو در آنجا^{۱۵} بود. "الفقرُ فخری"^{۱۶} اشارت به این معنی باشد.

- ۱۵۲ -

بیت^{۱۷}

-
- ^۱ بلکه M, AE و P
^۲ دشمنی AE, P: دشمن M
^۳ دشمنی AE, P: دشمن M
^۴ از M: AE, P -
^۵ بیت M, AE: رباعی P
^۶ داری AE, P: در این M
^۷ .Nişábûrî, *Mantku't-tayr*, s. 351
^۸ و طایفه M, AE: بعضی P
^۹ بینند P: بینند M, AE
^{۱۰} نمی بینند P: بینند M: نیبند AE
^{۱۱} و M: AE, P -
^{۱۲} نه جز M, AE: و P
^{۱۳} ندارند M, AE: ندارند هیچ ندارند P
^{۱۴} فی AE, P بی M
^{۱۵} آنجا M: اینجا AE, P
^{۱۶} .Aclûnî, *a.g.e.*, C. 2, s. 86
^{۱۷} بیت M, AE: مثنوی P

۲۳۹ پس فقیر آنست کو بی^۱ واسطه است^۲ شعله‌ها را با وجودش رابطه است^۳

و رای این معنی صوفیه هیچ مقام اثبات نکرده‌اند و صاحب این فقر را^۴ در دنیا هیچ کس نشناسد.^۵ همچنان که حقیق است [M 37b] جز حق سبحانه و تعالی.^۶ صاحب این مقام^۷ سیر او دایم^۸ در لا مکان است و از مکان و از ماضی و^۹ مستقبل و حال خلاص شده‌اند.^{۱۰}

- ۱۵۳ -

بیت^{۱۱}

۲۴. لا مکانی^{۱۲} کاندرو^{۱۳} نور خداست ماضی و مستقبل و حال از کجاست^{۱۴} [AE 46a]

و این مقام فقر و درویش مر صوفیان منتهیان^{۱۵} را^{۱۶} است نه مقام سالکان مبتدی.^{۱۷} ضعیف گوید؛^{۱۸}

- ۱۵۴ -

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

^۱ بی AE, P - M

^۲ است AE, M - P

^۳ Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 259

^۴ فقر را AE, P: فقرا M

^۵ نشناسد P: شناسد M: شناسند AE

^۶ تعالی AE - M, P

^۷ مقام AE, M: مقام را زیرا P

^۸ سیر او دایم AE, M: دایم سیر او P

^۹ و AE, M: و از P

^{۱۰} اند AE, M: است P

^{۱۱} بیت AE, M: مثنوی P

^{۱۲} مکانی AE, M: مکان AE

^{۱۳} کاندرو P: کاندرو آن AE, M

^{۱۴} Rûmî, a.g.e., s. 461

^{۱۵} منتهیان AE: منتهان M: منتهی P

^{۱۶} را AE, M - P

^{۱۷} مبتدی AE - M, P

^{۱۸} گوید M: گوید بیت AE, P

حقیقت فقر این بی صفتی بود.^۲ به غیر این صورت صورت^۳ [P 95b] فقر بود. همه کاملان و طالبان در هر زمان و آن طالب این مقامند. بس مقام بلند است.^۴ دست هر بیگانه به فقر نمی رسد.^۵ مگر خاصان از^۶ خرگاه سلطان که روی ایشان نامحرم نمی بیند. ذکر ایشان سابقا گذشت.^۷ زیرا ایشان در این مقام تمام^۸ تسلیم تصرفات حضرت احدیت عز سلطانه شده اند^۹ و هیچ در خود اختیار نمی بینند. اختیار^{۱۰} ایشان دوست باشد.

- ۱۵۵ -

بیت

۲۴۲ ما اختیار خویش هم از دست داده ایم   کان اختیار شاه^{۱۱} همه اختیار ماست
 بگذاشته ام مصلحت خویش بدو   گر زنده کند^{۱۲} و ر بگشود^{۱۳} او داند
 هوای له فرض تعطف ام جفا   ومشریبه عذب نکور ام صفا

^۱ پیر AE: پر M, P

^۲ بود AE, P: بود است M

^۳ صورت AE, M: - P, AE

^۴ بس مقام بلند است AE, M: فقر مقامی است بلند P

^۵ نمی رسد AE, M: نرسد P

^۶ از AE, P: - M

^۷ ذکر ایشان سابقا گذشت AE, M: - P

^۸ تمام AE, P: - M

^۹ شده اند P: کردند AE, M

^{۱۰} نمی بینند اختیار P: نماند اختیار AE: - M

^{۱۱} شاه AE, M: دوست P

^{۱۲} زنده کند AE, M: بگشود P

^{۱۳} بگشود AE, M: زنده کند P

وكلت إلى المحبوب أمري كله فإن شاء أحياني وإن شاء أتلّفتني.^١ قوله تعالى؛
 "لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ"^٢. يعرف بسيماهم واستغراقهم [M 38a] في
 الأحوال و صرف أوقاتهم في [AE 46b] العبادات والطيب^٣ قلوبهم وحسن حالهم
 وبشاشته وجوههم وأنوار أسرارهم وجولان أرواحهم في الملكوت^٤ ربهم وفرحهم
 بفرحهم و غيرتهم على فقرهم وملازمتهم إياه واستقامة أحوالهم عند موارد البلاء
 عليهم.

- ١٥٦ -

بيت^٥

چون صفا ببند بلا شیرین شود
 ٢٤٥
 خوش بود دارو که صحت‌بین شود
 برد ببند خویش را در عین مات
 پس بگوید اقتلونی یا ثقات^٦

و ایثار ما یملکون مع الحاجة إليه واستبشار قلوبهم عند إنکسار نفوسهم. أنهم
 عرفاء و صبراء. أجسادهم على خدمة الله و قلوبهم على معرفة الله و عقولهم على
 عبرة الله و حکمته تعالی و أرواحهم على محبة الله تعالی^٧ و أسرارهم على رؤية الله
 تعالی و مشاهدته سبحانه هم الأغنياء^٨ عن الناس لا يسألون الناس إلحاقاً^٩ من
 التعفف. لأنّ استغنائهم في الباطن عمّا سواه و أشدّ إفتقاراً إلى الله.

^١ هوایی له فرض تعظم جفا، و مشربه عذب نکو رام صفا. وکلت إلى المحبوب أمري كله
 فإن شاء أحياني وإن شاء أتلّفتني M: - AE, P

^٢ Kur'ân-i Kerîm 2/273.

^٣ الطيب M: طيب AE, P

^٤ الملكوت M: ملکوت AE, P

^٥ بيت M, AE: مثنوی P

^٦ .Rûmî, Külliyyât-i Mesnevî-i Manevî, s. 641-642

^٧ تعالی M, AE: P -

^٨ الأغنياء AE, P: الأنبياء M

^٩ إلحاقاً M, P: AE -

اگر از اغنیا حساب پرسند و از درویشان عذر خواهند^۱ و^۲ عذر فاضل‌تر از
مواخذهی سوال و حساب بود. ضعیف گوید؛^۳

- ۱۵۷ -

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن]

نکر و فکر دوست نگذارد غم دنیای دون عارفان دانسته‌اند یوم جدید رزق جدید [AE 47a]
گر تو تسلیم رضای حق شدی بی خویش شو یفعل الله ما یشاء و^۴ یحکم الله^۵ ما یرید

علامت^۶ فقیر آن است که محفوظ الجوارح بود از ذللی مشقت [M 38b]
کار^۷ دنیا که از برای مراد نفس خود بود و محفوظ الحال بود از خللی خواطر.
زیرا نه بر^۸ تنش ذلت معصیت رود و نه بر حالش خللی آفت کدورت رسد.
ظاهرش مستغرق کرم و باطنش منبع نعم. ظاهرش ربانی و دلش نورانی.

- ۱۵۸ -

بیت^۹

نیست اندر عنصرش حرص و هوا نور مطلق زنده از عشق خدا^{۱۰} [P 96a]

و علامت الفقر إعتقاد البصر علی الفقر إلى القبر بل إلى الحشر و علامت
دیگر آن است که خلق را به دو حوالت و نسبت دنیوی نباشد^{۱۱} و خود هم اختیار

^۱ خواهند P: خواهد M, AE

^۲ و M, AE: P -

^۳ گوید M, P: گوید بیت AE

^۴ و P: M, AE -

^۵ الله P: M, AE -

^۶ علامت M, AE: أما P

^۷ کار M, AE: P -

^۸ بر P: به M, AE

^۹ بیت M, AE: مثنوی P

^{۱۰} .Rûmî, Külliyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 706

^{۱۱} نباشد AE, P: نبود M

نکند و طریق پیش نگیرد که روش فقر اندر آن ره نبود. غنا پیش عوام یافت
 نعمت بود و نزد اهل فقر یافت منعم بود. اقامت به خود صحت^۱ بشریت^۲ بود و
 این مایه‌ی غفلت و حجاب و کدورت بود و اقامت به حق سبحانه محو و^۳ مستغرق
 بودن است. صفت غنا به حقیقت بر بقای صفت درست نیاید. زیرا بقای صفت
 موجب آفت است.^۴

- ۱۵۹ -

بیت

ای زران‌دوده مکن دعوی ببین که نماند مشتری^۵ اعمی چنین^۶ [AE 47b]

۲۵۰

"الفقر لا یستغنی إلا بالله تعالی." چون او را یافتی^۷ توانگر شدی. چون او
 را نیافتی به همه دنیا عاجزی. "من نعت الفقیر حفظ سرّه و صیانه نفسه و أداء
 فرائضه."

دیگر^۸ علامت فقیر آن است که بر اسرار فقیر^۹ آنچه می‌گذرد از ظاهر
 سرّ وی را مشغول نگرداند [M 39a] و آنچه که^{۱۰} بر ظاهر گذرد باطن او را^{۱۱}
 مشغول نگرداند و آنچه بر باطن او گذرد ظاهرش را مشغول نگرداند. افضل
 مقامات و درجات فقر بود. وصف ایشان گذشت که "رجال لا تلهیهم تجارة ولا

^۱ صحت M, P: صحبت AE

^۲ بشریت AE, P: به شربت M

^۳ و P: M, AE -

^۴ صفت موجب آفت است M, P: AE -

^۵ مشتری AE, P: مشتری M

^۶ Rûmî, Külliyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 715

^۷ یافتی AE, P: با فنا M

^۸ دیگر P: یک M, AE

^۹ فقیر M, AE: او P

^{۱۰} که M, AE: P -

^{۱۱} را AE, P: راه M

بَبِّعْ عَن ذِكْرِ اللَّهِ.^۱ در شان ایشان^۲ است.^۳ کثرت دنیا همچنین فقیر را زیان ندارد. زیرا هست و نیست پیش^۴ وی یکسان^۵ است. اَمَّا غَنَا در فقر آن است که تمام او را نیستی و نیاز با بی نیاز و اِنْتِقَارَ إِلَى الْحَقِّ وَ التَّجْرِيدَ الْمَرَادِ عَنِ الْخَلْقِ رَوَى نماید.

- ۱۶۰ -

بیت

هیچ مانى و هیچ ما کم^۶ نی از بی هیچ هیچ ما غم^۷ نی ۲۵۱

چه گویم در فقر که کس را کوش فقر نماند که او^۸ با لباس فقر و نیستی در پوشد. زیرا مقصود را در هستی وجود بشری و به انواع [AE 48a] تعیینات می خواهند که موجب آفت کثرت است در آیند. ایشان را از فقر بویی نرسد.^۹ تو تحقیق دان که^{۱۰} تا "تو"^{۱۱} هستی، فقر آن تو نیست. چون فنا شدی فقر لباس تو است. چون در فقر، فقیر شدی از فقر غنی شدی.^{۱۲} ضعیف گوید؛^{۱۳}

- ۱۶۱ -

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

جز فقر و بندگی و نیاز و گدا ز جان هرگز طلب مکن که نیابی ز خود نجات ۲۵۲

^۱ Kur'ân-ı Kerîm 24/37.

^۲ "تِجَارَةٌ وَلَا بَبِّعْ عَن ذِكْرِ اللَّهِ." در شان ایشان AE, M: - P

^۳ است AE: نیست M: - P

^۴ پیش P: - M, AE

^۵ یکسان M, P: یکسان شده AE

^۶ کم M, AE: غم P

^۷ غم M, AE: کم P

^۸ او M, AE: - P

^۹ نرسد M, AE: نرسد بدان که P

^{۱۰} تو تحقیق دان که M, AE: به حقیقت P

^{۱۱} تو M: هو AE, P

^{۱۲} چون فنا شدی فقر لباس تو است. چون در فقر فقیر شدی از فقر غنی شدی M, P: - AE

^{۱۳} گوید M, P: گوید بیت AE

چون فنا شدی فقر، لباس تو است. چون در فقر، فقیر شدی از فقر غنی شدی^۱ و به حیاتِ باقی باقی ماندی و^۲ لباسِ سعادتِ فقر بقدر تو راست آید.

- ۱۶۲ -

بیت

چون حیات از حق بگیری و روی ۲۵۳ پس غنی گردی ز گل در دل روی^۳
من غلام موج آن دریای نور کو^۴ چنین گوهر بر آرد در ظهور^۵

[M 39b] یک نشانِ دیگر^۶ آن است، بعد از حصول^۷ [P 96b] وصول روشن اهل ملامت دارد از برای سلامتِ دل نه رنگِ تعطیل دارد نه بوی تشبیه دارد.^۸ بل محض نور هدایت و نور معرفت و اعتقادِ اهل سنت و جماعت دارد نه راه بدعت و ضلالت. زیرا ایشان محققان فقر و عارفان دهرند و از هوای نفس و متابعتِ شیطان و از طریقِ بطلان و از تقلیدِ مقلدان [AE 48b] در امانند^۹ و از قید دام شیخی و دانه‌ی خلافت خلاصند^{۱۰} و محرم خاصِ بارگاهِ حضرتِ عزتند.

^۱ چون فنا شدی فقر، لباس تو است. چون در فقر، فقیر شدی از فقر غنی شدی AE: M, P -

^۲ و AE: M, P -

^۳ Rûmî, *Külliyât-ı Mesnevî-i Manevî*, s. 467

^۴ کو P: گر M, AE

^۵ Rûmî, *a.g.e.*, s. 217

^۶ یک نشانِ دیگر M, AE: دیگر علامتِ فقر P

^۷ حصول AE: حصول و M, P

^۸ دارد AE: M, P -

^۹ امانند P: امان است M, AE

^{۱۰} خلاصند AE, P: خلاصندن M

نا^۱ محرم^۲ نمی بینند^۳. ظاهر با^۴ خلق و باطن در^۵ هر نفس با حقتند. برون بیگانه
وش بود و باطن ایشان تمام آشنا باشد^۶.

- ۱۶۳ -

ضعیف گوید^۷

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

از درون شو^۸ آشنا و از^۹ برون بیگانه وش^{۱۰} آنچه زین زیبا روش کم می فتد اندر جهان^{۱۱}

۲۵۵

زیرا ایشان شراب وصال^{۱۲} نوشیده‌اند و در بحر فنا و نیستی و فقر پاشیده‌اند
و می باشند^{۱۳} و لباس بقا و انس پوشیده‌اند و دامن همت از ما سوای حق
گشوده‌اند. القصه عسل‌ها خورده‌اند و به لب گلرخ مالیده‌اند تا مکس تشویش
ندهد^{۱۴}. ضعیف گوید^{۱۵}؛

- ۱۶۴ -

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

هر که اندر جان و دل پنهان کند او^{۱۶} ذکر دوست او عسل خورد و لیک از دور می راند مکس

۲۵۶

-
- ۱ نا P, M: تا AE
۲ محرم M, AE: محرم را P
۳ بینند P: بیند M, AE
۴ ظاهر با P: با ظاهر M, AE
۵ در M, AE: - P
۶ برون بیگانه وش بود و باطن ایشان تمام آشنا باشد M, AE: - P
۷ ضعیف گوید P: بیت M, AE
۸ از درون شو M, AE: درون گر P
۹ و از M, AE: باشد P
۱۰ وش M, AE: وش بهتر P
۱۱ آنچه زین زیبا روش کم می افتد اندر جهان M, AE: ضمیر حال خود کسی را نمی گوید دل
دانا P
۱۲ وصال M, AE: وصل P
۱۳ باشند M, AE: باشد M
۱۴ ندید M: ندهد AE, P
۱۵ گوید M: گوید بیت AE, P
۱۶ کند او P: کرده M, AE

می خواهند که دوستی دوست را به غیر دوست ننمایند و این بیت را وردِ خود ساخته‌اند.

- ۱۶۵ -

بیت

دل و جانم بتو مشغول و نظر بر چپ و راست تا ندانند رقیبان که تو جانانِ منی^۱ [M 40a]

۲۵۷

این بس عالی مقام است^۲ به واسطه‌ی تجلی ذات بی نشان شده‌اند. چنانکه [AE 49a] ذاتِ حق بی نشان است. زیرا هر که مظهرِ تجلی ذات بود دایم نشانِ او بی نشان است و هر که مظهرِ تجلی^۳ صفات شده است نشان‌مند است. مثلاً گویند؛^۴ اهلِ معرفت است یا^۵ اهلِ حال یا^۶ اهلِ معامله و یا^۷ اهلِ زهد و تقوی است. گویند^۸ شهرتِ او به امثالِ این صفت‌ها می باشد.^۹ ایشان نشان^{۱۰} بی نشانی را پذیرفته‌اند.

- ۱۶۶ -

بیت

ز خرابات نشینان چه نشان می طلبی بی^{۱۱} نشان نا شده ز ایشان نتوان یافت^{۱۲} نشان

۲۵۸

^۱ .Şîrâzî, Külliyyât-ı Sa'dî - Eş'âr-ı Gazeliyyât, s. 340

^۲ است P: - M, AE

^۳ تجلی P: - M, AE

^۴ گویند P: - M, AE

^۵ است یا P: و M, AE

^۶ یا P: و M, AE

^۷ و یا P: یا M, AE

^۸ گویند P - M, AE

^۹ باشد P, AE: شد M

^{۱۰} ایشان نشان M, AE: أمّا اهلِ تجلی ذات P

^{۱۱} بی P, M: ز AE

^{۱۲} یافت P: داد M, AE

و^۱ ایشان در ظاهر، رنگ ندارند که سبب تعیین ایشان باشد و رنگ بی رنگی پذیرفته‌اند.^۲ ضعیف گوید؛^۳

- ۱۶۷ -

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

۲۵۹ الهی رنگ بی رنگی بجان و^۴ دل پذیرفته است بیا ای^۵ نقش بی نقشی ز نقش نقش‌بندان پرس

عزیزان گفته‌اند درویشی چه است؟ " درون بی جنگ و برون بی رنگ."^۶

- ۱۶۸ -

بیت

تا در این خرقه‌ایم از کس ما هم نرنجانیم و هم نرنجانیم^۷ ۲۶۰

گفته‌اند درویشی چه است؟^۸ خاک پيخته^۹ و^{۱۰} آبک به روی ریخته نه کف پای را از وی دردی و نه پشت^{۱۱} [P 97a] پای را از وی گردی. و گفته‌اند درویشی زبونی است درویشی نیستی است [AE 49b] و نامرادی و^{۱۲} نیاز^{۱۳} گذار است.^{۱۴} ضعیف گوید؛^{۱۵}

- ۱۶۹ -

^۱ و P: M, AE زیرا

^۲ و رنگ بی رنگی پذیرفته‌اند P: M, AE -

^۳ گوید M, P: گوید بیت AE

^۴ و P: M, AE -

^۵ ای M: این AE, P

^۶ درون بی جنگ و برون بی رنگ P: برون بی رنگ درون بی جنگ M, AE

^۷ نرنجانیم M, P: نرنجانم AE. Celaleddin Rûmî, *Külliyât-ı Dîvân-ı Şems-i Tebrîzî*, s. 665.

^۸ چه است P: M, AE -

^۹ پیخته AE, P: پیخته M

^{۱۰} و P: M, AE -

^{۱۱} پشت M, P: پشت و AE

^{۱۲} و P: M, AE -

^{۱۳} نیاز M, AE: نیاز و P

^{۱۴} است P: M, AE -

^{۱۵} گوید M: گوید بیت AE, P

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

۲۶۱ جز فقر و بندگی و نیاز و گدا ز جان هرگز طلب مکن که نیابی ز خود نجات

زیرا در دو جهان هیچ^۱ حجابی^۲ [M 40b] برابر هستی تو^۳ نیست. همه آفت از این پیدا می شود.

- ۱۷۰ -

بیت

هر چیز^۴ که^۵ در هر دو جهان بسته‌ی آتی آن است ترا در دو جهان مونس و مقصود^۶ ۲۶۲

طالب را اگر در مقتدا مشکلی شود باید که به مقدار تاقیت خود صبر کند^۷ بی اعتقاد نشود. باشد^۸ که حکمت آن بر او ظاهر شود و اگر مبتدی بود و صبر نتواند کردن سوال کند و اگر متوسط بود سوال نکند؛ قوله تعالی؛^۹ "قَالَ فَإِنْ اتَّبَعْتَنِي فَلَا تَسْأَلْنِي عَنْ شَيْءٍ حَتَّىٰ أُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا".^{۱۰}

هر که ادب اهل الله نمی داند از صحبت ایشان بهره نمی گیرد. بلکه صحبت ایشان ضرر کند. هر که پیش اهل الله رود باید که با اعتقاد تمام و ادب علی الدوام

^۱ هیچ AE, M: P -

^۲ حجابی AE: حجاب M: P -

^۳ تو AE, M: تو هیچ حجابی P

^۴ چیز AE: چه M, P

^۵ که AE, M: که تو P

^۶ مقصود AE, M: معبود P. Feridüddin Attar, *Divân-ı Attar*, Neşr-i Nohostin, 1376, s. 341.

^۷ صبر کند M, P: AE -

^۸ باشد M, P: AE -

^۹ قوله تعالی P: AE, M -

^{۱۰} Kur'ân-ı Kerîm 18/70.

رود^۱ و هر جا^۲ که اشارت فرمایند^۳ به تعجل آن^۴ اشارت ایشان^۵ به جا آرود و با سکون و وقار بنشینند و از وی چیزی که نپرسند نگویید و اگر گوید نیک و اندک گوید و با فقر و نیاز و حرمت نشیند.^۶

- ۱۷۱ -

مثنوی مولوی^۷

هین خمش کن تا بگوید شاه قل
پیش بینایان خبر گفتن خطاست
لیک اندک گو دراز اندر مکش^۹
در گذر از فضل و از جلدی و فن
چون شنیدی شرح بحر نیستی

بلبلی مفروش با این جنس گل^۸
کان دلیل غفلت و نقصان ماست
گر^{۱۰} بگوید کو بگو بر کوی خوش^{۱۱}
کار خدمت دارد و خلق حسن^{۱۲}
کوش دایم تا برین بحر ایستی^{۱۳}

[AE 50a]

۲۶۳

^۱ رود M, AE: بود P

^۲ جا P: جاش M, AE

^۳ فرمایند M, P: فرماید AE

^۴ به تعجل آن P: تعجیل M, AE

^۵ ایشان M, AE: P -

^۶ و با فقر و نیاز و حرمت نشینند M, AE: P -

^۷ مثنوی مولوی M: بیت AE: مثنوی P

^۸ Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 1110

^۹ لیک اندک گو دراز اندر مکش M: گر بگوید کو بگو بر کوی خوش AE, P

^{۱۰} گر AE, P: کرم M

^{۱۱} کرم بگوید گو بگو بر کوی خوش M: لیک اندک گو دراز اندر مکش AE, P, Rûmî, a.g.e.,

.s. 733

^{۱۲} Rûmî, a.g.e., s. 1139

^{۱۳} کوش دایم تا برین بحر ایستی M, AE: نیستی بگزین گر آب که نیستی P, Rûmî, a.g.e., s.

.1094

درویش را تصحیح^۱ نیت^۲ باید کرد و^۳ در ابتدا و اگر نه^۴ در آیند^۵ تصحیح نیست. در ابتدا^۶ نکند^۷ در آخر کار^۸ مبتلا شود. بلکه [M 41a] زود از راه مستقیم بر گردد رو به محبت دنیا آورد. دلش تنگ و تاریک شود و اگر در پای درویش خاری خلد داند^۹ که از کجا است و به واسطه^{۱۰} کدام غفلت است و سالکان^{۱۱} در دفع خاطر نفسانی و شیطانی متفاوتند. بعضی از ایشان پیش از آمدن خواطر^{۱۲} از دور می بینند و از آنجا دفع می کنند. صاحب این مرتبه با ذکر حق به جدّ مشغول است و یک نفسی از ذکر دوست^{۱۳} غافل نمی باشد و به محبت ذاتی [P 97b] معشوق رسیده و آن محبت غیر معشوق را نمی گذرد " وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ رَّقِيبًا"^{۱۴} و در این مقام ذکر بسیار گفتن شرط نیست. زیرا مقصود از ذکر به حقیقت کلمه^{۱۵}ی توحید رسیدن است [AE 50b] و نفی ما سوای حق کردن است و در این مقام غیر در نمی آید و اگر آید همچنان که نقشی است در^{۱۵} آب زود محو می^{۱۶} شود و قرار نمی گیرد.^{۱۷} یاخود خاطر چون^{۱۸} دزد است.^{۱۹}

^۱ تصحیح P: نصیحت M, AE

^۲ نیت AE, P: نیست M

^۳ و M: AE, P -

^۴ نه P: M, AE -

^۵ آیند M: AE, P -

^۶ نیست در ابتدا AE: نیست M: P -

^۷ در آیند تصحیح نیست نکند M, AE: P -

^۸ کار M, AE: P -

^۹ داند M, AE: باید P

^{۱۰} بواسطه M, AE: از P

^{۱۱} و سالکان P: و سالک M, AE

^{۱۲} خواطر M, AE: خاطر P

^{۱۳} دوست M, AE: او P

^{۱۴} Kur'ân-ı Kerîm 33/52.

^{۱۵} در M, AE: بر P

^{۱۶} می M, AE: P -

^{۱۷} نمی گیرد M, AE: نگیرد P

^{۱۸} چون M, AE: مثل P

^{۱۹} است M, AE: می آید P

سالک چون^۱ به کوشدهی چشمِ دل نظر کند آفتان و خیزان چنان^۲ می‌گریزد که^۳ دیگر به دزدی نخواهد آمدن و^۴ در این مقام^۵ بسیار گفتن مانع حضور و مراقبه است و بعضی سالک چنان باشد که بعد از آمدنِ خاطر پیش از آن که قرار گیرد به دفعِ آن با نفیِ خواطر و با ذکرِ حق جلِ ذکره^۶ با جدّ مشغول می‌شود و بدان که زمانی دفع می‌کند و این مقام متوسطان [M 41b] را است. در این مقام حبسِ نفس و عدّ ذکر شرط نیست و بعضی چنانند که بعد از در آمدن و بعد از^۷ قرار گرفتن به دفع مشغول می‌شوند^۸ و این چندان فایده نمی‌کند. مگر طالبِ مبتدی اصلِ این تشویش را دفع کند. در این مقام مبتدی به نفیِ خواطر^۹ و به ذکر با جدّ مشغول شود تا از دل ما سوای حق^{۱۰} برون آرد^{۱۱} و اگر تازه گفتن ذکر نتیجه ندهد و از دل برون نرود دلیل است بر^{۱۲} بی‌حاصلی آن شغلی^{۱۳} باز گشت باید کردن و شغل را از سر باید گرفتن و در این مقام حبسِ [AE 51a] نفس و شمردن^{۱۴} ذکر روا باشد. زیرا دل او در ذکر و در حضور آرام و قرار می‌گیرد و شایسته‌ی مراقبه می‌شود و^{۱۵} امّا بر این^{۱۶} عادت کردن هم نغز نیست. حبس

^۱ سالک چون M, AE: چون سالک P

^۲ چنان M, AE: P -

^۳ که M, AE: چنانکه P

^۴ و M, AE: P -

^۵ مقام M, AE: مقام دگر P

^۶ ذکره M, AE: و علا P

^۷ بعد از M, AE: P -

^۸ شوند P: شود M, AE

^۹ خواطر P: M, AE -

^{۱۰} حق M, P: AE -

^{۱۱} رود M, AE: آرد P

^{۱۲} بر M, P: هر AE

^{۱۳} شغلی M: شغل AE, P

^{۱۴} شمردن M, AE: عد P

^{۱۵} و M, AE: P -

^{۱۶} بر این P: به این M, AE

نفس آن مقدار باید که پنج و یا^۱ شش بار بگوید "لا إله إلا الله" تا نفس نسوزد و اضطراب در درون^۲ پیدا نشود. بعد از دفعِ خواطرِ عدّ ذکر کردن و حبسِ نفس را حاجت نیست.^۳ أمّا طالب باید که هیچ قرار نگیرد إلا به حصولِ مراد.

- ۱۷۲ -

بیت^۴

هیچ کنجی^۵ بی دد بی دام نیست جز بخلوتگاهِ حق آرام نیست
هر که دور از رحمتِ رحمان^۶ بود او گدا چشم است اگر سلطان بود^۷

ای طالب^۸ کار دل به غایت نازک است و شناختِ تحولِ او و انتقالِ او [P
98a] از صفتی به صفتی به غایت دشوار است. مکر صاحبِ ولایت و اهلِ [M
42a] تمکین باشد. زیرا اهلِ تمکین کیفیتِ تحول^۹ را می شناسد^{۱۰} و از حال به
حال با اختیارِ خود انتقال می کند.^{۱۱} راهی که عارفان می دانند و دیگران نمی
دانند^{۱۲} این است^{۱۳} بعد از نفيِ خواطر و بعد از^{۱۴} دوامِ ذکر و دوام^{۱۵} مراقبه
محاسبه است که روندهی راه باید که ناظرِ دلِ خود باشد. حضور^{۱۶} چه است و

^۱ یا P: - M, AE

^۲ در درون M, AE: - P

^۳ را حاجت نیست M, AE: شاید P

^۴ بیت M, AE: مثنوی P

^۵ کنجی M, P: کنج AE

^۶ رحمان M, AE: یزدان P

^۷ .Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 248

^۸ ای طالب M, AE: بدان که P

^۹ تحول AE, P: بحو M

^{۱۰} شناسد M, AE: شناسند P

^{۱۱} کند M, AE: کنند P

^{۱۲} و دیگران نمی دانند AE: M, P -

^{۱۳} این است P: نیست M: - AE

^{۱۴} بعد از M, AE: - P

^{۱۵} ذکر و دوام P: دگیر M: دوامِ ذکر و بعد از دوام AE

^{۱۶} حضور AE, P: مضمون M

برون [AE 51b] رفت چه است داند که سببِ عذر کدام است و سببِ شکر کدام.^۱ شبانروزی با این محاسبه مشغول باشد. "أما المراقبة رؤية نسيان المخلوق بدوام النظر إلى الخالق" یعنی مراقب باید که دایم ناظر جناب احدیت باشد. خواه در خلا و در ملا باشد.^۲ این توجه میسر نمی شود و إلا بعد از رقم نیستی و فنا و نسیان که^۳ بر هستیِ جمیع مخلوقات گشود^۴ تا دوام مراقبه دست دهد^۵ و مشاهده‌ی دوست حاصل شود. درویشان^۶ طریق وصول آن^۷ را یافته‌اند. علامت این طایفه آن است که کوشده‌ی دل خود را خلوت سرای دوست ساخته‌اند و دایم نظر دل ایشان از آن کوشده‌ی خاص یک نفس^۸ دور نمی شود. وقتی که^۹ سخن گویند^{۱۰} با اجازت او گویند و اگر خاموش شوند^{۱۱} هم با اجازت او خاموش شوند.^{۱۲} در همه احوال و افعال و اقوال به همین^{۱۳} قیاس. بلکه در لوح دل ایشان نقش غیر نمانده است^{۱۴} جز ذکر و^{۱۵} فکر دوست. ضعیف گوید؛^{۱۶}

- ۱۷۳ -

[مضارع: مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن]

-
- ۱ کدام AE, M: کدام است P
 ۲ باشد AE, M: و P
 ۳ که AE - :M, P
 ۴ کشد AE, M: کشیدن P
 ۵ دهد AE, P: دهد M
 ۶ درویشان AE, M: عزیزان P
 ۷ آن AE, M: این P
 ۸ نفس AE, M: زمان P
 ۹ وقتی که AE: و M: چنانکه P
 ۱۰ گویند AE, M: - P
 ۱۱ شوند AE, M: کنند P
 ۱۲ شوند AE, M: کنند P
 ۱۳ همین AE, M: این P
 ۱۴ است AE - :P
 ۱۵ و AE - :M, P
 ۱۶ گوید AE, M: گوید بیت AE

۲۷۰ لوح دلم بشستم نقش دگر نباشد جز قد و قامت^۱ او^۲ حرفی دگر نباشد

[M 42b] مشاهده و ارادت غیبی است.^۳ بر دل نزول می کند و آن را^۴ در یافتن^۵ به غایت نازک است. با واسطه‌ی آن که زمان گذرنده است. سکون [AE 52a] ندارد و وارد را نمی توان ادراک کردن. در ابتدا با صفتی که در ما حال می شود از قبض و بسط و^۶ چون راه در محاسبه^۷ و در مراقبه است^۸ و در^۹ مشاهده است دیگران در غیر آن می طلبند. راه ایشان دور می افتد. بلکه مقصود را نمی یابند و بالجملة طالب از خود فانی و با حق باقی نبود و به مقصود نمی رسد. ضعیف گوید؛^{۱۰}

- ۱۷۴ -

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

ز تن بگذر ز دل بگذر ز جان بگذر بجانان رس طریق انبیا اینست اگر گفتی تو آمنّا ۲۷۱

اگر^{۱۱} با اقتدای مقتدی هر که^{۱۲} مقصود به دست آورده باشد عمر او دراز بودی.^{۱۳} تمام عمرش^{۱۴} با شکر تربیت آن صاحب سعادت نمی تواند به جای

۱ قامت M, P: قامتی AE

۲ او AE, P: تو M

۳ است M, AE: که P

۴ و آن را M, AE: - P

۵ یافتن M, AE: یافتن آن P

۶ و M, AE: - P

۷ محاسبه M, AE: مراقبه P

۸ در مراقبه است M, AE: محاسبه P

۹ در M, AE: - P

۱۰ گوید M, P: گوید بیت AE

۱۱ اگر M, AE: هر آن که P

۱۲ هر که M, AE: - P

۱۳ بودی M, AE: بودی اگر P

۱۴ عمرش M, AE: عمر P

آورد. ^۱ [P 98b] موسی علیه السلام چوپانی گوسفندانِ شعیبِ نبی ^۲ علیه السلام کردی. بعد از هفت سال، ^۳ خدای تعالی رسالت ^۴ به او داد. در آن وقت زیر جامه‌اش پشمین بود و چاروقش ^۵ موی‌دار بود ^۶ و بعد از رسالت و آمدن الواح سه سالی دگر خدمتِ گوسفندانِ شعیب کردی. ^۷ بعده به صحبتِ خضر رفت چنانکه گذشت. ^۸ طالبِ این زمان در یک اربعین [AE 52b] شیخِ کلان ^۹ و بزرگتر از شیخِ خود می شود. ^{۱۰} و بلکه بنیاد ^{۱۱} اعتراض می کند بر قول و فعل و حال ^{۱۲} شیوخ را ^{۱۳} کسانی که به عزیزان اعتقاد کرده‌اند ^{۱۴} هر چند که مدح کامل و مکمل ایشان ^{۱۵} گویند از عشر [M 43a] عاشرِ کمالِ او ^{۱۶} بیان نتوانند ^{۱۷} کردن. هر که انکارِ اهل الله می کند ^{۱۸} و از برای او ^{۱۹} صفاتِ ذمیه اثبات کند ^{۲۰} ایشان ^{۲۱} راست

^۱ نمی تواند به جای آورد M, AE: مشغول شود تمام نتواند کردن P

^۲ نبی M, AE: P

^۳ سال P: سال رسالت M, AE

^۴ رسالت P: M, AE

^۵ چاروقش AE, M: P

^۶ در آن وقت زیر جامه‌اش پشمین بود و چاروقش موی دار بود M, AE: P

^۷ کردی M, AE: P

^۸ بعده به صحبتِ خضر رفت چنانکه گذشت AE: M, P

^۹ کلان M, AE: می شود P

^{۱۰} می شود M, AE: P

^{۱۱} بلکه بنیاد M, AE: P

^{۱۲} و حال M, AE: حمله P

^{۱۳} را M, P: را اعتراض کند AE

^{۱۴} کرده اند M, AE: دارند P

^{۱۵} ایشان P: M, AE

^{۱۶} کمالِ او M, AE: ایشان P

^{۱۷} بیان نتوانند M, AE: نتوانند بیان P

^{۱۸} کند AE, P: کنند M

^{۱۹} از برای او M, AE: بر ایشان P

^{۲۰} کند AE, P: کنند M

^{۲۱} ایشان M, AE: هم P

باشند. زیرا اهل کمال^۱ آینه‌ی جام جهان نمایند.^۲ در هر آینه خوب و زشت خواهد نمود و حسن^۳ آینه را دوست نمی‌دارد و از برای آن که^۴ صورت قبیح^۵ خود را در آینه می‌بیند و^۶ منفصل^۷ می‌شود و انکار آینه می‌کند. أمّا^۸ آینه را چه گناه و گل اهل الله به چشم منکران خار نماید و از ایمان اهل الله غافلند.^۹ مثال ایشان چون خفایش است. روی^{۱۰} آفتاب را دوست ندارد^{۱۱} و آفتاب را چه گناه.^{۱۲} آنها که مرده‌ی غفلت و جهل دریا و انکارند و با انواع صفات ذمیمه متصف شده‌اند و راه بدعت و ضلالت و تعصب پیش گرفته‌اند و روی اهل کمال را بینند دل منکر ایشان تنگ و^{۱۳} تاریک شود.

- ۱۷۵ -

مثنوی مولوی^{۱۴}

<p>چیسست مرده بی خبر از جان شیخ^{۱۵}</p> <p>در بهشتی خارچینی می‌کنی</p> <p>گر بهشت اندر روی^{۱۷} ای خار خو</p>	<p>کیست کافر غافل از ایمان شیخ</p> <p>در رخ مه عیب بینی می‌کنی</p> <p>هیچ خار آنجا^{۱۶} نیابی غیر تو</p>
--	--

[AE 53a]

۱ کمال M, AE: الله P
 ۲ نمایند M, AE: نمای باشند و P
 ۳ حسن M: حبشی AE, P
 ۴ از برای آن که M, AE: زیرا P
 ۵ قبیح M, AE: P -
 ۶ و M, P: AE -
 ۷ منفصل P: مفصل M, AE
 ۸ أمّا P: و M, AE
 ۹ غافلند P: غافل M, AE
 ۱۰ روی M, AE: که P
 ۱۱ ندارد M, AE: نمی‌دارد P
 ۱۲ گناه M, AE: گناه هر آینه P
 ۱۳ و AE, P: M -
 ۱۴ مولوی M, AE: P -
 ۱۵ .Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 378
 ۱۶ آنجا AE, P: آنجا نیستی M
 ۱۷ روی P: وی M, AE

أفتابى كه^١ بتابد^٢ در جهان بهر خفاشى كجا گردد نهان^٣

قوله تعالى؛ "يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ"٤ "وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ
وَالتَّقْوَى"٥ الآية. أي يا أيها الذين^٦ أعطيتم قلوبا لا تغفلوا^٧ عني ولا تحجبوا^٨ دوني
طرفة عين. [M 43b] صفة المؤمن كالأرض يحمل^٩ الأذى و ينبت المرعى
وأوفوا بالعقود. أول العقد عليك عقد إجابتك له بالربوبية. قال "أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا
بَلَى"١٠ ولا يخالفه بالرجوع إلى ما سواه.

والعقد الثاني حمل الأمانة وحملها الإنسان. فلا يحقرنها وعلامة عدم التحقير
[P 99a] السكون إليه والإعتماد عليه في كلّ حاله وفي جميع أمورهِ. "وَتَعَاوَنُوا
عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى"١١ التقوى مخالفة الهوى أولا.١٢ ثم^{١٣} طلب الرخص و^{١٤} البر.
هو إطاعة الأكابر من السادات^{١٥} والمشايخ ولا تضيّعوا حظوظكم منهم ومعاونتهم
وخدمتهم ولا تعاونوا على الإثم وهو الإشتغال بالدنيا بالمحبة^{١٦} والعداوة^{١٧} وهو

١ كه P: - AE, M

٢ بتابد AE, P: نياید M

٣ .Rûmî, Külliyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 379

٤ Kur'ân-ı Kerîm 5/1.

٥ Kur'ân-ı Kerîm 5/2.

٦ الذين AE, P: الذى M

٧ تغفلوا P: تغفل M, AE

٨ تحجبوا P: تحجب M, AE

٩ يحمل P: يحل M, AE

١٠ Kur'ân-ı Kerîm 7/172.

١١ Kur'ân-ı Kerîm 5/2.

١٢ أولا M: والإثم AE, P

١٣ ثم M, AE: - P

١٤ و P: - M, AE

١٥ السادات M, P: سادات AE

١٦ بالمحبة M, AE: بمحبة P

١٧ العداوة M: العدوان AE, P

موافقة النفس على مرادها وهواها. فلا بد للمتوكل كسب المعاونة عنه على كسب التوكل.

[AE 53b] "الكاسب حبيب الله" اشارت است به كسب توكل. بلکه به كسب رياضت نه كسب دنيا. "لأن من اشتغل باللهو واللعب لا يكون حبيبا لله تعالى." كما قال تعالى؛^١ "أَنَّهَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهُوَ."^٢ هر که خود را به^٣ کلی تفویض حق سبحانه کرده است می باید که التجا به غیر او ننماید. زیرا التجا به غیر او نمودن نزد اهل توحید شرک خفی است. این التجا از عوام معفو است و از خواص معفو نیست. "إنَّ المخلصين على خطر عظيم."

- ۱۷۶ -

بيت^٥

هين توکل کن ملرزان پا و دست رزق تو بر توز تو عاشق ترست^٦

۲۷۶

یقین هر کس به حق سبحانه با قدر توکل خود^٧ خواهد بود "وَعَلَى اللَّهِ فَتَوَكَّلُوا إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ"^٨ والتوکل لا يحصل إلا بالقناعة. لأن^٩ القناعة [M 44a] هي الملك الأكبر وکنز لا يفني و هي لباس الأنبياء وزي الأولياء ولصاحب هذا^{١٠} الملك قلوب سليم من الغل والغش ونفس مزكي بالخدمة والأدب والعقل المنور^{١١} بالعبارة والحكمة وروح مزين بالخشية والهيبة والمحبة والصبر الجميل والرضاء والتسليم

^١ كما قال تعالى P: - AE, M

^٢ Kur'ân-i Kerîm 57/20.

^٣ به AE, P: - M

^٤ نزد P: پیش AE, M

^٥ بيت AE, M: مثوى P

^٦ .Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 959

^٧ یقین هر کس به حق سبحانه با قدر توکل خود AE, P: - M

^٨ Kur'ân-i Kerîm 5/23.

^٩ لأن AE, P: لأن

^{١٠} هذا AE, M: هذه P

^{١١} العقل المنور AE, M: عقل منور P

والأنس^١ التوحيد وللمتوكلين ثلاثة درجات. الأول منها إذا أعطي شيء قليلا^٢ كان أو كثيرا^٣ شكروا^٤ وإذا أمنع [AE 54a] صبروا وأعلى منهم حال المنع والأعطاء عندهم سواء وأعلى منهم درجة. أن المنع مع الشكر أحب إليهم من العطاء.

- ١٧٧ -

بيت^٥

يقين می دان که مرد راه آستت^٦   که سود این جهان او را زیانست^٧
 ز بی هیچی خود بیخس^٨ نباشد   نباشد هیچ از هیچش نباشد
 بزرگانی که دین^٩ مقصود ایشانست   زیان کار دنیا سود ایشانست^{١٠}
 بدنیای مکی عقبی زان خریدند^{١١}   که آن صد صاله سختی^{١٢} سود دیدند^{١٣}
 تو نیز^{١٤} ای مانده در دنیای فانی   چنین بیع و شری کن توایی

[P 99b] پاکیزه‌ترین کسب، غنای قلب است. یعنی هر دل که به خداوند سبحانی توانگر باشد نیستی دنیا، وی را زیان^{١٣} نکند^{١٤} و به هستی دنیا شادمان

^١ التسليم و الأنس M, AE: الأنس و التسليم P

^٢ قليلا AE, P: قليل M

^٣ كثيرا AE, P: كثير M

^٤ شكروا AE, P: اشكروا M

^٥ بيت M, AE: عطار P

^٦ بيخس AE, P: پخش M

^٧ دين AE, P: درين M

^٨ ایشانست M, P: آشناست AE

^٩ خریدند M, P: خریدن AE

^{١٠} سختی AE, P: سخن M

^{١١} دیدند M, P: دیدن AE

^{١٢} نیز AE, P: نیزی M

^{١٣} زیان P: درویش M, AE

^{١٤} نکند AE, P: بکند M

نشود. علامت ایشان^۱ آن^۲ است که^۳ چیزی دادن اولی‌تر^۴ می‌آید^۵ از گرفتن. زیرا^۶ دادن، صفت خدا است و گرفتن، صفت بنده و آن کسی که به محبت خدا غنی شد، دادن اولی می‌آید او را^۷ از گرفتن. زیرا^۸ خدای تعالی اگر^۹ فرزند بدهد^{۱۰} تو غمش [M 44b] مخور.^{۱۱} زیرا بندهی خدا است. بنده پروری را او^{۱۲} بداند و^{۱۳} اگر^{۱۴} اهل سعادت است حاجت غم تو ندارد و اگر از^{۱۵} اهل شقاوت است غم او خوردن حماقت^{۱۶} است.

- ۱۷۸ -

رباعی گوید^{۱۷}

فرزند بنده‌ایست، خدا را، غمش مخور ۲۸۲
 آن نیستی^{۱۸} که به ز خدا بنده پروری [AE 54b]
 و مدبرست، رنج زیادت چه می‌بری^{۲۰}
 گر مقبلیست گنج سعادت از آن^{۱۹} اوست

۱ ایشان M, AE: او آن P

۲ آن M - :AE, P

۳ که AE - :M, P

۴ اولی‌تر M, AE: دوست‌تر P

۵ می‌آید M, AE: دارد P

۶ زیرا AE - :M, P

۷ او را P: M, AE -

۸ از گرفتن زیرا M, P: AE -

۹ خدای تعالی اگر M, AE: اگر حق تعالی P

۱۰ بدهد M, AE: دهد P

۱۱ تو غمش مخور M, AE: نیز فکر او نکند P

۱۲ و M: او AE: P -

۱۳ بندهی خدا است. بنده پروری را او بداند و M, AE: گفته‌اند P

۱۴ اگر AE - :M, P

۱۵ از P: M, AE -

۱۶ حماقت AE, P: خافت M

۱۷ رباعی گوید M: گفته‌اند بیت AE: بیت P

۱۸ آن نیستی M, AE: تو کیستی P

۱۹ از آن P: بدست M, AE

۲۰ Evhadî Merâğa İsfehânî, *Dîvân-ı Evhadî*, Madras Üniversitesi, 1951, s. 30.

قوله تعالى؛ "قُلْ أَجَلٌ لَّكُمْ الطَّيِّبَاتُ"^١ الطيبات الحلال من الرزق الطيب من الرزق ما تبدلك^٢ من غير تكلف ولا تعب و إسراف النفس "وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ"^٣ "وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ"^٤ وطهارة الظاهر معروفة. وأما طهارة الباطن لا يحصل إلا بأكل الحلال. لأنَّ أكل الحلال^٥ يعين التوكل^٦ ويسقط الوسواس عن القلب فيكون طاهرا وطهارة السر ترك الظنون بالإقبال على الأمر بحسب الطاقة.

الطهارة على سبعة أوجه: طهارة العلم من الجهل والكبر. وطهارة الذكر من النسيان والغفلة وطهارة الطاعة من المعصية^٧ وطهارة اليقين من الشك وطهارة العقل من الحمق وطهارة القلب من الوسوسة وطهارة الإيمان ممّا دونه. من لم يكن له طهارة الظاهر لم يكن له طهارة الباطن من الوسوسة. لأنَّ الاستقامة الظاهر دليل لاستقامة^٨ الباطن.

- ١٧٩ -

بيت

برون را پاک داری با شریعت بیرهیز از پلیدی طبیعت

٢٨٤

[M 45a] ومن لم يكن له طهارة الباطن من الغل والغش والحقد والحسد [AE 55a] والرياء والشهرة والشهوة والكبر والعجب والغيبة وغير ذلك من الصفات الذميمة لا يحصل له الجمعية في صلوته^٩ و باقي أفعاله. والقلب مشغول

^١ Kur'ân-i Kerîm 5/4.

^٢ تبدلك: AE, P: بتدلك M

^٣ Kur'ân-i Kerîm 65/3.

^٤ Kur'ân-i Kerîm 65/3.

^٥ لأنَّ أكل الحلال M, P: - AE

^٦ و M: لأنَّ التوكل AE: والتوكل P

^٧ المعصية AE, P: المصيبة M

^٨ لاستقامة P: إستقامة M, AE

^٩ صلاته M, AE: الصلاة P

برياسة الدنيا ومن صلى بهذا القلب^١ المشغول بالدنيا^٢ ألف عام لا يحصل نتيجة عمله.

أفضل الطهارة أن يظهر العبد من رؤية^٣ طهارته وهو علامة الإخلاص في طاعته وخدمته. لأن الإخلاص سبب طهارة الظاهر والباطن على وجه لا يطلع نفسه بل الملكين^٤ [P 100a] الكاتبين خيره وشره فكيف غيره. علامة الإخلاص ثلاثة؛ أشياء استواء المدح والذم من العامة ونسيان رؤية الأعمال في الأعمال ونسيان طلب ثواب العمل في الآخرة ونقصان كل مخلص في إخلاصه رؤية إخلاصه. فإذا أراد الله أن يخلص إخلاص عبده أسقط عن إخلاصه رؤية إخلاصه. فيكون مخلصاً لا مخلصاً. رياء العارف أفضل من إخلاص المرید. لأن إخلاص المرید معلول برؤية الإخلاص والعارف بريء عن الرياء الذي يبطل العمل ولكن لعله يظهر شيئاً من قوله وفعله وحاله بعلم كامل عنده لا يعرف غيرهم ذلك العلم [AE 55b] الدقيق. فرأ ذلك ناقص العلم صورة رياء وليس برياء. بل إنما هو صريح. علم الله بالله من غير حضور نفس ووجود آفت وعلامة صدق الإخلاص نسيان رؤية الخلق [M 45b] بدوام النظر إلى الحق وثمره صدق الإخلاص فناء العبد عن رسوم رؤية قيامه بقيومه. بل غيبته عن رؤية قيامه وهم الاستغراق في العين. قال رسول الله صلى الله عليه وسلم؛ "سئلتُ جبرئيلَ عن الإخلاص. قال؛ سألتُ العزّةَ عن الإخلاص؛ ما هو؟ قال؛ سرٌّ من سرِّي استودعته قلبَ مَنْ أحببتُ عن عبادي"^٥

١ بهذا القلب AE, M: بقلب P

٢ بالدنيا P: - AE, M

٣ رؤية P, M: رؤية طهارة AE

٤ الملكين AE, M: الملكين الكرامين P

٥ Kaynak bulunamadi.

فالملامتية مزيد إختصاص بالإخلاص ويريدون كتم الأعمال والأحوال ويتلذذون بكتمها. حتى لو ظهرت لأحد من أعمالهم وأحوالهم لاستوحشوا من ذلك. كما يستوحش العاصي من ظهور معصيته وهو من كمال الإخلاص وهو^١ ينتج إلى كشف الذات. لأن الله زين بواطنهم بأنواع الكرامات من القرب والأنس وتجليات الذات والصفات ويكتم عن غيره لغيرته ليسلم حالهم مع^٢ الحق سبحانه. وهذا من أسنى الأحوال. لأن هذا شبيه بحال النبي عليه السلام لما رفع المحل الأعلى من القرب والدنو "فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى"^٣ [AE 56a] رجع إلى الخلق^٤ وتكلم معهم في الأمور الظاهرة وقول النبي معهم وخطه ظاهرا لم^٥ يؤثر حال الدنو والقربة باطنا^٦.

فالملامتية لا يتميزون عن المؤمنين بحالة زائدة. يعرفون بها. يأكلون الطعام ويمشون في الأسواق ويتكلمون الناس لا يطلع عليهم^٧ أحد من خلق الله. لأتهم [P 100b] لا يعملون إلا الفرائض والسنن المؤكدة ويلبسون أي لباس كان قد انفردوا مع الله.

- ١٨٠ -

بيت

تا براه طلبت بی قدمان پی نبرند کعبه‌ی وصل تو بی نام و نشان ساخته‌اند [M 46a]

٢٨٥

لا يتزلزلون عن عبوديتهم وعن ذكر ربهم طرفة عين. لا يلتفتون الغير بإستيلاء الربوبية على قلوبهم وذلتهم تحتها وهم أرفع الرجال بحسب الحال وقد

^١ هو M, P - AE

^٢ مع M, P - AE

^٣ Kur'ân-ı Kerîm 53/9.

^٤ الخلق M, P - AE

^٥ لم M, P - AE

^٦ باطنا M, P - AE

^٧ عليهم P - M, AE

جازوا جميع المنازل وقد رؤوا أنّ الله تعالى^١ احتجب عن الخلق في الدنيا وهم الخواص له احتجبوا عن الخلق بحجاب سيدهم لا يشهدون في الخلق سوى سيدهم "أوليائي تحت قبائي لا يعرفهم غيري"^٢ إشارة إلى هذه الطائفة الملامتية.

وايشان را^٣ سفر در وطن و خلوت در انجمن می شود.^٤ روي همه خلق عالم بر آن بود. اهل ملامت را^٥ پشت بر آن باشد^٦ و مخصوصند. اين طايفه با اختيار ملامت از براي [AE 56b] سلامت. ضعيف گويد؛^٧

- ۱۸۱ -

[هزج: مفاعيلن مفاعيلن فعولن]

اگر بايد ترا هر دم سلامت ملامت اختياری کن ملامت

۲۸۶

چون دل ايشان از خلق گذشته شد، حديث هيچ^٨ خلق از دوستی و عداوت ايشان^٩ و از ذم^{١٠} و مدح^{١١} خلق فارغ البال باشند. علامت رسيدن به اين^{١٢} مقام آن است که زود فنا دست دهند^{١٣} به اختيار خود. هر وقت که خواهد ناصيه^{١٤}

^١ تعالى M, AE - P

^٢ Kaynak bulunamadi.

^٣ را M, AE: را دایم P

^٤ شود M, AE: باشد و آنچه P

^٥ اهل ملامت را M, AE: ايشان P

^٦ باشد M, AE: کنند P

^٧ گوید M, P: گوید بيت AE

^٨ هيچ M, AE - P

^٩ ايشان M, AE - P

^{١٠} ذم M, AE: مدح P

^{١١} مدح M: مدح ايشان AE: ذم P

^{١٢} به M, AE - P

^{١٣} دهند M: دهد AE, P

^{١٤} ناصيه M, AE: رقم P

نیستی بر^۱ وجود همه^۲ کاینات می‌گشود و از خود فانی می‌شود خواه در خلوت بود^۳ خواه در غلبه باشد.^۴ هر که به این مرتبه رسید بقا هم دست دهد و^۵ در تصرف او باشد به عنایت حق.^۶ و این مقام اجازت ارشاد و خلافت بود او را از حق. "إذا فنى العبد عن أوصافه أدرك البقاء بذاته."^۷

- ۱۸۲ -

بیت^۸

۲۸۷ ز پس آن محو قبض او نماند   پر گشاد و بسط شد مرکب براند [M 46b]
پیش اصل خویش چون بی خویش شد   رفت صورت جلوه‌ی معنیش شد^۹

هر که در فکر مصلحت خویش است این مقام بر او^{۱۰} میسر نمی‌شود. اگر تو می‌دانستی که^{۱۱} ضرر فکر مصلحت خویش بودن^{۱۲} را، خود را در دهان شیر نربودن^{۱۳} بهتر می‌دانستی که در فکر خویش.

- ۱۸۳ -

بیت

۲۸۹ تو تا در مصلحت بینی خویشی   خواهی یافت زین میخانه بویی [AE 57a]

^۱ بر M, AE: بر ناصیه P

^۲ همه M, AE: P -

^۳ بود M, AE: و P

^۴ غلبه باشد M, AE: انجمن P

^۵ دست دهد و P: M, AE -

^۶ حق M, AE: حق سبحانه P

^۷ بذاته P: M, AE -

^۸ بیت M, AE: ضعیف گوید P

^۹ Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 505

^{۱۰} برو M, AE: او را P

^{۱۱} که M, AE: P -

^{۱۲} بودن M, AE: P -

^{۱۳} نربودن P: نربودن را M, AE

"وَأَذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمِيثَاقَهُ الَّذِي وَاثَقَكُمْ" ^١ ومن نعمة جعلك من أمة محمد عليه السلام ومن أهل القرآن وزينك بخدمته وجعل من أهل مناجاته حين قال عليه السلام؛ "إِنَّ الْمُصَلِّيَ يُنَاجِي رَبَّهُ" ^٢ والنعم كثيرة وأجلى النعم زين باطنكم بأنوار معرفة و ظاهركم بآداب خدمته. لأنَّ الله جعل قلبك [P 101a] محل نظره وذكره وأنسه.

- ١٨٤ -

بيت

نظرگاهش شبانروزی دل تست ولی روی دل تو بر کل تست ٢٩٠

وجعل روحك محزن أسراره ومحبته وشوقه ومحل مكاشفته ومشاهدته ووصوله. ضعيف گوید؛ ^٣

- ١٨٥ -

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

زاهدان يوم^٤ جزا خواهند^٥ ببینند روی دوست واصلان از وی جدا هرگز نباشند یکنفس ٢٩١

لم يزل في الأمم أختيارا وبدلاء وأوتادا. كما قال تعالى "وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا" ^٦ قال بعض أهل التحقيق؛ البدلاء أربعون والأمناء سبعة والخلفاء ثلاثة من الأئمة والواحد هو القطب. فالقطب^٧ عارف بهم ومشرف^٨ [M 47a] عليهم ولا يعرفه أحد وهو إمام الأولياء وثلاثة التي هم الخلفاء من الأئمة يعرفون السبعة

^١ Kur'ân-ı Kerîm 5/7.

^٢ Muhammed b. Abdurrahman el-Hamîs, ez-Zâkiru'l-cemâ'iyyu beyne'l-İttibâ'i ve'l-İbtidâ', Mısır, Dâru'l-hedyi'n-nübüvve, 1425/2004, s. 82.

^٣ گوید M, P: AE بيت

^٤ يوم M, AE: روز P

^٥ خواهند M, AE: خواهند كه P

^٦ Kur'ân-ı Kerîm 5/12.

^٧ فالقطب M, P: والقطب AE

^٨ ومشرف P: وشرف M, AE

[AE 57b] وهم يعرفون الأربعين ويعرفون الأربعين الذين هم البدلاء وسائر الأولياء من الأمة. فإن نقص من كل واحد بدل مكانه واحد من قريبه مثلا. وإذا مضى القطب الذي هو واحد في العدد وهو^١ قوام أعداد الخلق جعل بدله واحدا من الثلاثة. هذا إلى يوم الساعة.

- ۱۸۶ -

بیت

یکی که اصل عدد بود در شمار آمد از آن سبب عدد بی شمار پیدا شد ۲۹۲

ولایت عبارت از نوری است که^۲ از مشرق عنایت حضرت احدیت^۳ بر دل بندهی مخلص طلوع کند و اسلام حقیقی در لباس نور یقین جمال نماید. علامتش آن است که انشراح صدر و انفتاح قلب او را حاصل آید. قوله تعالی؛^۴ "أَفَمَنْ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَى نُورٍ مِّن رَّبِّهِ"^۵

و با شرف انس و قربت و محبت و کرامت حق سبحانه مخصوص گردد. بس دل ولی^۶ معدن انوار جلال و کبریای او گردد.^۷ چون دل بندهی مومن به حیات طیبهی آن نور زنده گردد، عکس آن نور بر سیمای آن^۸ ولی محبوب ظاهر شود.^۹ در صحیفه‌ی جبین او لایح و علامتش آن است که^{۱۰} هر طالب نور یقین

^۱ هو AE: به M, P

^۲ که AE: P - M

^۳ احدیت M: عزت AE, P

^۴ قوله تعالی AE: P - M, AE

^۵ Kur'ân-i Kerîm 39/22.

^۶ ولی AE: M, P و ی

^۷ گردد AE: P است

^۸ آن AE: M, P -

^۹ شود AE: M, P گردد

^{۱۰} در صحیفه‌ی جبین او لایح و علامتش آن است که AE: M, P -

روی آن ولی را^۱ نظر کند او را از حق یاد آید. بلکه نام او و وصف او شنود^۲ از حال به حال انتقال کند. رُوی [AE 58a] عن ابن عباس رضي الله عنه سأل عن [M 47b] رسول الله؛ "مَنْ أَوْلِيَاءُ اللَّهِ تَعَالَى؟"^۳ قال عليه السلام؛ "الَّذِينَ إِذَا رُؤُوا، ذُكِرَ اللَّهُ تَعَالَى." هر که با صدق و إخلاص [P 101b] و ادب تمام به صحبت و به^۴ مجالس ایشان ملازمت نماید زود از زحمت آب و گل به صحبت جان و دل می^۵ رسد و از^۶ تفرقه‌ی قالب به جمعیت قلب بلکه به مقلب القلوب می^۷ رسد.

- ۱۸۷ -

بیت^۸

۲۹۳ با هر که نشستی و نشد جمع دلت^۹ وز تو نرمید زحمت آب و گلت
زهار از آن قوم گریزان می باش ورنی نکنی روح عزیزان^{۱۰} بطلت^{۱۱}

و هر طالب نور یقین که^{۱۲} آن عزیز را ببیند، دست از کار دنیا بر دارد و دل از همه مألوفات سرد کند. بلکه دیوانه شود.

- ۱۸۸ -

بیت

۲۹۵ دیوانه شود کسی که ببیند رخ ما کم کرد بگرد ما چو^{۱۳} دیوانه نه‌ای

^۱ آن ولی را M, AE: که در وی P

^۲ شنود P: شنیدن M, AE

^۳ تعالی M, AE: P -

^۴ به مجالس M, AE: P -

^۵ می M, AE: P -

^۶ و از M, P: و از و از AE

^۷ می P: M, AE -

^۸ بیت M: رباعی AE, P

^۹ دلت AE, P: دولت M

^{۱۰} عزیزان P: عزیز M, AE

^{۱۱} Celaleddin Rûmî, Külliyyât-ı Divân-ı Şems-i Tebrîzî, s. 1332.

^{۱۲} که P: M, AE -

^{۱۳} چو P: تو M, AE

ظهور کرامت که مقارن بود با استقامت و متابعت سنت حضرت^۱ رسول
 علیه السلام در اقوال و افعال و احوال سعادت است و نور علی نور و اما کرامت
 و خوارق عادات را^۲ اعتماد نیست. کار به استقامت دارد و متابعت سنت. زیرا
 در کرامت خواست نفس در میان است و در استقامت مخالفت است^۳ قیل؛ [AE
 58b] "من غمض بصره عن الله سبحانه طرفة عين لم يكن أن يتداركها أبدا."
 زیرا^۴ در آن زمان که مشغول است به تدارک آن زمان و آن حال مستغرق همان
 زمان و حال خواهد بود. بس تدارک زمان گذشته نتوان کرد. "أقول^۶ يمكن بل
 يقع بل يتدارك ما فاته من الأزمان في آن بعون الملك [M 48a] السبحان. بل^۷
 يبذل الله سيئاته الحسنات."^۸ "ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ"^۹ "وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ
 أَنَابَ"^{۱۰} وهو أقصى المرام وحسن المآب.

اعملوا إخواني زادكم الله أنوار الواجدين. بدان که حقیقت وجد از نور تجلی
 مهیا شود. خلاصه‌ی کار است و جانربای مریدان است. ایشان را از آفت بشریت
 و اخلاق طبیعت محو کند. هر اندوهی که با سوزش دل باشد عرب آن را وجد
 گوید. وجد از رقت دل خیزد. و دل^{۱۱} همچنان بشنود که گوش همچنان بیند که بصر
 ولهذا قالوا؛ "الوجد سمع القلب وبصرها."

^۱ حضرت P: - M, AE

^۲ را P, M: - AE

^۳ است M, AE: - P

^۴ زیرا M, AE: P که

^۵ آن P: - M, AE

^۶ أقول M, AE: قلت P

^۷ بل P, AE: - M

^۸ الحسنات AE: حسنات M, P

^۹ Kur'ân-i Kerîm 62/4.

^{۱۰} Kur'ân-i Kerîm 13/27.

^{۱۱} و دل P: - M, AE

و آن^۱ سوزش، گاه از دردِ فراق باشد. آه با درد همراه او باشد. و شاید که سوزش محبت و شوق^۲ باشد و شوق خنده همراه او باشد^۳ و وجدِ فراق به^۴ مقدار محبت باشد. هر چند که محبت قوی‌تر، وجد صعب‌تر و چون^۵ این [AE 59a] وجد در سر به دید آید گاهی ظاهرش^۶ مضطرب گردد و به ناله در آید.

- ۱۸۹ -

بیت

ناله می کن نال‌ها خوش^۷ آیدش از دو عالم ناله و غم بآیدش^۸

۲۹۶

و آواز^۹ را تواجد خوانند و تواجد صفت^{۱۰} ضعیفان باشد.^{۱۱} در همه اعضای او اثر کند. گاه صبر کند و گاه بسوزد^{۱۲} و گاه بسازد [P 102a] و گاه هلاک شود و گاه دیوانه گردد و نعره و ناله و لرزیدن اعضا پیدا شود.^{۱۳} "تَفْشَعِرُ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ."^{۱۴} الآية.^{۱۵} چون^{۱۶} روندگان به وطن رسند ساکن شوند.

^۱ و آن P: - M, AE

^۲ و شوق P: - M, AE

^۳ و شوق خنده همراه او باشد P: خنده با محبت همراه باشد AE: - M

^۴ به P: بر M, AE

^۵ چون P, M: - AE

^۶ ظاهرش P: ظاهر هر M, AE

^۷ خوش P, AE: خویش M

^۸ .Rûmî, Külliyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 106

^۹ آواز P: او M, AE

^{۱۰} صفت P, M: - AE

^{۱۱} باشد M, AE: است P

^{۱۲} بسوزد P, AE: سوزد M

^{۱۳} شود M, AE: شود قوله تعالی P

^{۱۴} .Kur'ân-ı Kerîm 39/23

^{۱۵} الآية AE: - M, P

^{۱۶} چون M, AE: و چون P

چون سیل به دریا رسد هر که به وطن رسد^۱ علامت^۲ او^۲ آن است که حیرت و لب بستگی بر او غالب آید. ^۳ضعیف گوید؛^۴

- ۱۹۰ -

بیت^۵

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

عاشقان را آه^۶ و درد و خستگی واصلان را حیرت و لب بستگی [M 48b] ۲۹۷

وجد^۷ جناح روح مقدس است. از ثقال^۸ نفسانی و شیطانی خفیف کند. تا فوق الأعلی در هوای اسرار نزد نقاب قدس با پر و بال انس پرواز کند و از دریچه‌های ملکوت انوار جبروت ببندد و از آنجا شراب شهود در گشدد. مست و شادمان باز گردد و قوت دل از مفرح ذات و جلال و جمال بیامیزد و دل از محبت او خوش شود. و جسم^۹ از هیجان دل به اضطراب در آید. مبادی وجد [AE 59b] از این^{۱۰} طرف هیجان دل برخیزد که وجد عین جذب است. ضعیف گوید؛^{۱۱}

- ۱۹۱ -

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

در دور چشم مست تو شد شهر جان خراب از سوز آتش تو همیشه دلم کباب ۲۹۸

۱ هر که به وطن رسد M, AE: ساکن P

۲ او P: M, AE -

۳ آید M, AE: شود P

۴ گوید M, AE: P -

۵ بیت M, AE: P -

۶ آه M, P: راه AE

۷ وجد M, P: AE -

۸ ثقال M: اثقال AE, P

۹ و جسم M: AE, P -

۱۰ از این M, P: AE -

۱۱ گوید M, P: گوید بیت AE

و وجد^۱ از پرتو مشاهده است و عکس صفات است که جان مشتاقان را^۲ در عشق لا یزالی آورد و دخانِ نفسِ اماره بنشانند و مترصد به جاده‌ی مراقبه بنشینند^۳ و نقحاتِ حق را متعرض باشد. گاه با خطابِ هایم شود و گاه با جمالِ واله شود گاه با صفاتِ حیران شود گاه از فراقِ گریان شود گاه از فقرِ بریان شود^۴ گاه در قربِ سلطان شود و^۵ گاه از هجرانِ نالان شود گاه با معشوقِ مهمان شود گاه از خود بنالد گاه با خود بسازد گاه بر حق بنازد.

- ۱۹۲ -

رباعی گوید^۶

چندان نازیست ز عشق تو در سر من   کاندر^۷ غلطم که عاشقی تو بر من
یا خیمه زند وصالِ تو بر در من   یا بر سرِ این غلط رود سرِ من

گاه دست بر^۸ گردنِ نو عروسِ تجلی اندازد. ایشان^۹ را دروازه‌ی^{۱۰} خلوت [M 49a] سرایِ تجلیِ اختلافاتِ وقوعِ شکلِ عروس را از نظرِ اغیار پوشیده باد و از جام^{۱۱} شرابِ انس^{۱۲} از دستِ ساقیِ باقی^{۱۳} نوشیده باد. ضعیف گوید؛^{۱۴}

- ۱۹۳ -

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن]

-
- ۱ وجد P: - M, AE
 ۲ را P: - M, AE
 ۳ بنشینند AE, P: M
 ۴ شود AE, P: - M
 ۵ و AE - M, P
 ۶ گوید AE, P: - M
 ۷ کاندر P: M, AE
 ۸ بر AE, M: P
 ۹ ایشان AE, M: اصحابِ وجد P
 ۱۰ دروازه AE, M: در زاویه P
 ۱۱ جام M: جامِ جان AE, P
 ۱۲ شرابِ انس AE, M: - P
 ۱۳ باقی AE, M: باقیِ شرابِ انس P
 ۱۴ گوید AE, M: گوید بیت AE

[P 102b]	کاسه گردان شد ز دستِ ساقی بزمِ الست	ساغرِ مستان کجا و چشمه‌ی حیوان کجاست
[AE 60a]	ساقی باقی از آن می کرده پر جام مرا	پیرِ دیرم با تو بنماید بیا عرفان کجاست
	مطربانِ خوش نوا و ساقیانِ خوش لقا	صوفی رعنا چه داند شیوه‌ی رندان کجاست

گاه از خود نیست شود گاه هست شود گاه ساکن شود گاه مضطرب گاه از
 سماع متلذذ شود و ^۱ گاه از سماع متنفر ^۲ شود. قرب ایشان در عین وصال بعد
 است و بعد ایشان در عین فراق قرب است. گاه با صد زنار خود را ببندد ^۳ و گاه
 در ^۴ یک نفس هزار زنار بگشاید.

- ۱۹۴ -

بیت^۵

۳.۴ ساعتی کافر کند صدیق را ساعتی زاهد کند زندیق را
 زانکه در راهست و رهزن بی حدست آن رهد کو در امان ایزدست^۶

چون از ذکر برون شود واجد از ذکر غنی شود. ^۷ موجود با واجد^۸ بی وجد
 در وجد یکتا شود. دل مریدان آشفته به وجد^۹ است. جان عاشقان آسوده با وجد
 است. سرّ واصلان دایم با حق است. لباس انس و بقا واصلان را وجد پوشاند. در
 این مقام متخلق باشد به اخلاق الهی. ضعیف گوید؛ ^{۱۰}

- ۱۹۵ -

^۱ و M, P - AE

^۲ متنفر M, AE: منفرد P

^۳ ببندد M: ببند P, AE

^۴ در P - M, AE

^۵ بیت M, AE: مثنوی P

^۶ Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 283

^۷ شود M: شود به وجود AE: شود تا واجد و P

^۸ با وجد M, AE - P

^۹ به وجد M, P - AE

^{۱۰} گوید M, P: گوید بیت AE

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

گر تو بینی حسن و خلقِ واصلانِ درگهش^۱ در ملاحظت این^۱ کجا و یوسفِ کنعان کجاست^۲ ۳۰۶

[AE 60b] وجد، یاقتِ روح است. از حق به جانِ عاشقان و دوستان می
رسد.^۲ و شرابِ "سَقَاهُمْ رَبُّهُمْ"^۳ در وقتِ مناجات صفا دهد صافیان را. ضعیف
گوید؛^۴

- ۱۹۶ -

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

غافل مشو که یک دم ازو تا در صفا^۱ اندر حضورِ دل بخوری قند و هم نبات^۲ ۳۰۷
[M 49b]

از پرده‌ی بی پرده وجد روی نماید. زیرا وجد، نورِ آفتابِ اقدس است که^۱
از مطلع انس بر آید بر عالمِ جان و دل. بلکه^۲ به عالمِ آب و گل پرتو اندازد تا
اوقاتِ طالبان را خوش کند و در اوجِ آسمان جانِ طالب را صد^۳ آفتاب پیدا شود
که این آفتابِ دنیا غلامی را نشاید. ضعیف گوید؛^۴

- ۱۹۷ -

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

چون مهر او همیشه ز جانم کند طلوع^۱ در اوجِ آسمان دلم شد صد آفتاب^۲ ۳۰۸

^۱ این AE, P وین M

^۲ می رسد AE, M - P

^۳ Kur'ân-ı Kerîm 76/21.

^۴ گوید M, P: گوید بیت AE

^۵ نبات AE, M: نبات وجد P

^۶ که P: AE, M -

^۷ بلکه P: AE, M

^۸ را صد AE, M: P -

^۹ گوید M, P: گوید بیت AE

واجد چون بنشیند در انس است. چون بر خیزد در قرب است. چون بگردد در یافت است. چون بیفتد^۱ در صاعقه‌ی توحید است.^۲ و چون بلرزند در بروق حالتند.^۳ چون بدونند^۴ در هیبتند.^۵ چون در خود بیچند^۶ در غیرتند.^۷ چون ساکن شوند^۸ در حیرتند.^۹ چون بگریند در حسند. چون بخندند در مشاهده‌ی عین^{۱۰} اند.^{۱۱} تن^{۱۲} واجد در این مقام جمله دل گردد و دل [AE 61a] او زنده شود از برای دیدن دوست. ضعیف گوید؛^{۱۳}

- ۱۹۸ -

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

از بهر دیدنت دل ما دیده شد تمام در دور حسن روی تو ای مالک الرقاب ۳۰۹

واجد چون دست زند در صبح صادق مکاشفه است و [P 103a] چون بانگ زند^{۱۴} در خطاب است. چون بگریزد در عتاب است. چون نیست شود در هستی است. چون در هستی است در نیستی^{۱۵} است. ایشان در این مقام با دوست انیس و جلیس^{۱۶} شده‌اند.

^۱ بیفتد P, M: بیفتند AE

^۲ توحید است P: توحیدند M, AE

^۳ حالتند M, AE: حالت است P

^۴ بدونند M, AE: برود P

^۵ هیبتند M, AE: هیبت است P

^۶ بیچند AE: بی چند M: بچند P

^۷ غیرتند M, AE: غیرت است P

^۸ شوند M, AE: شود P

^۹ حیرتند M, AE: حیرت است P

^{۱۰} عین M, P: غنی AE

^{۱۱} اند M, AE: است P

^{۱۲} تن M, AE: - P

^{۱۳} گوید M, P: گوید بیت AE

^{۱۴} زند M, P: زندند AE

^{۱۵} نیستی M: مستی AE, P

^{۱۶} انیس و جلیس M: جلیس و انیس AE, P

بیت

باز آمد آبِ جان^۱ در جویِ ما   باز آمد شاهِ ما در کویِ ما [M 50a] ۳۱۰
 می خرامد بخت و^۲ دامن می گشدد   نوبت^۳ توبه شکستن می گشدد

در این مقام از غایت شهود از اعراض^۴ و جواهر و زمان و مکان بری
 شوند. با^۶ غرایب تجلی در افتند. از ادراکِ ذات دیوانه شوند و از خود فانی و
 بیگانه شوند. جان ایشان با لذت مشاهده ترنم کند.

بیت

غرور علم نه از عاقلیست ای مطرب   تو این ترانه ادا کن که قولِ ما عملست^۷ ۳۱۲

دلِ مریدان با صفای^۸ وجد در عینِ قرب گرانمایه شود و اگر صاعقه آید
 جان‌های مرده زنده کند. در آن حال^۹ اسرافیل زمانند [AE 61b] و عیسی وقتند.
 وجد، شوخان را مستور کند^{۱۰} و مستوران را شوخ کند. جوانان را پیر^{۱۱} و پیران

^۱ جان M, AE: ما P

^۲ و P: M, AE -

^۳ نوبت M, P: نوبتی AE

^۴ کشد M, AE: رسد P 1071 s. *Rûmî, Külliyât-ı Mesnevî-i Manevî*.

^۵ اعراض P: اعضا M, AE

^۶ با M, P: و AE

^۷ عملست P: علمست M, AE

^۸ صفای AE, P: صفا و M

^۹ در آن حال P: M, AE -

^{۱۰} کند M, AE: گرداند P

^{۱۱} پیر M: پیر کند AE, P

را جوان کند.^۱ تصنع نیست حرکات ایشان، تکلف نیست عبارات^۲ ایشان. تواجد، عاشقان را حرام است و مفلسان را نمی زیبد.

- ۲۰۱ -

بیت

۳۱۳ بدریوزه در آ در بزم مستان   همی کش جرعه و می کش سبوی
اگر در مسجد و در صومعه استی   حلال آمد ترا بی های و هویی

وجد، نفس زنده را قبول نکند. وجد به غیر حق نسازد.^۳ وجد از جمال^۴ حق برخیزد. کی بیند او را هر بیگانه هر که مایل است به حیات خویش^۵ او را وجد نرسد. بعضی از عوام به صحبت اهل الله با صدق و اخلاص تمام پیوستند^۶ و تتبع کلام اهل شوق و ذوق^۷ کردند^۸ و احوال درون ایشان را طالب شدند. چند روزی او را [M 50b] دو اذکار و اوقات و سماع ایشان را ملازم شدند.^۹ چون سماع و صفای ایشان را بدیدند^{۱۰} و جوش و^{۱۱} خروش مستان الستی را و صفات و حالت^{۱۲} ایشان را بدیدند؛^{۱۳}

- ۲۰۲ -

بیت

---

^۱ کند M, AE: سازد P
^۲ عبارات P: عبارات M, AE
^۳ نسازد AE: بنسازد M, P
^۴ جمال M, P: جمال از جمال AE
^۵ خویش M, AE: خوش P
^۶ پیوستند M, AE: پیوسته‌اند P
^۷ شوق و ذوق M, AE: ذوق و شوق P
^۸ کردند M, AE: کرده‌اند P
^۹ شدند M, AE: شده‌اند P
^{۱۰} چون سماع و صفای ایشان را بدیدند M, AE: P -
^{۱۱} و M, AE: P -
^{۱۲} حالت M: حال AE, P
^{۱۳} بدیدند M, P: بدیدند صفات ایشان در این ابیات مذکور است ایشان از خویش بی خبرند AE

۳۱۵ که مرا از خویش هم آگاه نیست در دلم گنجای جز الله نیست^۱

صفات ایشان در این ابیات مذکور است و ایشان از خویشتن^۲ بی خبرند.^۳

- ۲۰۳ -

بیت^۴

آچه دی خوردم از آتم یاد نیست این دل از غیر تحیر شاد نیست [AE 62a]

عاقل و مجنون حقم یاد آر در چنین بی خویشیم^۵ معذور دار^۶ [P 103b]

چون طالبان شهرت و نام و کر و فر^۷ مستان ایزدی را شنیدند و با چشم ظاهر حرکات و افعال و اقوال ایشان را^۸ دیدند فکر و^۹ خیال کردند که^{۱۰} ما هم^{۱۱} از ایشان می^{۱۲} توانیم بودن و لاف و^{۱۳} دعوی عشق کردند. بلکه عشق و حال ما^{۱۴} بیش از ایشان^{۱۵} است. بلکه ایشان باید که در عشق و وجد تابع عشق و وجد ما^{۱۶} شوند و با اختیار خود^{۱۷} جامه کنند کنند^{۱۸} و دستار پرتاو کردن و های هوی بی

^۱ که مرا از خویش ... جز الله نیست M, AE - P. .Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 437.

^۲ از خویشتن M: AE, P

^۳ صفات ایشان در این ابیات مذکور است و ایشان از خویشتن بی خبرند M, P: AE

^۴ بیت M: ابیات؛ خود مرا از خوش هم آگاه نیست، در دلم گنجای جز الله نیست P: AE

^۵ خویشیم M, AE: خویشم P

^۶ .Rûmî, a.g.e., s. 437

^۷ فرّ M, P: فرّ و AE

^۸ را M, P: AE -

^۹ فکر و M, AE: P -

^{۱۰} که P: M, AE -

^{۱۱} هم M, AE: نیز P

^{۱۲} می M, AE: P -

^{۱۳} و M: AE, P -

^{۱۴} ما P: من M, AE

^{۱۵} از ایشان P: M, AE -

^{۱۶} ما P: می M: من AE

^{۱۷} خود M, AE: P -

^{۱۸} کنند P: M, AE -

معنی کردن گرفت^۱ و حرکت‌های سرد و نامقبول^۲ و به هوا جستن و سر را به این سوی^۳ به آن^۴ سو زدند و به اختیار حرکاتِ اهلِ وجد کنند و^۵ احوالِ عاشقان و صادقان و اوقاتِ طالبان^۶ پریشان ساخت.^۷ هر چند خواهند که از این حرکات^۸ نامقبول^۹ تسکین دهند، ساکن نشوند. و^{۱۰} وجد^{۱۱} خود می^{۱۲} خواهد که به یاران فروشند^{۱۳} و نماید.^{۱۴} ضعیف گوید؛^{۱۵}

- ۲۰۴ -

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

اگر دانا دلی داری تو اندر نامرادی کوش ز خامه‌ی درونش و آن برون هر که جوش آمد [AE 62b]
اگر مفلس بود زاهد ریا و زرق و سالوش همی خواهد که بفروشد بیاران در خروش آمد [M 51a]

۳۱۸

هر که ندارد می فروشد و^{۱۶} می خروشد و^{۱۷} هر که دارد می پوشد و می کوشد.^{۱۸} علامتِ این طایفه‌ی مشبهِ وجدِ صوری^{۱۹} آن است که^{۲۰} وجدِ صوری مر

-
- ۱ و های هوی بی معنی کردن گرفت M, AE: بر اندام انداختند P
 ۲ و M, AE: کردند P
 ۳ سوی P: M, AE -
 ۴ به AE: M, P -
 ۵ زدند و به اختیار حرکاتِ اهلِ وجد کنند و P: انداختن گرفت M, AE
 ۶ و اوقاتِ طالبان M, AE: را P
 ۷ ساخت M, AE: سازند و P
 ۸ حرکات P: حرکت M, AE
 ۹ نامقبول M, AE: P -
 ۱۰ نشوند و P: نمی شود M, AE
 ۱۱ وجد M, AE: وجد و حال P
 ۱۲ می M, AE: را P
 ۱۳ فروشند P: فروشند M, AE
 ۱۴ و نماید M: و از همه یاران حرکت بیش کند AE: P -
 ۱۵ گوید M, P: گوید بیت AE
 ۱۶ ندارد M: ندارد می فروشد و AE: P -
 ۱۷ هر که ندارد می خروشد و M, AE: P -
 ۱۸ کوشد M, AE: کوشد و هر که ندارد می فروشد و می خروشد P
 ۱۹ وجدِ صوری M, AE: P -
 ۲۰ که M, P: مر ایشان را AE

ایشان را^۱ عادت می شود. از این وجدِ عادت^۲ که بیرون روند^۳ به^۴ هر کاری که از دنیا مشغول بودند و به هر صفتِ ذمیمه که موصوف بودند بی تفاوت در اقوال و^۵ افعال به همان کار و^۶ با آن صفات می باشند و^۷ اوصافِ ایشان در این ابیاتِ چند^۸ مذکور است.

- ۲۰۵ -

مثنوی معنوی^۹

لای درویشی زنی و بی خودی	های ^{۱۰} هوی مستان ایزدی	۳۲۰
ای بخورده از خیالی جام هیچ	همچو مستانِ حقایق بر مپیچ	
می فتی ^{۱۱} این سو و ^{۱۲} آن سو مستوار	ای تو این سو نیستت زان ^{۱۳} سو گذار	
خویش را از رهوان کمتر شمر	تو حریفِ رهیانی گه ^{۱۴} مخور	
کام از ذوقِ توهم خوش کنی	درد می در خیکِ خود پرش کنی	
پس به یک سوزن تهی گردی ز باد	این چنین فربه تن عاقل مباد	۳۲۵
خویش را منصورِ حلاجی ^{۱۵} کنی	آتشی در پنبه‌ی یاران زنی	

۱ صوری مر ایشان را P: - M, AE

۲ عادت^۲ M: عادی P, AE

۳ روند P: رفتند M, AE

۴ به P: - M, AE

۵ و M: و در P, AE

۶ و P: - M, AE

۷ و M, AE: چنانکه P

۸ چند M: - AE, P

۹ مثنوی معنوی M: بیت AE: مثنوی P

۱۰ های AE, P: های و M

۱۱ می فتی P: محافظتی M, AE

۱۲ و M, P: - AE

۱۳ زان M, AE: آن P

۱۴ گه P, AE: کوه M

۱۵ منصور حلاجی P, AE: حلاجی منصور M

گر بدان^۱ سو راه یابی بعد از آن   گه بدین سو گه بدان سو سر فشان
 جمله این^۲ سویی از آن سو دم مزن   چون نداری مرگ هرزه جان مکن
 [AE 63a]
 ای^۳ خری کین از تو خر^۴ باور کند   خویش را بهر تو کور و کر کند^۵

اگر این صفتِ نامقبولِ ایشان را^۶ مر^۷ ایشان با طریقِ احسن^۸ بیان^۹ کنی و^{۱۰}
 خواهی که از این صفت [M 51b] در گذرند ترک و توبه نمی کنند.^{۱۱} بلکه^{۱۲} بی
 حضور می^{۱۳} شوند و می^{۱۴} [P 104a] گویند؛ ما را این حال^{۱۵} دایم^{۱۶} بی^{۱۷} اختیار
 است.^{۱۸} ابیاتِ عاشقان و^{۱۹} واجدان می خوانند. ایشان جهلِ مرکب شده‌اند و^{۲۰} علاج
 پزیر نیستند. از ایشان تا واجدان صد هزار فرسنگ باشد. بلکه از زمین تا آسمان
 تفاوتِ راه باشد. ایشان نمی دانند^{۲۱} که بعد از خلاصی از صفاتِ نفس وجد میراثِ
 مکاشفه است در مراقبه میراثِ خطاب است، میراثِ انوار است، میراثِ قرب

۱ بدان P: بر آن M, AE
 ۲ این AEŞ زین M, P
 ۳ ای M, AE: آن P
 ۴ خر M, AE: او P
 ۵ .Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 438-439
 ۶ را P: - M, AE
 ۷ مر M, AE: به P
 ۸ احسن M, P: حسن AE
 ۹ بیان M, AE: عرضه P
 ۱۰ و P: - M, AE
 ۱۱ نمی کنند M, AE: نکنند P
 ۱۲ بلکه M, AE: و P
 ۱۳ می M, AE: - P
 ۱۴ می M, AE: - P
 ۱۵ حال M: کمال AE: - P
 ۱۶ دایم M, AE: - P
 ۱۷ بی M, AE: با P
 ۱۸ است M, AE: نیست P
 ۱۹ و P: - M, AE
 ۲۰ شده‌اند و M, AE: دارند P
 ۲۱ نمی دانند M, AE: ندانسته‌اند P

است، میراثِ خوف است، میراثِ رجا است، میراثِ انس و یقین است، میراثِ تمکین است، میراثِ تلوین^۱ است، میراثِ تحقیق است، میراثِ محبت است، و میراثِ شوق است، میراثِ ذوق است،^۲ میراثِ عشق است، میراثِ صدق است،^۳ میراثِ کشف است، میراثِ مشاهده^۴ است، میراثِ مکاشفه است،^۵ میراثِ جمال است، میراثِ عصمت است و میراثِ توحید است،^۶ میراثِ [AE 63b] تجرید است، میراثِ تفرید است^۷ و میراثِ هست است، میراثِ^۸ حشیت است، میراثِ وحدت است، میراثِ^۹ سلطنت است، میراثِ ربوبیت است، میراثِ انانیت است، میراثِ بسط^{۱۰} است، میراثِ^{۱۱} قبض^{۱۲} است^{۱۳} میراثِ التباس است.

از عین جمع است، از جمع الجمع است، از عین عیان است، از فنای فنا است و از بقای بقا است. محو محض قدم است. از کمال ذات است، از خلوت جمال است، از قمارخانه‌ی^{۱۴} قدرت است، از خنده‌ی [M 52a] معشوق است. از ضرب معشوق است و از عشق معشوق است.

- ۲۰۶ -

مثنوی

-
- ۱ است میراث AE, M: و P
 ۲ است میراث AE, M: و P
 ۳ شوق است میراثِ ذوق است AE, M: ذوق و شوق است P
 ۴ عشق است میراثِ صدق است AE, M: عشق و صدق است P
 ۵ کشف است میراثِ مشاهده AE, M: کشف و مشاهده P
 ۶ میراثِ مکاشفه است AE, M: - P
 ۷ عصمت است و میراثِ توحید است M: عصمت است میراثِ توحید است AE: عصمت و توحید است P
 ۸ تجرید است میراثِ تفرید است AE, M: تجرید و تفرید است P
 ۹ است میراث AE, M: و P
 ۱۰ است میراث AE, M: و P
 ۱۱ بسط AE, M: قبض P
 ۱۲ است میراث AE, M: و P
 ۱۳ قبض AE, M: بسط P
 ۱۴ قمارخانه AE, P: تمارخانه M

۳۳. ما هم از مستان این می بوده‌ایم عاشقان درگه وی بوده‌ایم
 ناف ما بر مهر او بریده‌اند عشق او در جان ما کاریده‌اند
 روز نیکو دیده‌ایم از روزگار آب رحمت^۱ خورده‌ایم اندر بهار
 ای بسا از وی نوازش دیده‌ایم در گلستان رضا گردیده‌ایم^۲

وجد از تفرقه در جمع است، از جمع در تفرقه است.^۳ در غیر به خانه‌ی^۴
 افراد است، از سماع کلام دوست است، از سرّ دوست است. این همه از وجد
 است. و وجد از همه است. واجدان را در خلوت و در ملا^۵ وجد رسد. در وجد
 ایشان را^۶ وجد رسد، از فکر ایشان را^۷ وجد رسد، در ملا ایشان^۸ را^۹ وجد رسد،
 در هجر و وصل^{۱۰} [AE 64a] ایشان^{۱۱} را^{۱۲} وجد رسد، از بیگانه ایشان را^{۱۳} وجد
 رسد و از آشنا ایشان را^{۱۴} وجد رسد.^{۱۵} در خاموشی ایشان^{۱۶} را^{۱۷} وجد رسد، از کلام

^۱ رحمت :AE, P رخت M

^۲ .Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 345

^۳ است :M, AE P -

^۴ تفرقه است در غیر به خانه :M :AE, P غرب خانه

^۵ و در ملا :P :M, AE

^۶ را :M, P :AE

^۷ را :M, P :AE

^۸ در ملا ایشان :M, AE : و از بیگانه ایشان P

^۹ را :M, P :AE

^{۱۰} هجر و وصل :P :M :AE صحرا

^{۱۱} ایشان :M, AE :P

^{۱۲} را :M, P :AE

^{۱۳} را :M, P :AE

^{۱۴} را :M, P :AE

^{۱۵} از بیگانه ایشان را وجد رسد و از آشنا ایشان را وجد رسد :M, AE :P

^{۱۶} ایشان :M, AE : و در کلام P

^{۱۷} را :M, P :AE

ایشان را^۱ وجد رسد،^۲ از^۳ سماع ایشان را^۴ وجد رسد، از حرکات و سکانات ایشان^۵ را^۶ وجد رسد، از الحان مرغان را^۷ وجد رسد،^۸ از یاد مردان ایشان^۹ را^{۱۰} وجد رسد، در صفای عبودیت ایشان^{۱۱} را^{۱۲} وجد رسد،^{۱۳} به آسمان^{۱۴} و کوه و صحرا نگرستن ایشان^{۱۵} را^{۱۶} وجد رسد و ستاره و ماه و آفتاب را^{۱۷} نظر کردن ایشان را^{۱۸} وجد رسد.^{۱۹}

وجد عارفان به گفت نیاید و اگر صد سال گویند و نویسند وجد را به نهایت نرسانند. داند آن که دارد و دارد آن که داند. علامت واجد^{۲۰} [P 104b] ادب است [M 52b] در هر حال و هر کمال که ادب ندارد در کمال^{۲۱} نقصان است. آن مقدار

-
- ^۱ را M: - AE, P
^۲ از کلام ایشان را وجد رسد AE, M: - P
^۳ از AE, M: از فکر و از P
^۴ ایشان را AE, M: - P
^۵ ایشان AE, M: - P
^۶ را M: - AE, P
^۷ را M: - AE, P
^۸ وجد رسد AE, M: و P
^۹ ایشان AE, M: - P
^{۱۰} را M: - AE, P
^{۱۱} ایشان AE, M: - P
^{۱۲} را M: - AE, P
^{۱۳} رسد AE, M: رسد در وجد نیز وجد رسد و از نظر کردن P
^{۱۴} به آسمان AE, M: در ارض و سما P
^{۱۵} نگرستن ایشان AE, M: - P
^{۱۶} را M: - AE, P
^{۱۷} را M: - AE, P
^{۱۸} را M: - AE, P
^{۱۹} و ستاره و ماه و آفتاب را نظر کردن ایشان را وجد رسد AE, M: - P
^{۲۰} واجد AE: وجد M: واجدان P
^{۲۱} کمال M: کمال او AE, P

که ادب بیش است کمال بیش است.^۱ وجد را ادب است.^۲ ادب وجد افراد است.^۳ از کاینات.^۴ وجد، نقل عاشقان است.^۵ و سرمایه‌ی^۶ مستان است و جرعه‌ی محبان است و ریاحین صادقان است. وجد شفقت حق است تا جان اولیا را مطیب کند و^۷ اوقات عاشقان را مفرح کند.^۸ در وجد بدرقه‌ی صدق باید که^۹ از مهلکه‌ی ریا است خلاص دهد که^{۱۰} سبب^{۱۱} دور افتادن [AE 64b] طالب^{۱۲} از مقاصد بی صدق^{۱۳} است. زیرا اگر^{۱۴} صدق نباشد ریا و عجب و غرور حاصل شود.^{۱۵} چنانکه ذکر کرده آمد؛ حرکات واجد، یاران را سرد کند و کرم نیست و اکرم کند کرم است. نهاد او چون با حرکات اندر^{۱۶} آید. بی آن که اضطرابی و حرکتی^{۱۷} در برون به دید آید. وجد،^{۱۸} عاشقان را در سوزش و گذارش آورد. مفلسان را رنگ زری کند

^۱ است M: است و AE: P -

^۲ آن مقدار که ادب بیش است کمال بیش است وجد را ادب است M, AE: هر کسی به مقدار ادب او است P

^۳ است M, AE: P -

^۴ کاینات M: AE: کاینات است P

^۵ از کاینات وجد نقل عاشقان است M, P: AE -

^۶ سرمایه P: مایه M, AE

^۷ و M, P: AE -

^۸ کند P: است M, AE

^۹ که M, AE: تا P

^{۱۰} که P: و M, AE

^{۱۱} سبب M, P: AE -

^{۱۲} طالب M, AE: طالبان P

^{۱۳} بی صدق M, P: AE -

^{۱۴} اگر M, AE: اگر اگر P

^{۱۵} شود P: کند M, AE

^{۱۶} اندر M, AE: P -

^{۱۷} و حرکتی M, AE: P -

^{۱۸} آید وجد P: شده باشد M, AE

و لیکن نزد عاشقان با رنگ شهره شود.^۱ با اختیار در وجد^۲ حرکت کردن حرام است و^۳ مردود اولیا است.

- ۲۰۷ -

بیت

قلب روی اندود نستانند در بازار حشر خالصی باید که از آتش برون آید سلیم ۳۳۴

زنهار مباح نیست روی آن مفلسان وجد را^۴ دیدن. زیرا که دزدان را هاند. خزینه‌ی پادشاه^۵ ندیده^۶ لاف زنند. نایافته کار^۷ ایشان را در چار سوی غیرت حق بر^۸ آویزند. زیرا وجد مرغ تجلی است. از ایشان وحدت پریده است و ناظر در قلوب طالبان [M 53a] صادق است.^۹ اگر حسن العهد ببند در آنجا فرود آید. و^{۱۰} اگر صدق نبیند در آن بیگانه جای روی ننماید. اگر خود را صد^{۱۱} گونه به رنگ وجد نیز [AE 65a] در آرد از^{۱۲} وجد، او را بویی نرسد. بلکه^{۱۳} همه اقوال و افعال^{۱۴} او گواه حال دروغ وی شود و سخن در وجد بسیار است و گنجایی این مختصر نیست. روی این سخن عاشقان ماه^{۱۵} رویان و، معرفت شاهدان چین و

^۱ شود P - :M, AE

^۲ با اختیار در وجد P: بی اختیار M: با اختیار AE

^۳ حرام است و P - :M, AE

^۴ را P - :M, AE

^۵ پادشاه M, AE: شاه P

^۶ ندیده M, AE: نادیده P

^۷ نایافته کار P - :M, AE

^۸ بر M, AE: بر او P

^۹ صادق است P: صادق M: صادقان AE

^{۱۰} و P, AE: M -

^{۱۱} صد M, AE: به صد P

^{۱۲} از P - :M, AE

^{۱۳} بلکه M, AE: و P

^{۱۴} اقوال و افعال M, AE: افعال اقوال P

^{۱۵} ماه M, P: ماه ماه AE

محبانِ پارس و موسیقارِ روم را نماید این حدیث مر^۱ اقیوای عشق را مسلم است.
ضعیف گوید؛^۲

- ۲۰۸ -

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن]

در طریقت چون الهی مانده^۳ در اول قدم لاف و^۴ دعوی نهایت کردنش باور مکن ۳۳۵

گر^۵ عنایت بر دل و جانش رسد هر دم ز دوست هر زمان خود را ملامت کردنش باور مکن ۳۳۶

القصة اهلِ وجد آن^۶ مرغانند که در محفلِ یار^۷ گردِ سریرِ مملکتِ بقای
سبحانه^۸ پرند و در بحرِ جلال و جمال مستغرقند و نورِ مطلقند.^۹

- ۲۰۹ -

نیست اندر عنصرش حرص و هوا نور مطلق زنده از عشق خدا^{۱۰} ۳۳۷
چو ما این بندِ مشکل بر گشاییم بر قاصی بدرگاه تو آییم
بقوال افکنیم این خرقه خویش نگین گردیم اندر خلقه خویش
ورای^{۱۱} بحر تو غواص گردیم تو عامی باشی و ما خاص گردیم
وز آنجا هم^{۱۲} بسوی فوق تازیم گهی^{۱۳} ز شوق گهی از ذوق تازیم [AE 65b]

^۱ مر M, P: بر AE

^۲ گوید M, P: گوید بیت AE

^۳ مانده M, AE: ماند P

^۴ و M - P, AE: M

^۵ گر M, AE: و P

^۶ اهلِ وجد آن M, P: وجد دولت AE

^۷ در محفلِ یار M, AE: P -

^۸ سبحانه M: سبحانی AE, P

^۹ مطلقند M: مطلقند مثنوی AE, P

^{۱۰} .Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 706

^{۱۱} وری AE, P: واری M

^{۱۲} هم M, P: AE -

^{۱۳} گهی M, AE: گه P

۳۴۲ در آن دریا بغواصی در آییم   وز آن شادی برقاوسی در آییم^۱ [P 105a]
 چو دری^۲ کوشوار خویش سازیم   دما دم دست‌ها در پیش بازیم [M 53b]
 و زان بس پرده در پرده بود کار   نباشد پرده را غایت بدیدار
 از آن پرده بدان پرده در آییم   وز آن دیگر بدان دیگر در آییم
 همی آییم دم دم همچو اکنون   بهر پرده چو مار از پوست بیرون^۳

به محبتِ ذاتی دوست در درون دل و جان واجدان دایم^۴ جوشیده باد. نو
 عروسان وجدِ ایشان را با لباس^۵ انس پوشیده باد و جام شرابِ وصال مدام نوشیده
 باد و از مجلسِ قرب نقلِ ایشان را^۶ طالبانِ صادقان چشیده^۷ باد و هرچه دارند
 از^۸ کونین زیر پای نعلِ اسبِ همتشان پاشیده باد و خوان^۹ فقر و نیستی دایم پیش
 دل و جانِ ایشان کشیده باد و صلاهی جمعیهی جمعیتِ ایشان به گوشِ حضور
 شنیده باد. ضعیف گوید؛^{۱۰}

- ۲۱۰ -

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

صلای وصلِ تو کردم درین دیرِ مغان ای جان   همه حیران و مسست آمد اگر زاهد اگر فاجر ۳۴۷
 نشان کعبه‌ی وصلتِ نگو پنهان شده است جانا   و گر نه روی تو دیدی عقولِ ناقص و^{۱۱} قاصر [AE 66a]

^۱ Attar, *Esrârname*, s. 39.

^۲ دری AE, P در M

^۳ بیرون M, AE بیرون. وجدان را درون جان و دل Attar, *a.g.e.*, s. 39.P.

^۴ در درون دل و جان واجدان دایم M, AE - P

^۵ با M, P - AE

^۶ را M, P - AE

^۷ چشیده AE, P چشند M

^۸ دارند از M, AE هست در P

^۹ خوان M, P خون AE

^{۱۰} گوید M, P گوید بیت AE

^{۱۱} و AE, P - M

الهی بی وجودی را بجان و دل پذیرفته است درین دیر فنا هر دم ز فقرش باشد او فاخر^۱

وجد واجد^۲ بر سه قسم است. قسمی عام را^۳ است^۴ و قسمی خاص را^۵ است^۶ و قسمی خاص الخاص را است.^۷ أمّا آنچه عام را است، سوزش^۸ است و آنچه خاص را است گذارش در گذارش^۹ که سازش در سازش است و آنچه خاص الخاص را است نازش در نازش است تمام است. این فصل اگرچه ناتمام است.

- ۲۱۱ -

بیت^{۱۰}

مجلس گفتم نکردم زان بیان ورنه هم لبها بسوزد هم دهان^{۱۱}

۳۵۰

بعد ازین گر شرح گویم ابله‌یست زانکه شرح این و رای آگهیست^{۱۲}

[M 54a]

زیرا وجد حال، با قیل و قال بیان نمی شود.

- ۲۱۲ -

بیت^{۱۳}

در گذشت از قیل و قال و^{۱۴} در گذشت از رسم حال گشت فانی در فنا و از بقا ببرید دل

۵۲

۱ فاخر P: فاخر M, AE

۲ واجد M, AE: واجدان P

۳ را M, P: AE -

۴ است M, P: AE -

۵ را M, P: AE -

۶ است M, AE: P -

۷ را است M, AE: P -

۸ سوزش M: سوزش در سوزش AE, P

۹ گذارش M: گذارش است AE: گذارش است گذارش P

۱۰ بیت M, AE: مثنوی P

۱۱ دهان M, AE: زبان P 105 s. Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî.

۱۲ Rûmî, a.g.e., s. 306.

۱۳ بیت M, AE: ابیات P

۱۴ و M, P: AE -

بی بقا و بی^۱ فنا و نیش خوف و نه رجا   نه بعقل و^۲ اختیار این راه را بگریزد دل [AE 66b]
 بل مکند فضل او از سوی غیب انداختند   بند مهر لطف او یکسر ز من بکشید دل

[P 105b] الوقت للمبتدء والحال للمتوسط والنفس للمنتهي وصاحب الأنفاس

أرق و أصفى من صاحب الأحوال. لأنّ الأنفاس نهاية الترقى. ضعيف گوید؛^۳

- ۲۱۳ -

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

زاهد ابن الوقت و عاشق اهل حال   هر نفس واصل بیاد ذو الجلال ۳۵۵

فالأوقات لصاحب القلوب والأحوال لأرباب الأرواح والأنفاس لأهل السرائر.
 أفضل العبادة عدّ الأنفاس مع الله عز وجل.^۴ بل يشغل^۵ بالسر بلا حرف ولا
 صوت. لأنّ الله تعالى^۶ منزّه عنهما.

- ۲۱۴ -

بيت^۷

اگر تو باز داری پاس انفاس   بسطانی رسانندت ازین پاس^۸ ۳۵۶

علموا إخواني زادكم الله أنوار الذاكرين. بدان که^۹ چون آینهی دل به تدریج
 از تصرف مصقل "لا إله إلا الله" صقالت یابد، به دیدار انوار^{۱۰} غیبی گردد. در^{۱۱}

^۱ بی M: نی AE, P

^۲ و AE, M: P -

^۳ گوید M, P: گوید بیت AE

^۴ عز و جل M, AE: تعالی P

^۵ يشغل AE, P: شغل M

^۶ تعالی P: AE - M,

^۷ بیت AE, M: شیخ عطار P

^۸ Attar, *Esrârname*, s. 188.

^۹ بدان که AE - M,

^{۱۰} انوار P: انواع AE, M,

^{۱۱} در AE - M, P

بدایتِ حال^۱ آن انوار بیش‌تر بر مثالِ بروق و لوامع به دید آید. بعد از بروق^۲ بر مثالِ چراغ و شمع و مشعله و آتش‌های افروخته مشاهده شود و آنگاه انوارِ غیبی به دید آید. ابتدا در صورتِ کواکبِ خرد و بزرگ و آنگاه بر مثالِ قمر مشاهده افتد^۳ و بعد از آن بر شکل^۴ شمس پیدا گردد و بالجملة چون انوار به کلی از [M] 54b حجب بیرون آید، خیال را در وی تصرف نماید. الوان [AE 67a] بر خیزد.

عزیزان انوار را هفت مرتبه گفته‌اند و از همدگر فرق کرده‌اند^۵ و شروع به تفصیلِ او کردن در خورد. این مختصر نیست. أمّا^۶ ضعیف گوید^۷؛

- ۲۱۵ -

[مضارع: مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن]

ز انوارِ سبعه یاران گفتند و هم شنیدند   بالاتر از سیاهی رنگی دگر نباشد
من این و آن ندانم جز فضل و^۸ رحمت^۹ او   بگذر ز غیر جانان نوری دگر نباشد

چون الوان بر خیزد در بی رنگی و بی صورتی و بی محلی و بی شکلی و بی هیئتی و^{۱۰} بی کیفیتی مشاهده افتد^{۱۱} که آن، نور مطلق است که از این همه پاک

۱ حال M, AE: احوال P

۲ بروق M, AE: آن P

۳ افتد M, AE: شود P

۴ شکل M, AE: - P

۵ کرده‌اند P: کردند M, AE

۶ أمّا P: - M, AE

۷ گوید M, P: گوید بیت AE

۸ و M, P: - AE

۹ رحمت AE, P: رحمتی M

۱۰ بی شکلی و بی هیئتی و M, AE: - P

۱۱ افتد M, AE: شود P

و منزله است.^۱ چنانکه ابراهیم نبی را^۲ علیه السلام در مرتبه‌ی اول به قدر صیقلِ دل صورتِ کوکب^۳ خرد^۴ مشاهده شد^۵ و بعد از آن ماه و بعد از آن آفتاب. چون حجب به کلی بر خیزد و مقام شهود بی واسطه میسر شود و گوید؛ "ما نظرتُ في شيءٍ إلا و^۶ رأيتُ الله قبله." و اگر در بحر بی پایان شهود مستغرق شود و وجودِ مشاهده [P 106a] متلاشی شود وجودِ شاهد ماند.^۷ بس در بحر وجودِ مطلق مستهلک و مستغرق و متلاشی^۸ گشته باشد. قال الجنید في هذا^۹ الإستغراق؛ "ما في الوجود^{۱۰} سوى الله."

- ۲۱۶ -

بیت ۱۱

بنده دایم خلعت و ادرارِ جوست   خلعتِ عاشق همه دیدارِ اوست^{۱۲}
[AE 67b]
صد کتاب ار هست جز یک باب نیست   صد^{۱۳} جهت را قصد جز محراب نیست^{۱۴}

۳۵۹

^۱ است AE, P - M

^۲ را : - M, AE P

^۳ کوکب M, AE : کوکب P

^۴ خرد AE : خورد M - P

^۵ شد M, AE : می شد P

^۶ و P : - M, AE

^۷ ماند M : ماند و AE, P

^۸ و متلاشی M : - AE, P

^۹ هذا M, AE : هذه P

^{۱۰} الوجود M, AE : الجبة P

^{۱۱} بیت M, AE : مثنوی P

^{۱۲} .Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 953

^{۱۳} صد M, AE : شش P

^{۱۴} .Rûmî, a.g.e., s. 1191

و بعد از تلاشی خلعت بقاء بالله تشریف^۱ فرماید حقیقت؛ "هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ
وَالظَّاهِرُ وَ [M 55a] الْبَاطِنُ"^۲ ظاهر شود به^۳ تشریف خلافت. "إِنِّي جَاعِلٌ فِي
الْأَرْضِ خَلِيفَةً"^۴ مشرف شود و قائم مقام حضرت سلطنت شود و تصرف او در
عالم ظاهر و باطن نافذ گردد.^۵ در این مرتبه از تلاشی محفوظ بود.

- ۲۱۷ -

بیت^۶

سرّ غیب او^۷ را توان آموختن وقت گفتن لب تواند دوختن^۸

فإذا سبقت للعبد من الله السعادة فغفاته كلّها أذكار وإذا سبقت للعبد من الله
شقاوة فأذكاره كلّها غفلة.

- ۲۱۸ -

شعر^۹

من لم يكن للوصال أهل^{۱۰} فكلّ إحسانه ذنوب^{۱۱}

- ۲۱۹ -

کاملی گر خاک گیرد زر شود ناقص ار زر برد خاکس تر شود
جهل آید پیش او دانش شود جهل شد علمی که در ناقص رود^{۱۲}

^۱ تشریف :AE, P شریف M

^۲ Kur'ân-i Kerîm 57/3.

^۳ به :M, P - AE

^۴ Kur'ân-i Kerîm 2/30.

^۵ گردد P: بود AE, M

^۶ بیت :M, AE مثنوی P

^۷ او :M, AE آن P

^۸ .Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 567

^۹ شعر :M, AE - P

^{۱۰} أهل :M, AE أهلا P

^{۱۱} ذنوب :M: ذنوب بیت AE: ذنوب مثنوی P

^{۱۲} .Rûmî, a.g.e., s. 98

هر که به ذکر قلبی بی حرف و صوت مشغول شود سعادتِ ازل و ابد بیابد
و با دوست بی کام و زبان راز گوید. تا خود را فراموش نکنی. او را با حقیقت^۱
یاد نتوانی^۲ کرد. چنان یاد باید کرد^۳ که یاد نتوانی کرد [AE 68a] از غایتِ
انس. زیرا یاد کردن، بعد از فراموش بود.

- ۲۲۰ -

مصرع

یادت نکنم نه فراموش منی ۳۶۵

- ۲۲۱ -

شعر^۴

فوالله إني لست أذكره فكيف أذكره إذ لست أنساه ۳۶۶

تو او را یاد نتوانی کرد تا او ترا اول یاد نکند. نتیجه‌ی یاد کردن تو نفی ما
سوای حق کردن است و با دوست^۵ انس گرفتن^۶. یاد کردن او ترا محو کردن
است. ترا از تویی تو. زیرا هیچ حجاب برابر هستی تو نیست. با جمعیت خواهی
از تعلق دل را ببر. وصلت خواهی از خود بمرد^۷ و قدم پیش نیست.

- ۲۲۲ -

نظم^۸

ز دنیا تا بعقبی نیست بسیار ولی در ره وجود^۹ تست دیوار^{۱۰} [M 55b] ۳۶۷

^۱ او را با حقیقت M, AE: با حقیقت او را P

^۲ نتوانی P: توانی M, AE

^۳ کرد P: M, AE -

^۴ شعر M, AE: P -

^۵ دوست M, AE: او P

^۶ گرفتن M: گرفتن است AE, P

^۷ بمرد AE, P: بمیرد M

^۸ نظم M: بیت AE: عطار P

^۹ وجود M, P: وجودی AE

^{۱۰} Attar, *Esrâr-nâme*, s. 69.

گر آنجا بایدت کز من شنیدی   بمیر از خویشتن آنجا^۱ رسیدی
 گر اینجا^۲ از وجود خود بمیری   هم اینجا^۳ حلقه‌ی آن در بگیری^۴
 طلب کار^۵ خلاصی همچو ما کن   رهایی بایدت خود را رها کن
 بمیر از خویش^۶ تا یابی رهایی   که با مرده نگیرند آشنایی
 هر آنگاهی که از خود دست شستی   تو آن جست^۷ از همه دانی بجستی^۸

[P 106b]

۳۷۲

"وَأَذْكُرُ رَبَّكَ إِذَا نَسِيتَ"^۹ ما سواه در این مقام دست دهد و این [AE 68b]
 نتیجه‌ی محبت ذاتی است. مرتبه‌ی محبت^{۱۰} بس بلند است و مقام عالی است^{۱۱} تا
 کی را نصیب کنند. بر این منصب عالی و هر که سپر تیر بلا شد و^{۱۲} هدف جور
 و^{۱۳} جفا شد و از سر و جان گذشت این مقام از آن وی است.^{۱۴} و این مقام^{۱۵} انبیا^{۱۶} و
 اولیا است. زیرا سنت انبیا علیهم السلام و سیرت اولیا رضوان الله تعالی^{۱۷} علیهم
 أجمعین رضاء بالقضاء است. ضعیف گوید؛^{۱۸}

^۱ آنجا :P: کانجا M, AE

^۲ اینجا :P: اینجا M, AE

^۳ اینجا :P: آنجا M, AE

^۴ Attar, *Esrârname*, s. 89.

^۵ کار :M, AE: کاری P

^۶ خویش :M, P: خویشتن AE

^۷ جست :M, AE: گفت P

^۸ Attar, *a.g.e.*, s. 90.

^۹ Kur'ân-ı Kerîm 18/24.

^{۱۰} ذاتی است مرتبه‌ی محبت :AE, P: M -

^{۱۱} است :P: M, AE -

^{۱۲} و :AE, P: M -

^{۱۳} و :AE, P: M -

^{۱۴} است :M, P: است بیت؛ بیزارم از آن دل که درو در دنیا شد، هر کس که بترسد ز بلا مرد

نیاشد AE

^{۱۵} مقام :M, P: مقام مقام AE

^{۱۶} انبیا :P, AE: انبیا است M

^{۱۷} تعالی :M: AE, P -

^{۱۸} گوید :M, P: گوید بیت AE

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعيل فاعلن]

گر طالبِ الهی طلب کن رضای دوست   گر جور و ورا^۱ جفا بکند روا ازو متاب^۲
اندر هوای وصل تو آتش زخم بغير   وین^۳ آب روی بس^۳ که شوم بر درت تراب

"إذا أحبَّ الله تعالى عبدا صبَّ عليه البلاء صبًّا فلا بدَّ لك [من] الصبر
والإصطبار."^۴

بیت

صد هزاران کیمیا حق آفرید   کیمیایی همچو صبر آدم^۵ ندید^۶

[و]أشدَّ أنواع الصبر الإصطبار وهو السكون تحت موارد البلاء بالسرِّ والقلب والروح. والصبر يكون بالنفس فقط. فلا بدَّ للمحب الإصطبار على البلاء والضرِّ علامة الإصطبار لما انكشف الضرُّ وبلاء [M 56a] أيوب فقال؛ "مَسَّنِي الضُّرُّ"^۷ لفقدان ثواب البلاء. لأنَّه يطالع في البلاء العقوبة. فيقول لعلي فيه عقوبة ومرة يطالع الكرامة [AE 69a] ومرة يطالع الإستدراج. فيقول في صبري مستدرجا فلما تشتت عليه الخواطر فقال؛ "مَسَّنِي الضُّرُّ" من تشتت هذه الخواطر. كما قال تعالى؛ "وَأَيُّوبَ إِذْ نَادَى رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِيَ الضُّرُّ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَكَشَفْنَا مَا بِهِ مِنْ ضُرٍّ"^۸ إستجاب دعاؤه وفتح أبواب الرضاء للبلاء.

^۱ و P, M: AE -

^۲ وین M, AE: أين P

^۳ بس AE: بس است M, P

^۴ Ibn-i Mâce, Bâbu's-sabri 'ala'l-belâi, nr. 4031; Ahmed b. Hanbel, Ehâdisu ricâlin min ashâbi'n-nebiyyi (s.a.v), nr. 23623.

^۵ آدم M, P: هیچ کس AE

^۶ Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 495

^۷ Kur'ân-ı Kerîm 21/83.

^۸ ضرّ AE, P: ضرّ إليه M. Kur'ân-ı Kerîm 21/83-84.

مثنوی مولوی^۱

عاشقم بر لطف و بر قهرش بجد   بو العجب من عاشق این هر دو ضد
این^۲ عجب بلبل که بگشاید دهان   تا خورد^۳ او خار را با گلستان
این چه بلبل این نهنگ آتش‌یست   جمله ناخوش‌ها ز عشق او را خوشیست^۴
صاحب دل را ندارد آن^۵ زیان   گر خورد او زهر قاتل را عیان^۶

اگر خواهی که سیرت انبیا علیهم السلام و روش اهل الله^۷ بر تو روشن شود^۸ با فقرا جلیس [P 107a] و انیس باش^۹ و صبر را کار فرمایی. قوله تعالی؛ "وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ"^{۱۰}. امر الله تعالی إلى الأغنياء بمخالطة الفقراء الذين يدعون ربهم بالغدات والعشي^{۱۱} والصبر معهم والإستئان^{۱۲} بسنتهم. لأن صحبة الصالحين والفقراء الصادقين عيش أهل الجنة [AE 69b] تنقلب من الرضاء إلى اليقين ومن اليقين إلى الرضاء ومن التجريد إلى التفريد ومن التفريد إلى التجريد.^{۱۳} لأنهم متكئين على أرائك الأنس في رياض القدس.

^۱ مثنوی مولوی M: بیت AE: مثنوی P

^۲ این AE, P: ای M

^۳ خورد M, P: خرد AE

^۴ Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 96

^۵ آن P: او AE, M:

^۶ Rûmî, a.g.e., s. 97

^۷ اهل الله AE, M: اولیا P

^۸ شود AE, M: گردد P

^۹ باش P: بودن AE, M:

^{۱۰} وَجْهَهُ AE, P: وَجْهَهُ الآية M. Kur'ân-ı Kerîm 18/28.

^{۱۱} العشي M, P: العشي الآية AE

^{۱۲} الإستئان AE, M: إستئان P

^{۱۳} من التفريد إلى التجريد M: بالعكس AE, P

چنانکه^۱ سرور انبیا علیهم السلام سید [M 56b] المرسلین وخاتم النبیین بوده^۲ و^۳ به شرف "لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ"^۴ مشرف بوده و فخر به اینها^۵ نکرده^۶ دایم^۷ "الفقرُ فخری"^۸ فرموده.^۹ آنها که دوست را در غنا جویند سرّ این را نمی دانند و در این معنی متابعت سنت حضرت رسول علیه السلام نکرده اند.^{۱۰} دل ایشان در غفلت فرو مرده است.^{۱۱} "فالغفلة تورث"^{۱۲} نسیان ذکر ربّه. "فسكت^{۱۳} القلب وهلك [ت] الجوارح وبطل [ت] الأجساد بسبب^{۱۴} عدم مراعاة أحواله مع الله تعالى.^{۱۵} فالغفلة عقوبة القلب وهو حجابها عن المنعم وعلامة الغفلة إهمال ما أمرت به ونسيان تواتر النعم عندك ومتابعة النفس على ما تشتهيها وهو يورث طول الأمل فيسكن سرّه إلى شيء سوى الحق تعالى^{۱۶} و يورث الفطرة وإبطال الوقت بالبطالة. قوله تعالى؛ "وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَن ذِكْرِنَا"^{۱۷} اشارت است^{۱۸}

^۱ چنانکه :M, P - AE

^۲ بوده :M بود :AE - P

^۳ علیهم السلام سید المرسلین وخاتم النبیین بوده و :M, AE - P

^۴ Kur'ân-i Kerîm 48/2.

^۵ اینها :M, AE : این P

^۶ نکرده :M, AE : نمی کرد P

^۷ دایم :M, AE - P

^۸ Aclûnî, a.g.e., C. 2, s. 86.

^۹ فرموده :M, AE : فرمود P

^{۱۰} نکرده اند :P : نکرده M, AE

^{۱۱} است :P - :M, AE

^{۱۲} تورث :M, AE : یورث P

^{۱۳} فسكت :M, AE : فسدت P

^{۱۴} بسبب :AE, P : وسبب M

^{۱۵} تعالى :P - :M, AE

^{۱۶} تعالى :M, AE - P

^{۱۷} Kur'ân-i Kerîm 18/28.

^{۱۸} است :P : باشد M, AE

بر عزلت عن هذا^۱ القوم. هر که تابع نفس و هوا [AE 70a] شد دیگر^۲ از وی^۳ استقامت نمی آید^۴ مگر بعد از^۵ عذر^۶ و توبه خلاص یابد^۷ و^۸ روی به استقامت آرد.

- ۲۲۶ -

بیت^۹

مانع این ره هوا و شهوتست^{۱۰} و نه اینجا شربت اندر شربتست^{۱۱} ۳۸۰

والعمل الصالح والتقوى يورث الاستقامة الذين صدقوا الله في الأرزاق الكفاية وطلبوا الرزق من [ال]جهة التي أباح الله طلبه. فإنَّ الله لا يضيع^{۱۱} سعيهم في طلب مرضاته ويسهل عليهم سبيل التوكل ليستغنوا بذلك عن الطلب والحركة ويخرجهم من ضيق الطلب إلى فسحة التوكل. المتوكلون هم المتكئون على أرائك الأنس في مقام [M 57a] القرب وميادين الرحمة ومشرفين^{۱۲} على بساط^{۱۳} الوصلة يشاهدون جمال ربهم. لأنهم حبيب ربهم. لأنَّ الله يحب المتوكلين.

بیت^{۱۴}

نیست کسی از توکل خوبتر^{۱۵} چیست از تسلیم خود محبوبتر^{۱۶} [P 107b] ۳۸۱

^۱ عن هذا M, AE: از این P

^۲ دیگر M, AE: - P

^۳ وی و M, AE: وی P

^۴ آید P: آید إلا M, AE

^۵ بعد از M, AE: - P

^۶ عذر M, AE: با عذر P

^۷ خلاص یابد M, AE: و اخلاص P

^۸ و M: AE, P -

^۹ بیت M, AE: مثنوی P

^{۱۰} .Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 221

^{۱۱} يضيع M, P: يضيع لا يضيع AE

^{۱۲} والمشرفون Manaya uygun kullanim;

^{۱۳} بساط P: بساطين M, AE

^{۱۴} بیت M, AE: مثنوی P

^{۱۵} .Rûmî, a.g.e., s. 59

توکل آن است که چشم جانت بر فراغتِ حق افتد تا با حق از غیر حق فارغ باشی^۱ و راه از او به او بری و در رسم نروی. اگر از او به رسم او نگری در توکلِ خامی و اگر از او در او نگری در توکلِ موحدی و از شبهاتِ نفسانی خلاص بی زحمتِ [AE 70b] فضولی^۲ نفسِ آسوده مانی. چون منظورِ حق گشتی محفوظِ حق^۳ و در عصمتِ او بی^۴ معصومِ حق گئی به غیر حق آسوده^۵ شود "وَذَلِكَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ"^۶ ومألوف الروح التوکل والثقة بالله والیقین والصبر والرضاء والتسليم والأنس بالله والمحبة له ومألوف النفس الأهل والعیال والمال والأولاد وطول الأمل وسائر الصفات الذميمة كلها من زينة الحياة الدنيا "الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا"^۷ ولا ينجو من^۸ زينة الحياة الدنيا إلا من كان باطنه مزينا بأنوار المعرفة وضياء المحبة ولمعان الشوق. ضعيف گوید؛^۹

- ۲۲۷ -

[هزج: مفعول مفاعیلن مفعول مفاعیلن]

۳۸۲ ما آب حیاتِ خویش^{۱۰} شوقِ دلِ خود دانیم ای پیکِ براقم را با وصلِ تو مقرون کن

و ظاهره مزین باداب الخدمة و شرف الهمة. فيغلب زينة باطنه على^{۱۱} زينة

[ال]حياة الدنيا. ضعيف گوید؛^{۱۲}

^۱ باشی P: - M, AE

^۲ فضولی M: فضول AE, P

^۳ حق M, AE: گشتی P

^۴ او بی M, AE: او باشی P

^۵ آسوده P: آلوده M, AE

^۶ 6/16 Kur'ân-i Kerîm.

^۷ 18/46 Kur'ân-i Kerîm.

^۸ من M, P: از AE

^۹ گوید M, P: گوید بیت AE

^{۱۰} خویش P: جان M, AE

^{۱۱} على M, P: - AE

^{۱۲} ضعيف گوید M: ضعيف گوید بیت AE: بیت P

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

زینت دنیا چو زی پیره زن در لحاف پیره^۱ زن تو دم مزن
گر ترا دنیا بپیچد پیچ پیچ مغز خر خوردی تو ای نادان و^۲ پیچ

أهل الدنيا من كثر كلامه وماله [M 57b] وأمله وضحكه ونومه وغضبه.
قليل الرضاء. لا يعتذر إلى من أساء إليه. ولا يقبل معذرة من إعتذر إليه. كسلان
[AE 71a] عند الطاعة وشجاع عند المعصية. أمله بعيد وأجله قريب. قال^۳ عليه
السلام؛ "كلُّ آتٍ قريبٌ."^۴

بیت

عمر برفست و^۵ آفتاب تموز اندکی ماتد و^۶ خواجه غره^۷ هنوز^۸

أهل الدنيا لا يحاسب نفسه. قليل المعرفة. لا يشكر^۹ عند الرخاء ولا يبصر^{۱۰}
عند البلاء. كثير الناس عندهم قليل ويذكر^{۱۱} مساوي الناس.

بیت^{۱۲}

^۱ پیره M, AE: P

^۲ و M, AE: P -

^۳ قال M: قال النبي AE: وقال P

^۴ .Aclûnî, a.g.e., C. 2, s. 114

^۵ و M, P: AE -

^۶ ماند و P: ماند M, AE

^۷ غره P, AE: M

^۸ .Şirâzî, Külliyyât-ı Sa'dî - Golistan, s. 6

^۹ يشكر M: يشكرون AE: يشكرن P

^{۱۰} يبصر M: يبصرون AE: يبصرن P

^{۱۱} يذكر M: يذكرون AE, P

^{۱۲} بیت M, AE: مثنوی P

اهل دنیا غافلند و بی خبر لا جرم گویند عیبِ همدگر^۱

اهل دنیا به سببِ غمِ بی اندازه و به مشقتِ بسیار و کدورتِ [P 108a] دل و کثافتِ تن چشمِ دل ایشان رویِ صفا و جمعیت نمی بیند. زیرا سستی در کارِ آخرت و دون همتی^۲ و بی غیرتی در کارِ دین آرد. جهالت و انکار و ریا و تعصب و حقد و حسد و شهرت و شهوت و کبر و کینه و غضب و عجب، نقدِ وقتِ ایشان شود و از این صفاتِ صفت^۳ نیمه‌ی دیگر زاید. چنان شود که دیو بلکه بدتر از دیو شود و^۴ بلکه دیو از وی بگریزد.

- ۲۳۱ -

بیت^۵

چون شدی در خوی دیوی استوار می گریزد از تو دیو نابکار

دیو سوی آدمی شد بهر شر سوی تو ناید که از دیوی بتر^۶

[AE 71b] و دل از شغلِ دنیا بیمار گردد. هرگز جمعیت نیابد^۷ و طیب العنصر یؤدی إلى محاسن الأخلاق. لأنَّ الأخلاق تابعة للصَّحَّة. واعتدال المزاج ومحاسن الأخلاق یؤدی إلى صفاء القلب من الغل و [M 58a] أنواع الصفات الذميمة. و صفاء القلب یؤدی إلى المحبَّة والمحبَّة تؤدی إلى الأُنس والأُنس یؤدی إلى الهیبة والعظمة. وهما یؤدیان إلى الوجد والحال. وهما یؤدیان إلى فناء ما سوی

^۱ همدگر P, AE: یکدگر Rûmî, Külliyyât-i Mesnevî-i Manevî, s. 261 M

^۲ همتی P: همت M, AE

^۳ صفات M, P: صفات‌های AE

^۴ شود و P - M, AE:

^۵ بیت M, AE: مثنوی P

^۶ Rûmî, a.g.e., s. 111

^۷ نیابد AE: نیاید M, P

الحق. وهو يؤدي التوحيد. وهو يؤدي الإستغراق في بحر الأحدية والألوهية. وهذا^١
الإستغراق يؤدي إلى بقاء بالله. ضعيف كويد؛^٢

- ٢٣٢ -

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

گر بقا بعد از فنا هر دم رسد بر جان و دل تشنه لب گردد الهی گویدش هل من مزید

٣٨٩

خواس، فرزندِ قالب است. پرواز او حظوظِ قالب بیش نیست و عقل^٣ مدبر
قلب است. باید که حس^٤ در فرمانِ عقل بود و عقل چاکرِ شرع گردد.^٥ تا افعال و
اقوال و احوال او با ترازوی شرع راست آید. قوله تعالى "وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ
الْقِسْطَ"^٦ ميزان العدل ميزان^٧ الله في الأرض. فمن وزن أعماله بميزان العدل فهو
من العابدين ومن وزن حركاته بميزان العدل فهو من المحبين [AE 72a] ومن
وزن خطراته وأنفاسه بميزان العدل فهو من العارفين. وميزان العدل في الدنيا
ثلاثة؛ ميزان للقلب والروح وميزان للمعرفة والسرّ وميزان للعقل والقلب. فميزان
الأول الأمر والنهي. [و]كفتاهما الوعد [P 108b] والوعيد. [و]يكفيه الكتاب
والسنة.^٨ ينال الدرجات في الجنان. وميزان الثاني الرضاء والسخط. [و] يكفيه
الهرب والطلب. نجى من الذي هرب ووصل إلى ما طلب. قوله تعالى "فَلَا يَأْمَنُ
مَكْرَ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ"^٩ ومن كان في الدنيا على الهرب [M 58b] وخروجه
منها على الطلب. فعاقبته إلى غايته الطرب. فمن أراد الوصول إلى المسبب فعليه

^١ هذا M, AE: هذه P

^٢ كويد M, P: كويد بيت AE

^٣ عقل M, P: قلب AE

^٤ حس M, P: حسن AE

^٥ گردد M, AE: بود P

^٦ Kur'ân-i Kerîm 21/47.

^٧ العدل ميزان M - AE: P

^٨ السنة M, P: سنة AE

^٩ Kur'ân-i Kerîm 7/99.

بالهرب من السبب إلى المسبب. فإنَّ السبب حجاب كلِّ طالب. وميزان الثالث الإيمان والتوحيد. [و]كفَّناه الثواب والعقاب. أصاب الدرجات في الرضوان وهو في كرم الرحيم الرحمن. قوله تعالى "وَرَزَقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَأَبْقَى" ^١ وهو التوكُّل. لأنَّه أبقى للمؤمنين من الطلب وخير له من السعي والتعب. لأنَّ الله تعالى ^٢ منع الخلق عن ^٣ النظر إلى الدنيا وهو تسلية للفقراء ^٤ وتغذية لأهل الدنيا على وجه الإستحسان. فقال "وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِّنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا" ^٥

هر كه طالب آرزوي [AE 72b] نفس و زينتِ دنيا باشد كودكى است. زيرا خدای ^٦ تعالى دنيا را لعب و لهو گفته است؛ "أَنَّهَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ" ^٧ الآية. ^٨ و بالعب و لهو ^٩ كودكان مايل و ^{١٠} مشغول می ^{١١} باشند. اقوال و افعال ^{١٢} كودكان را اعتبار نباشد. ^{١٣} إنّما الدنيا ^{١٤} لعب لمن جمعه ولهو لمن يرث ^{١٥} عنه. هذا تعزية للفقراء وتقریح للأغنياء.

مثنوی ^{١٦}

^١ Kur'ân-ı Kerîm 20/131.

^٢ تعالى P: - AE, M

^٣ من Manaya uygun kullanım;

^٤ للفقراء P, M: - AE

^٥ Kur'ân-ı Kerîm 20/131.

^٦ حق P: M, AE خدای

^٧ Kur'ân-ı Kerîm 57/20.

^٨ الآية P: - AE, M

^٩ و بالعب و لهو P: لهو را M, AE

^{١٠} مايل و P: - M, AE

^{١١} می P: - M, AE

^{١٢} اقوال و افعال P: M, AE: افعال و اقوال

^{١٣} نباشد P: M, AE: نیست

^{١٤} إنّما الدنيا P, AE: إنّها M

^{١٥} يرث P, AE: يرثه M

^{١٦} مثنوی P, M: مثنوی مولوی AE

گفت دنیا لعب و^۱ لهو^۲ است و شما ۳۹۰
 از لعب بیرون نرفتی^۵ کودکی
 جنگِ خلقان همچو جنگِ کودکان
 جمله باشمشیر چوبین^۶ جنگشان
 باش تا روزی که محمولانِ حق
 همچو طفلان جمله‌تان دامن سوار ۳۹۵

کودکید^۳ و راست^۴ فرماید خدا
 بی زکاتِ روح کی باشی زکی
 جمله بی معنی و بی مغز و مهان
 جمله در^۷ لا ینفعی آهنگشان
 اسب تازان بگذرند^۸ از نه طبق
 گوشه‌ی دامن گرفته اسبوار^۹

[M 59a]

- ۲۳۳ -

شعر^{۱۰}

سوف تری؛ إذ^{۱۱} إنجلی^{۱۲} الغبار^{۱۳} أفرس^{۱۴} ترکب أم حمار ۳۹۶

۱ لعب و P: لهو M: لهو و AE

۲ لهو P: لعب M, AE

۳ کودکید P: کودکیست M: - AE

۴ و راست M, P: دور است AE

۵ نرفتی M, AE: نباشی P

۶ چوبین AE, P: خونین M

۷ در AE, P: - M

۸ بگذرند P: بگذرد M, AE

۹ .Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 190-191

۱۰ شعر M, AE: - P

۱۱ إذ M: إذا AE: أذی P

۱۲ انجلی AE, M: جلی P

۱۳ الغبار AE, P: أم M

۱۴ أفرس AE, P: فرس M

حجابِ عوامِ نفس و تن پرستی است و ایشان طالبِ مال و جاه و غرور
باشند^۱ و حجابِ زاهدان دیدِ طاعت^۲ و دیدارِ ثواب^۳ و دیدارِ کرامت^۴ و پندارِ
گونگون باشد. علامتِ عارف آن است که^۵ دنیا را به نزد او خطر نبود.

- ۲۳۴ -

بیت

ورت^۶ مال و جاهست^۷ و^۸ زرع و^۹ تجارت چو دل با خدایست خلوت نشینی^{۱۰} [AE 73a]

[P 109a] و عقبی را به نزد او اثر نبود^{۱۱} و مولی را به نزد او با دل نبود و
هر که مرتبه‌ی مبلغِ رجال رسیده بود اگر تمام ملکِ دنیا از آن وی بود، محبت
نکند و یک نفس از حق جل ذکره غافل نمی باشد.^{۱۲}

- ۲۳۵ -

ضعیف گوید^{۱۳}

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

چیسست دنیا از خدا غافل شدن نه قماش و نقده^{۱۴} و فرزند و زن^{۱۵} ۳۹۸

^۱ باشند AE, P: باشد M

^۲ طاعت M: طالب AE

^۳ ثواب M, P: کرامت AE

^۴ کرامت M, P: ثواب AE

^۵ که M, P: AE -

^۶ ورت AE: گرت M, P

^۷ است M, P: AE -

^۸ و M: ورت AE, P

^۹ و M: AE, P -

^{۱۰} .Şîrâzî, Külliyyât-ı Sa'dî - Golistan, s. 70

^{۱۱} نبود M, P: AE -

^{۱۲} نمی باشد M, AE: نباشد P

^{۱۳} ضعیف گوید P: بیت M, AE

^{۱۴} نقده M, P: نقده AE

^{۱۵} .Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 62

وقال الصديق^١ رضوان الله عليه^٢ في الإبتداء "اللهم إيسر لي الدنيا و زهّدي فيها." یعنی دنیا را بر من گشاده گردان. آنگاه مرا^٣ از آفتِ او نگاه دار تا هم درجه‌ی شکر و انفاق یافته باشم و هم مقامِ صبر. چون بنده‌ی حق به کمال رسد و به محلّ تمکین مکرم گردد منتظرِ ارادتِ حق سبحانه می باشد و ارادتِ حق را تابعِ ارادتِ خود نسازد تا به هر صفت که آید و^٤ می دارد^٥ راضی باشد و اگر فرماید که "فقیر باش"^٦ فقیر می باشد. چنانکه الصدیق را^٧ در ابتدا دویست شتر را در یک روز به راهِ حق به فقرا ایثار کرد و اگر گوید که^٨ "امیر باش" امیر می باشد. چنانکه الصدیق را در انتها [M 59b] قال الصديق^٩ رضي الله عنه "والله ما كنت حريصا على الإمارة يوما وليلة ولا كنت فيها راغبا ولا سألتها الله [AE 73b] عز وجل في سرّ وعلانية وما لي في الإمارة من راحة."

- ٢٣٦ -

بیت^{١٠}

این چنین قفلِ گران را ای ودود کی تواند جز که فضلِ تو گشود^{١١} ٣٩٩
هر که از دیدار برخوردار شد این جهان در چشم او مردار شد^{١٢}

^١ الصديق P: صديق اكبر M, AE

^٢ رضوان الله عليه M, AE: رضي الله عنه P

^٣ آنگاه مرا M, AE: و P

^٤ آید و M, AE: - P

^٥ دارد P, AE: دارد و M

^٦ باش P, AE: می باش M

^٧ را M, AE: - P

^٨ که M, AE: - P

^٩ الصديق P: صديق M, AE

^{١٠} بیت M, AE: مثنوی P

^{١١} .Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 337

^{١٢} .Rûmî, a.g.e., s. 248

سنن الأنبياء والصدّيقين التفويض والتسليم والرضاء بالمقدور "وَيَهْدِيكُمْ سُنَنَ
الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ"^١، "وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ"^٢ الآية.^٣

العبودية ترك علائق العبادة. [و] أصلها ستة أشياء. التعظيم بما عظم الله
وعنده الإخلاص والحياء وعنده اضطراب القلب والخوف وعنده ترك الذنوب
والرجاء والمحبة وعندهما الطلب والشوق والهيبة وعندهما ترك الاختيار. فمن لم
تتم له هذه العبودية والمقامات والدرجات فهو راجل في العبودية. فلا تحصل
العبودية إلا بترك الاختيار وملازمة الدلّ والإفتقار. وللعبودية سبعة خصال؛ الوفاء
بالعهد والحفظ بالحدود والرضاء بالموجود والصبر على المفقود والخدمة للمعبود
والمحبة للودود والرجاء إلى لقاء المقصود وعنده متابعة الرسول عليه السلام
والتخلّق بأخلاقه. [و] من لم يكن للعبودية أهلا لم يتم [P 109b] صلاته. لأنك لو
صليت بقلب مشغول ألف سنة فمأء أنت على شيء من الجنة ولقاء الحق. لأنّ
[AE 74a] شغلك^٥ بالدنيا يطول^٦ أملاك بقصر^٧ همّتك عن درك المقامات
والدرجات. [M 60a] قوله تعالى؛ "لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى"^٨. إشارة إلى
صلاة الغافلين. لأنّ السكر على أنواع. سكر الخمر وهو أسرعها^٩ إفاقة^{١٠} و سكر
الغفلة وسكر الهواء والشهوة وسكر الدنيا وسكر المال وسكر المنصب وسكر
الرياسة وسكر الأهل و^{١١} الأولاد وسكر المعاصي وسكر الغرور وكل هذه [و] ما

^١ Kur'ân-i Kerîm 4/26.

^٢ Kur'ân-i Kerîm 4/36.

^٣ الآية M: - AE, P

^٤ فما M, P: فيما AE

^٥ شغلك M, AE: يشغلك P

^٦ يطول AE: بطول M, P

^٧ بقصر M: قصرت AE, P

^٨ سُكَارَى AE, P: سُكَارَى الآية M. Kur'ân-i Kerîm 4/43.

^٩ أسرعها M, AE: أسرع P

^{١٠} إفاقة AE: أفة M: الإفاقة P

^{١١} الأهل و M, AE: - P

يشبهها يمنع صاحبه عن إتمام صلوته بالحضور وعن القيام بشرط العبودية التي هي معنى الإحسان. "لأنَّ الإحْسَانَ أَنْ تَعْبُدَ اللَّهَ تَعَالَى كَأَنَّكَ تَرَاهُ وَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ."^١

- ٢٣٧ -

بيت^٢

٤٠١ ز اول روز مشغولان خويشيم^٣ همه از مستي غفلت خرابيم^٤

فلا تياس أيها السالك. لعلك تصفوا^٥ بعد قطع المهالك. وحقيقة العبودية انجذاب القلوب إلى الفناء.^٦ "إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ"^٧ الآية.^٨ قال بعضهم "أن لا يطالع شيء سره سوى الله تعالى^٩ لأن^{١٠} رؤية العمل ورؤية النفس وطلب الثواب على العمل وطلب المدح عليه^{١١} كلها من أنواع الشرك الخفي [AE 74b] الذي أخبر الله تعالى.^{١٢} قال رسول الله صلى الله عليه وسلم حاكيا عن ربه؛ "مَنْ عَمَلَ عَمَلًا شُرَكَ فِيهِ غَيْرِي فَأَنَا مِنْهُ بَرِيءٌ."^{١٣}

پس عمل عبوديت^{١٣} و طلب ثواب، خواجگی و تجارت است. زیرا در برابر دو رکعت نماز با غفلت چندان از جنان و حور و غلمان و کوشک و قصور طمع

^١ Buhârî, Kitâbu tefsîri'l-Kur'ân, Bâbu kavlihî enne'llâhe 'inde ilmi's-sâeti, nr. 4777; Müslim,

Kitâbu't-tahâreti, nr. 1.

^٢ بيت AE, M: عطار P

^٣ خويشيم AE, M: خويشيم خوابم P. Attar, *Esrârname*, s. 151.

^٤ Attar, *a.g.e.*, s. 157.

^٥ تصفوا AE, M: تصوا AE

^٦ الفناء P: الفناء قوله تعالى AE, M

^٧ Kur'ân-ı Kerîm 4/48.

^٨ الآية AE, P - :M

^٩ تعالى AE, M - :P

^{١٠} لأن AE, M: P أن

^{١١} عليه AE, M: عليها P

^{١٢} تعالى AE, P - :M

^{١٣} عمل عبوديت P: عبوديت با عمل AE, M

کردن^۱ از قصور بندگی است. پس بندگی در حقیقت، افکندگی و افتقار و نیاز با بی نیاز و نیستی است. [M 60b] بارها گفته شد که هر که در هستی جوید راه او دراز افتد. بلکه نمی یابد.^۲ بدان که هر که در ابتدای سلوک، عمل به عزیمت نکرده و با مخالفتِ نفس مشغول نشده^۳ و با ریاضت و مجاهده صفاتِ ذمیمه‌ی نفسانی به اوصافِ حمیده‌ی روحانی مبدل نکرده^۴ و به عالمِ دل نرسیده جمعیت و حضور و صفا حاصل نکرده^۵ و با صدق و اخلاص محبت و انسِ حق حاصل نکرده^۶ و نورِ یقین در درونِ جان و دل پیدا نشده و [P 110a] در بحرِ فنا تمام فانی نگشته و در بحرِ احدیت غوطه‌ها نخورده و غواصی‌ها نکرده و به مقام تمکین نرسیده که اجازتِ دعوتِ خلق بود^۷ به حق و آن خلعتِ خلافتِ بقا بالله است نپوشیده باشد.^۸ ضعیف گوید؛

- ۲۳۸ -

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

کسی را دعوی شیخی بود او همچو خری بندست خری^۹ گم کرده را جویی زیاده بان و سگبان پرس^{۱۰} ۴۰۲

^۱ طمع کردن M, AE: طلبیدن P

^۲ یابد AE, P: باید M

^۳ نشده M, AE: نشده باشد P

^۴ نکرده M, AE: نکرده باشد P

^۵ نکرده M, AE: نکرده باشد P

^۶ نکرده M, AE: نکرده باشد P

^۷ بود M, AE: است P

^۸ باشد P: M, AE -

^۹ خری AE: خر M - P

^{۱۰} ضعیف گوید؛ کسی را دعوی شیخی بود او همچو خری بندست، خری گم کرده را جویی

زیاده بان و سگبان پرس M, AE: P -

با این شرایط و^۱ [AE 75a] آداب موصوف نگشته دعوی شیخی و خلافت کند و با ارشادِ عوام^۲ مشغول شود؛^۳ "خَادِعُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَمَا يَخْدَعُونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ" الآية.^۴ چون دام‌ها نهادند و صیادی بنیاد کردند^۵ در دام ایشان جز کثرت نباشد.^۶ ضعیف گوید؛^۷

- ۲۳۹ -

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

هر که دار الملک بود آرام او غیر کثرت نبودش در دام او ۴.۳

اگر خواهی از این غل و از این^۹ بندگان خلاص یابی بنده شو سلطان مباش کوی شو، چوگان مباش. آفتابی را بگذار، ذره باش. صید شو،^{۱۰} صیاد مباش. دعوی شمعی مکن، پروانه باش و از خود بیگانه باش و به فقر و نیستی آشنا باش. امید است که خدای تعالی^{۱۱} از این ابتلا^{۱۲} ترا^{۱۳} خلاص دهد.^{۱۴}

- ۲۴۰ -

مثنوی^{۱۵}

^۱ و AE, P - M

^۲ عوام AE, M - P

^۳ شود AE, M: شود ضعیف گوید؛ کسی را دعوی شیخی بود او همچو خر بنده، خری گم کرده را خواهی ز پادبان و سگبان پرس P

^۴ Kur'ân-ı Kerîm 2/9.

^۵ الآية M - AE, P

^۶ بنیاد کردند AE, M: آغاز کنند P

^۷ نباشد P: نبود AE, M

^۸ ضعیف گوید M: ضعیف گوید بیت AE: مثنوی P

^۹ از این AE, M - P

^{۱۰} شو AE, M, P: باش AE

^{۱۱} تعالی M: تعالی ترا AE, P

^{۱۲} از این ابتلا AE, M - P

^{۱۳} ترا AE, M - P

^{۱۴} دهد AE, M: دهد از این ابتلا P

^{۱۵} مثنوی AE, M, P: بیت AE

[M 61a] [AE 85]	صید بودن بهتر از صیادیسست هم چو ما احمق که صید خود کند دام بر تو جز صداع و ^۱ قید نی رنج بی حد لقمه خوردن زو ^۲ حرام لیک او کی گنجد اندر دام کس دام بگذاری و دام او روی ^۳	عشق می گوید به گوشم پست پست در زمانه صاحب دامی بود شب شود در دام تو یک صید نی چون شکار خوک آمد صید عام آن که ارزد عشق را صیدست و بس تو مگر لپی و صید او شوی	۴۰۴
[AE 75b]	آفتابی را رها کن زره شو ^۴ رحم سوی زاری آید ای فقیر ^۵ دعوی شمعی مکن پروانه باش سلطنت بینی نهان در بندگی ^۶	گول من کن خویش را غره مشو روز را ^۷ بگذار و زاری را بگیر بر درش ساکن شو و بی خانه باش تا ببینی چاشنی زندگی	۴۰۹

و علم در سه چیز^۸ است. دل ذاکر و عقل شاکر و تن صابر. پنج چیزی عزیز است. توان گر برد بار و درویش خرسند خوار و گناهکار ترش^۹ کار و عالم پرهیزکار و امیر کار گذار از علم منفعت یابد و از کار عاقبت و از گفتار نصیحت. علم به حقیقت آن باشد که^{۱۰} [P 110b] به سبب قوت علم^{۱۱} در عمل چنان

^۱ و M, AE - P
^۲ زو P: در M, AE
^۳ او روی M, P: آوری AE
^۴ .Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 842
^۵ ر M, P: - AE
^۶ .Rûmî, a.g.e., s. 845
^۷ .Rûmî, a.g.e., s. 842
^۸ چیز M, AE: جز P
^۹ ترش M, P: تر AE
^{۱۰} که P: - M, AE
^{۱۱} علم M: علمی AE: عملی P

کوشد که اسرار مخلوقات و حقایق^۱ بر وی عیان شود و^۲ حجاب از چشم دل او بر دارند و به سبب الهام حق سبحانه اسرار الهی بر او کشف شود و ظهور حق را در همه موجود ببیند.^۳ هر که واقف اسرار حق باشد سرّ مخلوقات دانستن پیش او آسان بود.

- ۲۴۱ -

بیت

هر که واقف گشت بر اسرارِ هو سرّ مخلوقات چه بود پیش او [M 61b] ۴۱۴
هر که بر افلاک رفتارش بود بر زمین رفتن چه دشوارش بود^۴

[AE 76a] عالم را چهار خصلت باید؛ حلیمی و بی طمعی و پرهیزکاری و کینه نگیرد به آن کس که او را جفا کرده است. مرد آن نیست که^۵ بر سراب رود. چون چوب خشک و خس پا به هوا پرد چون مرغان و مگس. بلکه مرد آن است که آن که جفا کرده است، او را در دل کینه ندارد. گفته‌اند؛ سگساری و خرخاری و مردم ساری. یعنی سگساری بدی را بدی کردن است. خرخاری یعنی نیکی را نیکی کردن است. بدی را بدی کردن مرتبه‌ی سگان باشد. نیکویی را نیکویی کردن مرتبه‌ی خران باشد که چون^۶ خر خری را خارید^۷ لا جرم آن خر نیز او را^۸ خواهد خارید. مردم ساری آن است که آن که جفا کرده است او را در دل گینه ندارد. بلکه جفا کننده را دوست دارد از جهت مخالفت نفس.

- ۲۴۲ -

^۱ حقایق M, P: خلائق AE

^۲ و M: AE, P -

^۳ ببیند AE: M, P

^۴ .Rûmî, Külliyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 291

^۵ که M: AE, P -

^۶ چون M, AE: P -

^۷ خارید M: خارید و خری دگر او را AE, P

^۸ آن خر نیز او را M: AE, P -

بیت
نیکوان را دوست دار و هر که باشد در جهان   گر بدان را دوست داری کوی بردی از میان ^{۴۱۶}

طالب در این مرتبه از تقلید خشک خلاص یافته است. تسلیم تصرفاتِ حق
گشته و از خود چیزی باقی^۱ نمانده.

- ۲۴۳ -

بیت
رست از تقلید خشک آنگاه دل^۲   شد خلاص از قیدِ دامِ آب و گل^۳ [AE 76b] ^{۴۱۷}
سخن‌ها می رود چون آب زر پاک   و لیکن دیده‌ای داری پر از خاک^۴

و هر که به صحبت^۵ اهل الله پیوست و از غفلت خلاص شد و حضور و
جمعیت و صفا حاصل کرد [M 62a] سخنانِ اهل دنیا سرد نماید و سخن طعن
منکران طریق مستقیم نمی شنود و طریق صدق و صفا را پیش می^۶ گیرد.

- ۲۴۴ -

بیت
بانگِ سگ هرگز رسد^۷ بر گوش ماه   خاصه ماهی کاو بود خاصِ اله^۸ [P 111a] ^{۴۱۹}

و دل او سر چشمه‌ی حکمت شود. سخن او چون آب حیات، دل‌های مرده
را زنده گرداند.

- ۲۴۵ -

بیت

^۱ چیزی باقی M, AE: باقی چیزی P

^۲ .Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 610

^۳ و M, AE: - Kaynak bulunamadı.

^۴ Ferîdüddin Attar, Heylâcnâme, Gilan, İntişârât-ı Kitabhâne-i Sinânî, 1363, s. 26.

^۵ به M, P: در AE

^۶ می M, AE: - P

^۷ رسد M, P: - AE

^۸ .Rûmî, a.g.e., s. 240

۴۲۰ نیک منم ینبوعِ آن آبِ حیات   تا رهانم عاشقان را از ممات^۱
 آبِ خضر از جویِ نطقِ اولیا   می خوریم ای تشنه‌ی غافل بیا
 گر نبیند کور آبِ جو عیان   لیک داند چون سبو بیند گران^۲

از دوستی تو دوستی حق را توان دانستن. اگر ترا یاد نکند دوست تو او را
 نمی توانی یاد کرد. دوستی اول از طرفِ دوست است. لیکن میانِ میلِ تو و میلِ
 دوست فرقی است.

- ۲۴۶ -

بیت

۴۲۳ هیچ عاشق خود نباشد وصلِ جو   که نه معشوقش بود جویای او
 چون درین^۳ دل برقِ مهر دوست جست   اندر آن دل دوستی می دان که هست^۴
 حاصل آن که هر که او طالب بود   جان مطلوبش برو غالب بود [AE 77a]

فرق میانِ میلِ عاشق و معشوق آن است که یکی گذارنده است و یکی
 سازنده^۵ و یکی بی نشان و یکی با نشان.

- ۲۴۷ -

بیت

۴۲۶ لیک میلِ عاشقان لاغر کند   میلِ معشوقان خوش و^۶ خوش فر کند
 عشقِ معشوقان دو رخ افروخته   عشقِ عاشق جان او را سوخته^۷

^۱ .Rûmî, a.g.e., s. 609

^۲ .Rûmî, Külliyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 610

^۳ درین AE, P برین M

^۴ .Rûmî, a.g.e., s. 614

^۵ سازنده M, P سازنده است AE

^۶ و M - : P, AE

^۷ .Rûmî, a.g.e., s. 614

میلِ معشوقان نهانست و ستیر میلِ عاشق با دو صد طبل و^۱ نفیر^۲

عاشق [M 62b] چون به مقامِ قرب رسد وحدت و کثرت و بالا و پستی
یک رنگ نماید و از حبسِ تن خلاص یابد.

- ۲۴۸ -

بیت^۳

هر کجا دلبر بود خود همنشین^۴ فوقِ گردونست^۵ نه زیر^۶ زمین^۷
قرب نه بالا نه پستی^۸ رفتن است^۹ قربِ حق از حبسِ هستی رستن^{۱۰} است^{۱۱}

طالب چون بر^{۱۲} این مقام رسید از همه دام و دانه^{۱۳} و صید خلاص شد.

- ۲۴۹ -

بیت^{۱۴}

مطربِ عشق این زند وقتِ سماع^{۱۵} بندگی بند^{۱۶} و^{۱۷} خداوندی صداع^{۱۸}
بندگی و سلطنت معلوم شد^{۱۹} زین دو پرده عاشقی مکتوم شد^{۲۰}

[P 111b] چون بر این مقام رسید فنا و نیستی پیش آید.

^۱ و AE: M, P -

^۲ Rûmî, *Külliyât-ı Mesnevî-i Manevî*, s. 623

^۳ بیت M, AE: مثنوی P

^۴ گردونست M: گردونست و AE, P

^۵ زیر AE, P: روی M

^۶ Rûmî, *a.g.e.*, s. 619

^۷ پستی P: نیستی AE, M

^۸ رستن M, P: رفتن AE

^۹ Rûmî, *a.g.e.*, s. 620

^{۱۰} بر AE, P: در M

^{۱۱} از همه دام و دانه M, P: فنل و نیستی AE

^{۱۲} بیت M: - AE: مثنوی P

^{۱۳} بند M: بنده AE, P

^{۱۴} و AE: M, P

^{۱۵} Rûmî, *a.g.e.*, s. 629

بیت^۱

پس چه باشد عشق دریای عدم در شکسته عقل را آنجا قدم^۲ ۴۳۳

[AE 77b] چون این مقام^۳ رسید^۴ خود را و کمالات خود را حجاب ببند.
پروانه‌وار با جمال شمع احدیت و الوهیت بسوزد و^۵ فانی شود و هستی مجازی
خود را پیش هستی حقیقی بگذارد و جز دوست در جهان پیش نظر حقیقت‌بین او
ننماید.

بیت^۶

چون که عاشق دوست می جوید بتفت ۴۳۴
صد چو تو^۸ فانیسست پیش آن نظر
سایه‌ای و عاشقی بر آفتاب
همچنین جویای درگاه خدا
گر چه آن وصلت بقا^{۱۱} اندر بقاست^{۱۲}
چونکه معشوق آمد^۷ آن عاشق بر رفت
عاشقی بر نفی خود خواجه مگر
شمس آید سایه لا گردد شتاب^۹
چون خدا آمد شود جوینده^{۱۰} لا
لیک از اول آن فنا اندر فناست^{۱۳}

^۱ بیت M, AE: مثنوی P

^۲ Rûmî, Külliyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 629

^۳ مقام M, AE: معام را P

^۴ رسید M, AE: رسد P

^۵ و M, P: AE -

^۶ بیت M, AE: مثنوی P

^۷ آمد M, P: آید AE

^۸ جو تو M, P: تو چون AE

^۹ Rûmî, a.g.e., s. 624

^{۱۰} جوینده P: جویند M, AE

^{۱۱} بقا AE, P: لقا M

^{۱۲} بقاست AE, P: لقاست M

^{۱۳} فناست M, AE: فناست مثنوی P

هستی اندر نیستی بتوان نمود^۱ هستی اندر نیستی خود طرفه بود^۲ ۴۳۹

[M 63a] ضعیف گوید؛^۳

- ۲۵۲ -

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

چونکه کندی^۴ جوی خود تا بحر بی پایان او بعد از آن دریا روان شد جو و جو جویان کجاست ۴۴۰

درویشی چه است؛ بر کندن و پیوستن بر کندن از غیر و پیوستن به حق سبحانه. "الإستیناس بالخلق یوجب الأفلاس عن أنس الحق." هر چند از خلق گسسته‌تر بود به حق پیوسته‌تر بود و آتش درد طلب [AE 78a] در درون دل و^۵ جان طالب زبانه زدن گیرد و طالب دوستان وی شود و در مراد ایشان نامرادی را کار فرماید و هر که طالب آرزوی خود است به مقصود و مطلوب نمی رسد.

- ۲۵۳ -

بیتِ مثنوی^۶

تو به هر حالی که می باشی طلب آب می جو دایما ای خشک‌کلب ۴۴۱
کاین طلب‌کاری مبارک جنبش‌یست این طلب در راه حق مانع کش‌یست
این طلب مفتاح مطلوبات تست این سپاه و نصرت رایات تست^۷
آب کم جو تشنگی آور بدست تا بجوشد آب از بالا و پست^۸

^۱ نمود AE, P: نبود M

^۲ .Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî., s. 626

^۳ گوید M, P: گوید بیت AE

^۴ کندی M, P: رفتی AE

^۵ و M, AE: P -

^۶ بیتِ مثنوی M: بیت AE: مثنوی P

^۷ Rûmî, a.g.e., s. 474-475.

^۸ Rûmî, a.g.e., s. 559.

هر که خود را فراموش نکند یادش نکنند و هر که بی تدبیر نشود تسلیم شیخ
و تعذیر نمی شود.

- ۲۵۴ -

بیت^۱

چون فراموش شود تدبیر خویش   بخت یابی ای جوان از پیر خویش   ۴۴۵

چون فراموش خودی یادت کنند   بنده گشتی آنگه آزادت کنند^۲
[P 112a]

هر که خدا را با جان و دل دوست می دارد جز حق التفات نمی کند و راه
دراز او کوتاه می شود و دل و جان او ذاکر و شاکر می باشد و از صفای دل او
درویش [M 63b] خندان می^۳ باشد و باد^۴ خزان صفاتِ ذمیمه‌ی لاله‌زار حسن
خلقش را ندیده و [AE 78b] گلشن نهالِ عشق را پیری نرسیده.

- ۲۵۵ -

بیت^۵

ما برین درگه مولانا نیستیم^۶   تا ز^۷ بعدِ راه هر جا^۸ بیستیم^۹   ۴۴۷

دلبر و مطلوب با ما حاضر^{۱۰} ست   در نثارِ رحمتش جان شاکرست

در دلِ ما لاله‌زار و^{۱۱} گلشنیست   پیری و پژمردگی را راه نیست

^۱ بیت M, AE: مثنوی P

^۲ Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 552.

^۳ می M, AE - :P

^۴ باد M, P: با AE

^۵ بیت M, AE: مثنوی P

^۶ نیستیم M, P: نیستم AE

^۷ تا ز M, P: تازه AE

^۸ جا M, P: - AE

^۹ بیستیم M, P: نیستم AE

^{۱۰} حاضر M, P: خاطر AE

^{۱۱} و M: - AE, P

دایما خوش‌تر^۱ جوانیم و لطیف تازه^۲ و خندان و شیرین و ظریف
پیش ما صد سال و یک ساعت یکیست که دراز و^۳ کوتاه از ما منفکیست^۴

و تا بنده با کلیه‌ی احوال و صفات و حرکات و سکانات و خطرات قلبی و
قالبی و سرّی و غیر آن با حق مشغول نشود و تمام از خود منقطع نگردد اسم^۵
بندگی، رسم و عاریت و مجاز باشد و به سعادت اخلاص مشرف نشود.

- ۲۵۶ -

مصرع

گر بسته به مویی زان موی در حجابی^۶

۴۵۲

نماز و روزه و ریاضت طریق است موصل به حضرت عزت. أمّا با وجود
این‌ها نفی وجود و افنقار و نیستی و تسلیم اقرب طرق^۷ است و این نفی وجود با
ترک اختیار و با دید قصور اعمال حاصل شود و با تحصیل علم و تتبع کتب
حاصل نمی شود.^۸ ضعیف گوید؛^۹

- ۲۵۷ -

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

از بهر وصف روی تو خواندیم^{۱۰} صد کتاب جز یک سخن نبوده چو کردیم^{۱۱} فتح باب

۴۵۳

^۱ خوش‌تر M, P: در AE

^۲ تازه M, AE: تاز P

^۳ و M, AE: P -

^۴ Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 545-546.

^۵ اسم M - :AE, P

^۶ Attar, Dîvân-ı Attar, s. 589.

^۷ طرق P: طریق M, AE:

^۸ و با تحصیل علم و تتبع کتب حاصل نمی شود AE: M, P -

^۹ گوید M, P: گوید بیت AE

^{۱۰} خواندیم M: خوانده‌ام AE, P

^{۱۱} کردیم M: کردم AE, P

وصف^۱ ازل همیشه ظهور اندرست ظهور ذات^۲ احد همیشه نقاب اندرست نقاب [AE 79a]

و بالجملة تعلق به ما سواى حق عز شانۀ خواه ظلمانی و خواه نورانی
حجاب بزرگ است.

- ۲۵۸ -

بیت سعدی^۲

تعلق حجاب است و بی حاصلی ازین بندها بگسالی واصلی^۳ ۴۵۵

[M 64a] تانم تعلقات باقی است. از حقیقت تو جز نمی شود و از در در
نمی^۴ آرند و جمال کمال خود را و جمال دوست را دیدن محال بود.

- ۲۵۹ -

بیت

خود را در ره^۵ بمان و آنگه در رو در راه تو خاشاک و خسی نیست تویی ۴۵۶

زیر دیوار وجود تو تویی گنج و گهر گنج ظاهر شود ار تو ز میان بر خیزی^۶ [P 112b]

چون طالب از خود فانی شود و از مرتبهی "فناء فی الله"، "بقاء بالله" حاصل
کند با لطف و^۷ کرم حق تعالی به بندهی خود را با صفات جمال^۸ تجلی کند. وجود
آن بنده چنان بزرگ شود که گویا در عالم ننگد و گاهی با عظمت و کبریای
خود تجلی کند. یعنی هستی این صاحب سعادت بستاند و آینهی جمال و کمال خود
بسازد و در این مقام قوت او نور حق بود.

^۱ وصف M: و صفی AE, P

^۲ سعدی M: - AE, P

^۳ Sadi Şîrâzî, *Külliyât-ı Sa'dî - Bûstân*, Tahran, Ketab Furûşî-i Furuî, 1354, s. 118.

^۴ در نمی P: AE, M

^۵ در ره AE: بر در M, P

^۶ Celaleddin Rûmî, *Külliyât-ı Dîvân-ı Şems-i Tebrîzî*, s. 1060.

^۷ و AE, M: P

^۸ جمال AE, P: M

بیت^۱

هر که باشد قوتِ او نورِ جلال^۲ چون نزاید از لبش سحرِ حلال^۳
هم چو تاری شد دل و جان در شهود^۴ تا سر رشته به من روی نمود^۵

[AE 79b] قوله تعالى؛ "وَدَرُّوا ظَاهِرَ الْإِثْمِ وَبَاطِنَهُ."؛ ظاهر الإثم رؤية الأفعال والأعمال^۶ و باطنه سكون السرِّ إليها. ومن ترك ظاهر الإثم بامثال الأوامر واجتناب^۷ النواهي أي لا يرى خدمة لسيدته وامثال^۸ باطنه بسكون سرّه إلى مشاهدة مخدومه. فإذا بلغ العبد ذلك الحدّ فقد بلغ مبلغ الكمال والرجال من حيث السرِّ والعلانية في جميع الأحوال. وقال البعض "ظاهر الإثم طلب الدنيا وباطن الإثم طلب الجنة والنعيم. لأنهما يشغلان عن الحق. وما يشغل عن الحق^۹ فهو إثم." ضعيف گوید؛^{۱۰}

[هزج: مفاعيلن مفاعيلن مفاعيلن مفاعيلن]

مرادِ نفس و تن خواهی فرو مانی چو خر در گل اگر او را خریداری ز فکر این و^{۱۱} آن بگذر [M 64b] ۴۶۰

^۱ بیت M, AE: مثنوی P

^۲ Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 389.

^۳ Rûmî, a.g.e., s. 1159.

^۴ Kur'ân-ı Kerîm 6/120.

^۵ والأعمال M - :AE, P

^۶ اجتناب M: - AE, P

^۷ امثال P: أمثال M, AE

^۸ وما يشغل عن الحق P: - M, AE

^۹ گوید M, P: گوید بیت AE

^{۱۰} و M, AE: - P

فيكون ظاهر الإثم طلب حظوظ النفس و باطن الإثم سكون القلب إليها "أَوْ مَنْ
كَانَ مَيِّتًا فَأَحْيَيْنَاهُ."^١ علامة الحياة ثلاثة؛ وجدان الأنس بفقدان الوحشة وامتلاء^٢
القلب بإدمان الذكر واستشعار الهمة بخالص المراقبة بعد نفي الخواطر ومن كان
ميتًا يرجع إليه الضلالة في ظلمات شهواته و هواه فلم يؤيد بروائح القرب وهو
أنس الحضرة. فأحييناه بنا وجعلناه إماما يهتدى بنوره. لأن من كان ميتًا بحياة نفسه
وموت قلبه [AE 80a] فأحييناه بإماتة نفسه و حياة قلبه وسهّلنا عليه سبيل التوفيق
وكحلنا بأنوار القرب ولا يرى غيرنا ولا يلتفت إلى ما^٣ سوانا. فإذا أحيى الله العبد^٤
بأنوار أنسه لم يمّت أبدا وإذا أماته بخذلانه لا يحيى أبدا ومن يهدي الله فلا مضلّ له
"وَمَنْ يُضَلِّ اللهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ."^٥

قال جعفر رضي الله عنه؛ "ومن كان ميتًا بالاعتماد على الطاعة فأحييناه^٦
[P 113a] بالاعتماد على كرمنا و فضلنا الأزلي دون رؤية الطاعة وجعلنا له نور
التضرّع والاعتذار. فحينئذ يكون^٧ ميتًا برؤية الأفعال فأحييناه برؤية الافتقار
وإحياء الأولياء بنور الأنبياء. كما أحيى الأجساد بنور الأرواح. من أتصل بصحبة
الأولياء وإن كان ميتًا بالجهل والغفلة فأحياه الله بالعلم والمعرفة ومن كان ميتًا
بالانقطاع فأحياه الله بالاتصال فيكون حيًا أبدا. لأن من مات عن [M 65a] الدنيا
ولدتها حيي بالوجود الحقيقي. فلا يعرض بمثل^٨ هذه^٩ الحياة موت. "ضعيف گوید؛^{١٠}

^١ Kur'ân-i Kerîm 6/122.

^٢ امتلاء: AE, P: امتلاءها M

^٣ ما M: - AE, P

^٤ العبد M, P: لعبدنا AE

^٥ Kur'ân-i Kerîm 7/186.

^٦ فأحييناه M, AE: فأحيينا P

^٧ يكون M: - AE, P

^٨ بمثل M, P: لمثل AE

^٩ هذه M: هذا AE, P

^{١٠} گوید M, P: گوید بيت AE

[مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

۴۶۱ ما آبِ زندگانی ندانیم جز لقا هرگز مباد جانِ مرا غیر ازین حیات
از اوج جانِ چو ذاتِ قدیمش کند طلوع آتش زند الهی درین دیر محدثات

[AE 80b] در عبادت طلبِ وجود است و در عبودیت تلفِ وجود تا ز خود
باقی است، هیچ عمل نتیجه نمی دهد. بلکه همه اعمالِ او^۱ سببِ غرور و بعدِ وی
شود.

بیت

۴۶۲ ای شده عاجز ز تلی کیش تو صد هزاران کوهها در پیش تو^۲

تا وجودِ مجازی پیشِ وجودِ حقیقی نیست نشود با حیاتِ حقیقی زنده نمی
شود. چون با وجود^۳ حقیقی باقی شد^۴ ملکِ عافیت و سلامت و انس و بقای
حضرت حاصل کند و^۵ با تشریفِ خلعتِ خلافت مشرف شود و^۶ ایشان اول از
حضور سلطان به مملکت^۷ وجودِ خود در آیند و چاووشِ عقل را بفرمایند که^۸
شهر دل را با صفا و جمعیت و حضور بیارایند.^۹ و چاووشِ عشق را بفرمایند که
گوج‌های^{۱۰} روح را با اوصافِ حمیده و اخلاقِ پسندیده بیارایند و دزدانِ شیطان^{۱۱} و

^۱ او AE, M: P -

^۲ Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 1001.

^۳ با AE, M: P بر

^۴ شد AE, P: M باشد

^۵ و AE, P: M -

^۶ و AE, P: M -

^۷ به AE, M: P -

^۸ که AE, M: P -

^۹ بیارایند AE, P: M بیاراید

^{۱۰} گوج‌های AE, P: M: گوجه رای

^{۱۱} شیطان AE, P: M: شیاطین

قطّاعِ طریقِ نفسِ اماره را بفرماید. از دارِ شرع بیاویزند و لشکرِ نفس که مثلِ کبر و کینه و حقد و حسد و ریا و ریاست و شهرت و شهوت و عجب و غضب و بهتان و غیبت و مکر و حيله و امثالِ این صفاتِ ذمیمه را غیرت و علوِ همت را بفرماید زنجیر کنند پیش خلیفه آرند. تبلیغِ اخلاقِ حمیده گردن ایشان [AE 81a] بزنند. "وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا [M 65b] لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا" ^۱ الآية. ^۲

در ممالکِ زمینِ قالب و قلب و روح حکمِ آن خلیفه نافذ بود. ظاهر و باطن مطیع فرمان باشند. [P 113b] چون با وجودِ حقیقی حیات یافتی مطلوب را حاصل کردی. بل مطلوب گشتی با همه طالبان.

- ۲۶۴ -

مثنوی ^۳

دم مزن تا بشنوی از دم ز نان ^{۴۶۴}	آنچه نامد در بیان و در زبان ^۴
مغز علم ^۵ افزود ^۶ کم شد پوستش	زانکه عاشق را بسوزد دوستش
وصفِ مطلوبی چو ضدِ طالبیست	وحی و برقِ نور سوزندهی نبیست
چون تجلی کرد اوصافِ قدیم	پس بسوزد وصفِ حادث را گلیم
حاصل اندر وصل چون افتاد ^۷ مرد	گشت دلاله به پیش مرد سرد
چون بمطلوبت رسیدی ای ملیح ^{۴۶۹}	شد طلبکاری ^۸ علم ^۹ اکنون قبیح
چون شدی بر بامهای آسمان	سهل باشد جست و جوی نردبان

^۱ Kur'ân-i Kerîm 29/69.

^۲ الآية M: - AE, P

^۳ مثنوی M, P: مثنوی مولوی AE

^۴ زبان M, P: بان Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 468.

^۵ علم M, P: او AE

^۶ افزود P: افزود و M, AE

^۷ افتاد AE, P: افتاده M

^۸ طلبکاری AE, P: طلبکار M

^۹ علم AE: طلب M, P

بيش سلطان خوش نشسته در قبول زشت باشد جستن خط رسول^١

درجة المخصوصة^٢ بالقطب الذي سلك المقامات مبتدأ و متوسطا و منتهيا بالسلوك والسير و الطير. ثم بالجذبات إلى [AE 81b] عالم الألوهية. ثم جعل وارثا لخاتم النبيين عليه السلام وخليفة لأمته و ربّما يتفق للمبتدئ أن يسلك المقامات بأسرها بالجذبة وكان غافلا عن الإبتداء والوسط والانتهاه و ربّما يتفق للطائر^٣ السالك أن يطير بعد السلوك والسير في البدايات والأواسط إلى نهايات المقامات ولا يعرف أسامي المقامات والدرجات. [M 66a] ثم ينجذب منها بجذبة جلية إلى مقام القطب وهو غافل عن هذه الدرجات والمقامات وهؤلاء لا يصلحون للتربية والشيخية و إن كانوا بالعين إلى مبلغ الرجال والواصلين إلى كعبة الوصال. وأمّا الشيخ المرابي وهو الذي سلك المقامات والدرجات بأسرها سلوكا و سيرا و طيرا في الإبتداء والأواسط والانتهاه أولا،^٤ بالجذبة ثانيا^٥ أو شرف بالجذبة أولا ثم ردّ إلى عالم الشهادة والكثرة والوحشة ووقف المسالك والمهالك بالسلوك والسير والطير وبالجذبة ثانيا وكلاهما كاملان ومكملان واقفان على المسالك والمهالك. واعلم أن العبور على هذه المقامات [P 114a] والوصول إلى هذه الدرجات لا يمكن إلا بتصحيح البدايات ولو حصل لأحد على سبيل الندرة درجة من الدرجات ومقاما [AE 82a] من المقامات من غير تصحيح البدايات لا يحكم عليه. لأنّه من النوادر. فالواجب للمبتدئ أن يعتزل الناس كلّهم سعيدا كان أو شقيّا إلا شيخه مع كونه متّصفا بشرائط الطالب. أعني التوبة والطهارة والعزلة ودوام الصوم والتوكّل والقناعة والتسليم والتفويض وقلة الأكل وقلة الكلام وقلة النوم والزهد والتقوى ودوام الذكر

^١ Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 472.

^٢ المخصوصة AE, P: المخصوص M

^٣ للطائر AE, P: الطائر M

^٤ أولا M: أولا ثم AE, P

^٥ ثانيا AE, P: - M

ودوام نفي الخواطر وربط القلب بالشيخ والصبر وأمثال ذلك. وأما^١ المتوسط فحرام له صحبة إخوان السوء ولصاحب القلوب [M 66b] والأخيار يجوز له. أما المنتهي فمرخص ومختار في الخلطة والعزلة. لأن باطن المنتهي لا يتغير باختلاط الخلق عن شغل الحق. أما القطب فمأمور بالصحة ولا يجوز له العزلة البتة. ولو اقتصر على صحبة ثلاثة أنفس يكون معذورا^٢ وإن قلَّ عنهم يعاتب معاتبة عظيمة ينزل من مرتبة وخط من درجة لأجل ملالة عنهم ومن علامات الكثر كلام القطب. يكون من باطن الأشياء وحقائقه واعلم أن البشرية لا تزول عن القطب فكيف يمكن زوالها وقال تعالى في محكم كتابه لحبيبه صلى الله عليه [AE 82b] وسلم؛ "قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ"^٣ الآية. ^٤ فكيف يتصور زوال البشرية مع وجود الأكل والشرب ولكن البشرية تنكسر بالموت الاختياري.

عزلت بر دو نوع است؛ اعراض از خلق و ديگر انقطاع از ايشان. اعراض گزیدن جای خالی باشد و تبراً کردن از صحبت اجناس به ظاهر و آرامیدن به خود با رویت عیوب^٥ اعمال و نقصان احوال خود خلاص جستن خود از مخالطه‌ی مردمان و گردانیدن خود از بدی خود و این مقام در اوایل حال مبتدیان را و زاهدان را می باشد. أما انقطاع از خلق با دل بود. صفت دل را به ظاهر هیچ تعلق نباشد. زیرا حضور و جمعیت و صفای دل و محبت ذاتی محبوب کدورت خلق در دل نمی گذارد. اقوال و افعال عوام از شغل حق دور نمی کند. [P 114b] چون با دل منقطع شد [M 67a] صحبت خلق و هیچ چیز از مخلوقات دل و^٦ جان او را غافل نمی سازد و هیچ اندیشه‌ی غیر بر دل او مستولی نگردد.

^١ وأما P, AE: أما M

^٢ معذورا P: معذور M, AE

^٣ Kur'ân-ı Kerîm 18/110.

^٤ الآية M: AE, P -

^٥ عیوب M, P: عبودیت AE

^٦ و P: M, AE

آنگاه این کسی اگرچه در میان خلق است به ظاهر، امّا از خلق وحید بود به باطن و همیشه از ایشان فرید بود و این مقام بس عالی و [AE 83a] بعید بود و این، مقام اهل تمکین است. ایشان را روی اغیار و کثرت نمی نماید و ایشان را ذکر و فکر و محبت دوست به غیر نمی گذارد و همه اغیار ایشان را دوست می شود.

- ۲۶۵ -

بیت^۱

خلوت از اغیار باید نه ز یار^۲ پوستین بهر دی آمد نه بهار^۳

۴۷۲

در این مقام خلوت و انجمن یکی می شود. بلکه جمعیت دل در صورت کثرت بیش تر می شود از خلوت. زیرا عنایت و رحمت حق در هر زمان بلکه^۴ در هر نفس و آن^۵ به بندگانش نزول می کند. اگر در میان غافلان نیز باشد^۶ با دوست بود. از بخشش^۷ ایشان هم نصیب بلکه بخشش^۸ همه را این می ستاند و همه طالبان مجلس را فیض می رساند. گفته اند هر چه در عالم آخرت است نموداری در دنیا خدای تعالی آورده است. غیر از دیدار او که نظیر و مثال ندارد و محققان می گویند؛ او را نیز نموداری هست. به آن کس که در حضور اولیا با صدق و اخلاص تمام بنشیند و او می داند.^۹

- ۲۶۶ -

بیت^{۱۰}

^۱ بیت M, AE: مثنوی P

^۲ ز یار M, P: نیاز AE

^۳ Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 222.

^۴ بلکه AE: بل M, P

^۵ و آن M, AE: P -

^۶ نیز باشد M: نیز AE: باشد نیز P

^۷ بخشش M: بخش AE, P

^۸ بخشش M: بخش AE, P

^۹ و او می داند M, AE: P -

^{۱۰} بیت M, AE: مثنوی P

۴۷۳ هر که خواهد^۱ همنشینی^۲ خدا کو^۳ نشیند^۴ در حضور اولیا^۵

[M 67b] خلوت در انجمن اهل تمکین را مسلم است. زیرا تمکین عبارت است [AE 83b] از دوام کشف حقیقت به سبب استقرار قلب در محل قرب. تلوین عبارت است به تقلب قلب میان کشف و احتجاب و^۶ تعاقب. غیبت صفات نفس است و مادام که سالک از صفات نفس عبور نکرده باشد و به عالم صفای قلب نرسیده او را صاحب تلوین گویند^۷ و خلاص از تلوین کسی را بود که دل او از مقام قلبی به مقام روحی عروج کرده باشد و از تحت تصرفات صفات نفس و روح بیرون در فضای قرب حق متکمن گردد و در این مرتبه نفس نیز از مقام نفسی به مقام قلبی رسیده [P 115a] بود و تلوین پیش از این قلب را بود و از قبض و بسط و حزن و سرور و خوف و رجا در این مقام عارض نفس شود و به نیابت قلب صاحب تلوین گردد و این تلوین قاذح تمکین نباشد.

- ۲۶۷ -

شیخ عطار^۸

۴۷۴ ز خود غایب مشو از هیچ حالی که تا هر ساعتی گیری کمالی
در اول نطفه‌ای گشتی هم اینجا کنون از عرش بگذشتی هم اینجا^۹

^۱ خواهد AE: خواهد کو M, P

^۲ همنشینی AE: نشیند M, P

^۳ کو AE: کو که M, P

^۴ نشیند AE: شنید M, P

^۵ Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 323.

^۶ و M, P: AE -

^۷ گویند AE: بگویند M, P

^۸ شیخ عطار P: بیت M, AE

^۹ Attar, Esrârname, s. 75-76.

در^۱ مقام تلوین گاهی خود را چنان ببند که هیچ چیز [AE 84a] از کاینات
از ذکر و فکر و محبتِ دوست مانع^۲ نمی شود و^۳ قوت و قدرتِ خود را چنان می
ببند که شغلِ غیر^۴ بر او^۵ زور نتواند^۶ آورد و در این حال این چنین ابیات بر
زبان دلش می گذرد:

- ۲۶۸ -

بیت^۷

[M 68a]	کوه را کی در رباید تند باد ^{۱۱} نیست جز عشقِ احد سر خیلِ من خشمِ حق بر من همه رحمت شده است روضه گشتم گر چه هستم بو تراب آستین بر دامنِ حق بسته‌ام ماهم و خورشید پیشم پیش‌واسه است بحر را گنجایی اندر جوی نیست ^{۱۳}	که ^۸ نیم کوهم ^۹ ز حلم و صبر و ^{۱۰} داد جز به باد او نجنبد ^{۱۲} میلِ من تیغِ حلامم گردنِ خشمم زده است غرقِ نورم گر چه سقفم شد خراب ز اجتهاد و از تحری رسته‌ام ور کشم باری بدانم تا کجاست پیش از این با خلق گفتن روی نیست	۴۷۶ ۴۸۱
---------	--	---	--

^۱ در M, P: درین AE

^۲ مانع M, P: - AE

^۳ و M: - AE, P

^۴ غیر AE: غیر M, P

^۵ برو M, P: را و AE

^۶ نتواند M: نتوان AE, P

^۷ بیت M: - AE: مثنوی P

^۸ که AE, P: گر M

^۹ کوهم AE, P: کو M

^{۱۰} و M, AE: - P

^{۱۱} باد M, P: باد بیت AE

^{۱۲} نجنبد AE: نجنبند M, P

^{۱۳} نیست M, AE: ست P Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 208-209.

و گاه در مقام تلوین ناصیهی نیستی بر وجود همه^۱ کاینات می کشد و در بحر الوهیت خود را مستغرق می بیند و در محبت ذاتی خود را چون آتش می بیند و همه انوار را در نور احدیت مضمحل و ناپیدا می^۲ بیند و "أنا النار" و "أنا الحق" گفتن گیرد. ایشان در عالم، غیر حق را منکر شوند و نبینند.

- ۲۶۹ -

بیت^۳

این منم گفتنِ أنا الحق گفتن است   رنگِ آتش دارد اَمَّا آهن است ۴۸۳
 آتشم من گر ترا شکست و^۴ ظن   آزمون کن دست را بر^۵ من بزن^۶ [AE 84b]

اَمَّا در مقام تمکین سالک چون خود را و ما سوای حق را^۷ در بحر احدیت مستهلک و مستغرق^۸ کرده باشد که^۹ نهایت "سیر إلى الله" و "فناء في الله" است بعد از نیستی حق سبحانه از کرم و لطفِ خود خلعت هستی "بقاء بالله" پوشاند.

- ۲۷۰ -

بیت

چون ز خود رستی همه برهان شدی   چون که بنده نیست شد سلطان شدی^{۱۰} ۴۸۵

^۱ وجود همه M, AE: همه وجود P

^۲ می M: - AE, P

^۳ بیت M, AE: مثنوی P

^۴ و AE, M: - P

^۵ بر M: در AE, P

^۶ بزن AE, P: زن M Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 285.

^۷ را AE - M: P

^۸ مستهلک و مستغرق AE, M: مستغرق و مستهلک P

^۹ که AE: - M, P

^{۱۰} Rûmî, a.g.e., s. 283.

[M 68b] اهل تمکین همه بندگان حق را مشفق و مهربان باشند^۱ و در این مقام^۲ ادب صفت لازمه‌ی اهل تمکین باشد. [P 115b] اگرچه پیش سلطان عزیز است^۳ اما خود را از سگان در خانه می‌گیرد.

- ۲۷۱ -

بیت

گفتی سگی^۴ منست و^۵ فلان محترم شدم هرگز چنین مبالغه در مدح مان رفت ۴۸۶

در این مقام لب بستگی و نیستی و فقر شعار خود^۶ می^۷ سازد و احوال باطن او را جز دوست کسی نمی‌داند. ضعیف گوید^۸؛

- ۲۷۲ -

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

واصلان لب بسته و حیران روی دوست است غیر جانان کس نمی‌داند نشان ایشان کجاست ۴۸۷

با واسطه‌ی این عزت، مسجود و ملایک شده است.

- ۲۷۳ -

بیت^۹

آدمی چون نور گیرد از خدا هست مسجود ملایک ز اجتبا [AE 85a] ۴۸۸
پای در دریا منده کم^{۱۰} گوی از آن بر لب دریا خمش^{۱۱} کن لب گزاران

۱ باشند M: باشد AE, P

۲ مقام M, P: مقام و AE

۳ عزیز است AE, P: عز نیست M

۴ سگی AE, P: سگ M

۵ منست و P: منست M, AE

۶ خود M, P: خودی AE

۷ می P - : AE, M

۸ گوید M, P: گوید بیت AE

۹ بیت M: مثنوی AE, P

۱۰ منه کم AE, P: منکم M

۱۱ خمش M: خموش AE, P

گر چه صد چون من ندارد تابِ بحر   لیک من مینشکیدم از غرقابِ بحر
جان و عقل من فدای بحر باد   خونبهای عقل و جان این بحر داد
پیش شاهان گر خطر باشد به جان   لیک نشکیدد عالی همتان^۲

در^۳ مقام تلوین استقامت نبود در بی ادبی کوشد. دست در دیوانگی زند و این مقوله سخن‌ها گوید و سخن کس نشنود.^۴

- ۲۷۴ -

بیت^۵

۴۹۳ باز دیوانه شدم من ای طبیب   باز سودایی شدم من ای حبیب
بی ادب حاضر ز غایب^۶ خوش‌ترست   حلقه گر چه کژ بود نه بر در است^۷

في الجملة اهل تلوین چون ندمایند در حضور حضرت سلطنت می در آرند و زود می بر آرند. اختیار و تصرف در ممالک نمی [M 69a] دهند. اما اهل تمکین چون وزرا پند تشریف خله می خلافت و نیابت می پوشانند و حکم او را در ممالک نافذ می گردانند و در باطن خود متصرف مطلق می شود. یعنی از حال به حال با اختیار خود انتقال می کند. مثلا از جمال به جلال و از جلال به جمال. بلکه جمال، او را جلال [AE 85b] می شود و جلال،^۸ جمال می شود و از قبض به بسط و از بسط به قبض از وحدت به کثرت و از کثرت به وحدت^۹ و

^۱ و AE، M: P -

^۲ Rûmî, Külliyyât-ı Mesnevî-i Manevî, s. 285.

^۳ در AE، M: P در این

^۴ نشنود AE، M: نشود

^۵ بیت AE، M: مثنوی P

^۶ غایب AE، P: غابت M

^۷ Rûmî, a.g.e., s. 285.

^۸ جلال AE، M: جلال و

^۹ وحدت AE، P: وحدت است M

امثال^۱ این تصرف در باطن خود با اختیار خود می کند و علامت رسیدن به این مقام [P 116a] تمکین آن است که اضداد پیش او نمی ماند و هیچ چیز از صحبت خلق مکرر نمی سازد. زیرا^۲ کثرت خلق قلب او را از مقلب القلوب یک نفس غافل و دور نمی توان کردن. این مقام^۳ ولایت خاصه است و شکر بر چنین نعمت، واجب.

- ۲۷۵ -

بیت

الحمد لله آنچه^۴ طلب کردم از خدا بر منتهای همت خود کامران شدم^۵ ۴۹۵

سالک چون بر این مقام رسید مظهر انوار و منبع اسرار شود و از امنای حق شود و خزینداری "کنت کنزاً مخفياً" بر او عرضه دارند.^۶ در این مقام وی را غنای کلی حاصل شد. پروای هیچ کس نکند و پروای خود هم نکند.

- ۲۷۶ -

بیت^۷

حال و قالی و از و رای حال و قال غرقه گشته در جمال ذو الجلال ۴۹۶
غرقه‌ای نه که خلاصی باشدش یا بجز دریا کسی بشناسدش^۸

^۱ امثال M, P: امثال AE

^۲ زیرا M, P: زیر AE

^۳ مقام M, P: - AE

^۴ آنچه M: آن که AE, P

^۵ Hâfiz Şîrâzî, *Dîvân-ı Hâfiz-ı Şîrâzî*, Ed. Hüseyin Pormân, Çaphâne-i Ofset Mervî, n.d., s. 150.

^۶ دارند M, P: دارند و AE

^۷ بیت M, AE: مثنوی P

^۸ Rûmî, *Külliyât-ı Mesnevî-i Manevî*, s. 129.

[M 69b] سالک چون بر این مقام رسید نشان ایشان کس نمی داند. [AE]

86a] گاه از ایشان سخنان مستان باده‌ی جمع سر بر می زند و از این

مقوله^۱ ابیات با زبان بی زبان ایشان جاری می شود:

- ۲۷۷ -

بیت^۲

نشان نام^۳ مرا روزگار کی داند ۴۹۸ صفات ذات مرا غیر پارگی داند
کسی که هستی خود را به حق بیوشاند گر کسش بجز از کردگار کی داند
مرا که گم شده‌ام در تو کس کجا یابد که غرق بحر ترا بر کنار کی داند
مرا که نور نیم اهل نور کی بیند مرا که نار نیم اهل نار کی داند^۵
چو من ز هر دو جهان رخت خویش برچیدم بروز محشرم اهل شمار کی داند

چون سالک در خلوت سرای حضرت عزت رفت که آنجا نامحرم را راه نیست، بی خود در آمد. امین و محرم حق عز سلطانه شد. از پیش سلطان کرم با عزاز و اکرام تمام به عالم جان و^۶ دل آوردند و حکم او را در عالم ملک و ملکوت نافذ کردند. جمله‌ی عالم را در این مرتبه مظهر صفات کمال خود می بیند و در نامه‌ی نشان همایون او امثال این اسرار نموده آمد.

- ۲۷۸ -

بیت^۷

برون دوید یار ز خلوتگه شهود ۵۰۳ خود را بشکل جمله جهان هم بخود نمود
اسرار خویش را بهزاران زبان بگفت گفتار خویش را به همه گوش‌ها شنود

[P 116b]

^۱ مقوله M, P: مقوله را AE

^۲ بیت M, AE: ابیات P

^۳ نام M, AE: نام و P

^۴ که M, P: AE -

^۵ داند M, P: بیند AE

^۶ و M, AE: P -

^۷ بیت M, AE: ابیات عراقی P

درمانگاه کرد هزاران هزار یافت
 خود را بسی نمود بخود یار و^۱ جلو^۲ کرد
 از دستِ نیستی همه عالم خلاص یافت
 کس در جهان نماند کزو مایه^۳ی نبرد
 با آن که^۴ شد^۵ غنی همه عالم ز گنج او
 در خود نگاه کرد همه جز یکی نبود
 لیکن نبود هیچ نمودی جزین نمود
 تا یار بر جهان در گنج نهان گشود
 آن^۳ مایه بود مایه^۳ی اصلِ زیان و سود
 یک جو ازو نه کاست و نه در وی جوی فزود^۶

۵۰۸

چون در این مقام رسید فرمودند در این خزینه را گشادند. با فقر او تشنگان
 حضرت^۷ را ایثار کردند.

- ۲۷۹ -

بیت

هر که شد از جان غلام آستان درگهش
 حضرتش روزی برفعت شاه صد کشور کند

چون بر این مقام رسیدی مطلق حال کلی شدی که نسبتِ جمیع احوال با این
 حال کلی همچنان است که الوانِ مختلفه با مطلق لون کلی. چون اینجا رسیدی
 مجیع صور موجودات و معلومات را مرآت شدی. چون اینجا رسیدی آینه‌ی
 مجمل و مفصل شدی. چون اینجا رسیدی ظاهر شد حکم تو به اعتبارِ مقامِ مطلق
 تو در غیب. چون اینجا رسیدی اضداد، پیش تو گاه دو رنگی و گاه یک رنگی و
 گاه بی رنگی روی^۸ نماید. چون اینجا رسیدی عالم، مرآتِ ذات و^۹ صفاتِ [AE

^۱ و M: AE, P -

^۲ جلو P: جلوه AE, M,

^۳ آن AE, P: کان M

^۴ که M, P: چه AE

^۵ شد M, P: باشد AE

^۶ Mağribî, Dîvân-ı Muhammed Şirin Mağribî, s. 179.

^۷ حضرت M: خیرت AE: حبرت P

^۸ روی AE, P: M -

^۹ و M, P: AE -

[87a] تو نماید. لطف و قهر سلطان حقیقی و کبریایی او چنان ظاهر شود و در آینه چنان عکس اندازد که پندارند. این کار از فعل تو است و تو از خودمندان و دیگران صاحب بصیرتان هم ترا در میان نبینند تا حق بی واسطه روی نماید. چون اینجا رسیدی چون آفتاب از روزن هر خانه پرتوی اندازی.

- ۲۸۰ -

بیت

۵۱۱ چون بتابد آفتاب حسن او در کاینات نور او از روزن هر خانه سر بر کند

و عجایب این طور را نهایت [M 70b] نیست و سرّی است که معرفتش ممکن نیست مطلقاً^۱ [P 117a] بعد از وقوع. هر که در این مقام تمکین یابد از تلوین خلاص یابد. علامت خلاصی^۲ آن است که طلب و قصد و ردّ و اخذ و غیبت و حضور و حزن و سرور و امثال این اضداد نمی باشد و علمت سرّ قوله علیه السلام؛ "لیس شخص أصبر علی أذی من الله"^۳.

چون بر این مقام رسیدی با اخلاق الهیه متخلق شدی و عارف شدی؛ "العارف یبجل الصغیر من تواضعه مثل ما یبجل الكبير لأنه یری الحق فی کلّ شیء فکیف لا یرتوی و علمت سرّ قوله تعالی؛ "إلیه یرجع الأمر کُلّه"^۴ من [AE 87b] الی الوحدة. چون اینجا رسیدی غبار از چشم حقیقت بین تو بر داشته شد و سرّ " فَأَیْنَمَا تُوَلُّوا فَنَمَّ وَجْهُ اللَّهِ"^۵ روشن گشت.

- ۲۸۱ -

بیت

۱ مطلقاً M؛ مطلقاً مکر AE, P
۲ خلاصی M, P؛ خلاصی یابد AE
۳ Kaynak bulunamadi.
۴ و عارف شدی M, AE - P
۵ Kur'ân-ı Kerîm 11/123.
۶ Kur'ân-ı Kerîm 2/115.

۵۱۲ میان گرد و غبار آن سوار پنهان بود ولی چو گرد نشست آن سوار پیدا شد

چون اینجا رسیدی کامل و مکمل شدی و جمعیت^۱ دایمی صفت لازم تو گردد و سر چشمه‌ی تعینات و حقایق کلی و جزوی گشتی و تصرف کلی و اختیار تمام و حصول مرام "والوصول إلى الملك^۲ العلام" در اینجا دست داد.

- ۲۸۲ -

بیت

۵۱۳ همچنین می رو^۳ به پایانش می‌رس در چنین دردی ز درمانش می‌رس^۴

والشخص الذي يكون صورة ذلك السرّ ومظهره يكون من المجذوبين أي^۵ من المحبوبين وممن^۶ لا يحوج إلى كثرة من الأعمال والرياضات الشاقة ويعمل بعمل. [M 71a] "خَيْرُ الْأُمُورِ أَوْسَطُهَا."^۷ لأنّ الطالب كالمريض والكمالات المطلوبة كالصحة.

- ۲۸۳ -

بیت^۸

۵۱۴ هر که صحت یافت و از پرهیز رست طالب مسکین میان تب درست^۹

قیل؛ إذا تمّ التصوّف فهو النفاق. لأنّ الصوفي يصل إلى "ما لا عين رأت ولا أذن سمعت ولا خطر ببال أحد." فإذا تكلم الناس [AE 88a] على قدر عقولهم

^۱ جمعیت M, AE: جمعیت و جمعیت P

^۲ الملك M: ملك AE, P

^۳ رو AE: روز M, P

^۴ Nişâbûrî, *Mantiku't-tayr*, s. 239.

^۵ أي AE: بل M, P

^۶ ممن M, P: من AE

^۷ Aclûnî, *a.g.e.*, C. 1, s. 442.

^۸ بیت M, AE: مثنوی P

^۹ Rûmî, *Külliyât-ı Mesnevî-i Manevî*, s. 97.

وباطنه ليس على هذا وكلّ ظاهر يخالفه باطن فهو نفاق. وقيل؛ "الفقير لا يحتاج إلى الله." معناه أنّ الله يعلم حال الفقير والحال و¹ علمه بحالي حسبي عن السؤال. وقيل؛ "إذا تمّ الفقر فهو الله." معناه محو صفات البشرية في بحر الفناء في الله. وقيل؛ "الصوفي² غير مخلوق³ بحسب الإستغراق [P 117b] لا في كل حال." ما رأيت شيئاً إلا رأيت الله فيه وما رأيت شيئاً إلا رأيت الله معه و ما رأيت شيئاً إلا رأيت الله قبله وما رأيت شيئاً إلا رأيت الله بعده. إختلاف الأقوال بحسب إختلاف الأحوال.

[شعر] عبارتنا شتى وحسنك واحد

لا تخفى هذه الأقوال والأحوال لأهل البصيرة واليقين والناظر إلى جمال رب العالمين.

- ۲۸۴ -

بيت

علتِ ابليس فاش مكن تا كه نگویند در روی زمین هیچ کس از وی بسری نیست

۵۱۵

هر کس که محرم اسرار شاه شد روی سخن را از نامحرم می پوشد. زیرا^۴ این سرّی است میان سلطان و میان بندهی خاص و اگر شاه می خواست این سرّ را به هر دون آشکارا [M 71b] می کرد هیچ کس از آن سرّ محجوب نمی شد.

^۱ و P: - M, AE

^۲ الصوفي M, P: الصوفي في AE

^۳ مخلوق M, P: مخلوق أي AE

^۴ زیرا P: زیرا که M, AE

قال الله تعالى؛^١ "إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا"^٢ أفضل الأمانات أمانة الأسرار. فلا تظهرها ولا^٣ تكشفها إلا إلى أهلها. شيخ عطار طاب عطره فرمود؛^٤

- ٢٨٥ -

جوانمردا سخن در پرده می دار
 که با هر دون نشاید گفت اسرار [AE 88b]
 مرا عمریست تا در بند آنم^٥
 که تا با همدمی رمزی برانم^٦
 نمی یابم^٧ یکی هم دم موافق
 فغان زین هم نشینان منافق
 اگر این کار^٨ ما از هم نشین است
 عذاب دوزخ از بئس القرین است
 دلا خاموش چون محرم نیابی
 مزن دم زانکه یک هم دم نیابی
 چو مردان خوی کن^٩ سه چیز عادت
 خموشی و صبوری و قناعت
 ٥٢١
 طریق مرد عزلت خوی کن ساز
 اگر مردی ز مردم خوی کن باز^{١٠}

"قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ قُلِ اللَّهُ يَهْدِي لِلْحَقِّ أَفَمَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ أَحَقُّ."^{١١} سئل الواسطي؛ "ما حقيقة الحق؟ قال؛ حقيقته ما لا يقف عليه إلا الحق." وقال بعضهم؛ "الحق لا يجري به قول ولا يثبت له وصف."

^١ قال الله تعالى M: - AE, P

^٢ Kur'ân-ı Kerîm 4/58.

^٣ ولا M: فلا AE, P

^٤ شيخ عطار طاب عطره فرمود M: بيت AE: شيخ عطار می فرماید طاب عطرتی ابیات P

^٥ آنم AE: آنیم M, P

^٦ برانم AE: برانیم M, P

^٧ یابم M, AE: یابیم P

^٨ کار M, P: کاری AE

^٩ کن M, P: چون AE

^{١٠} باز M, AE: باز قوله تعالى P. Attar, Esrârname, s. 129.

^{١١} Kur'ân-ı Kerîm 10/35.

کسی خواهد که به سرحد^۱ حقیقت برسد باید که بسی خون دل بخورد و ریا
 صفت‌های گوناگون بکشد و هر زمان چون مار^۲ از پوست بر آید و بسی موضع
 هلاک و مزلات گذر کند و جام‌های پر زهر بخورد و روی ترش نکند و منزل و
 مقامات و درجات عبور کند و بعد از آن^۳ بوی وصال به دماغ جانش برسد. همه
 دانست‌های خود را [AE 89a] گم کند و خود را نیز گم کند و گم کردن
 [M72a] خود را [P 118a] هم^۴ گم کند. وجود مطلق شود و "فناء فی التوحید"
 در این مقام دست دهد که اطلاق هم در اینجا قید شود. داند آن کسی که دارد. فقد
 استهلك الكثرة فی الوحدة فافهم. چون در این مقام رسیدی تمکین یافتی از تلونیات
 گوناگون خلاص شدی.^۵

- ۲۸۶ -

مثنوی شیخ^۶ عطار^۷ طاب عطره فرمود نظم^۸
 کسی کور در این اسرار بشناخت ۵۲۳
 همان در اندرین^۹ دریا درانداخت
 درین دریا گهرهای معانی
 که می داند بگو تا تو بدانی
 بسی سکان برین دریا باستاد^{۱۰}
 چو آب از سر بشد از قعر افتاد
 بسی سودای این تقویم جستیم
 هنوز از نیم کاری نیم پختیم^{۱۱}
 بسی گفتیم از اهل درونیم
 هنوز از ابلهی از در برونیم
 بسی اندوه گوناگون بخوردیم ۵۲۸
 بسی بر خاک خفته خون بخوردیم

۱ سرحد M, P: سر AE

۲ مار M, P: ما AE

۳ آن M: این AE, P

۴ هم P: - M, AE

۵ وجود مطلق شود و "فناء فی التوحید"... تلونیات گوناگون خلاص شدی AE: M, P

۶ شیخ M: - AE, P

۷ عطار M, AE: P

۸ فرمود نظم M: - AE, P

۹ در اندرین M, P: درین اندر این AE

۱۰ باستاد P, AE: باستان M

۱۱ پختیم M, AE: پوختیم P

بسی چون عنکبوتان خانه رفتیم
گهی با رند در میخانه بودیم
گهی زنار ترسایان ب بستیم
گهی با کافران در جنگ بودیم
گهی سجاده بر دوش^۲ افکندیم
گهی اندر چله سی پاره خواندیم
گهی با کوف^۳ در^۴ ویرانه ماندیم
گهی با روز و^۵ شب بیدار بودیم
گهی در خاره دل پر خار کردیم
گهی سر بر زانو نهادیم
گهی از فخر فوق عرش رفتیم
گهی با باز جان پرواز کردیم
بسی این راز را از سر گرفتیم
بسی گفتیم دل آرام نگرفت
کنون رفت آنکه حرف از خویش راندیم

[AE 89b]

بسی همچون مگس افسانه گفتیم
گهی رخ بر در بتخانه سودیم
گهی در دیر ترسایان^۱ نشستیم
گهی با آتش اندر سنگ بودیم
گهی در بحر دل جوش افکندیم
گهی چون وحشیان آواره ماندیم
گهی با صوف در کاشانه ماندیم
گهی مسست و گهی هشیار بودیم
گهی از خود تمام آواره کردیم
گهی در های و^۶ هوی هوفتادیم
گهی از عار تحت عرش خفتیم
گهی در نا امیدی باز کردیم^۷
کنون این نیز بر دیگر گرفتیم
بسی رفتیم ره انجام نگرفت
که ناپروای کار خویش ماندیم^۸

[M 72b]

^۱ ترسایان: AE, P رهبانان M

^۲ دوش: AE, P ده شی M

^۳ کوف: M, P کوفی AE

^۴ در: M, P درو AE

^۵ و: M - AE, P

^۶ و: M - P, AE

^۷ کردیم: M گشتیم P, AE

^۸ ماندیم: M, AE ماندیم بیت P

راه حق پایان ندارد همچو حق
 این سخن بر بند و^۱ برگردان ورق
 خوشتر آن باشد که سر دلبران
 گفته آید در حدیث دیگران
 این یقین می گویدم^۲ خاموش کن
 حرص رؤیت گویدم نه جوش کن^۳

وبالجملة صوف و سقرلات ابیات عزیزان را با عاریت پوشیدن و آستین و
 گریبان کهنه با ابیات خود اتمام کردن، این کتاب [AE 90a] اولی تر آمد. أقول
 بمنّه و فضلّه. ضعیف گوید الی آخره؛

- ۲۸۷ -

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

بود شیخی در جهان صاحب کمال
 ۵۴۷
 سنّت و فرضی فرو^۴ نگذاشت او
 در طریق معرفت مردانه بود
 در بساط قرب حق فرزانه بود
 حظ وافر داشت او از علم حال
 دایما او منقطع از مرد و زن
 چون مجرد گشته بود^۶ او بهر حق
 ۵۵۲
 در خیال شیخ آمد موج موج
 اهل درد و اهل شوق و اهل حال
 شب قیام و روز و روزه داشت او
 در بساط قرب حق فرزانه بود
 کشف اسرار و کرامات و مقال
 کرده بود^۵ او کوشه‌ی دل را وطن
 تا گذارد^۷ امر شرع^۸ و امر حق
 تا شود از زوج فرد و فرد زوج

^۱ و P - :M, AE

^۲ گویدم M, P: گوید AE

^۳ Attar, *Esrâr-nâme*, s. 116-118. Bu noktadan itibaren eserin sonuna kadar olan kısım P nüshasında bulunmamaktadır.

^۴ فرو M: فر AE - P

^۵ بود AE: بو M - P

^۶ بود M: بود از AE - P

^۷ گذارد AE: به جا آرد M - P

^۸ شرع M: شر AE - P

یک^۱ کنیزک دید بس صاحب جمال
دل^۳ ز شوقش هر زمان^۴ افزون شده^۵
ز آتشین لعلش که قوتِ جان بود
این چه حسن و^۸ قامت و رفتار و ناز
شیخ بازارش برفت او را خرید
شیخ او را گفت دولت نام بود
حسن و^۹ صورت گرچه اولی آمده
شیخ در کارش کشید^{۱۰} و^{۱۱} ره نمود
شد ز اهل الله او مریم صفت
مدتی چند^{۱۲} شیخ بود او را قرین
آن دلی پرواز کرد چون سوی دوست
چون شد از فوتش بدولت اضطراب
گریه‌هایی کرد بهر فرقتش

من چه گویم حسن و^۲ خلقش بر کمال
بهر لیلی هر زمان مجنون شده^۶
یادِ وصلش درد و^۷ هم درمان بود
یک نظر گر تو ببینی جان بباز
بهر معنا چون صدف قابل بدید
روز دولت گر نیاید شام بود
حسن و خلقش عینِ معنی آمده
کشفِ اسرار و عیان و هر چه بود
گشست وافق از طریق و معرفت
شد اشارت سوی حق للمتقین
هر که^{۱۳} جان بازد بیاید ترکِ دوست^{۱۴}
چون گشاید بسته شد این فتح باب
گشست زیر خاک تیره دولتش

[M 73a]

[AE 90b]

۱ یک M: شیخ AE: P -
۲ و M: AE: P -
۳ دل M: AE, P -
۴ زمان M: نفس AE: P -
۵ شده M: شود AE: P -
۶ شده M: شود AE: P -
۷ و M: AE, P -
۸ و M: AE, P -
۹ و M: AE: P -
۱۰ گشید M: گشیده AE: P -
۱۱ و M: AE, P -
۱۲ مدتی چند AE: چند مدت M: P -
۱۳ که M: AE: P -
۱۴ دوست AE: دوست M: P -

روز و^۱ شب تن خسته و گریان شده
برد ما را بعد ازین فکر دگر
طالبان چون هر نفس جوینده نیست
غارت عشقش چو یاد آید بدل
گشت و صفت هر چه آید بر دلت
یک نفس از حق کسی غافل شود
چونکه کردی کعبه‌ی دل را طواف
هر که هست او هر نفس در جست و جو
ذره‌ی دردت به هر که تافته
گر چنین دولت^۲ بدست آورده‌ای
نامرادی گر نگردد قوت جان
بشنو از من گر تو اهل درد نی
مرد آنست در میان مرد و زن
من نگویم^۴ عاشقان راست کام
قصه‌ی دولت ز خاطر رفته بود
گرچه دولت چون فلک سر گشته بود
تاریکی دنبال روشن می رود
دید مردی^۶ واعظانه خوش نهاد

دل در آتش گشته و بریان شده
سر زد از دل بعد ازین ذکر دگر
دولتشان ز آن سبب پاینده نیست
عقل از قصه فرو ماند خجل
قدر کسب خود بیابای حاصلت
کوه علمی گر بود جاهل شود
قبله دیدی شش جهت را نه خلاف
گشت دریا حاصلش چون جست و جو
کوی جان برد و بدلها ساخته
رو که بی شک کوی دولت برده‌ای

[M 73b]

[AE 91a]

یک نفس نتوان قدم زد^۳ سوی کان
زن توان گفت بهتر از تو مرد نی
در طریق انبیا شد کام زن
عشق بر اطلاق وزند^۵ والسلام
یاد آمد باز هر چه گفته بود
چون غم و اندوه شیش گشته بود
هر که سرما خورد گلخن می رود
مردم او را کرده بودند^۷ اعتقاد

^۱ و P, M - :AE

^۲ دولت M: :AE عالم P -

^۳ زد M: :AE رو P -

^۴ نگویم M: :AE بگویم P -

^۵ وزند AE: :AE زن M: P -

^۶ مردی M: :AE مرد P -

^۷ بودند M: :AE بود آن P -

هم خطیب شهر بود او هم امام
هم عصای سبز در دست داشت او
داشت تسبیح ورد و وارد^۲ گردنش
گر قبول افتم شود این شوی من
بهر خلق این شیخ هم دانست و^۳ دام
هم طریق شیخ من ظاهر شود
گفت شیخا من ترا زن مرد تویی^۴
گر قبول افتم بگویم راه راست
این سخن را چون شنید از وی خطیب
سرشان با یکدیگر چون شد عیان
ز آتشین لعش دلم حیران بود
چون وصال لعل یارست قوت جان
خوش حلاوت یافتم از لعل او
دست^۵ پاکم کردهام در یاد او
خون دل خوردن بود سودای او
عشق صادق چونکه جان بازی کند
هر که در ظاهر بماند باطن نیافت
تو بدان ظاهر خیالی^۷ پیش نیست

صباح و شامش ورد و اورادی^۱ تمام
طیلسانش هم فرو نگذاشت او
گفت دولت مرد آنیست من زنش
خلق عالم را کشد هم سوی من
عارف افتد گر بدام صیدم تمام
طالبان را چون امام ناظر شود
در طریقت دیدهام چون فرد تویی
یک علاج خسته دل را صد دواست
گفت اول درد ما را شو طبیب
شد نکاح معنوی اندر میان
یاد وصلش درد و هم درمان بود
یاد ناید هرگز یا قوت کان
چون بخواهد گرد جام وصل او
زان سبب هر دم بماشد انس هو
عقل و دل گشتند به چه^۶ رسوای او
حسن ظاهر کی بآن بازی دهد
آفتاب معرفت بر وی نتافت
پنج و شش عمرش بود کم پیش نیست

[AE 91b]

[M 74a]

^۱ اورادی M: اوراد AE: - P

^۲ و وارد AE: ادر M: - P

^۳ و AE: P, M

^۴ مرد تویی M: مردنی AE: - P

^۵ دست AE: درست و M: - P

^۶ گشتند به چه M: گشتن به جد AE: - P

^۷ خیالی M: خیال AE: - P

گر تو ظاهر ترک نکردی فرد نی
گر تو گویی ظاهر و باطن یکیست
ظاهر و باطن ز تو چون گم نشد
غرقِ وحدت گر نگردی ای فلان
دردِ او کبریتِ احمر شد بجان
این همه خلقِ جهان دوستی منست
کاملان را غیرتِ مردی بده
تا بداند در میانه مرد کیست
یک نفس کز تو جدایم ای نگار
شاه ماتست شاه ماتست شاه مات
گفت دولتِ چله خانه راست کن
گر بدعوی هفت^۲ روز اندر سما^۳
گر بیاید ناگهان از عارفان
او سـوالش^۵ را از من یابد جواب
شیخ^۷ واعظ هر چه^۸ گفت^۹ او را بکرد

گر ز دنیا دل نشستی مرد نی
من یقین دانم ترا دایم شک نیست
زین عدد هرگز شماریت کم نشد
از تعدد چون رهانی مرغِ جان
سوخت غیرش هر چه بود از کن فکان
بعد زین غیرش ز دل شستی منست
برتر از دردی^۱ دلم دردی بده
در میانه عاشقان هم درد کیست
بی قرارم بی قرارم بی قرار
هر که کز رفت در بساطِ کاینات
بهر نادان هم بهانه راست کن
می نماید^۴ رو برو یعنی خدا
پیش دولت رو بگو تو ای فلان
هم ببیند راه^۶ نزدیک و صواب
تا بیاید پیش دولت اهلِ درد

[AE 92a]

[M 74b]

۱ دردی AE: درد M: - P
۲ هفت M: هست AE: - P
۳ سما AE: شما M: - P
۴ نماید M: نمانم AE: - P
۵ سوالش AE: سوالت M: - P
۶ راه M: راه و AE: - P
۷ شیخ M: مرد AE: - P
۸ چه M: که AE: - P
۹ گفت M: - AE, P

چله خانه راست شد از^۱ طالبان
 هفت روز اندر یکی از خلوتش
 در ریاضت گشته بود او چون قدیر
 گفت صحرا بر طلوع آفتاب
 گر بگوید من ندیدم حق کجاست
 همچنین^۵ می کرد یکی یک آن عزیز
 آمدند و^۲ خوب نشستند^۳ بهر نان
 می برون آورد که^۴ ببیند دولتش
 واقعه پرسید و خوابش را چو دید
 گر ببیند حق ببیند بی شتاب
 قابل صحبت نشد ترکش رواست
 هر که می گفت دیدمش از جان عزیز

[AE 92b]

- ۲۸۸ -

پدر این فقیر رفت ببیند که گمراه امام واعظ که است

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

عارفی بود آن زمان از عارفان
 استخوان خود شکستی بهر مغز
 یوم تبیض وجوه و صفی او
 من چه گویم جمله جمش جان بود
 طرفة العینش بود سیران عرش
 عارف و رند و ندیم دوست بود
 هر که از جان طالب یزدان بود
 ذره‌ی عشقت بهر که تافته
 ذره‌ی دردت بما درمان بس است
 ذره‌ی عشقت ز عالم بهتر است
 در ره عاشق بود او جان فشان
 تا خرانند عاشقان را مغزِ نغز
 سر غیب حق عیان و^۶ کشف او
 طالبان را جسم او جاتان بود
 در ضمیرش در نیاید نقش و فرش
 در مناجات چون کلیم دوست بود
 بر همه خلق جهان سلطان بود
 از دو عالم او مرادش یافته
 قطره‌ی عشقت بما مهمان بس است
 هر کرا شد این عنایت سرورست^۷

۶۲۴

۶۲۹

[M 75a]

^۱ راست شد از AE: ساخت بهر M: - P
^۲ و M: - AE, P
^۳ نشستند M: نشستن AE: - P
^۴ که AE: - P, M
^۵ همچنین M: همچو AE: - P
^۶ و M: - AE, P
^۷ سرورست AE: بسرورست M: - P

[AE 93a]

هیچ کس از خود ترا نتوان شناخت
شورش اندر کاینات انداخته
پرتو حسن تو کردم من شکار
کرده‌ام در هر نفس جای ناگزین
این زمان^۲ اندر دلم موجود گشت
ظن و شکم زان سبب گشته یقین
ربّ زدنی من لدنک احسان من
دل ز غیرت شسته‌ام سلطان من
من چه دانستم ازین احوالها
کن فکانت کی چنین گردی ظهور
کی شدی بر سوی حق پرور از جان
هر که نوشد لا جرم حضرت بود
تشنه لب گردد دگرگون هر زمان
هم ز دنیا دل بشستند^۵ هم ز دین
هر زمان در جست حق مردانه‌اند
در دو عالم پر شود غوغای عشق
هر که یافت از گفت و گو لب دوخته
غیر حق را در درونش راه نی

[AE 93b]

[M 75b]

ذره‌ی عشقت بعالم گر نتافت
ذره‌ی عشقت دل و جان تاخته
ذره‌ی عشقت بما^۱ گشت آشکار
ذره‌ی عشقت چو از دنیا و دین
ذره‌ی عشقت بما مطلوب گشت
ذره‌ی عشقت بما شد چون قرین
ذره‌ی عشقت چو شد ایمان من
ذره‌ی عشقت چو شد جانان من
ذره‌ی عشقت بگفت^۳ اقوالها^۴
گر نه کردی ذره‌ی عشقت عبور
گر نه بودی عشق تو همراز جان
آب حیوان قطره‌ی عشقت بود
در گذشت دریای بی عد همچنان
گر ز سرّ مستان بپرسی الذین
عاشقان از جان و دل بیگانه‌اند
او که موج افروزد از دریای^۶ عشق
آتش اندر جان و^۷ دل انداخته
سرّ سرّش را کسی آگاه نی

^۱ بما M: با AE: - P
^۲ زمان M: ندمان AE: - P
^۳ بگفت AE: نگفتی M: - P
^۴ اقوالها AE: قالها M: - P
^۵ بشستند AE: شستند M: - P
^۶ دریای M: دریای موج AE: - P
^۷ و M: - AE, P

طالبان را گرد راهش کیمیا
 همتش از هر چه گویی برتر است
 دل ز تیر عشق او مجروح گشت
 گر نبود عشق او همراه جان
 هر کرا شد از محبت چاشنی
 هر که بین الاصبعین حق بود
 اینچنین مردی که گفتم من نشان
 او براق عشق بر من تاخته
 من که فرعم گفتم اصل فصل خود
 ره روان را نیست هرگز پیش و بس
 گرد دل کردی که یابی اصل جان
 هر کرا عشقت لگدکوبی کند
 آنچنان باید درین راه نیستی
 بلبل جان سوی گلشن^۱ می رود
 زبغ و^۲ زنجیرش نشد دیوانه را
 گفت عارف خود بخود طور خطیب
 رفت پیش او برای امتحان
 گفت امام را اینچنین طور عجیب
 گفت آری هر چه^۳ گفتند^۴ راستست
 چشم دل را خاک پایش توتیا
 بر همه خلق جهان او سرور است
 قاب قوسینش بجان مشروح گشت
 کی توانستم قدم زد سوی کان
 مرد او بود ر جهان همتاش نی
 بی نشان گردد ز خود مطلق بود
 گر ببینی در ره او جان فشان
 ولوله اندر جان و دل انداخته
 کل شیء یرجع بر اصل خود
 عاشقان در یاد اویند هر نفس
 گرد جان کردی که یابی اصل کان
 بحر غمها در کشد شادی کند
 گر بجای استی نگویند کیستی
 لاؤبالی سوی گلخن می رود
 باز گویم قصه ای افسانه را
 جاهل محض است این کس یا لبیب
 تا شود معلوم گمراهش کیان
 نقل کردند از تو ما را ای لبیب
 چون حجابم از میان بر^۵ خواستست

[AE 94a]

[M 76a]

^۱ گلشن M: گفتن AE - P

^۲ و AE: P M

^۳ چه M: که AE - P

^۴ گفتند M: گفتن AE - P

^۵ بر M: و AE - P

گفت عارف تو چه دیدی گو بمن
تو بگو اول نشانِ سِرّ جان
ور نه مشیت در تارکی گر تر زنی
گفت دولت را ترا دیدن صواب
گفت دولت کیست گفت خاتونِ من^۲
گفت عارف ای فضولِ بی ادب
گر هوا پرد که دولت جای او
ای منافق تخم جهلش کاشتی
زد عصای سبز او را بر سرش
هر کرا زن بهر شهوت سرور است
زن که گفتم همچو دنیا در مثال
اولا دنیا نماید چون عسل
زینتِ دنیا جوری پیره زن
این عمارت‌ها شود آخر خراب
گر ترا دنیا بپیچد پیچ پیچ
دام‌ها سازی درینجا ای عنود
چون حظوظِ نفس تو شد بند راه
تا شود معلومِ قریبِ ذو‌المنن
هر که دید او می نماید دیگران
مرد نی تو بلکه کم‌تر از زنی
یک سوالت را بگوید^۱ صد جواب
هم مبارک فال و^۳ هم آتونِ من
مغزِ خمرد خورده مگر ای زن جلب
بر سرِ یعنی فلانت جای^۴ او
راه را نوعِ دیگر پنداشتی
هم کشید او خرّقه‌هایش بر سرش^۵
رو سیه بی مغز و بی عقل و خرسست
هر کرا میلی بود افتد ضلال
آخرش^۶ بنگر که هم زهرست و خل
در لحافِ پیره زن تو دم مزن
هر کجا دزدیست باید ترکِ خواب
مغزِ خر خورده تو ای^۷ نادان و هیچ
شد ز دنیا باطننت کور کبود
تارکیِ دل بود او را گواه

[AE 94b]

^۱ بگوید M: بجوید AE: - P

^۲ من AE: - P, M

^۳ و M: - AE, P

^۴ جای AE: پای M: - P

^۵ بر سرش AE: از برش M: - P

^۶ آخرش M: خرش AE: - P

^۷ ای M: آن AE: - P

ابداع عشقش بلوح دل نوشت
 شد عنایت از ازل بر آب و گل
 حکم او شد چون بملکِ جان روان
 یافت چون از بندگی ذوق^۲ درون
 گر نباشد یک نظر از فضل^۳ او
 گر ازو لطف و عنایت نایدت
 ورنه سر تا پای تو دیو خانیست
 حب مال و جاه و منصب رفعتت
 شش جهت چون^۴ کم ز اینها بسته شد
 مکر شیطان هر نفس اغوای نفس
 هر که از پندار خود آزاد نیست
 کی^۵ تواند ترک حظ نفس خود
 این زمانش چشم دل پوشیده شد
 نفس شیطان گشت دل را کرد اسیر
 نفس [و] شیطان یک شدند^{۱۰} اندر تنت

درد و^۱ شوقش چونکه آب و گل سرشت
 از کلامش شد مزین جان و دل
 نفس سویی حق روان شد پا دوان
 باطنت از ظاهرت گردد فزون
 خاکیان را کی رسد از وصل^۳ او
 تیره گردد هم تن^۴ و جان دولت [ت]
 چون بخواهی کرد دزدت خانگیست
 بند راه حق شد ای بی معرفت
 نفس اماره باین پیوسته شد
 از خدا غافل شدی ای هیچ کس
 بندهی نفس است هرگز شاد نیست
 عاجز و^۷ هم دم بجنگست خود بخود
 ذاتش شهوهی هوا جوشیده شد^۸
 قصد جان کرد بزور آو [ر]د زیر^۹
 تنگی تاریکست ازو^{۱۱} جان و دلت

[M 76b]

[AE 95a]

^۱ و AE: P, M

^۲ ذوق M: ذوق و AE: P

^۳ وصل AE: فضل M: P

^۴ تن M: از AE: P

^۵ چون AE: کون M: P

^۶ کی M: هر AE: P

^۷ و AE: M

^۸ نفس شیطان گشت دل را کرد اسیر، قصد جان کرد بزور آرد زیر AE: M, P

^۹ نفس شیطان گشت... بزور آرد زیر AE: M, P

^{۱۰} شدند M: شدن AE: P

^{۱۱} ازو M: از AE: P

چون شد اوصافِ قبیحه لشکرش
عقل را با صد حیل آورد بجنگ
نفسِ سگ را گر تو دایم پروری
چون ازل^۲ چشمِ عنایت دوخته
جان بجاتان بنده گشتت و دل بجان
جان بشوق^۳ و دل بذوق و نفس بتن
پیش ازین نفسِ سگم کردی شکار
گرد بندِ بندگی بر گردنش
زان سبب مردانه در راه^۴ آمده^۵
جان و دل نفسم همه یکسان شدند
این همه اجزای جزوی کل شدند
آتشِ عشق جان و دل سوختن گرفت
اندرین صحرا بسی گم گشتگان
صد هزاران انبیا حیران ذات
کبر و بخل و حقد و چشم و سرورش
ملک از آن وی شده بی طبل و^۱ جنگ
من یقین دانم نیابی سروری
عشق و سودایش دل و جان سوخت
نفس دل را بنده شد از بندگان
بندگی کردن برای ذو المنن
چون بدی‌هایش بدل شد آشکار
رفت ازو با فضلِ حق ما و^۴ منش
گردِ پایش بر سرِ شاه آمده^۷
این زمان آن بنده‌ها سلطان شدند^۸
نفسِ قدسی گشتت و کلِ کل شده^۹
سرِ دل را^{۱۰} عشقِ او گفتن گرفت
دیدمش از تیر عشقش گشتگان
گم^{۱۱} شدند از خود همه تحت الصفات

[M 77a]

[AE 95b]

^۱ و M: AE, P -

^۲ ازل M: از AE: P -

^۳ بشوق M: شوق AE: P -

^۴ ما و AE: ماء M: P -

^۵ مردانه در راه M: در راه مردانه AE: P -

^۶ آمده AE: آمد M: P -

^۷ آمده AE: آمد M: P -

^۸ این زمان آن بنده‌ها سلطان شدند AE: P, M -

^۹ نفسِ قدسی گشتت و کلِ کل شده AE: P, M -

^{۱۰} دل را M: دگر AE: P -

^{۱۱} گم M: هم AE: P -

بعد از ایشان اولیای راسخان
صد^۱ هزاران دگر از سوختگان
گر چه مردانِ خدا را عد نیست
چون بدیدند بحرِ بی پایانِ او
من چه دادم خود بخود عاشق شده
اقتضای ذاتِ پاکش سر زده
مقتضای وصفِ او شد کاینات
موجِ دریای احد آمد کنار
مظهری شد بهرِ ذاتش کاینات
چون ز عشقش جانانشان شد جاودان
در گذشت^۲ از نه فلک پروازِ جان
تیرِ عشقش کرده چون از جان گذر
گم شدند از خود نمادِ نره نشان
صد هزاران ساله راه آن سوی عرش
آنگه گفته‌اند لا حلا ولا ملا
چونکه عبد الله عبد الله گشت
چون مجاهد گشته‌اند در راه دین

صد^۱ هزاران آمدند^۲ از عاشقان
آمدند^۳ در راهِ حق سر کُشتگان
بحرِ بی پایانِ او را حد نیست
غرقه گشتند چون نمادِ جویانِ او
عشق چه بود طالبِ صادق شده
کنت کنزاً بر^۴ همه کشور زده
گشت مظاهر نامِ او شد ممکنات
عاشقانش زان سبب شد بی شمار
شد مراتب آشکار از ممکنات
محرم اسرار گشتند هر زمان
این^۵ عنایت هم ز حق شد بی گمان
کی در آید نه فلک اندر نظر
چون بدانند از زمین تا آسمان
چون بدیدند نیست جسم نیست فرش
بی نهایت دیده شد آن حالها^۶
زان سبب در گردِ عرش الله گشت
کشف و^۷ الهام الهی شد قرین

[AE 96a]

[M 77b]

۱ صد M: چند AE: P -
۲ آمدند M: آمدن AE: P -
۳ صد M: چند AE: P -
۴ آمدند M: آمدن AE: P -
۵ بر AE: در M: P -
۶ گزشت M, AE: P -
۷ این M: هم AE: P -
۸ حالها M: جایها AE: P -
۹ و AE: P, M -

هر که از خود گم نگرده در جهان
فاعلات فاعلات فاعلات
جاهل و عامی نباشد همدم
مرد باید همدمی^۲ ما معنوی
گر تو هستی طالب نور یقین
هر که نادانی خود اندیشه کرد
حرص دنیا و هوا و ما و من
بازی گویی که دانم ره^۵ کجاست
چون تواند شد بسوی جان طلب
گر تو دانایی نداری ای پسر
مرد باید همدم^۷ مردی شود
طالب آن کس شوید ای دوستان
جان چو بی جانان شود تو جان فشان
غیر حق چونکه در آید در دلت
هر که دار الملک بود آرام او
هر^۸ که^۹ دارد عالم اسما صفات
هر که صحرای عدم مرکب نتاخت

حاصل عمرش گمانست بی گمان
بازی^۱ خوردند طالبان غیر ذات
هر خر عیسی نباشد مرکبم
من چه دانم این و آن^۳ دنیوی
راه بسیارست و^۴ نزدیکش ببین
بر همه کس مسکنت را پیشه کرد
گشته در راهت حجاب ذو المنن
گر^۶ توان شد عقل کز رفتار راست
بی حیایی ای فضولی بی ادب
چون بدانی مرد را ای بی خبر
در درونش عشق و هم دردی شود
روی حق آورده است در هر زمان
دل ز غیر حق بشو دامن فشان
دل مخوانش تیره شد آب و گلت
غیر کثرت نبودش در دام او
راه فی الجملة بیاید سوی ذات
عالم علوی بدانش کی شناخت

[AE 96b]

[M 78a]

^۱ بازی M: باز AE: - P

^۲ همدمی AE: همدم M: - P

^۳ آن M: این AE: - P

^۴ بسیارست و AE: بسیارش M: - P

^۵ ره AE: راه M: - P

^۶ گر M: کی AE: - P

^۷ همدم M: همدی AE: - P

^۸ هر AE, M: - P

^۹ که AE: M, P -

گر تو داری دیده‌ی نورِ یقین
عشقِ او را بر گزیدم در جهان
گر نبودی عشقِ او ما را گزین
گر نبودی عشقِ او همراهِ جان
گم شدم در بحرِ حیّ لم یزل
چون بشستم از دلم من علمِ قال
چون تو جان و دین و دل در باختی
هر که در راهِ ازل محصور گشت
گاه قبض و^۳ گاه بسط و^۴ گاه شوق
چونکه صیقل یافت آینه ازو
غیر او چونکه بر آید از دلت
کل کجا شد جمله‌ی او کل شده
گر چنین دولت بدست آید دمی
دل ز عشقش باز جوشیدن گرفت
من نمی خواهم بگویم سرِ جان
هر زمان چون بهر حق کوشیده شد
هر که از معنی دل آگاه نیست

[AE 97a]

[M 78b]

^۱ در AE: از M: P -
^۲ معمور AE: معموم M: P -
^۳ و M: AE, P -
^۴ و M: AE, P -
^۵ خواهد M: خواهی AE: P -
^۶ جويز AE: چوتر M: P -

[AE 97b]

مغز^۱ دانش این بود بگذر ز پوست^۲ عالم آنست ترک جان کرد بهر دوست^۳
نزد عشقش قصه‌ها افسانه شد شمع را پروانه هم بیگانه شد
گر تو مردی زنده دل شو ای فلان فاتقوا الله یا اولی‌الالباب^۴ دان
قصه‌ی احمق نگویم بعد زین گر ز اهل الله بپرسی^۵ الذین
زاهدان و عاشقان واصلان این سه قومند کاملان اندر جهان
گر ترا عقل است گویم فرقتشان پیش تو ظاهر شود چون جسم و جان
زاهدان را گفت و گوی جنت است عاشقان را درد و شوق و حیرتست
زاهدان را زهد و تقوی خوش‌تر است عاشقان را^۶ شوق لیلی^۷ خوش‌تر^۸ است
زاهدان^۹ دنیا فروشند بهر سود تا بدست آرند بهشت اندر سجود
عاشقان را این جهان و^{۱۰} آن جهان کی در آید غیر حق سود و زیان
زاهدان را هر نفس پندار خود خوش بود گفتار و هم رفتار خود
زاهدان را حور و جنت آرزو عاشقان را شوق و وصلت آرزو
زاهدان ترسند ز آتش هر زمان عاشقان آتش زنند بر جسم و جان
زاهدان خلوت نشینند بهر خلق تا بجا آرند امر شرع و امر حق
خلوت اندر خلوت و در انجمن عاشقان در هر نفس با ذو المنن
زاهدان را گفت و گویی خوی خود خوش نماید نزد دریا جوی خود

^۱ مغز M: مغز و AE: - P

^۲ مغز دانش این بود بگزر ز پوست M: عالم آنست ترک جان کرد بهر دوست AE: - P

^۳ عالم آنست ترک جان کرد بهر دوست M: دانش این بود بگذر ز پوست AE: - P

^۴ الألباب AE: الباب M: - P

^۵ بپرسی AE: پرسى M: - P

^۶ را M: را درد و AE: - P

^۷ لیلی M: - AE, P

^۸ خوش‌تر M: حیرت AE: - P

^۹ زاهدان M: زاهدان را زهد AE: - P

^{۱۰} و M: - AE, P

زاهدان را شد کرامت بند راه
عاشقان در جست و جوی حق بوند
عاشقاند شادمان در^۱ کوی دوست
عاشقان از موج پرتاب آمدند^۳
عاشقان در جست و جوی خلوتند
عاشقان را درد و شوقش واصل است
شورش اندر دل بود از عشق او
گم شد از ما دست و پا و جان و تن
شد چو پیدا در درونم جان جان
عقل^۷ کلی را نباشد چشم و گوش
عقل^۹ کلی خود ز نور حق بود
دست و پا گم کرده‌ام من این زمان
رفت از ما این زمانم عقل و هوش
عاشقان در کوی عشق چون در زنند
عاشقان را دین و ملت عشق بود

عاشقان را نیست حاجت بر گواه
واصلان در عالم مطلق بوند
واصلان گم گشته‌اند^۲ از بوی دوست
واصلان هم بحر و^۴ گرداب آمدند^۵
واصلان در کثرت اندر وحدتند
واصلان را هر چه گویی حاصل است
عینت از خود آردم از وصل تو^۶
این عنایت شد ز لطف نو المنن
رفت از دل هر چه بود از کن فکان
عقل^۸ جزوی خود که باشد در خروش
از خیال جزو او مطلق بود
محو گشتم هیچ^{۱۰} نماند از ما نشان
گم مبادی در درونم این خروش
واصلان از در زدندی بر زنند
واصلان را^{۱۱} عشق عاشق فسق بود

[AE 98a]

[M 79a]

^۱ در AE - : P, M

^۲ اند M - : AE, P

^۳ آمدند M: آمدن AE - : P

^۴ و M - : AE, P

^۵ آمدند M: آمدن AE - : P

^۶ تو M: بو AE - : P

^۷ عقل M: عقل و AE - : P

^۸ عقل M: عقل و AE - : P

^۹ عقل M: عقل و AE - : P

^{۱۰} هیچ AE: خود M - : P

^{۱۱} را M - : AE, P

	عاشقان را خوش نماید های و هوی	واصلان را خوش بود از وصل ^۱ بوی
[AE 98b]	عاشقان را شورش دیوانگی	واصلان را این و ^۲ آن بیگانگی
	عاشقان را جست و جوی دوستست	واصلان را جست و جو هم پوستست
	عاشقان را ^۳ درد و شوق و خستگی	واصلان را حیرت و لب بستگی
	عاشقان را ^۴ لذتِ جان شد حجاب	واصلان را نی خطا و نی صواب
	عاشقان چون عالم اسما صفات	واصلان گم گشته اندر تحتِ ذات
[M 79b]	هر چه هست از آشکار و نهان	واصلانند واصلانند ^۵ واصلان
	لا خلا ولا ملا میدانشان	هر نفس در لا مکان سیرانشان
	این سه قومند بر گزیده در جهان	چون بگویم من حدیثِ دیگران
	زاهد ابن الوقت و عاشق اهل حال	هر نفس واصل به یاد ^۶ ذو الجلال
	زهد ورزی تا شوی از عاشقان	عشق ورزی تا شوی از واصلان
	هر که عاشق نیست او حاصل نشد	در مقام واصلان واصل نشد
	فاعلاتن فاعلاتن ^۷ فاعلات	جهد کن تا حاصل آید این صفات
	آن کسی داند سخن را راه دید	این منازلها گذشت و شاه دید

- ۲۸۹ -

قطعه‌ی دیگر از ضعیف^۸

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن]

ترا اول بباید زهد و تقوی   باوسط حاصل آید عشق مولی   ۸۱۳

^۱ وصل AE: فصل M: - P

^۲ این و M: خوش AE: - P

^۳ را M: - AE, P

^۴ را M: - AE, P

^۵ واصلانند واصلانند M: واصلانن واصلانن AE: - P

^۶ به یاد AE: نبرد M: - P

^۷ فاعلاتن فاعلاتن M: فاعلات فاعلات AE: - P

^۸ قطعه‌ی دیگر از ضعیف M: - AE, P

[AE 99a] چو هر دو پيش تو شد جمله يکسان باخر حاصل آيد وصل جانان

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

چشم جان و دل گشاد راه بين تا پشيمانی نباشد يوم دين
ز ابتدا را تا باخر گوش دار ز ابتدا معلوم شود پايان کار
اهل دنيا را چو دیدی بس خراب ترک این و سوی حق را کن شتاب

قوله تعالى؛ " فَأَعْرَضَ عَن مَّن تَوَلَّىٰ عَن ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا."^۱

- ۲۹۰ -

[رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

شب چو بيدارست و روز^۲ روزه دار عزلت از خلق بايدت ای مرد کار
کم بگو کم خور قناعت کن بسی تا شوی تو در میانه از کسی
هر چه داری هم بخور^۳ و هم بده نفس عزت خواه را عزت مده
با طهارت باش و^۴ دایم با نماز تا شود جان ترا فقر و نیاز
دور باشی از ریا و از دروغ تا بیابی پیش حق عز و فروغ
چون^۵ ترا شد خود پسندی کار و^۶ بار تو مپنداری که هستی مرد کار
هر که پندارد که مرد زاهدم روز شب در کار الحق جاهدم
زینت شیطان بود اعمال او بس خرابست زین سبب احوال او
خود پسندی کار ابلیس آمده کار دنيا مکر و تلبیس آمده
گر بخواهی زین صفتها تو گذر کردهها را همچو ناکرده شمر

[M 80 a]

۸۱۸

۸۲۳

^۱ Kur'ân-i Kerîm 53/29.

^۲ روز M - : AE, P

^۳ بخور AE: نجوار M - : P

^۴ و M - : AE, P

^۵ چون AE: تا M - : P

^۶ و M - : AE, P

[AE 99b]

تا ترا حاصل شود حالاتِ نو
هر چه فرماید بجان و دل کرو
این منازلها گذشت و شاه دید
تا شوی از اهل جمع و^۲ هم صفا
جمع کن دل را شود^۳ تا پر حضور
هم در آخر آنچنان بر داشتی
چون غرور آید ز کار آب و^۷ گل
کار دل مغزست دگرها پوستست
تا نپوشد چشم دل را هر خسی
روی دل با روی جانان رو پوست
گر بدانی نیست اینجا قال و قیل
جز دل مومن نباشد تحت گاه
زان سبب حیران شده^۸ جن و ملک
مردم^۹ چشم دل عارف کلان
تا شوی از ره روان آید طریق
تا شود در دل حضور بر کمال

[M 80b]

[AE 100a]

پیش اهل دل رو و^۱ تنها مرو
چون گزیدی اهل دل تسلیم شو
آنکسی داند سخن را راه دید
بگذر از اول با اوسط اندر آ
اوسط آمد کار دل ای پر غرور
چون در اوسط تخم نغزت^۴ کاشتی
بعد از آن تو^۵ اندر آیی^۶ کار دل
کار اینجا ذکر و فکر دوستست
از تعلق دور کن دل را بسی
یک نفس غافل مشو از ذکر دوست
شد دل مومن نظرگاه جلیل
در دو عالم اختیار پادشاه
کار دل بگذشته است از نه فلک
من یقین دانم که از هفت آسمان
یک نفس غافل مشو تو ای رفیق
تو بشو^{۱۰} از روی دل نقش و خیال

^۱ و M: AE, P -

^۲ و M: AE, P -

^۳ شود AE: شوی M: P -

^۴ نغزت M: نغزک AE: P -

^۵ تو M: که AE: P -

^۶ آور M: آیی AE: P -

^۷ و M: AE, P -

^۸ شده M: گشت AE: P -

^۹ مردم AE: مردمی M: P -

^{۱۰} بشو M: بشوی AE: P -

چونکه خود گفت مدح دل را ذو الجلال
غیر حق را چونکه مشغولست دل
راه اوسط کار دل دانستن است
آن کسی داند سخن را راه دید
در گذر از حال اوسط ای رفیق
کار جان پاک باشد با خدا
از حَضِیضِ دل به اوج جان دوان
جان جمال دوست را عاشق شود
شوق و ذوق درد و سوزد آه و آه
پادشاهها غیر خود در جان همان
عشق تو از دین و^۴ ایمان برتر است
بعد از آن^۵ صدق و صفا و روشنیست
بعد ازین عاشق شود^۶ بر روی خود
غیر حق چون پیش^۸ او افسانه شد
شعله‌های عشق و شوق و ذوق و^۹ درد
گرچه اوصاف حمیده پیش جان
من چه گویم وصف او را بر کمال
کار دل بر گشته بر آب و گل
هر نفس دل با خدا پیوستن است
این^۱ منازلها گذشت و شاه دید
چون رسیدن شد بمقصد از طریق
چون بملک جان رسیدی به خود آ^۲
تا رسد جانت بسیر^۳ لا مکان
آن زمان در بندگی صادق شود
هر چه دارد او بیارد پیش شاه
جان ما تا که بماند هر جاودان
عاشقان در دو جهان زان سرور است
از توکل از قناعت او غنیست
تا ببیند جان^۷ جمال خوی خود
هر که دید او قدر خود مردانه شد
هر دو عالم پیش او یک ذره گرد
آمدند و سر نهادند^{۱۰} جمله شان

[AE 100b]

^۱ این AE: کاین M: - P
^۲ خود آ AE: خدات M: - P
^۳ بسیر M: بسیری AE: - P
^۴ و M: - AE, P
^۵ آن M: این AE: - P
^۶ شود AE: - P, M
^۷ جان M: جان و AE: - P
^۸ پیش M: - AE, P
^۹ و M: - AE, P
^{۱۰} نهادند M: نهادن AE: - P

[M 81a]

جان جمالِ شمع را پروانه‌وار
بعد زان جاتان آمد جان را
غیر جان هیچش نیافته^۱ آن فقیر
پیش ز عجز خود در اینجا نیست شد
فقرِ فخری از برای آن بود
هر چه فرماید بجاتم آن کند
روی جان و دل سوی درگاه شد
جان و تن با عقل و دل درکار شد
عاشقی که وحدتِ دل شد مقام
جان او با حق همی باقی بود
این چنین گفت پیرِ دیرم ای فلان
جان و^۲ تن با عقل و دل چون بنده شد
خدمتِ^۳ تن را تو تنها ره مدان
هستی^۴ خود تا نسوزی ای پسر
انبیا را فخرِ فقر و نیستی
گر در آیی تو بدین در اندر آ
جان پاکان اینچنین رفتندی^۵ یار

سوخت بگذشت از همه دیوانه‌وار
خواست آرد چیزها مهمان را
جان ما خود پیش حق خور^۶ و حقیر
بعد از آن از لطفِ جانان هست شد
زین سبب جان واصلِ جانان بود
بعد از آن^۷ از جان نیاید حال بد
زان سبب با صادقان همراه شد
هر یک ایشان چون گل بی خار شد
جمله عالم یک نماید والسلام
عقل و جان را نور او ساقی بود
از برای دوست باید ترکِ جان
ذاتِ حق در^۸ هر نفس جوینده شد
جان و تن هم عقل و دل منزل دوان
کی شوی^۹ تو از فقیران با خبر
گر توانی تو بدین در ایستی
تا شوی مقبولِ جانِ اولیا
یار ما شو گر تو هستی زین دیار

[AE 101a]

۱ نیافته M: منافیه AE: - P
۲ خوار M: خور AE: - P
۳ آن M: این AE: - P
۴ و M: - AE, P
۵ در AE: را M: - P
۶ خدمت M: خدمتی AE: - P
۷ هستی M: هستی را AE: - P
۸ شوی M: شود AE: - P
۹ رفتندی M: رفتن ای AE: - P

جان ما قربان این یاران شود
خود شود بی خود ز استغراقِ هو
غیر حق را کی بماند عشقِ یار
کل شیء هالك باشد مقام
چونکه نزدیک است^۱ خدا از جان و تن
شد حجابِ تو درین ره ما و من
آن کسی داند سخن را راه دید

[هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن]

راه حق را این چنین جویان شود
بی خودان را این چنین است وصلِ او
چونکه خواهد دوست آید بهر یار
پس سخن کوتاه باید والسلام
چون روی دور از جمالِ ذو المنن
تک رسیدی در گذر از جان و تن
این^۲ منازلها گذشت و شاه دید

[M 81b]

بحق ذاتِ پاک و هم صفات
ترحم کن الهی بندهی تست
چو کارم نزدِ خاصان لعب و لهوست
چو این بنده میانِ بندگانت
چو از طاعت ندارم جز ندامت
امیدوارم خداوندِ جهان را
اگر جاتا ز تو یک دم جدایم
اگر یک جذبہی تو دست آید
اگر چشمِ عنایت بر من افتد
اگر قابل شود دیده بدیدار

بحق روحِ پاکِ انبیایت
میانِ بندگان افکندهی تست
اگر پیش تو آرم جمله سهوست
درین عالم ندارد جز عتابت
عنایت کن عنایت کن عنایت
ببخشاید گناه امتان را
دو چشم هیچ نبیند پشت و پایم
فلکها زیر پایم پست آید
ز عزت این دو عالم نره گردد
درون جان و دل خود را بدید آر

[AE 101b]

گفتار الهی را من هجرة النبي عليه الصلاة والسلام^۳

^۱ است AE: - P, M

^۲ این AE: کابین M: - P

^۳ من هجرة النبي عليه الصلاة والسلام M: از هجرت پیغمبر AE: - P

تاریخش اگر جویی اُکملت، همت عنه وفضلہ^۱.

تَمَّ

---

^۱ همت عنه وفضلہ M: با همت AE: - P

SONUÇ

Abdullah İlâhî, XV. yüzyılda Osmanlı döneminde yaşamış ve ilmî kişiliği ile ön plana çıkmış önemli bir şahsiyettir. Onun Nakşîbendî kimliğinin yanı sıra bilhassa aşk, vecd ve vahdet-i vücûd eksenindeki tasavvufî düşüncesi, Anadolu'da ve Rumeli'de bu düşüncelerin kabul görmesinde etkili olmuştur. Yaşadığı dönemde tahsîl ettiği ilimler ve telif ettiği eserler neticesinde sadece çevresindekilerini değil devlet büyüklerini de etkilemiştir.

Necâtu'l-ervâh Molla İlâhî tarafından Farsça ve Arapça yazılmış, tasavvufa dair pek çok konuyu ihtiva eden manzum-mensur karışık bir eserdir. Üç bölüm olarak hazırlanan bu çalışmanın nihayetinde, yapılan incelemeler ve *Necâtu'l-ervâh*'ın içeriği de göz önüne alınarak şu değerlendirmeler yapılabilir:

Abdullah İlâhî, mukaddimede belirttiği üzere bu eseri kemâl ehlinin yolunu takip etmek isteyenlere yardımcı olmak ve onları bu konuda bilgilendirmek için yazmıştır. Müellif bu kitabını yazarken kemâl ehlinin kitaplarını okumuş, onlarla aynı ortamlarda bulunup soru-cevap usûlünü takip etmiştir. Bu da müellifin eserini yazarken hangi yöntem ve usûlü kullandığını ortaya koymaktadır.

Eserlerini kaleme alırken talebelerinin istifade etmesine öncelik veren Molla İlâhî, bu sebeple eserlerini tek bir dilde değil istifadeyi çoğaltacak biçimde Arapça, Farsça ve Türkçe yazmıştır. Hatta Farsça ve Arapça yazdığı bu eserinde; Farsça metin içinde Arapça, Arapça metin içinde Farsça ifadeler yer vermek suretiyle diller arasında kolaylıkla geçiş yapmıştır. Bu da müellifin bu dillere olan vukûfiyetini ortaya koymaktadır. Her ne kadar eserde dil konusunda bazı gramer hataları ve cümle düşüklükleri olsa da müellif, ele aldığı konuyu ayrıntılı ve anlaşılır bir şekilde okuyucuya sunmaktadır.

Bu eser; tasavvufî, ahlâkî meseleler ile namaz, oruç, zekat, hac gibi dinin uygulamaya yönelik pek çok konusunu bir arada ele alması bakımından önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır. Müellif bu konuları ele alırken döneminde yaşayan

âlimlerin görüşlerinden de istifade etmiştir. Örneğin tevhid konusundan bahsederken dönemin Arap, Acem, Şam, Irak, Rum, Horasan, Mâverâünnehir, Türkistan, Azerbaycan, Buhârâ âlimlerinin görüşlerini incelediğini ve bu âlimlerin ittifak ettikleri nokta üzerinde tevhîd bahsini açıkladığını ifade etmektedir. Yine tevhid konusunu önce genel kabule göre açıklayan müellif, daha sonra tevhid üzerine kendisi ayrı bir sınıflandırma yapmıştır. Bunu yaparken de daha önce bu konunun kendisinin beyan ettiği şekilde ele alınmadığını ve bu konudaki araştırmaların zayıf kaldığını ifade etmiştir. Tüm bunlar müellifin bir meseleyi ele alırken yenilikçi ve farklı bir bakış açısı ile değerlendirdiğini ortaya koymaktadır. Nitekim ele aldığı pek çok konuyu farklı şekillerde sınıflandırması ve buna bağlı olarak bu konuların kendisinden önce ve sonra başkaları tarafından ele alınışının incelenmesi Molla İlâhî'nin farklı taraflarını ortaya koyacaktır. Tasavvufî düşüncenin şekillenmesi noktasında Abdullah İlâhî'nin rolü ve önemini ortaya koymaya yönelik böyle bir çalışmanın yapılması literatüre pek çok fayda sağlayacaktır.

Çalışmanın giriş bölümünde ifade edildiği üzere Nakşîbendiyye'nin esasları bazı kollarında değişikliğe uğramıştır. Şeyhe bağlılık ve bir şeyhin denetimi altında olmak gibi temel esaslar Bahâeddin Nakşîbend'in bazı halifeleri tarafından korunmuştur. Ubeydullah Ahrâr'ın mürîdi olan Abdullah İlâhî'nin bu eserinin pek çok yerinde şeyh ve şeyhe tâbî olma üzerine açıklamalar yapması, şeyhi mürşid-i kâmil ve mükemmil kişi olarak kabul etmesi onun da bu konuyu önemsemesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca Molla İlâhî'nin de Nakşîbendiyye'nin bu esasını kabul ettiği anlaşılmaktadır.

Müellif bu eserinde kolay ve anlaşılır bir dil kullanmıştır. İfadeler kimi zaman tanımlayıcı olurken kimi zaman “Ey derviş”, “Ey sâlik” hitaplarıyla nasihatvârî bir üslûba bürünmüştür. Bu da müellifin ifade zenginliğini ortaya koymakta ve bu eserin halkın pek çok kesimine hitap etmesini mümkün kılmaktadır.

İktibaslar başlığı altında eserden derlenen bilgiler ışığında şunlar söylenebilir: Müellif manzûm-mensûr olan bu eserinde mensûr kısımlarda ele aldığı bir meseleyi ilgili pek çok ayet ve hadisle desteklemiştir. Yine bu kısımlarda tasavvufa dair düşüncelerini açıklarken Bâyezîd-i Bestâmî, Cüneyd-i Bağdâdî, Hallâc-ı Mansûr, Ebu Saîd-i Ebu'l-Hayr, Yûsuf el-Hemedânî, Necmeddîn Bağdâdî ve Ebu Kâsım Gorgânî

gibi tasavvuf büyüklerinin fikirlerinden istifade etmiştir. Eserin manzûm kısımlarında Efdalüddin-i Şîrvânî, Ferîdüddin Attar, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Sa'dî-i Şîrâzî, Evhâdî-i İsfehânî, Hâfız-ı Şîrâzî, ve Muhammed Şirin Mağribî gibi Fars edebiyatının önde gelen şairlerinin pek çok şiirine yer vermiştir. Yine eserde müellifin kendisine ait pek çok şiir yer almaktadır. Onun edebiyat bilgisinin derinliği, şiirlerinin yanı sıra eserin mensûr kısımlarında sanatlı bir dil kullanması ve edebî sanatlara yer vermesinden de anlaşılmaktadır. Tüm bu bilgiler müellifin tasavvufî ve edebî literatüre hakimiyetini, vukufiyetini ve beslendiği kaynakların zenginliğini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak verilen bilgiler doğrultusunda bu eser, gerek Fars edebiyatı gerekse tasavvuf edebiyatı konusunda dikkate değer bir kaynaktır, denilebilir. Bu çalışmanın benzeri başka çalışmalara kaynaklık etmesi ve eksikliklerinin tamamlayıcı nitelikteki çalışmalarla desteklenmesi ilim dünyası açısından bir zenginlik olacaktır.

KAYNAKÇA

- Aclûnî, İsmail b. Muhammed: **Keşfu'l-hafâ ve Müzîlü'l-ilbâs amma İštehera mine'l-Ehâdîsi alâ Elsineti'n-nâs**, Ed. Yusuf b. Mahmûd Hâc Ahmed, Mektebetü'l-İlmi'l-Hadîs, t.y.
- Ahmed b. Hanbel: **Müsnedü İmâm Ahmed b. Hanbel**, thk. Şuayb Arnaûtî ve diğerler, y.y., Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- Algar, Hamid: "Nakşibendiye," **DİA**, C. 32, İstanbul, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2006, s. 335-342.
- Aryâ, Gulamali: "Abdullah İlâhî", **Dâiretü'l-Meârifi Bozorg-i İslâmî**, C. 10, Tahran, t.y., s. 109-110.
- Attar, Feridüddin: **Mantıku't-tayr**, Tahran, İntişârât-ı Sohen, 1393.
- Attar, Feridüddin: **Dîvân-ı Attar**, Neşr-i Nohostîn, 1376.
- Attar, Feridüddin: **Esrârnâme**, Tahran, Çâp-ı Şark, 1338.
- Attar, Feridüddin: **Heylâcnâme**, Gilan, İntişârât-ı Kitabhâne-i Sinânî, 1363.
- Attar, Feridüddin: **İlâhînâme**, Ed. Fuad Ruhan, Tahran, İntişârât-ı Kitabfurûşî-yi Züvvâr, 1339.
- Bağdâdî, İsmail b. Muhammed: **Hediyetü'l-ârifîn Esmâi'l-müellifîn ve Âsâri'l-musannifîn**, Beyrut, Dâru İhyâi't-turâsi'l-arabiyyi, 1951.
- Beyhakî, Ebu Bekir: **Şuaybu'l-îmân**, thk. Abdulalî Abdulhamîd Hâmid, Riyad, Mektebetü'r-rüşd, 1423/2003.
- Biçer, Ali: "Abdullah-ı ilahi ve meslekü't-talibin ve'l-vasılın", **İstanbul, Marmara Üniversitesi SBE.**, 1996.
- Bilgegil, M. Kaya: **Edebiyat Bilgi ve Teorileri-Belagat**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1980.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil: **Sahîhu'l-Buhârî**, thk. Muhammed Zehir b. Nâsır en-

- Nâsır, Dımaşk, Dâru Tûki'n-Necât, 1422/2001.
- Câmî, Abdurrahman: **Evliya Menkıbeleri [Nefahâtü'l-uns]**, Ed. Süleyman Uludağ, Mustafa Kara, Çvr. Lâmiî Çelebî, İstanbul, Pinhan Yayınları, 2011.
- Celaleddin Rûmî, Mevlânâ: **Külliyât-ı Dîvân-ı Şems-i Tebrîzî**, Tahran, Müessesesi-i İntişârât-ı Emîr Kebîr, 1354.
- Çelebi, Aşık: **Meşa'irü's-şu'arâ**, Ed. Filiz Kılıç, İstanbul, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2010.
- Dârimî, Muhammed b. Hibbân: **el-İhsân fî Takrîb-i Sahîh-i İbn Hibbân**, Thk. Şuayb el- Arnaût, Beyrut, Müessesetü'r-risâle, 1408/1988.
- Demirli, Ekrem: "Abdullah İlahî'nin Keşfu'l-Vâridât Adlı Eserinin Tahkîki" **Marmara Üniversitesi SBE.**, 1995.
- Ebi Şebîh, Ebu Bekr b.: **el-Kitâbu'l-musannefu fi'l-Ehâdisi ve'l-Âsâr**, Thk. Kemâl Yusuf el-Hût, Riyâd, Mektebetü'r-rüşdi, 1409.
- Ebu'l-Hayr, Ebû Saîd-i: **Sohenân-ı Manzûm-i Ebû Saîd Ebu'l-Hayr**, Meşhed, Peyâm-ı Endîşe, 1395.
- Yusuf Günhan: "Molla Abdullah İlahî ve Tasavvuf Anlayışı", **Ankara Üniversitesi SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 1997.
- Hamîs, Muhammed b. Abdurrahman: **ez-Zâkiru'l-cemâ'iyyu beyne'l-İttibâ'i ve'l-İbtidâ'**, Mısır, Dâru'l-hedyi'n-nübüvve, 1425/2004.
- Hanzelî, Ebu Abdurrahman b. el-Mübârek: **ez-Zühdü ve'r-rekâik li-İbn-i'l-Mübârek**, Thk. Habîbu'r-Rahmân el-E'zamî, Beyrut, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye.
- Horâsânî, Ahmed b. el-Hüseyin: **el-Kadâu ve'l-kaderu**, Thk. Muhammed b. Abdullah Âl-i Âmir, Riyâd, Mektebeü'l-abîkân, 1421.
- İbn Mâce: **Sünen-i İbn Mâce**, Thk. Şâib el-Arnaût, y.y., Dâru'r-Risâle el-Âlemîyye,

1430/2009.

Îlâhî, Abdullah: **Mesleku't-tâlibîn ve'l-vâsılîn**, Manisa İl Halk Ktp., nr. 1540, vr. 1b-101a.

Îlâhî, Abdullah: "Menâzilu'l-Kulûb." **In Rûzbiânnâme**. Ed. Muhammed Takî Dânişpijûh, Şiraz, 1347, 387–421.

Îlahî, Abdullah: **Necâtu'l-ervâh min denesi'l-eşbâh**, Manisa İl Halk Kütüphanesi, nr. 1179, vr. 2b-81b.

Îlahî, Abdullah: **Necâtu'l-ervâh min denesi'l-eşbâh**, Atatürk Kitaplığı OE, nr. 1608, vr. 1b-102a.

Îlâhî, Abdullah: **Necâtu'l-ervâh min denesi'l-eşbâh**, Millet Ktp., Ali Emiri, nr. 121, vr. 2a-101b.

Îlahî, Abdullah: **Necâtu'l-ervâh min denesi'l-eşbâh**, Süleymaniye Ktp. Hasım Paşa, nr. 58, vr. II-45a.

Îlahî, Abdullah: **Necâtu'l-ervâh min denesi'l-eşbâh**, Süleymaniye Ktp. Pertev Paşa, nr. 634, vr. 72b-118a.

Îlâhî, Abdullah: **Zâdul'muş tâkîn**, Süleymaniye Ktp., Kemankeş, nr. 206, vr. 2b-283a. Kara, Mustafa: "Molla Îlâhî'ye Dair" **Osmanlı Araştırmaları VII–VIII**, 1988.

Kara, Mustafa - Algar, Hamid: "Abdullah-ı Îlâhî" **DİA**, C. 1, İstanbul, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1988, s. 110–112.

Karabulut, Ali Rıza: **Mu'cemu'l-Mahtûtâtî'l-mevcûdeti Fi Mektebâtî İstanbul**. t.y.

Koç, Kasım: "Abdullah Îlâhî'nin Hayatı, Eserleri, Keşfu'l-Varidat'ın Tahlîli ve Fikirleri", **Uludağ Üniversitesi SBE.**, 1995.

Kocakaplan, İsa: **Açıklamalı Edebî Sanatlar**, İstanbul, Türk Edebiyat Vakfı, 2005.

Köprülü, Fuad: **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2012.

Kurfalı, Kasım: "Molla Îlâhî ve Kendisinden Sonraki Nakşibendiyye Muhiti" **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi III**, 1948, s. 129–151.

Kurfalı, Kasım: "Nakşibendiliğin Kuruluşu ve Yayılışı", **Türkiyât Enstitüsü**,

Basılmamış Doktora Tezi, Tez nr: 337

Küçükdağ, Yusuf: **Türk Tasavvuf Araştırmaları**, Konya, Çizgi Kitabevi, 2005.

Latîfî: **Latîfî Tezkiresi**, Ed. Mustafa İsen, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1990.

Mağribî, Muhammed Şirin: **Dîvân-ı Muhammed Şirin Mağribî**. Tahran-Londra: Müessesesi-i Mutâlaat-i İslâmî, 1372.

Mecmûa-i Latîf Cemî' fî garâibi'n-nevâdir-i Kesîre ve Acâib-i Latîfe, Süleymaniye Ktp., Mihrişâh Sultan, nr: 202, vr. 9a-37a.

Merâğa İsfehânî, Evhadî: **Dîvân-ı Evhadî**. Madras Üniversitesi, 1951.

Müslim b. El-Haccâc en- Nisâbü'rî: **el-Müsnedü's-Sahîh**. thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî. Beyrut: Dâru İhyâi Turâsi'l-Arabî, t.y.

Tosun, Necdet: **Bahâeddîn Nakşibend Hayatı, Görüşleri, Tarîkatı**, İstanbul: İnsan Yayınları, 2002.

Rûmî, Mevlânâ Celaleddin: **Külliyât-ı Mesnevî-i Manevî**. Sazmân-ı İntişârât-ı Câvidân, 1342.

Özçelik, Yunus Nadi: **Abdullah İlâhî ve Meslekü't-Tâlibîn ve'l-Vâsılîn**. Gazi Üniversitesi SBE., 1990.

Sâmîrî, Ebû Bekr b. Muhammed b. Şâkir el-Harâ'itî: **İ'tilâlu'l-kulûbi li'l-Harâ'itî**. thk. Mehdî Aldemirtâş. Mekke: Nezâr Mustafâ el-Bâz, 1421.

Şîrâzî, Hâfız: **Dîvân-ı Hâfız-ı Şîrâzî**. Ed. Hüseyin Pormân. Çaphâne-i Ofset Mervî, t.y.

Şîrâzî, Sadî: **Külliyât-ı Sa'dî - Bûstân**. Tahran: Kitab Furûşî-i Furuû, 1354.

Şîrâzî, Sadî: **Külliyât-ı Sa'dî - Eş'âr-ı Gazeliyât**. Tahran: Kitab Furûşî-i Furuû, 1354.

Şîrâzî, Sadî: **Külliyât-ı Sa'dî - Golistan**. Tahran: Kitab Furûşî-i Furuî, 1354.

Şîrvânî, Hisânu'l-acem Efdaluddin: **Dîvân-ı Hâkânî-i Şîrvânî**. Tahran: Müessese-i İntişârât-ı Nigâh, 1375.

Tahir, Bursalı Mehmed: **Osmanlı Müellifleri**. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333.

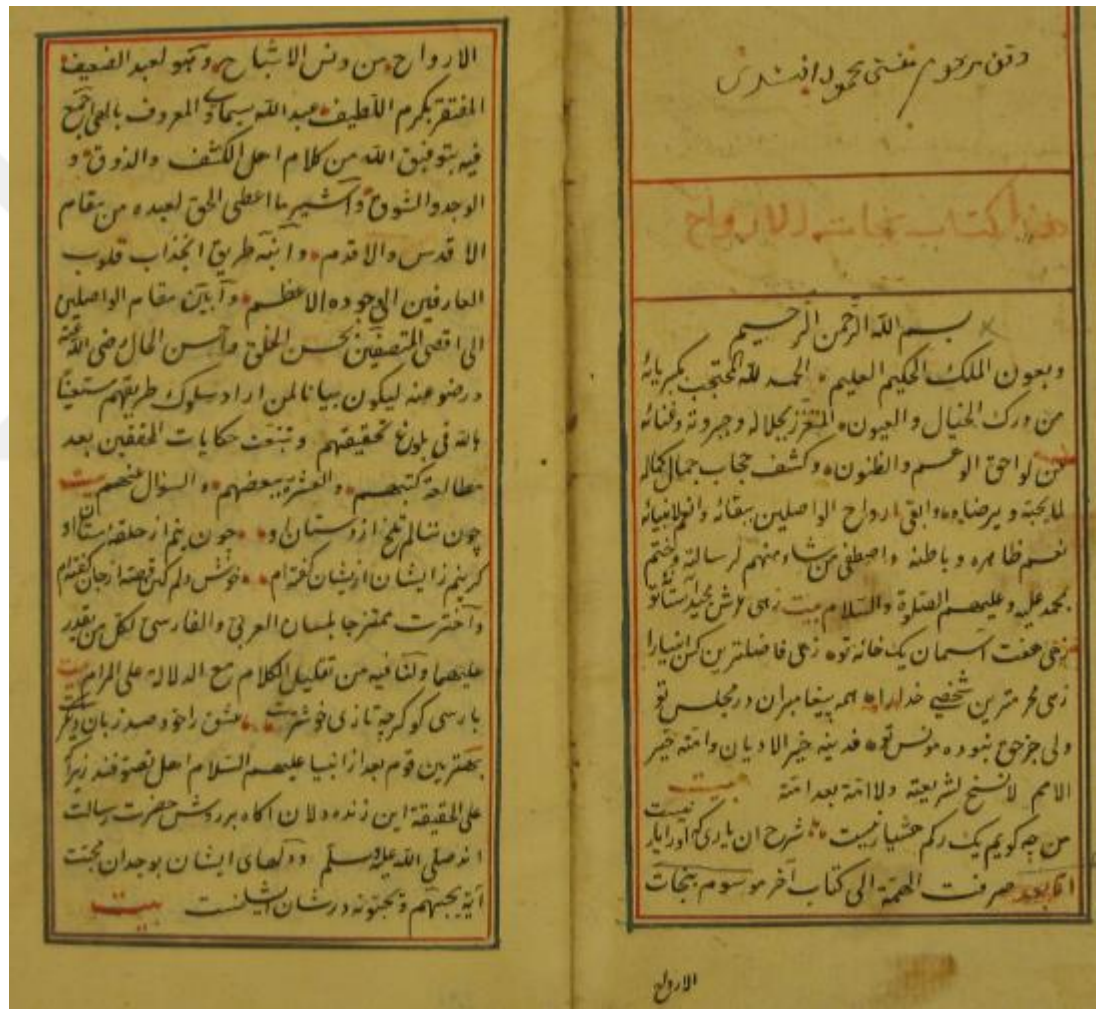
Taşköprüzâde, İsamuddin b. Mustafa: **eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye Fi Ulemâ'd-devleti-i Osmâniyye**. İstanbul: Menşûrât-ı Câmîet-i İstanbul, 1405.

Tek, Abdurrezzak: **Nakşiliğin Osmanlı Topraklarına Gelişi : Molla Abdullah İlâhî**. Bursa : Emin Yayınları, 2012.

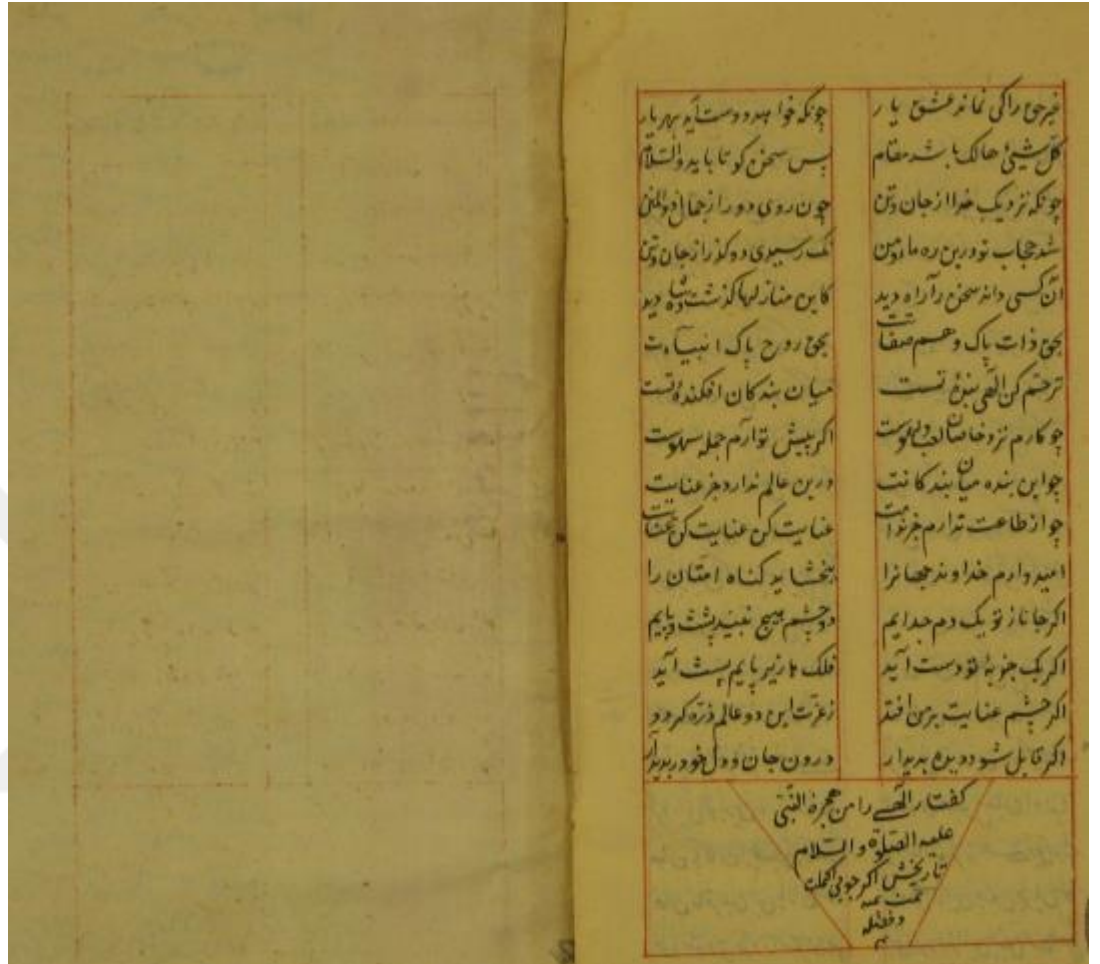

EKLER

M Nüshası 2b-3a sayfaları

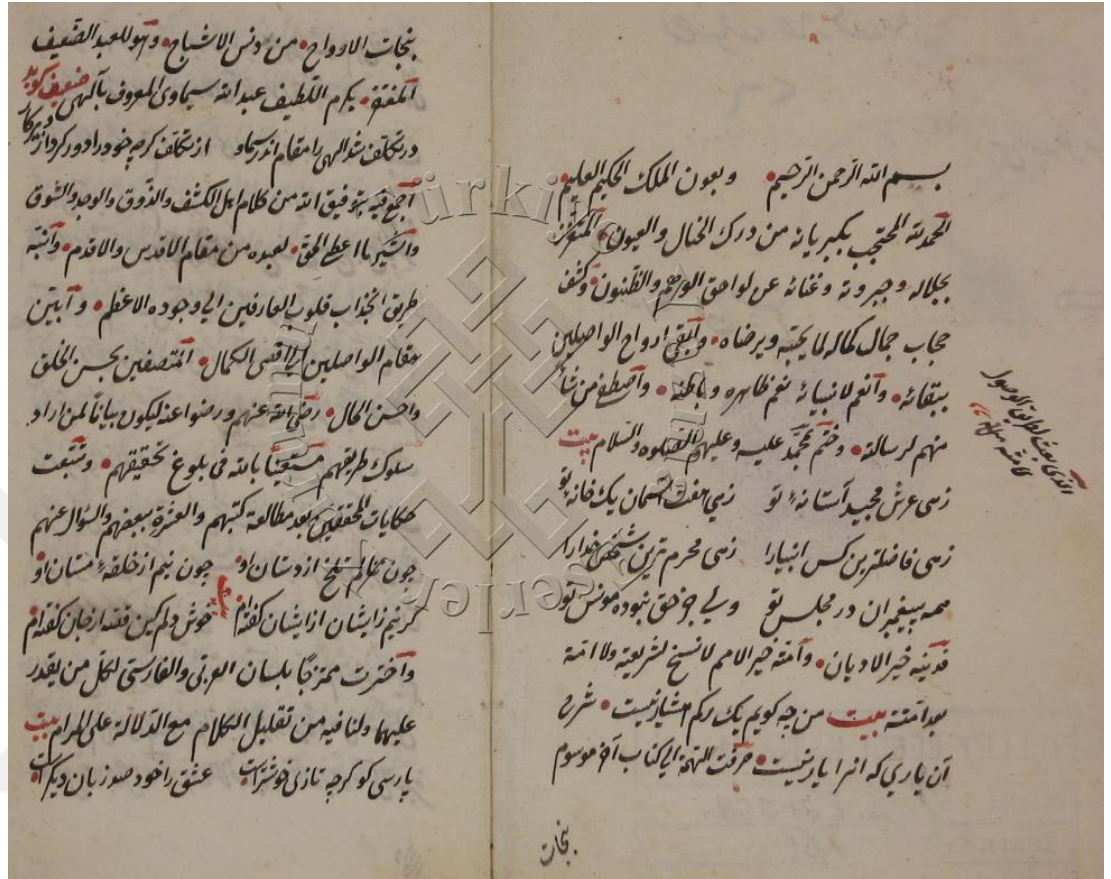

M Nüshası 81b-82a sayfaları

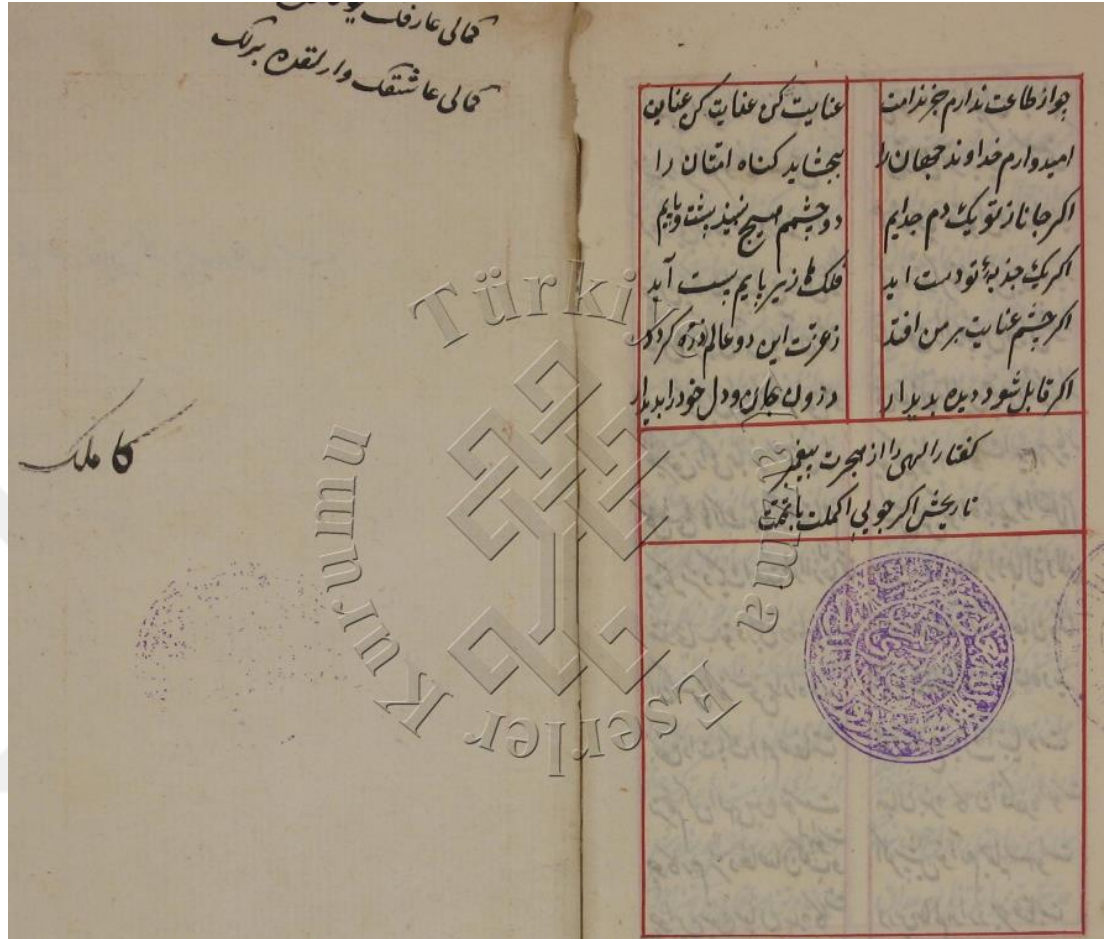

AE Nüshası 1b-2a sayfaları

AE Nüshası 101b-102a sayfaları

P Nüshası 72b-73a sayfaları

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله المحقق كبريائي من ذررك الخيال والعقول المتشعرة بجلاله وجبروته وغنايه عن
 لواحق العدم والفقون ولست جالس حال كماله لما عجزت قوتها وأيقنت ارواح الولهين
 ببقائه وأسم لا ينيا يرتفع نظيره وما يطيقوا حلقه من شأ زمين ثم لمسانة وختم محمد عليه
 الصلوة والسلام **بيت** زعم عرش مجيد آسمانه توهدهم هفت آسمان يك خانه توه
 زعم فاضل من كس انبيا راه زعم حرم ترون شخص خدا راه به معماران در مجلس توه
 ول جرح نبوده مؤسس توه قدینه بخرا لا ديان و آمنة خيره الام لانغ ليريبون ولا
 آمنة بعد آمنة **بيت** من جركم يك ركم مشا ريبت افسح ان ياري كه آرا بار ريبت
 اما بعد صفت الوعد الى كتاب آخر مؤسوم بجات الارواح من نفس الاشباح وطو
 لعبد القعيف المشفق كرم الطيف محمد الله ساوي المعروف بالبين أبع في توفيق الله
 من كلام أهل الكشيف والوقوع والوحد والشوق وأيضاً بما أعطى المعنى بعد من مقام الأ
 قدس والأندم والآية طريق انذار الكفار من آي وجوده الاعظم واليمين مقام الاله
 جليلين الى أقص الكمال المتصنين حسن اللق واحسن العال رض الدعهم ورضوا عنه
 يكون بيان لمن أرا وسلوك طريقهم مستوحا بالذم بلوغ تحقيقهم وتنتعت كلمات
 المعصومين بعد مطالعة كتبهم والعشرة ببغضهم والشؤال عنهم **بيت** چون عالم تلخ از دستان
 چون نیم از حلقه مستان او که گویند زیشان زیشان گفت ام خموشم که کین قصه از جان کشید
 و اختیرت غیرتاً بلسان العربی و الفارسی کل من بقدر علیهما و لهما فید من تغلیل الكلام
 مع الدلائل المرام **بيت** بارس که کوچه تازی خوشترت از عشق راجه و حمد زبان بجز
 بدگفت برتر من نوم تبعه از انبیا علیهم السلام اهل تصوفند زیرا علی الحقیق ان زنده لان

اما به روش حضرت رسول الله و دلنای ایشان بوجدان محبت الهی است
 و آیه بحکم و مجبوت در شان ایشانست **بيت** ظل شان اندر زمین چون کوه شام
 روحشان به سرخ بس عالی طواف سبقت لهم من اللطیف و الرحیم کلین العقول
 فموا عن الله و ساروا الى الله و اغضوا عما سوسى الله و كانوا مع الله ان کل نفس
 و لحنه و لحنه و لحنه **بيت** مدح ان ياران که اینجا کتبه ام ما صدم که تا خیا مت شرم
 حقیق الجیب انوارهم و حاکم حدل العرش آند از هم لا تدخل تحت الاشارة
 فضلا عن الكشيف بالعبارة **بيت** کوه بدو طوقه العینش بود سیران عرش
 در عرش در نایند نقش فرشت لاخللا و الاطلا میده انشان اعراف لامکان سیرافا
 و لبقدا لا ینکلم الانبیا علیهم السلام من علوم المکاشفة الالهیة و الایمان و حل سبیل العقیل
 و الاجال و کلهم رهنه الاضغبار و الاولیا و اهل البصیرة و الال **بيت** چشم دل از
 موس علت پاک ارهه و اکلمان دیدار قصه شرم چشم دار غمان مکاشفات القلوب
 و الارواح و مشا حده الاشارة و الال انوار لا یکن العیارة عن علی القمین بالقیل
 و الثمال و لا یعرفها الا من نزل تلك الاحوال و حل تلك المقامات و الدرجات
 و لا یعلمها الا الفاضل من العلم الرابع من العلم من وجد من علی اربعة اشجار
 القوس بینة و بین الله و الزهد بینة و بین الدنيا و التواضع بینة و بین اللق و الیها حدة
 بینة و بین تغذیه **بيت** این سخن پایان ندر دهن بنا زده اساس آن یاران پاک بار
 انی اعلمت بقیة ان الصوفیه هم انشا کنون لطین الدنیا خاصة فان سیریم احسن
 البتیر و طریقتهم احسن اقرب الطرق و اخلاقهم و ازکی الاطلاق جسم روطان **بيت**
 من جركم جمله جسمش جان بود و طالبان راجم اوجانان بود و موشع القلیق زبان و برین
 الارض سماوی و من المکان لامکان **بيت** هر دو اورا یکی معراج خاص و هر سزا حش نهد

P Nüshası 117b-118a sayfaları

لا اذ كل حال ان ارب شيا الاراست انه قهلا وما دلت شيا الاراست انه مع وما دلت
 الاراست انه قبله وما دلت شيا الاراست انه بعد اختلاف الاقوال بحسب
 اختلاف الاحوال عبارات شتى وحسن واحد لا يخفى هذه الاقوال والاحوال اهل
 البصرة والبعين والناظر الى جمال ربه العالمان **س** سر سار اخفاش مكن تاكه نگو سيند
 در روی زمین هیچ کس آن وی بتر نیست هر که محرم اسرار شاه شد روی کسی
 راز ناخبر می پوشد زیرا ای سر کسیت همان سلطان و میان بند خاصه و اگر شاه
 می خواست این سر را بر درون اشکار می کند مصلح کسی آن خوب نمی شد ان الله یبرک
 ان تو در الامانات الی اهلها افضل الامانات اما ان الله لا یسر فلا تظن بها فلا تکتفها
 لا اهلها کشف عطاره و مرید طاب عطره **س** جوان مرا سخن در پرده می دار
 که با هر دو نشاید گفت اسرار **س** مرا عیبیت تا در بندانیم که تا با همه رمز می دانیم
 نمی یابیم یکی مردم موافق **س** فغان زین بدبختیانی منافق **س** زبان کار ما ز هفتی است
 عذاب و روز از پیش القرب است **س** دلا خاموش چون مردم نیایی مزن دم زاکم که مردم بیای
 جوهران خوبی کی سبزه عادت **س** خموشی و صورتی قناعت **س** طریق می غلت می کن ساز
 که مردی ز مردم خوبی باز **س** حال قله صانع شکر کا نغم می برهدی الی الخی قله محمدی
 الخی یعنی مهدی الی الخی حاجی سلطه واسطه ماحقه الخی فالصقته مالا یقف علیه الی
 الخی و قال بعضهم الخی لایم ی بر قول ولا یشک و صف کسی خواهد کسیر جد حقیقت
 برسد باید که بسی چون دل مجنون و ریاضتهای کوناگون بکشد و هر زمان چون
 مار از پوست براید و بسبب موضع هلاک و مذلالت گذر کند و جام های بر زهر بخورد
 و روی ترش نکند و منزل و مقامات و درجات بخورد و بعد از این بوی و صبا
 بدماغ جانفش برسد و استنهای حصر که کند و خود را اینم کند و کم کردن خوردن

مکن کند مشوی طاب عطرتہ کسیه کو در این سرار بشاخت **س** همان در اندر نری ریا
 درین دریا که بای معانی **س** کسی داند کوی تا تو بدانی **س** بسببیکان بر این دریا با ستاد
س جواز سر بشد از قوه افتاد **س** بسبب سودای این تووم بشستم **س** منور از این کار رخ پوختیم
س بسبب کفتم از اهل دروین **س** منور از بلدی از دروین **س** بسبب اندوه کوناگون بخوردیم
س بسبب بر خاک حقینه خون خوردیم **س** بسبب چون غنکوبان خانه رفتیم **س** بسبب می چو کسی افسانه کفتم
س کله با بر بند در میانی بودیم **س** کسی رخ بر در بختانه سولیم **س** کسی زنا تر سایان بستیم
س کسی در دیر تر سایان بستیم **س** کسی با کافران در جنگ بودیم **س** کسی با اتش اندر سنگ بودیم
س کسی سجاد بر روی افکندیم **س** کسی در جردل جوش افکندیم **س** کسی اندر جمله سیات خوانیم
س کسی چون وحشیان او را مانیم **س** کسی با کوف کوی را نه مانیم **س** کسی با صوفی کاشانه مانیم
س کسی تبار و زب بیدار بودیم **س** کسی مست و کسی منشیار بودیم **س** کسی در چاره دل نه جا کردیم
س کسی از خضه تمام او را کردیم **س** کسی بر سر زانو نهادیم **س** کسی در غای هوی موفت کردیم
س کسی از غرق غمش رفتیم **س** کسی از عار تحت فرش رفتیم **س** کسی با با زجان پروا کردیم
س کسی در نا امید باز گشتیم **س** بسبب این راز را از سر گرفتیم **س** کسوف این نیز بر دیگر گرفتیم
س بسبب گفتیم دل رام نکردیم **س** بسبب رفتیم در راه انجام نکردیم **س** کسوف رفت آنکه نماند خوش
س که ناپروای کار خویش مانیم **س** راه حق پایا ندارد **س** مجموع
س این سخن بر بند بر دران ورق **س** خوشتران نیکد که سرد لبران
س گفته اید در حدیث دیگران **س** این یقین می گویدم خاموش کن
س محض رؤیت گویدم نه جوش کن